Honoré de Balzac

Pons bácsi

Fordította: Kilényi Mária

1844 októberében, délután három óra tájt egy hatvan esztendő körüli, de koránál jóval idősebbnek látszó ember ment végig az Italiens körúton, orra a levegőbe szimatolt, ajkán édeskés mosoly; úgy járt az utcán, mint valami pénzember, aki éppen remek üzletet kötött, vagy mint a ficsúr, aki önelégülten lép ki egy asszony meghitt szobájából; Párizsban tudvalevően ebben csúcsosodik ki a férfiúi önérzet. Vannak emberek, akik naphosszat üldögélnek kint a körutakon, s élvezettel vizsgálják a járókelőket; amint ezek az üldögélők messziről megpillantották az öreget, máris mosoly terült szét arcukon: a párizsiak sajátságos mosolya csúfondáros, gúnyos vagy szánakozó - pedig ezt a mosolyt csak valami igen különös, eleven érdekességű jelenség villantja föl a szenvtelen párizsiak arcán. Egy anekdotával fogom megvilágítani, micsoda régészeti értéket képvisel ez a derék ember, s miért mosolyodtak el láttára sorjában a szemek. Megkérdezték egyszer Hyacinthe-től, az ötleteiről híres színésztől, hogy hol csináltatja kalapjait, amelyek láttán a nézőtér mindig harsogó nevetésbe tör ki. „Sehol - felelte a színész -, csak a régieket hordom!" - Nos, Párizs óriási színtársulatának milliónyi színésze között is akad egy-egy Hyacinthe, aki maga sem tudja, hogy megjelenésében egy letűnt kor minden nevetségességét hordozza; az ilyen ember egész korszakot személyesít meg, s még akkor is megnevettet, ha éppen egy volt barátunk okozta keserű csalódáson rágódva, sétálunk az utcán.

Járókelőnk öltözéke némely részletében csökönyösen megőrizte az 1806-os évek divatját; a Császárság korát idézte fel, de azért mégsem hatott éppen karikatúraszerűnek. Ez a finom megkülönböztetés a megfigyelő számára rendkívül érdekessé teszi az efféle figurákat, noha az apró részleteknek ezt az összhatását csak a hivatásos bámészkodók tudják kellően kielemezni. Hogy ez a járókelő már messziről nevetést keltsen, ahhoz valami robbanó hatású torz vonás kellett, olyasmi, mint amit a színészek szoktak kieszelni, hogy belépésük sikerét biztosítsák a színpadon. Ez a száraz, sovány öregember mogyorószínű spencert viselt pléhgombos, zöldes frakkja fölött!... Egy spencert viselő férfiú 1844-ben, ez olyan, kérem, mintha Napóleon két röpke órára föl kegyeskedett volna támadni haló poraiból.

A spencert, mint ahogy a neve is mutatja, egy lord találta föl, aki bizonyára büszke volt karcsú derekára. Az amiens-i béke előtt ez az angol megoldotta a fogas kérdést, hogyan lehet melegen tartani a mellet anélkül, hogy az ember testére akasszon egy nehéz, szörnyű carricket,[1] amit ma már csak a vén fiákeresek hordanak. Minthogy karcsú derékkal kevesen büszkélkednek, a férfi spencer divatja csupán futó sikert aratott Franciaországban, noha angol találmány volt. A negyven-ötven év körüli férfiak gondolatban hajtókás csizmába, pisztáciazöld szalagcsokros kasmírnadrágba öltöztették ezt a spenceres urat, és önnön magukat látták ismét fiatalon, egy letűnt kor ruháiban! Az öregasszonyok hajdani hódításaikra emlékeztek! A fiatalság pedig, azon tűnődött, hogy ez a vén Alkibiádész[2] miért vágta le vajon a felöltője farkát. Az egész jelenség olyan tökéletes összhangban volt a spencerrel, hogy a járókelőt az első pillantásra „empire[3] embernek" mondhattuk, mint ahogyan empire bútorról is beszélünk. És mégis csak azok számára jelképezte valóban a Császárságot, akik legalább de visu ismerték ezt a pompás és nagyszerű korszakot, mert a divatot illetően ritkán hű az emlékezet. Olyan messze van már tőlünk a Császárság, hogy csak kevesen tudják elképzelni a maga gall-görög valóságában.

---

[1] carrick - hosszú köpeny (angol)

[2] *Alkibiádész* (i.e. 450-404) - athéni világfi és hadvezér, levágatta drága kutyájának a farkát, hogy megtudja, mint vélekednek majd a dologról az emberek.

[3] *empire* - császárság korabeli (francia)

Az öregember hátracsapott kalapja csaknem egész homlokát födetlenül hagyta; ezzel a kis hetykeséggel vágtak vissza akkoriban a hivatalnokok és a nyárspolgárok a katonák hetykeségére. A kalap egyébként egy szörnyű, tizennégy frankos selyemkalap volt; belül a karimáján, két nagy, hosszú fül fehéres nyomokat hagyott, amit a kefe sem tudott eltávolítani. A selyemanyagot, mint általában az olcsó kalapoknál, rosszul feszítették föl a kalapformára úgy, hogy helyenként ráncokat vetett, mint a leprások bőre - hiába simítgatta minden reggel gondosan a kéz.

A kalap bizonytalanul ült a fején, s alatta komikus, bumfordi arc terpeszkedett, mint a kínai porcelánfiguráké. Ez a széles arc ragyás volt és csupa lyuk, mint egy leves szűrő kanál, amellett horpadásos, s ki volt marva, mint a római álarcok, meghazudtolva az anatómia minden törvényét. A szem nem érezte meg benne a csontszerkezetet. Ahol az arc fölépítése csontokat követelt volna, kocsonyásan, laposan ült meg a hús; s ahol az arc rendszerint gödröket mutat, petyhüdt dudorok domborodtak. Ebből a groteszk, tökformára lapított arcból, melyben a szemöldök helyén ívelő két vörös vonal alatt szürke szempár szomorkodott, hatalmas Don Quijote-i orr ugrott ki, s úgy uralkodott rajta, mint a síkságon kimeredő, magányos kőszikla. Ez az orr, ahogy Cervantes is észrevette, arra vall, hogy tulajdonosának vele született hajlama van nagy dolgok szolgálatára, de éppen ez a hajlam idővel önámítássá fajul. Emberünk komikumig fokozott rútsága mégsem ingerelt nevetésre. A szegény flótás fakó szeméből áradó mérhetetlen szomorúság szíven markolta a csúfolkodót, s ajkára fagyasztotta a tréfát. Rögtön felötlött a gondolat, hogy e szegény ördög a természet kegyetlen játéka folytán sosem beszélhetett szerelemről, mert a nők vagy kikacagták, vagy elszomorodtak láttára. A francia, elnémul e szerencsétlenség előtt, mert számára kegyetlenebb balsors nem képzelhető, mint ha valaki nem tud tetszeni.

Ez a természettől megvert ember úgy öltözködött, mint a jó társasághoz tartozó szegény, akihez a gazdag gyakran igyekszik hasonlítani. Cipőjét olyan bokavédő takarta, amilyet a császári testőrség hordott s ez arra volt jó, hogy ne kelljen sűrűn harisnyát váltania. Fekete posztónadrágján vöröses tükrök mutatkoztak, a hajtásokat kifényesedett fehér kopás jelezte. A szabás is arra vallott, hogy a nadrágot viselője három év előtt szerezte be. A lötyögős ruhadarab rosszul leplezte a test soványságát, mely inkább alkati, mint aszketikus eredetű volt. A derék embernek ugyanis fittyedt ajkú, érzéki szája volt, és ha mosolygott, cápához illő fehér fogsort mutatott. Fekete posztóból készült sálmellénye alatt még egy fehér mellényt viselt, ez alól villant ki a harmadik réteg, a vörös trikó széle, amiről Garat[4] öt mellénye jutott eszébe az embernek. Az óriási fehér muszlin nyakbavaló, melynek mesterkélt kötését egy arszlán eszelte ki, hogy elbűvölje vele 1809 bájdús delnőit, jó magasan az álla fölé emelkedett; s az arc úgy ágaskodott ki belőle, mint valami gödörből. Fonott selyemzsinór - hajutánzat - bújt be az ing gomblyukán, s óvta egész fölöslegesen az órát az esetleges tolvaj elől. A feltűnően tiszta, zöld színben játszó frakk a nadrágnál is öregebb volt három évvel, de a fekete bársonygallér és az újonnan rávarrt bádoggombok arra vallottak, hogy otthon aprólékos gonddal tartják karban.

A hátracsapott kalap, a három mellény, az áll fölé meredő óriási nyakkendő, a bokavédő, a zöld frakk gombjai: a császári divat mindeme maradványai összhangban voltak az Incroyable[5]-ok ósdi parfümjével; a finom ráncok, emberünk korrekt, száraz megjelenése valahogyan a David-iskola arcképeire és Jacob törékeny bútoraira emlékeztetett. Egyébként első pillanatra fölismerhető volt benne a jól nevelt ember, aki valamilyen titkos szenvedély

---

[4] *Garat*, Pierre-Jean (1764-1823) - hangversenyénekes, 1794-től a párizsi Konzervatórium tanára. Igen divatos férfinak tartották.

[5] *Incroyable* - szó szerint: hihetetlen, itt: a Direktórium piperkőceinek neve.

rabja, ámbár meglehet, hogy ez az ember valamilyen kis járadékból él, és csekély jövedelme szigorúan megszabja, mire s mennyit költhet úgy, hogyha betörik nála egy ablak, vagy elszakítja ruháját, vagy elemi csapásként megrohanják holmi jótékony célú gyűjtéssel - egy hónapig le kell mondania apró örömeiről. S ha most találkozol vele az utcán, meg sem érted, miért mosolyog ez a groteszk arc, hiszen máskor szomorú és hideg lehet, mint mindazoké, akik ismeretlenül küszködnek a puszta létfenntartásért. De figyeld csak meg, ez a különös öregember jobb kezében, kabátja bal szárnya alatt alighanem valami értékes tárgyat visz, s szerető gonddal vigyázz rá, hogy véletlenül neki ne ütközzön valaki. Igen, ez a buzgó sietség rendszerint a tétlen emberre jellemző, amikor valami megbízást teljesít, s az a gyanúd támad, hogy az öregúr rábukkant valamire, ami szintoly becses, mint egy márkinő kutyusa, s most azt a valamit egy empire ember figyelmes galantériájával diadalmasan viszi a hatvanéves szép-asszonynak, aki még mindig számít hódolója mindennapos látogatására. Párizs a világ egyetlen városa, ahol efféle látványban lehet részünk: a körutakon véget nem érő színjáték pereg, s szereplői - a franciák - a Művészet javára gázsi nélkül játszanak.

Ki gondolta volna - a merész spencer ellenére - hogy ez az ember párizsi művész! Ilyen arccal?! A párizsi művész hagyományos figura, olyasféle kiváltságnak örvend, mint a párizsi csibész; a nyárspolgárokban falrengető derültséget fakaszt (ha már ez a furcsa szó polgárjogot nyert.) pedig ez a járókelő egy nagydíj nyertese volt; az első kantáta szerzője, amelyet a francia Akadémia annak idején a római Akadémia újjászületése[6] alkalmából megjutalmazott… szóval ez az ember Sylvain Pons!... Híres románcok szerzője, melyeket anyáink turbékoltak: két-három operáját is játszották 1815-ben és 1816-ban, ezenkívül még néhány kiadatlan partitúrát is írt. E tiszteletre méltó férfiú végül karmester lett egy körúti színházban. Ábrázatának köszönhette, hogy néhány leánynevelő-intézetben is tanított. Nem is volt más jövedelme, mint a fizetése és az óradíjai. Magánórák után futkosni ebben a korban! Mennyi titkot rejt ez a csöppet sem regényes helyzet!

Az idejétmúlt spencer utolsó viselője tehát mást is hordozott még, mint a Császárság jelképeit; három mellényéről egy nagy tanulság volt leolvasható. Ingyen mutogatta egy végzetes és gyászos rendszer szépszámú áldozatainak egyikét; ez a rendszer: pályázatok kiírása alkotó művészek számára, mely százesztendős meddő lét után még mindig dívik Franciaországban. Ezt a szellemi prést Pompadour asszony testvére, Poisson de Marigny találta föl, akit 1746 táján neveztek ki a Szépművészeti Akadémia igazgatójának. Számoljátok csak meg ujjaitokon, hány lángész került ki száz év alatt a díjnyertesek közül? Először is: soha semmiféle hivatalos vagy tanintézeti igyekezet sem pótolhatja a véletlen csodáit: márpedig a nagy ember mindig a véletlen csodája. A mi nagyra törő modern elemzésünk az átöröklés tanának minden rejtelmei közül éppen ehhez tudott a legkevésbé hozzáférkőzni. De hogyan is vélekednétek az egyiptomiakról, akik állítólag csirkeköltő kemencéket találtak föl, ha nem adtak volna mindjárt szemet is a csibéknek? Franciaország pedig, pontosan ezt teszi: melegházban, pályázatokkal akar művészeket tenyészteni. Ilyen eljárással termel szobrászt, festőt, grafikust, zeneszerzőt; aztán annyiba sem veszi őket, mint este a gavallér gomblyukában viselt virágot. Kiderül, hogy a tehetséges ember, Greuze vagy Watteau, Félicien[7] David vagy Pagnesi[8],

---

[6] A római Akadémia újjászületése - a római Francia Akadémiát a Konvent 1793-ban megszüntette. A Direktórium szervezte újjá két évvel később, de eleinte csak festőket, szobrászokat és építészeket küldtek ki. Zenei pályatételt először 1803-ban tűztek ki.

[7] *David*, Félicien (1810-1876) - zeneszerző, az elsők közt fordul a Kelet felé, dalgyűjtést is adott ki.

[8] *Pagnesi* - valószínűleg Claude Pagnest (1790-1819) francia festő, David korán elhalt tanítványa.

Géricault[9] vagy Decamps[10], Auber vagy az angers-i David, Eugène Delacroix vagy Meissonnier[11] vajmi keveset törődött a nagydíjakkal; puszta földben termettek, az elhivatottság láthatatlan napjának sugaraiban.

Az állam Sylvain Ponst kiküldte Rómába, hogy nagy muzsikussá legyen; ő pedig, a régiségek és a szép műtárgyak szeretetével tért vissza Franciaországba. Bámulatosan értett ezekhez a munkákhoz, a kéz és a gondolat remekeihez, melyeket az utóbbi időben népiesen limlomoknak is szokás nevezni. Euterpé[12] gyermeke 1810 táján, mint szenvedélyes műgyűjtő tért vissza Párizsba, egy rakás képpel, szobrocskával, kerettel, elefántcsont- és fafaragással, zománccal, porcelánnal stb. Az, az összeg, amelyet a római Akadémián való tartózkodása alatt vásárolt tárgyakért kiadott, s a szállítási költségek nagyrészt fölemésztették apai örökségét. Rómában három évet töltött hivatalos küldetésben, majd Olaszországban utazgatott egy darabig, és közben az anyai örökséget is hasonló módon költötte el. Kedvére akart gyönyörködni Velence, Milánó, Firenze, Bologna, Nápoly szépségeiben; álmodozva, filozófusok módján időzött minden városban, könnyelmű művészemberként, aki arra számít, hogy megél a tehetségéből, mint az örömleányok a szépségükből. Pons boldog volt e káprázatos utazás alatt, már amennyire boldog lehet egy érzékeny, csupa-lélek ember, akinek rútsága miatt nem lehetnek a nőknél sikerei, ahogy ezt 1809 körül mondták - és aki úgy látta az életet, hogy a valóság sosem ér föl azzal az eszményi képpel, amit ő magában a világról alkotott.

Pons végül is beletörődött, hogy lelkének hangjára a valóság disszonánsan válaszol. Szívében tisztán, elevenen élt a szép iránti fogékonyság: bizonyára ebből a forrásból fakadtak azok az elmés, finom és kecses dallamok, amelyeknek 1810 és 1814 között zeneszerzői hírnevét köszönhette. Minden hírnév, mely Franciaországban népszerűségből, divatból s a párizsiak gyorsan ellobbanó lelkesedésének szalmalángjából táplálkozik - Ponsokat teremt. Ebben az országban nagyon szigorúan veszik a nagy dolgokat, de megvetően elnézőek a kicsik iránt. Pons nemsokára elmerült a német harmónia s a Rossini-szerzemények áradatában. Utolsó románcai folytán 1824-ben még kedvelt, ismert zeneszerzőnek számított, de mi volt ő már 1831-ben! S 1844-ben, e szürke élet egyetlen drámájának a kezdetén, Pons odáig jutott, hogy műveit özönvíz előtti ócskaságoknak tekintették. A zeneműkiadók tudomást sem vettek létezéséről, noha potom árért néhány darabot is megzenésített színháza és a közelben levő színházak számára.

Pedig ez a derék ember elismerte korunk híres zeneszerzőinek érdemeit. A színe-javából való kompozíciók szép előadása könnyekre fakasztotta, de rajongása nem vált mániává, mint E. T. A. Hoffmann Kreislerénél[13]. Pons semmit sem mutatott kifelé, csak magában élvezett, mint a hasisevők és a teriakik[14].

Csupán a nagy műalkotások szenvedélyes bámulata, a tökéletes átélés képessége avatja a nagy költők testvérévé az embert. Ritka adottság ez Párizsban, ahol az eszmék úgy jönnek-mennek, mint a vendégfogadóban az utasok. Ponsnak már csak ezért is tisztelettel és megbecsüléssel

---

[9] *Géricault*, Théodore (1791-1824) - gárdatiszt és francia romantikus festő.

[10] *Descamps*, Alexandre (1803-1860) - a francia festészet számára ő fedezte fel a Keletet.

[11] *Meissonnier*, Ernest (1815-1891) - arckép- és zsánerfestő.

[12] *Euterpé* - a görög mitológiában a zene és a lírai költészet múzsája.

[13] *E.T.A. Hoffmann Kreislere* - Kreisler karnagy Hoffmann (1776-1822) *Murr kandúr* című elbeszélésében jelenik meg.

[14] *teriaki* - indiai remeték, szemlélődő bölcsek.

adózhatunk. A jóember talán nem érdemelte meg, hogy ennyi balsiker érje - ámbár maga is naivul beismerte, hogy összhangzattanban kissé gyönge: nem tanulmányozta eléggé az ellenpontot. Elriasztotta a modern, roppantul megnőtt hangszerelés: pedig újabb tanulmányokkal még elmélyíthette volna tudását, s így megállhatta volna helyét a modern zeneszerzők sorában. Rossinihoz ugyan sosem ért volna fel, de Hérold[15] azért lett volna belőle. De hát ő oly szenvedélyes gyönyörűséget lelt a műgyűjtés örömeiben, hogy ez teljesen kárpótolta művészi pályája kudarcáért. Ha választania kellett volna régiséggyűjteménye és Rossini hírneve közt - ki hinné? -, Pons az ő kedves házimúzeumát választotta volna. Chenavard-nak[16], a ritka metszetek tudós műgyűjtőjének volt egy axiómája, és az öreg muzsikus ezt követte: csak akkor gyönyörűség szemlélni egy Ruysdael, Hobbema, Holbein, Raffaello, Murillo, Greuze, Sebastiano del Piombo, Giorgione vagy Albrecht Dürer képet, ha az legfeljebb ötven frankba kerül. Pons semmit sem vásárolt száz frankon felül, s ha ötven frankot adott valamiért, az, biztos háromezret ért. A világ legszebb műalkotása is levegő volt számára, ha háromszáz frankba került. Az ilyen alkalmi vételek nagyon ritkák, de Ponsban megvolt a siker három elemi kelléke: fürge lábbal rendelkezett, ráért a napot lopni, és szívós volt, mint az izraeliták.

Negyven évig folytatta ezt a módszert, előbb Rómában, majd Párizsban, s az meg is hozta gyümölcsét. Rómából való visszatérte óta Pons vagy kétezer frankot költött csak évente, s így idővel Normandie utcai lakásán a világ szeme elől olyan gyűjteményt rejtegetett, melynek a műremekek minden fajtáját feltüntető katalógusa már a mesés 1907-es számnál tartott! 1811-től 1816-ig Pons nap-nap után, nyakába vette Párizst, s tíz frankért olyan dolgokra bukkant, amelyekért ma ezer-ezerkétszázat fizetnek. Gyönyörű képeket szemelt ki a párizsi árveréseken évente kiállított negyvenötezer festmény tömegéből; sèvres-i porcelánokat, biszkviteket vásárolt az auvergne-i zsibárusoktól, a „fekete banda" orgazdáitól, akik taligán hordták be a francia Pompadour-korszak káprázatos remekeit. Végül összeszedte a XVII. és XVIII. század művészetének kallódó emlékeit is, érdemük szerint értékelvén a francia iskola tüneményes tehetségeit, a nagy ismeretleneket, Lepautre[17]-t, Lavallée-Poussint és a többieket, akik a XV. és XVI. Lajos-korabeli stílust megteremtették. Művészeink manapság e mesterek műveiből merítik állítólagos új ötleteiket, hiszen állandóan kincset érő régi metszetek fölé görnyedve próbálnak újat alkotni - noha erejükből csak ügyes utánzatokra telik. Pons sok szép darabhoz csere útján jutott - a műgyűjtő kimondhatatlan boldogsága ez! Régiségeket vásárolni csak másodrendű élvezet; elsőbb s legfontosabb: a csere. Pons kezdetben burnótszelencéket és miniatűröket vásárolt. Nem volt se híre, se neve a régiségszakmában, mert nem járt el az árverésekre, s a híres műkereskedők tájékán sem mutatkozott. Tehát nem is tudta, mennyi lehet gyűjteményének forgalmi értéke.

A néhai Dusommerard, a régiségek királya, nagyon szeretett volna kapcsolatba kerülni a muzsikussal, de Dusommerard meghalt, anélkül hogy átléphette volna a Pons-múzeum küszöbét, pedig az volt csupán a híres Sauvageot[18]-féle gyűjteményhez mérhető. Pons és Sauvageot között egyébként is volt némi hasonlatosság. Sauvageot is muzsikus volt, neki sem

---

[15] *Hérold*, Ferdinand (1791-1833) - Római-díjas zeneszerző, több operát írt.

[16] *Chenavard* - több ilyen nevű műgyűjtő volt, Balzac valószínűleg Aimé *Chenavard*-ra (1798-1838), a díszítőfestőre és metszőre gondolt, aki a híres sevrès-i porcelánüzem tervezője is volt.

[17] *Lepautre* - több ilyen nevű művész van, Balzac alighanem Jeanra céloz (1617-1682), aki nemcsak termékeny festő, hanem építész is volt.

[18] *Sauvageot*, Charles (1781-1860) - operai hegedűs, majd vámtiszt; szerencsés kezű műgyűjtő. Gyűjteményét 1856-ban az államnak ajándékozta.

volt nagy vagyona, ugyanúgy, ugyanolyan eszközökkel gyarapította ő is gyűjteményét, éppoly szenvedélyesen szerette ő is a művészetet, s ugyanúgy gyűlölte a híres, gazdag műgyűjtőket, akik múzeumot rendeznek be maguknak csupán azért, hogy a kereskedőkkel ügyesen versenyezhessenek.

Pons abban is hasonlított vetélytársához, versenytársához, ellenfeléhez, Sauvageot-hoz, hogy ő is olthatatlan, mohó vággyal áhította az emberi kéz mind e műveit, a munka csodáit - a szerelmes férfi vágyódásával szép kedvese után. Szerinte a *limlomgyalázás* bűnét követi el az, ki az árverési csarnokban, a kikiáltók kalapácsütései közepette továbbad e felségesen szép tárgyakon. Pons a nap minden órájában élvezni akarta múzeumát. Vannak lelkek, akik a nagy alkotások csodálatára születtek; ezekben megvan az igazi szeretők felséges képessége: az idő multával sem tompul el számukra a gyönyör. Szerencsére a remekművek is örökké fiatalok maradnak!

S az a tárgy, amit az öregúr most ilyen gyöngéden szorított magához, szintén egy ilyen szerencsés, lelet lehet. Műgyűjtők, hiszen ti tudjátok, milyen féltő szeretettel szokás az ilyesmit hazavinni!

E vázlatos életrajz első körvonalainál alighanem így kiált fel az olvasó: „Íme, csúfsága ellenére ez mégis a föld legboldogabb embere!" Valóban, minden bánat, minden unalom elpárolog a lélekből, ha egy rögeszme balzsamos ellenszerével gyógyítjuk. Ti, akik már nem tudtok inni a *gyönyör serlegéből* (ahogyan azt minden időkben nevezik), kezdjetek el gyűjteni valamit, akármit (gyűjtöttek már falragaszokat is!), és megtaláljátok a színarany boldogságot - aprópénzre váltva. A rögeszme gondolattá magasztosult gyönyör! Azért mégse irigyeljétek a jó öreg Ponst. Mint minden indulat, a ti irigységtek is egy tévedésben gyökerezne.

Ez a csupa finomság ember, akinek a lelke csak az emberi munka nagyszerűségének folytonos bámulatából táplálkozott, a természet erőivel való küzdelem bámulatából - ez az ember rabja volt a hét főbenjáró bűn egyikének, annak a bűnnek, amit Isten a legenyhébben büntet: falánk volt. Szerény anyagi helyzete és gyűjtőszenvedélye folytán mértéktartó étrendre kényszerült, de az ínyenc agglegény annyira undorodott ettől a diétától, hogy kezdetben másként oldotta meg a kérdést: mindennap más háznál vacsorázott. A Császárság idejében sokkal nagyobb volt a híres emberek kultusza, mint napjainkban - talán azért, mert kevés nagy ember volt, és nemigen voltak politikai igényeik. Olyan olcsón lehetett bárki költő, író, muzsikus! Pons, akit egy időben a Nicolók[19], a Paërek[20], a Bertonok[21] jövendő vetélytársának tekintettek, akkoriban még annyi meghívást kapott, hogy előjegyzési naplót kellett vezetnie, mint az ügyvédeknek a tárgyalásaikról. A művészeknél dívó szokás szerint Pons is megajándékozta minden vendéglátóját románcainak egy-egy példányával: verte náluk a zongorát, páholyjegyet hozott nekik a Feydeau-színházba, ahol dolgozott; koncerteket rendezett; még hegedült is néha rokonainál, ha egy kis bált akartak rögtönözni. Franciaországban, abban az időben a legszebb férfiak a koalíció legszebb férfiaival mérték össze kardjukat; Pons rútságát ennél fogva eredetiségnek nevezték, ama nagy törvény szerint, melyet Molière mondott ki Éliante híres

[19] *Nicolo* (Nicolas Isouard.) (1775-1818) - máltai születésű, de francia származású zeneszerző, a Konzulátus alatt a párizsi Vígopera ünnepelt szerzője.

[20] *Paër*, Ferdinand (1771-1839) - olasz zeneszerző, Napóleon a párizsi Olasz Opera élére állította és udvari zeneigazgatóvá nevezte ki.

[21] *Berton* (Henri Montan, 1767-1844) - zeneszerző, az Olasz Opera igazgatója, a Konzervatórium tanára.

versszakában[22]. Ha Pons valami szívességet tett egy szépasszonynak, a hölgy néha „bájos embernek” nevezte. De ennél nagyobb boldogság sosem jutott neki.

Ez az időszak 1810-től 1816-ig, körülbelül hat éven át, tartott. Pons végzetes szokást vett fel ezekben az években: rászokott a jó vacsorákra. Megszokta, hogy ismerősei nem sajnálják a költséget, primőröket szereznek be, a legjobb borokat, a legfinomabb csemegét, kávét, likőröket tesznek az asztalra, fényesen megvendégelik - mint a Császárság idejében szokás volt. Számos család a királyok, királynők, fejedelmek bőkezűségét utánozta, hiszen akkortájt a fenségek csak úgy hemzsegtek Párizsban. Akkoriban divat volt királyosdit játszani, ahogyan ma képviselősdit játszanak, s nyakra-főre alapítják elnökkel, alelnökkel, titkárral a lentermelő, bortermelő, selyemhernyó-tenyésztő, őstermelő, ipari s egyéb egyesületeket. Odáig jutottunk, hogy kutatni kezdik már a társadalmi bajokat is, hogy a sérelmek orvoslóit is egybe lehessen tömöríteni! Az így nevelt gyomor kifinomult tudásra tesz szert a konyhaművészet dolgaiban: ez a tudás szükségképpen visszahat a lelkületre is, és megrontja az embert. A gyönyör lassan befészkeli magát a szív minden redőjébe, fejedelemként parancsol, aláássa az akaratot, kikezdi a becsületet, és mindenáron kielégülésre tör. Senki sem rajzolta meg ez idáig az étvágy követelőzését; az irodalom nem boncolja ezt a jelenséget: hiszen mindenkinek élnie kell. Pedig elképzelni is nehéz, hány embert tett tönkre a terített asztal. A terített asztal Párizsban, e tekintetben a kurtizán vetélytársa: mondhatni, emez a bevétel s amaz a kiadás. Művészi hanyatlása folyamán Pons állandó vendégből tányérnyalóvá lett, s akkor már képtelen volt a finom asztalok terítéke mellől átülni a kétfrankos vendéglők spártai rántott leveséhez. Sajnos már a puszta gondolatra, hogy mekkora áldozatok árán tudná csak megőrizni függetlenségét, végigfutott hátán a hideg, s úgy érezte, képes lesz a legnagyobb hitványságra is, csak hogy továbbra is jól éljen, a maga idején élvezhessen minden primőrt, egyszóval, hogy továbbra is befalhassa (parlagi, de találó kifejezés!) a szokott ínyencfalatokat. A csipegető madár elröppen, ha megtöltötte begyét, s köszönetül csak egy dalt csicsereg. Pons is ilyen volt: szinte élvezte, hogy a társaság költségén jól élhetett, mert mit kívánt tőle a társaság? Bohóckodást. Mint minden agglegény, ő is irtózott otthonától, és másoknál élte le az életét. Hozzászokott a társaságban dívó kész szólamokhoz, a fintorokhoz, melyek a nagyvilágban az érzéseket helyettesítik, s aprópénz módjára szórta a bókokat. Az emberekkel való érintkezésben beérte azzal, hogy csak a csomagolást nézte, s nem markolt kíváncsian a zsák fenekére.

Ez a tűrhető időszak ismét eltartott tíz esztendeig. De micsoda évek voltak ezek! A hosszú, esős ősz! S ezalatt Pons a terített asztal mellett úgy biztosította helyét, hogy nélkülözhetetlenné tette magát mindenütt, ahol vendégeskedett. Végzetes útra tért; tömérdek megbízást intézett el; számos alkalommal olyasmit is vállalt, ami a portás, vagy a cselédek dolga lett volna. Egy sereg, vásárlást sóztak a nyakába; egyik családtól a másikhoz futkosott, kémszolgálatot teljesített, becsületesen, jóhiszeműen, de senki sem volt hálás neki a rengeteg futkosásért, a sok aljasságért. „Pons agglegény - mondották -, úgyse tudja, mit kezdjen az idejével. Boldog, ha futkoshat a dolgaink után... Mihez fogna különben?”

Csakhamar érezhető lett az a fagyos légkör, ami az öregembert veszi körül. Mintha dermesztő szél járná át a környezetet, az érzelmek hőfoka lehűl, különösen akkor, ha az öregember csúnya és szegény. Olyan ez, mintha háromszorosan öreg volna! Az élet tele volt ez; tél, amikor vörös az orr, sápadt az arc, s fagy csípi az ujjakat.

---

[22] *Éliante híres versszaka* - Molière *Az embergyűlölő* című darabjában Eliante kifejti (II. felvonás, 5. jel.), hogy szerelmesünkben a hibát is erénynek, a fogyatékosságot is tökélynek látjuk, így lesz Pons rútsága - eredetiség.

1836 és 1843 között Pons ritkán kapott már meghívást. Senki sem kereste az élősdi barátságát, a családok úgy fogadták, mint ahogy az adóját fogadja az ember, semmit sem méltányoltak nála, még valóságos szolgálatait sem. Azok a családok, ahol a jóember kitartóan forgolódott, nem becsülték a művészetet, csak az eredmények előtt borultak térdre, és csak azt értékelték, amit 1830 óta saját maguk szereztek: a vagyont és a magas társadalmi állást. Pons nem volt kimagasló szellem, a modora sem volt kiváló, hogy félelmet kelthetett volna a nyárspolgárban, mint a lángész vagy a sziporkázóan szellemes emberek. Természetes, hogy végül semmibe vették, noha nem éreztek iránta különösebb megvetést. Nagyon szenvedett ebben a társaságban, de mint minden félénk ember, ezt gondosan titkolta. Lassanként hozzászokott, hogy legyűrje érzéseit. Szíve rejtett szentélyébe senkit be nem bocsátott. A felületes szemlélő önzésnek mondja ezt a jelenséget. A magányos és az önző ember között valóban nagy a hasonlatosság; miért is a rossz nyelveknek látszólag igazuk van a jószívűekkel szemben, különösen Párizsban, ahol a társaságban senki sem figyel a másikra, ahol minden olyan gyors, mint a sodró ár, s oly rövid életű, mint egy miniszterség!

Önző ember! - így szólt a vád Pons bácsi háta mögött, és semmi sem mosta le róla ezt a bélyeget, mert a világ végül mindig elítéli vádlottait. Tudjátok-e, milyen fájdalmas a félénk embernek, ha ok nélkül mellőzni kezdik? Leírhatja-e valaki a félénkség gyötrelmeit? Ez a napról napra súlyosbodó helyzet tükröződött a szegény muzsikus szomorú arcán; hiszen Pons gyalázatos kapitulációkból élt. Az aljasságok, amiket minden szenvedély megkövetel: megannyi kötelék, s minél többet követel a szenvedély, annál jobban magához láncolja, rabjait. Az: áldozatok megfoghatatlan, negatív kincseiben végtelen gazdagságot is lát az ember. Amikor egy-egy ostoba, pöffeszkedő nyárspolgár szemtelenül pártfogó pillantást vetett Ponsra, az öreg a bosszú gyönyörével hörpintette fel a pohárka portói bort, költötte el a roston sült fürjet, s azt gondolta magában:

„Megéri!”

A moralista azonban Pons életében is meglátja az enyhítő körülményeket. Az ember akkor él csak, ha valami kielégülést talál. A szenvedély nélküli ember, a tökéletes igaz ember: szörnyalak; angyal, akinek még nem nőttek szárnyai. Az angyaloknak a katolikus mitológiában csak fejük van. A földön az igaz ember olyan, mint az unalmas Grandisson[23], akinek még az utcasarki Vénusz sem kínálja bájait. S valóban: olaszországi útjának egy-két közönséges kalandján kívül, amikor bizonyára az éghajlatnak köszönhette sikereit, Ponsra nem mosolygott asszony. Sok férfit sújt ez a végzetes sors. Pons szörnyszülött volt. Öreg szülőktől származott, s e kései születés jegyeit viselte hullaszerű arcán, mintha őt is spirituszos üvegben őrizték volna, mint a tudósok a ritka embriókat. Ez a gyöngéd, álmodozó, finom lelkű művész kénytelen volt azt a jellemet viselni, amit az arca szabott reá; örökre lemondott arról, hogy szeresse valaki. Az agglegénység nála nem annyira hajlam, mint kényszerűség volt. Az erényes barátok bűne, a falánkság, kitárta felé karját, és Pons úgy vetette magát ebbe a szenvedélybe, mint a műtárgyak és a zene imádatába. A jó falat és a limlomok fizetség volt számára a nő helyett: a zene csak a mestersége volt, és van-e ember, aki szereti a kenyérkereső mesterségét? Idővel, a foglalkozással is úgy áll a dolog, mint a házassággal: az ember csak a kényelmetlenségeit érzi.

---

[23] *Grandisson* - Richardson angol író azonos című regényének hőse, a megtestesült erény, a *gentleman-eszmény*: papirosízű, érdektelen figura.

Brillat-Savarin[24] szándékos részrehajlással vette védelmébe az ínyenceket; de talán nem hangsúlyozta eléggé, hogy az ember valódi gyönyörre lel a terített asztal mellett. Az emésztés igénybe veszi az ember erejét, megindul a belső harc, s a gyomorimádóknál ez a legnagyobb szerelmi gyönyörűséggel is fölér. Hatalmas életerő árad szét az emberben, az agy megsemmisül, csak a második agy, a rekeszizom működik, s éppen az összes képességek eltompulása révén következik be a részegség. Az óriáskígyó olyan részeg, amikor felfalta a bikát, hogy meg lehet ölni. Ki mer negyvenedik évén túl étkezés után dolgozni? Ezért volt minden nagy ember mértékletes. A nagy betegségből lábadozók, akiknek olyan fösvényül adagolják a finomabbnál finomabb ételeket, gyakran megfigyelhetik, hogy egyetlen kis csirkeszárny is okozhat ilyen gyomorrészegséget. A józan Pons, akinél minden élvezet a gyomra működésében összpontosult, mindig olyan állapotban volt, mint ezek a lábadozó betegek. A dús asztaltól várt minden izgalmat, s ez ideig meg is kapta minden áldott nap. Senkinek sincs bátorsága egy megrögzött szokásnak búcsút mondani. Sok öngyilkos állt meg a halál küszöbén, mert eszébe jutott a kávéház, ahová minden este eljár dominózni.

1835-ben a véletlen visszafizette Ponsnak, ami szenvedésben a szépnem közönye folytán része volt. Támaszt adott neki öregségére; ez a született vénember a barátságban találta meg életének támaszát. Minthogy a társadalom eltiltotta őt a házasságtól, egybekelt egy férfival, egy másik vénemberrel, aki szintén muzsikus volt. Ha La Fontaine meg nem írja isteni meséjét, e történet címe az, lett volna: *A két barát*. Ez azonban afféle irodalmi merénylet volna, szentségtörés, ettől vérbeli író visszariad. Ama remekmű a mi meseírónk lelkéből fakadt vallomás, és egyben álmainak története: maradjon örökre egyetlen viselője ennek a címnek. A lap, melyre a költő e három szót rótta: *A két barát* - megszentelt tulajdon, templom, amelyhez áhítattal járulnak az eljövendő nemzedékek, s ahová az egész föld elzarándokol, amíg csak könyvnyomtatás lesz a világon.

Pons barátja zongoratanár volt; az élete, a szokásai annyira megegyeztek az övéivel, hogy azt mondta róla, túl későn ismerte meg, s ezért nem lehetett boldog. Ismeretségük ugyanis csak 1834-ből eredt, akkor találkoztak először, egy leánynevelő intézet évzáró ünnepségén. Két lélek talán még soha nem hasonlított ennyire egymáshoz az ember-óceánban, melynek forrása Isten akarata ellenére a földi paradicsomban eredt. Rövid idő alatt nélkülözhetetlenné váltak egymás számára. Kölcsönös bizalom ébredt bennük, s egy hét alatt valóságos testvérekké váltak. Schmucke ugyanis éppoly kevéssé hitte eddig, hogy egy Pons is létezhetik a világon, mint ahogy Pons sem hitt soha egy Schmucke létezésében. Elég volna már ennyi is e két derék ember jellemzésére, de nem mindenki kedveli a rövid szintéziseket. A hitetlenkedők meggyőzésére azonban futólagos bizonyítás is elegendő lesz.

Ez a zongorista, mint minden zongorista, német volt. Német, mint a nagy Liszt és a nagy Mendelssohn, német, mint Steibelt, német, mint Mozart és Düsseck, német, mint Meyer, német, mint Doehler, német, mint Thalberg, mint Dreschock, mint Hiller, mint Leopold Mayer, mint Cramer, mint Zimmermann és Kalkbrenner, mint Herz, Wötz, Karr, Wolff, Pixis és mint Clara Wieck, és mint külön-külön minden egyes német. Schmucke nagy komponista volt, de csak előadóművész lett belőle, annyira idegen volt jellemétől a merészség; pedig a zenében merészség nélkül a tehetség nem tud megnyilvánulni. A németek gyakori naivsága nem állandó dolog; idővel megszűnik, s ami egy bizonyos korban még marad belőle, azt ifjúságuk forrásából merítik - mint csatornából a vizet -, s arra használják fel, hogy

[24] *Brillat-Savarin*, Anthelme (1755-1826) - híres „ínyesmester”, *Az ízlés fiziológiája* című könyve, amelyben a konyhaművészeti tudnivalókat életbölcsességgel és elmés csevegéssel vegyíti, nagy sikert aratott.

gyümölcsözőbb sikereket érjenek el tudomány, művészet vagy pénz dolgában egyaránt: ezzel hárítják el maguktól a bizalmatlanságot. Franciaországban némely ravasz ember a párizsi fűszeresek butaságával helyettesíti ezt a német naivitást. Schmucke azonban érintetlenül megőrizte gyermekkori naivitását, hasonlóképpen, mint ahogyan Pons is magán hordta a Császárság maradványait, anélkül hogy ez bennük tudatossá vált volna. Ez az ízig-vérig német, ez a nemes lelkű férfiú ugyanis előadóművész és hallgatóság volt egy személyben: saját magának muzsikált. Schmucke úgy élt Párizsban, mint fülemüle az erdőben. Egymagában, társtalanul dalolt húsz esztendő óta, mindaddig, míg Ponsban második énjére nem talált. (Lásd: *Éva lánya*.)[25]

Pons és Schmucke abban is hasonlított egymásra, hogy mindkettő szívében, jellemében túltengett a gyermekes érzelgősség, ami Annyira jellemző a németre. Ilyen érzelgősség a virágokért való rajongás, a természetimádat, ami a németeket arra viszi, hogy üveggömböket raknak a kertjükbe, hogy kicsiben is megláthassák benne a tájat, mely természetes nagyságban tárul szemük elé; ilyen az a lázas kutatóösztön is, ami arra hajtja a német tudóst, hogy száz mérföldet tegyen meg kamáslis cipőben egy igazság felderítésére, noha az a kút kávájáról vagy az udvar jázminbokrából szembemosolyog vele. Ebből fakad az a hajlam is, hogy a teremtés semmiségeinek lelki fontosságot tulajdonítanak. Ez hozza létre Jean-Paul Richter[26] érthetetlen műveit, E. T. A. Hoffmann könyv alakban megjelent részeg fantáziáit, meg azokat a fóliánstorlaszokat, amelyekkel Németország szédületes elmélyítés után a legegyszerűbb kérdéseket is körülkeríti - bár a feneken sosem találni egyebet, mint egy németet. Pons és a barátja katolikus volt, mindig együtt jártak misére, s együtt tettek eleget vallásos kötelezettségeiknek; gyermekek módjára semmi mondanivalójuk sem volt a gyóntatójuk számára.

Szentül hitték, hogy a zene a mennyország nyelve, s ez a nyelv úgy viszonylik a gondolathoz és az érzéshez, mint a gondolat és az érzés viszonylik a beszédhez. Vég nélküli beszélgetéseket folytattak erről a rendszerről; zeneorgiákkal felelgettek egymásnak, hogy - szerelmesek módjára - bebizonyítsák önmaguknak tulajdon meggyőződésüket. Schmucke roppant szórakozott volt, Pons meg nagyon figyelmes. Pons műgyűjtő volt, Schmucke meg álmodozó, s a szellemi szépség dolgait tanulmányozta; barátja viszont az anyagi világ szép dolgait óvta az enyészettől. Pons felhajszolt s megvett egy porcelán csészét, miközben Schmucke otthon az orrát fújta, s valamelyik Rossini-, Bellini-, Beethoven-, vagy Mozart-motívumra gondolt, s e zenei frázis eredete vagy mása után kutatott az érzelmek világában. Schmucke szórakozottságból takarékoskodott, míg Pons szenvedélyesen szórta a pénzt, s mégis mind a ketten egy eredményre jutottak: Szilveszter estéjén minden évben teljesen üres volt a bugyellárisuk.

E barátság nélkül Pons talán összeroskadt volna szenvedéseinek súlya alatt. De talált egy szívet, s ennek a szívnek kiönthette a magáét; ettől fogva elviselhetővé vált számára az élet. Amikor első ízben feltárta bajait a jó barát előtt, a derék német azt tanácsolta neki, éljen úgy, mint ő, kenyéren és sajton, étkezzék inkább otthon, és ne futkosson olyan vacsorák után, amiket oly drágán fizettetnek meg vele. Sajnos, Pons nem merte bevallani Schmuckénak,

---

[25] *Éva lánya* - köztudott, hogy Balzac fokozatosan, az *Emberi színjáték* írása közben ébredt rá a regények ciklikus felépítésének lehetőségére; aminek egyik módszere a szereplők többszöri - más helyzetben és életkorban való - szerepeltetése az egymást követő művekben. Az utalás itt arra vonatkozik, hogy Schmucke alakja feltűnik az *Éva lánya* című nagyobb elbeszélésében is, de emellett a *Kurtizánok tündöklése és nyomorúsága*, valamint a *Veszélyes örökség* című regényekben ugyancsak szerepel.

[26] *Richter*, Jean-Paul (1763-1825) - német filozófus és regényíró, fegyelmezetlen, szertelen művészegyéniség.

hogy nála hadilábon áll a szív és a gyomor, hogy a gyomra már hozzáidomult ahhoz, amitől sajog a szív, és hogy végig kell élveznie jó vacsoráját, mint ahogy a szerelmes természetű embernek kell a szerető, hogy... enyeleghessen. Idővel aztán Schmucke végül is megértette barátját, ízig-vérig német volt, hiányzott belőle a gyors megfigyelőképesség, ami a franciák erénye; de azután csak még jobban szerette szegény Ponst. Mi sem erősíti jobban a barátságot, mint amikor két barát közül az egyik azt hiszi, hogy fölötte áll a másiknak. Egy angyal sem találhatott volna abban kivetnivalót, ahogyan Schmucke a kezét dörzsölgette, amikor hirtelen rájött, hogy a barátja milyen mérhetetlenül falánk. A jó német másnap reggelire maga hozott mindenféle nyalánkságot, s gondja volt rá, hogy minden áldott nap újakkal kedveskedjen barátjának, mert összeköltözésük óta mindennap együtt reggeliztek otthon a lakásukon.

Ismerni kell Párizst, s elképzelhetjük, hogy a két jó barátot sem kímélte a párizsiak csúfondáros nyelve, mert a párizsiak a világon semmit sem tisztelnek. Pons és Schmucke ugyanis arra a gyakorlati ötletre jutott, hogy összeházasítják gazdagságukat és nyomorúságukat, és együtt fognak lakni. Egyenlően osztoznak az igen egyenlőtlenül megosztott lakás bérén; lakásuk a Marais-negyed egy nyugodt utcájában, a Normandie utca egyik csöndes házában volt. Gyakran mentek el együtt hazulról, gyakran baktattak végig kettesben ugyanazokon az utakon, s a környéken a bámészkodók csak így nevezték őket: a két diótörő. Ez a gúnynév fölöslegessé teszi, hogy Schmucke arcképét most megrajzoljam: a derék német körülbelül úgy viszonyult Ponshoz, mint Niobe dajkája, a híres vatikáni szobor, a Tribuna Venusához.

Cibot-né, a házmester felesége volt a tengely, amely körül a két diótörő háztartása forgott. Cibot-né később oly nagy szerepet játszik e két élet drámai fejleményeiben, hogy arcképét helyesebb lesz színrelépésének pillanatára tartogatni.

Még valamit el kellene mondani e két figura egyéniségéről, s éppen ez az, amit a tizenkilencedik század negyvenhetedik esztendejében az olvasók kilencvenkilenc százalékával legnehezebb lesz megértetni. Az értetlenség okát valószínűleg abban a tüneményes pénzügyi fejlődésben kell keresnünk, amelyet a vasutak megépítése idézett elő. Ez a mondanivaló kevés és mégis sok. Arról van szó, hogy megértsük, mennyire túlzottan finom s érzékeny volt ennek a két embernek a lelke. Kölcsönözzük képünket a vasúttól - ha másért nem, hát már csak azért is, hogy a vasút által szedett kölcsönökből ilyenformán valami visszatérüljön nekünk. A síneken manapság végigrobogó szerelvények láthatatlan, kicsiny homokszemcséket zúznak szét. Ha egy ilyen láthatatlan szemcse az utas veséjébe kerül, az a legszörnyűbb betegség, a vesehomok kínjait fogja érezni; az ember ebbe a kínba belehal. Nos, a mi társadalmunk is mozdonysebességgel száguld előre az acélpályán, és ügyet sem vet ezekre a láthatatlan kis homokszemcsékre. De ennek a két embernek állandóan, minden alkalommal az idegszálaiba hatoltak ezek a mikroszkopikus szemcsék, és szívükben olyasféle betegséget okoztak, mint a vesehomok. Túlságosan puhák voltak a mások szenvedéseivel szemben, mindkettő sírt a maga tehetetlensége miatt, és ami a saját állapotukat illeti, finom érzékenységük szinte betegségszámba ment. Sem az öregség, sem a párizsi utca mindennap szemlélt színjátéka, semmi sem kérgesítette meg ezt a két üde, gyermeki tiszta lelket. Minél többet mozogtak, annál jobban sajgott a szívük. Sajnos, ez már így van a szűzi lelkeknél, a csöndes elmélkedőknél s az igazi költőknél, akik tartózkodnak a kicsapongásoktól.

A két öregember tehát összeköltözött; hasonló foglalkozásuk lévén, olyan testvéries tempóban kocogtak együtt, mint Párizsban a fiákerlovak. Télen-nyáron reggel hétkor keltek; reggeli után, elmentek órát adni az intézetekbe, ahol szükség esetén helyettesítették egymást. Ha próba volt kiírva, Pons déltájban a színházba ment, s minden szabad percében az utcákon kószált. Este pedig, a színháznál találkozott a két barát, ahol Pons állást szerzett Schmuckénak. Mégpedig így:

Pons abban az időben kapta meg az ismeretlen komponisták marsallbotját, a karmesteri pálcát - mégpedig kéretlenül -, amikor Schmuckéval összeismerkedett. Popinot grófnak, az akkori miniszternek jóvoltából erre az állásra a szegény muzsikust szerződtették. Ez akkor történt, amikor Popinot, a júliusi forradalomnak ez a nyárspolgári hőse, színháznyitási engedélyt juttatott egyik barátjának. A fölkapaszkodott ember ugyanis pirulni szokott, ha simán gördülő kocsijából megpillantja ifjúkori cimboráját, aki vásott cipőben, búsan koptatja a párizsi kövezetét, s színehagyott kabátjában, lyukas zsebbel, zsíros üzletek után szimatol, melyekhez úgysem lesz soha elég pénze. Ez a barát, akit Gaudissart-nak hívtak, s valamikor kereskedelmi utazó volt, hajdan erősen hozzájárult a nagy Popinot cég anyagi boldogulásához. Popinotból kétszeri miniszterség után gróf lett, majd a francia felsőház tagja, de nem tagadta meg a kitűnő Gaudissart-t! Sőt, segíteni akart az utazón, hogy az fölfrissíthesse ruhatárát, s megtölthesse erszényét: a politika és a polgárkirály udvarának hívságai nem rontották meg az egykori drogista szívét. Gaudissart mindig bolondja volt a nőknek, s ezért egy csődbe jutott színház koncesszióját kérte a minisztertől. Popinot megadta neki a koncessziót, s ugyanakkor elküldött hozzá néhány öregurat, akik bomlottak a nőkért, s pénzük is volt. A trikó rejtette bájak imádóiból hatalmas tőkéscsoport alakult. Pons, a Popinot-palota élősdije, ennek a koncessziónak volt a tartozéka.

A Gaudissart-féle társulat szerencsésen működött. 1834-ben meg akart valósítani egy remek ötletet: operát a népnek! A balettek és a káprázatos kiállítású darabok zenéjéhez egy tűrhető karmester kellett, aki némiképpen zeneszerző is. A Gaudissart-féle társulat elődje már régebben csődbe jutott, úgyhogy a színháznak nem volt másolója. Pons tehát behozta a színházba Schmuckét, mint kottamásolót. Szerény mesterség, de komoly zenei ismereteket követel. Pons tanácsára Schmucke megállapodott a Vígopera másolóinak főnökével, és így nem kellett a munka gépies részeivel bajlódnia. Schmucke és Pons társulása csodálatos eredményt hozott. Schmucke, mint minden német, igen erős volt az összhangzattanban; ő hangszerelte azokat a partitúrákat, amelyeknek Pons szerzette a dallamát. A hozzáértők megcsodálták ezeket az üde kompozíciókat, melyek két vagy három nagy kasszadarab kíséretéül szolgáltak, s a *haladás* szóval magyarázták a dolgot, de nem kutatták, hogy ki a szerző. Ponst és Schmuckét elnyelte a siker, mint ahogyan egyesek belefulladnak a fürdőkádjukba. Párizsban, különösen 1830 óta, senki sem érvényesülhet, hacsak erősen nem könyököl, quibuscumque viis[27] félrelökve a vetélytársak ijesztően nagy tömegét. Kemény derék kell ehhez, márpedig a két barát szívében azok a bizonyos homokszemcsék fészkeltek; s gyötrelmessé tettek minden nagyra törő mozdulatot.

Pons rendszerint nyolc óra tájt ment a színházba, a zenekarhoz. Ilyenkor kezdik a kedvelt darabokat; a nyitányhoz és a kísérethez nélkülözhetetlen a karmester zsarnoki pálcája. A legtöbb kis színháznál tapasztalható ez az engedékenység. Pons e tekintetben teljesen fesztelenül mozoghatott, mert egyébként nagy önzetlenséget tanúsított az igazgatósággal való kapcsolatában. Ha szükség volt rá, Schmucke amúgy is helyettesíthette. Schmucke helyzete idővel megszilárdult a zenekarban. A kitűnő Gaudissart fölismerte, hogy Pons munkatársa milyen értékes, hasznos ember, habár óvakodott erről beszélni. A zenekarba be kellett állítani egy zongorát, mint a nagy színházaknál Schmucke ingyen játszott rajta; a hangszert a karmesteri emelvény mellé állították, itt helyezkedett el a zenekar létszám feletti önkéntes tagja. A muzsikusok megismerték ezt az igénytelen, ambíciók nélkül való, derék németet, és szívesen befogadták. Az igazgatóság szerény fizetés ellenében rábízta azoknak a hangszereknek a kezelését, amelyek a bulvárszínházak zenekarában különben nem szerepelnek, de amelyekre

[27] *quibuscumque viis* - bármi úton-módon (latin)

mégis gyakran szükség van: mint például a zongora, a viola d'amore, az angolkürt, gordonka, a hárfa, a spanyol kasztanyett, a csengettyűk, a Sax-féle[28] találmányok és a többi. A németek természetes adottsággal játszanak minden hangszeren, csak a Szabadság nagy regiszterén nem tudnak játszani.

A két öreg művészt rendkívül szerették a színháznál, s ők ott filozófusok módjára éltek. Behunyták a szemüket, nem akarták meglátni a társulatnál mutatkozó elmaradhatatlan bajokat. A színészekhez és a színésznőkhöz ugyanis még egy balettkar is keveredett; ezt a mindennél szörnyűbb összeállítást a kassza írja elő, igazgatók, szerzők és muzsikusok gyötrelmére. A végtelenül tapintatos és önérzetes Pons jóságával és szerénységével általános tiszteletet szerzett magának. A tiszta életű, makulátlanul becsületes ember a gonoszlelkűekben is bámulatot ébreszt - minden környezetben. Párizsban a szép erény éppoly sikert arat, mint egy óriás gyémánt vagy egy ritka régiség. Egyetlen szerző, egyetlen színész, egyetlen táncosnő sem engedte meg magának - akármilyen szemtelen is volt különben - a legkisebb ugratást vagy a legcsekélyebb ízetlen tréfát sem Ponsszal vagy a barátjával szemben. Pons néha kimerészkedett a dohányzóba, de Schmucke csak az alagsori folyosót ismerte, amely a színház kapujától a zenekarba vezet. Amikor a jó öreg németnek dolga volt az előadáson, a felvonásközökben bátortalanul nézegette a közönséget. Néha megkérdezte az első fuvolást, egy strasbourgi születésű, német családból származó fiatalembert, kik azok a feltűnően öltözött egyének, akik a proszcéniumpáholyokat rendszerint megtöltik. Ez a fiatalember vette kezébe Schmucke társasági nevelését; s a német gyermeteg képzelete apránként rákapcsolt, hogy a félvilági nő létezése nem mese, hogy balkézről is köttetnek házasságok, hogy a primadonna pazarló, hogy a páholynyitogatónők becsempészik ismerőseiket. A legártatlanabb bűn is a babiloni romlottság tetőfokának rémlett e derék ember szemében, s értetlen mosollyal bámulta ezeket a jelenségeket, mint akinek kínai írást mutatnak. Ezek után nem is kell már bővebben magyarázni a jártasoknak: Ponsot és Schmuckét természetesen kizsákmányolták a színháznál - hogy e divatos kifejezéssel éljünk. Amit azonban a két barát elvesztett pénzben, azt megbecsülésben, udvarias bánásmódban mégis megnyerte.

A Gaudissart-társulat gyors meggazdagodása egy balett sikerével kezdődött. Az igazgatóság Ponsnak ez alkalommal egy ezüst szoborcsoportozatot küldött, melyet Benvenuto Cellini művének tartottak: szédületes összegbe került, s erről egy párbeszéd is folyt a színház dohányzójában. Ezerkétszáz frankról volt itt szó! A szerencsétlen, becsületes Pons vissza akarta adni az ajándékot. Gaudissart nagy nehezen bírta csak rátukmálni.

- Ah! - mondta a társának. - Ilyen vágású színészek kellenének nekünk!

A kettesben való élet látszólag igen nyugodtan folyt. Az zavarta meg csupán, hogy Pons valósággal rabja lett szenvedélyének; leküzdhetetlen vágy korbácsolta, hogy házon kívül vacsorázzék. Ha Schmucke éppen otthon tartózkodott, amikor Pons átöltözött, a derék német keseregni kezdett barátjának e végzetes szokása miatt.

- *Ha lekalápp meghiszna tőle!* - kiáltott fel gyakran.

Schmucke arról ábrándozott, milyen módszerrel tudná kigyógyítani barátját ebből a szégyenletes szenvedélyből. Az igaz barát lelki dolgokban a kutya remek szimatjával rendelkezik. Megszimatolja a jó barát bánatát, kitalálja az okát, eltűnődik rajta.

---

[28] *Sax*, Adolf (1814-1894) - belga hangszerkészítő, a róla elnevezett szaxofon megalkotója. Több más fúvóshangszert is tökéletesített.

Pons, aki a jobb keze kisujján állandóan egy gyémántgyűrűt hordott - ez még csak megjárta a Császárság idején, de ma már nevetséges -, Pons nagyon is trubadúr, nagy ön is francia volt, arcából nem sugárzott az isteni derű, amely Schmucke ijesztő rútságát enyhítette. A német olvasott barátja szomorú arcában, megérezte egyre növekvő nehézségeit, hogy ez az élősdieskedés mind kínosabbá válik számára. Valóban 1844 októberében Pons alig egynéhány családhoz járt már csak vacsorázni. A szegény karmester arra szorult, hogy családja körében keringjen, s ezért túlságosan tág értelemben vette a „család" szót - mint ahogy ez a továbbiakból mindjárt kitűnik.

Az egykori pályadíjat nyert muzsikus unokatestvére volt a Bourdonnais utcai gazdag selyemkereskedő, Camusot úr első feleségének. Ez a Camusot-né, született Pons lány, egyetlen örököse volt a híres Pons Testvérek egyikének. A Pons Testvérek cég udvari szállító volt, hímzésekkel kereskedett; a céget a muzsikus apja és az anyja alapították, az 1789-es forradalom előtt. Később csendestársak lettek az üzletben, amelyet 1815-ben Rivet úr vett meg az öreg Camusot első feleségének apjától. Ez a Camusot tíz éve visszavonult az üzlettől. 1844-ben tagja volt a gyáriparosok országos tanácsának, képviselő stb. A derék Pons, akit a Camusot nemzetség barátságába fogadott, a selyemkereskedők második nászából származott gyermekek nagybátyjának tekintette magát, holott semmiféle rokonság sem volt köztük, de még csak sógorságban sem voltak.

Az öreg Camusot második felesége Cardot leány volt; így tehát a Camusot rokonság címén Pons behatolt a kiterjedt Cardot családba is, immár a második nyárspolgári törzsbe. Cardot-ék atyafiságuk révén éppoly hatalmas társaságot alkottak, mint Camusot-ék. Cardot közjegyző, Camusot második feleségének a fivére, egy Chiffreville leányt vett el. A híres Chiffreville-család, a vegyészeti cikkek királya, szoros kapcsolatban volt azzal a nagy drogériával, amelynek Anselme Popinot volt sokáig a főnöke, akit a júliusi forradalom tudvalevően a legszélsőbb királypárti politika berkeibe lendített. Pons pedig Camusot-ék és Cardot-ék uszályában Chiffreville-ékhez is eljutott, innen került a Popinot-családhoz, ismét azon a címen, hogy az unokatestvérek unokabátyja.

A vén muzsikus utolsó kapcsolatainak e rövid fölvázolása érthetővé teszi, hogy még 1844-ben is családtagként fogadták: 1. Popinot grófnál, a francia felsőház tagjánál, volt földművelési és kereskedelemügyi miniszternél; 2. Cardot-úr, volt közjegyzőnél, egy párizsi kerület elöljárójánál és képviselőjénél; 3. az öreg Camusot képviselőnél, Párizs községtanácsának és a gyáriparosok országos tanácsának tagjánál, aki később a felsőház tagja lett; 4. Camusot de Marville úrnál, az első házasságból származó fiúnál, aki Ponsnak egyetlen igazi unokatestvére, illetve unokanővérének a fia volt.

Ez a Camusot fölvette neve mellé a marville-i birtok nevét, hogy megkülönböztesse magát apjától és a második házasságból származó öccsétől; 1844-ben a párizsi királyi törvényszék tanácselnöke volt.

Cardot, a hajdani közjegyző, Berthier-hez, az utódjához adta feleségül a lányát. A hozományhoz Pons is hozzátartozott, így az öregúr ezt a vacsorát is megtarthatta - közjegyzőileg hitelesítve, mint ahogy akkoriban mondani szokta.

Íme, ez volt az a tündöklő polgári égboltozat, melynek szféráiban Pons családias otthonossággal keringett; ezek voltak azok a családok, akiknek asztalánál oly keservesen ragaszkodott a maga terítékéhez.

E tíz család közül Camusot tanácselnök házában kellett volna legszívesebben fogadni a művészt; ő is ehhez a családhoz volt a legfigyelmesebb. Csakhogy, sajnos, a tanácselnök felesége, néhai Thirion úrnak, XVIII. Lajos és X. Károly királyok ajtónállójának leánya,

sohasem volt szíves férje unokabátyjához. Pons fölöslegesen vesztegette idejét, hogy meglágyítsa a rettenetes rokont. Ingyen adott zongoraórákat Camusot kisasszonynak, de a vörös hajú leányból nem sikerült muzsikust faragnia.

Történetünk e pillanatában Pons - kezében az értékes műtárggyal - éppen a tanácselnökhöz ment. Unokaöccse házába belépve az volt az érzése, hogy a Tuileriákban jár. Megilletődve mozgott az ünnepélyes zöld drapériák, a világosbarna kárpitok, a mokett-szőnyegek, a komoly bútorok között, mert ebből a lakásból a bíróságok szigora áradt. Különös! A Rempart utcában, a Popinot-palotában, otthon érezte magát, bizonyára az ott felhalmozott műtárgyak miatt. A volt miniszter ugyanis attól az időtől fogva, hogy elfoglalta bársonyszékét, szenvedélyesen rávetette magát a szép holmik gyűjtésére. Alighanem az ellentét vonzotta, hiszen a politika a legrútabb cselekedetek titkos halmazata.

Marville tanácselnök a Hannover utcában lakott. Felesége tíz év előtt vette meg ezt a házat, szülei, Thirion úr és neje halála után, akik körülbelül százötvenezer frank megtakarított pénzt hagytak rá. A ház komor homlokzata az utca felé, északra nézett, a déli napfényt az udvar felől kapta, amely szép kertben folytatódott. Az egész első emeletet a tanácselnök foglalja el; XV. Lajos korának egyik leghatalmasabb pénzembere lakott itt valamikor. A második emeletet egy gazdag, öreg hölgy bérli; az egész ház képe nyugodt és tiszteletre méltó, ahogyan egy bíróhoz illik. A hatalmas marville-i uradalomból lemorzsolódott birtok egy pompás kastélyból áll - Normandiában ma is akad még elvétve egy-egy ilyen műemlék -, és egy tizenkétezer frankot jövedelmező jó gazdaság tartozik hozzá; a bíró húsz éven át megtakarított pénzén meg az anyai örökségén vette. A kastélyt százhektáros park veszi körül. Ez a manapság fejedelmi fényűzésszámba menő park háromezer frankjába kerül a tanácselnöknek, úgyhogy a földekből mindössze kilencezer frankot *vághat zsebre*, amint mondani szokás. Ez a kilencezer frank a fizetésével együtt körülbelül húszezer frank jövedelmet jelentett az elnöknek, ami látszólag elegendő lehetett volna, addig legalább, amíg rászáll az apai vagyon fele része, minthogy az első házasságból más utód nem származott. De a párizsi élet és társadalmi helyzetükkel járó kötelezettségeik fölemésztették a Marville házaspár egész jövedelmét. 1834-ig pénzzavarokkal küzdöttek.

Ez a tényállás a magyarázata, hogy a huszonhárom éves Marville kisasszony még nem ment férjhez, noha százezer frank hozománya volt, és csábító örökség is várt rá, amit a szülei sűrűn, ügyesen, de eredménytelenül hangoztattak.

Pons bácsi öt éve hallgatta az elnökné siránkozását; Marville-né egyre azon kesergett, hogy a törvényszéki jegyzők mind házasemberek, hogy az újonnan kinevezett bírák már családapák - miután előbb már hasztalan csillogtatta meg Marville kisasszony kecsegtető reményeit az ifjú Popinot gróf előtt. A fiatal gróf nem ment lépre. Ez a fiatalember a drogistakirály elsőszülött fia volt, s a banknegyed rossz nyelvei szerint legalább annyi sápot húzott a júliusi forradalomból, mint a család fiatalabbik ága.

Pons a Choiseul utcába ért, és éppen a Hannover utcába akart befordulni. Érthetetlen izgalom fogta el; az ártatlan lelkek izgalma, melyhez hasonló gyötrelmet, az elvetemült gonosztevő érez, amikor megpillantja a zsandárt. Ennek a kínszenvedésnek oka pusztán egy kérdés volt: „Vajon hogyan fogad majd a tanácselnökné?” Íme, az a bizonyos kis homokszem sohasem kopott gömbölyűre, sőt mind érdesebbé vált, s egyre fájóbban roncsolta a vénember szívét - a házi személyzet jóvoltából. Camusot-ék ugyanis nem sokat teketóriáztak Pons bácsival; ez a családi lebecsülés persze a cselédség hangulatán is megérződött. A személyzet nem volt vele tiszteletlen, csak amolyan koldusfélének tekintette.

Pons legádázabb ellensége Madeleine Vivet volt, egy aszott, sovány vénleány; Camusot de Marville-nénak és leányának komornája. Ez a Madeleine pattanásos arcbőre ellenére - vagy talán éppen pattanásai s zörgő csontjai miatt - fejébe vette, hogy ő feleségül véteti magát Ponsszal. Madeleine-nek húszezer frank megtakarított pénze volt, de hasztalan kápráztatta ezzel az agglegényt. Pons nem kért a szerencséből: nem tetszettek neki a lány pattanásai. Ez az előszobai Dido[29] szeretett volna atyafiságba kerülni az urasággal, s midőn meghiúsultak tervei, a leggonoszabb tréfákkal bosszantotta a szegény muzsikust. Ha meghallotta a lépcsőházban az öregúr lépteit, jó hangosan elkiáltotta magát: „Jön a tányérnyaló!", s azon volt, hogy megjegyzését a vendég is meghallja. Ha a komornyik távollétében Madeleine szolgált fel az asztalnál, kevés bort és sok vizet töltött áldozata poharába; a poharat azonban színültig töltötte, úgyhogy Pons alig bírta szájához emelni anélkül, hogy ki ne csordult volna. Elfelejtette odavinni a tálat az öreghez, megvárta, hogy az elnökné figyelmeztesse (és milyen hangon!... Pons belevörösödött), vagy ráöntötte a mártást a ruhájára. A büntetlenségben biztos alárendelt harca volt ez egy magasabb rangú sorsüldözött ellen. Madeleine házvezetőnő és egyben szobalány volt Camusot-éknál, s a házaspár esküvője óta kitartott mellettük. Látta gazdáit a kezdet sovány esztendeiben, vidéken, amikor az úr az alençoni törvényszék bírája volt; takarékoskodott nekik, amikor Camusot, miután Mantes-ban mint törvényszéki elnök működött, 1828-ban Párizsba került, és kinevezték vizsgálóbírónak. Madeleine teljesen hozzánőtt a családhoz, tehát ezer oka volt, hogy kitöltse rajtuk bosszúját. Borsot akart törni a gőgös, törtető elnökné orra alá, ezért akart mindenáron az uraság nénikéje lenni. Vágya mélyén valami ádáz gyűlölet lappangott; Madeleine gyűlölete is abból a bizonyos parányi homokszemből keletkezett, s úgy nőtt hatalmas lavinává.

- Nagyságos asszony, kérem, itt van már megint Pons úr. Most is az a spencer van rajta! - jelentette Madeleine az elnöknének. - Szeretném tudni, mi a csudát csinál vele, hogy huszonöt éve még nem szaggatta el!

Camusot-né férfilépteket hallott a nagy szalon s a hálószoba között levő kis szalonban; lányára nézett és vállat vont.

- Maga is okosabban figyelmeztethetne, Madeleine - mondta azután. - Most már nincs időm intézkedni.

- Nagysága, kérem, Jean nincs itthon, egész egyedül vagyok, Pons úr csöngetett, hát ajtót nyitottam, csak nem tilthatom meg neki, hogy utánam jöjjön, hisz majdnem a családhoz tartozik, nem? Tessék, most veti le a spencert.

- Szegény cicuskám - mondta lányának az elnökné. - Nincs menekvés! Kénytelenek leszünk idehaza vacsorázni. Mit gondolsz - folytatta az asszony, mert a drága cicuskája igen keserves arcot vágott -, rázzuk le őt egyszer s mindenkorra a nyakunkról?

- Szegény ember! - felelte Camusot kisasszony. - Elesik a jó vacsorától.

A kis szalonban valaki erőltetve köhécselt, mintha azt akarná ezzel mondani: „Hallom, mit beszéltek."

- Hát csak vezesse be! - szólt Camusot-né Madeleine-nek, s rándított egyet a vállán.

- Kissé korán jött, kedves bácsi - mondta Cécile hízelkedve. - A mama épp most akart átöltözni.

---

[29] *Didó* - Türoszi királylány, a legenda szerint Karthágó megalapítója. Vergilius *Aeneisében* elmondja, hogyan szeretett belé Didó a Karthágóba vetődött Aeneasba, s mivel a hősnek tovább kellett hajóznia, bánatában hogyan oltotta ki életét kedvese kardjával.

Pons bácsi észrevette az elnökné vállrándítását, s ez úgy szíven döfte, hogy még csak egy udvarias mentegetőzés sem jutott eszébe, s beérte ezzel a mély értelmű megjegyzéssel:

- Húgocskám, maga roppant aranyos!

Azután az anya felé fordult s üdvözölte:

- Kedves húgom, remélem, nem neheztel rám, hogy ma kicsit korábban jöttem. Elhoztam, amit múltkor kérni szíveskedett...

Az elnök, az elnökné és Cécile majd a falra mászott, ha az öreg *öcsém*nek vagy *húgom*nak szólította őket. A szerencsétlen Pons kihúzott kabátja oldalzsebéből egy gyönyörű, istenien faragott, hosszúkás kis cseresznyefa dobozt.

- Ó! El is felejtettem azóta - mondta hűvösen az elnökné.

Gyilkos megjegyzés volt. Így semmibe venni a figyelmes rokon előzékenységét, mikor szegénynek egyetlen hibája csak az, hogy... szegény!

- Mindenesetre nagyon köszönöm, Pons bácsi - szólalt meg újra az asszony. - És mennyivel tartozom magának ezért a kis szamárságért?

Erre a kérdésre a rokon lelke mélyéig megremegett. Pons meg akarta ajándékozni az elnöknét a gyönyörű csecsebecsével, s úgy gondolta, ezzel egyszer s mindenkorra megváltja estebédeit.

- Azt hittem, megajándékozhatom vele - hebegte.

- Ugyan, ugyan! - felelte az elnökné. - Egymás közt vagyunk, csak semmi ceremónia! Ismerjük egymást, hát sose röstelkedjék előttem. Magának nincs annyi pénze, hogy gavallé-roskodhassék. Nagyon szép magától, hogy időt vesztegetett rá, üzletekbe szaladgált...

- Kegyed biztosan nem venné meg ezt a legyezőt, kedves húgom, ha annyit kellene adnia érte, mint amennyit ér - felelte sértődötten a szegény ember. - Ez a legyező remekmű, mindkét oldalát Watteau festette. De legyen nyugodt, húgom, én a századrészét sem fizettem annak, amennyit a műkereskedők elkérnek érte.

Gazdag embernek azt mondani: „Szegény vagy!" annyi, mintha a granadai érseknek[30] mondaná valaki, hogy fabatkát sem érnek a szentbeszédei. Az elnökné sokkal büszkébb volt az ura állására, a marville-i birtokra, az udvari bálokra kapott meghívásra, semmint hogy az ilyen megjegyzés elevenjébe ne vágott volna. Különösen ettől a nyomorult muzsikustól, akinek ő jótevője gyanánt szerepelt.

- Szóval, csupa ostoba embertől vásárolja össze a régiségeit? - kérdezte élénken az elnökné.

- Párizsban nincsenek ostoba kereskedők - felelte Pons kissé hűvösen.

- Hát akkor maga nagyon okos lehet - mondta Cécile, hogy elsimítsa a vitát.

- Kishúgom, egy dologban okos vagyok: ismerem Lancret[31], Pater[32], Watteau[33] és Greuze[34] keze vonásait. De elsősorban a kedves mamájának akartam örömet szerezni.

---

[30] *a granadai érsek* - célzás Lesage *Gil Blas* című regényének arra az epizódjára, melyben Gil Blas meg meri mondani pártfogójának, a granadai érseknek, hogy szentbeszédei már nem olyan kiválóak, mint voltak szélütése előtt. A főpap, noha maga kérte az őszinte véleményt Gil Blastól, megneheztel a bírálatért, és kiteszi a bíráló szűrét.

[31] *Lancret*, Nicolas (1690-1743) - francia festő, gáláns jeleneteket és portrékat alkotott.

[32] *Páter*, Jean-Baptiste (1695-1736) - francia festő, zsánerképeket alkotott.

A tudatlan és hiú Marville-né még a látszatát sem akarta, hogy ő bármit is elfogad tányérnyalójától. Tudatlansága most remekül kapóra jött: sosem hallotta Watteau nevét. A műgyűjtők hiúságának nincsen határa, csaknem olyan hiúk, mint a művészek, s hogy ez a hiúság mire ragadtatja őket, azt Pons vakmerőségével lehet megmagyarázni. Húsz év óta először történt meg, hogy szembe mert szállni rokonával. Pons maga is elámult merészségén. Békülékeny arcot vágott, s részletesen magyarázni kezdte Cécile-nek a csodálatos legyező nyelét díszítő finom, szép faragásokat. De hogy feltáruljon előttünk, miért remegett meg a derék öregúr szíve, előbb az elnökné alakját kell röviden felvázolnunk.

Marville-né egykor kicsi, szőke, kövérkés, friss asszony volt, de az apró kis nő negyvenhat éves korára kiszáradt. Kidudorodó homlokával, elkeskenyült szájával, mely valaha az ifjúság édes színeiben ékeskedett, ez a kevély arc savanyú lett. Az elnökné megszokta, hogy otthon föltétlenül ő uralkodik, és ez a szokás kellemetlenül megkeményítette arcvonásait. Az évek múltával szőke haja gesztenyeszínűvé fakult. Élénk, szúrós szeméből a hivatalnoki pöffeszkedés és az elfojtott irigység beszélt. Az elnökné ugyanis szinte szegénységben élt annak a fölkapaszkodott polgári társaságnak közepette, ahová Pons vacsorázni járt. Marville-né sosem bocsátotta meg a gazdag drogistának, a kereskedelmi törvényszék hajdani elnökének, hogy fokról fokra képviselő, miniszter, gróf, majd felsőházi tag lett belőle. Sosem bocsátotta meg apósának, hogy legidősebb fia rovására kerületében képviselőnek választatta magát, ugyanakkor, amikor Popinot-t a felsőház tagjává emelték. Tizennyolc esztendei párizsi szolgálat után az asszony még mindig várta, hogy Camusot-t a semmítőszék bírájává nevezzék ki. De hát a törvényszéken tudták róla, hogy tehetségtelen, s ez kizárta a további előléptetésből. Az 1844-es igazságügy miniszter még azt is megbánta, hogy 1834-ben tanácselnökké tették meg Camusot-t, bár a vádtanácshoz helyezték, ahol régi vizsgálóbírói gyakorlata folytán használható volt az ítélethozatalnál. Marville elnökné - akinek egyébként nem voltak illúziói férje képességeit illetően - eleinte agyonemésztette magát e csalódások miatt, s amint múltak az évek, félelmetes nőszemély lett belőle. Az éles nyelvű asszony egészen elsavanyodott. Megvénült, pedig nem volt öreg, csípős volt, érdes, szúrt, mint a kefe, megfélemlítéssel kényszerítette ki, amit akart, amit az emberek tőle különben megtagadtak volna. Éles nyelve miatt kevés barátnője akadt. De roppant tekintélyre tett szert, mert néhány hasonszőrű, ájtatos hölggyel vette körül magát, akik viszontszolgálatok fejében mindenben támogatták. Szegény jó Pons olyan viszonyban volt ezzel a szoknyás ördöggel, mint az iskolás fiú tanítójával, aki virgáccsal leckézteti. Az elnökné hát képtelen volt megérteni, honnan veszi rokona hirtelenében ezt a merészséget: nem tudta ugyanis, hogy az; ajándék milyen értékes.

- Mondja, hol találta ezt? - kérdezte Cécile, a csecsebecsét nézegetve.

- A Lappe utcában egy ócskásnál. Most hozta Dreux mellől, a lerombolt Aulnay-kastélyból. Olykor-olykor Pompadour asszony lakott benne, mielőtt a ménars-i kastélyt építtette. Dreux-ből csodálatosan szép fafaragásokat sikerült megmenteni: párjukat ritkítják az egész világon! Olyan gyönyörűek, hogy Liénard, a mi híres faszobrászunk megtartott belőlük mintának két ovális keretet, mint a művészet nec plus ultráját[35]... Micsoda kincsek voltak abban a kastélyban! Az én ócskásom ezt a legyezőt egy berakásos fiókos szekrényben találta. Megvettem volna a szekrénykét, de én nem gyűjtök ilyesmit, mert megfizethetetlen... egy

---

[33] *Watteau*, Antoine (1684-1721) - kiváló francia festő, a rokokó egyik képviselője.

[34] *Greuze*, Jean-Baptiste (1725-1805) - francia festő, művészete a század szentimentális, moralizáló irányzatához tartozik.

[35] nec plus ultráját - netovábbját (latin)

Riesener[36]-bútor három-négyezer frankot ér. Párizsban kezdenek már rájönni, hogy a tizenhat-tizenhét-tizennyolcadik századbeli híres német és francia intarzia-mesterek a fából valóságos képeket komponáltak. A jó gyűjtő mindig megelőzi a divatot. Figyeljen csak: húsz esztendeje gyűjtöm a frankenthali porcelánt. Meglátja, öt év múlva kétszer annyit fognak fizetni érte Párizsban, mint a sèvres-i biszkvitért[37].

- Mi az, hogy frankenthali? - kérdezte Cécile.

- A pfalzi választófejedelem porcelángyárának neve. Régebbi, mint a mi sèvres-i gyárunk, mint ahogy a híres heidelbergi kertek is előbb keletkeztek a versailles-i parknál, ami elég sajnálatos, mert Turenne feldúlta őket. Sèvres nagymértékben utánozta Frankenthalt... Tagadhatatlan, hogy a németek Szászországban és Pfalzban már mielőttünk is csodaszép dolgokat csináltak.

Anya és lánya összenéztek, mintha Pons kínaiul beszélt volna. Elképzelhetetlen, hogy a párizsiak milyen tudatlanok és korlátoltak. Azt tudják csak, amire megtanították őket - ha ugyan kedvük volt megtanulni.

- És miről ismeri meg a frankenthalit?

- Miről? A márkáról! - felelte Pons lelkesen. - Ezek a gyönyörű porcelánok mind szignálva vannak. A frankenthalin egymásba font *C* és *T* van (Charles-Théodore), a monogram fölött hercegi korona. A régi meissenin két kard és az aranyszínű sorszám. Vincennes jelzése egy kürt volt. Bécsé egy zárt, áthúzott *W*, Berliné két vízszintes vonal. Mainzé kerék, Sèvres-é két *LL*, a királyné számára készített porceláné egy *A*, ami Antoinette-et jelent, fölötte királyi korona. A tizennyolcadik században az európai uralkodók versengtek egymással a porcelán-gyártásban. Kapkodták egymás orra elől a munkásokat. Watteau a drezdai gyár számára rajzolt étkezőkészleteket, őrült árakon veszik meg műveit. (Ehhez jól kell érteni, mert Drezda ma másolja és ismétli ezeket!) Csodálatos dolgokat gyártottak abban az időben. Nem is fognak soha többé olyant csinálni...

- Ugyan, ugyan!

- Igen, ahogy mondom! Soha többé nem csinálják meg azokat az intarziákat, azokat a porcelánokat, mint ahogyan se Raffaello-, se Tiziano-, se Van Eyck-, se Rembrandt-, se Cranach-képeket nem fognak többé festeni!... Nézze, a kínaiak nagyon ügyesek, ötletesek, és kérem, ma mégis az úgynevezett *nagymandarin* porcelán szép darabjait másolják. Két korabeli nagy méretű nagymandarin váza hat-nyolc-tízezer frankot ér, míg a modern másolatot kétszáz frankért meg lehet kapni.

- Komolyan?

- Húgom, maga csodálkozik ezeken az árakon. Pedig az még semmi. Egy teljes, tizenkét személyes sèvres-i asztalkészlet biszkvitből, ami még csak nem is porcelán, százezer frankot ér: ez a bolti ára. Az ilyen ebédkészletért 1750-ben ötvenezer frankot fizettek Sèvres-ben. Láttam az eredeti számlákat.

- Maradjunk csak a legyezőnél - mondta Cécile, mert túl réginek tetszett neki ez a dísztárgy.

---

[36] *Riesener*, Jean-Henri (1735-1806) - műasztalos, a XVI. Lajos stílus kialakítója. Balzacnak is volt tőle származó fiókos szekrénye.

[37] *biszkvit* - máztalan, fénytelen felületű porcelán (francia)

- Az édesmamája egy legyezőt kívánt, és gondolhatja, amikor megtisztelt engem ezzel a kérésével, rögtön vadászni indultam - folytatta Pons. - Végigjártam Párizsban az összes régiségkereskedőket, de semmi szépet nem találtam. Persze valami remekművet akartam hozni a drága elnöknének! Marie Antoinette legyezőjére gondoltam, a híres legyezők legszebbikére. Tegnap azután rábukkantam erre az isteni, káprázatos remekműre. Egész bizonyos, hogy XV. Lajos rendelte meg[38] a festőnél. Hogy miért mentem legyezőt venni a Lappe utcába az auvergne-i ócskáshoz, aki rezet, ócskavasat, aranyozott bútorokat árul? Meggyőződésem, hogy a műtárgyaknak lelkük van, ismerik a gyűjtőket, hívogatnak minket, szólítanak, hogy: „Pszt, pszt!"

Az elnökné vállat vont, lányára nézett, de Pons nem vette észre gyors mozdulatát.

- Ismerem én ott mind azokat a zsiványokat! „No, mi új van magánál, Monistrol papa? Vannak-e szép fafaragásai?" - kérdeztem a kereskedőtől. Monistrol nekem ugyanis meg szokta engedni, hogy megnézzem az újonnan felvásárolt holmiját, mielőtt a nagy régiségkereskedők kiválogatják. Erre Monistrol elmondja, hogy Liénard, aki a dreux-i kápolnában igen szép dolgokat faragott az udvar számára, az aulnayi árverésen megkaparintotta a párizsi régiségkereskedők elől a fafaragásokat, míg ezek a porcelánokkal és a berakásos bútorokkal bíbelődtek. „Jómagam is alig jutottam valamihez - panaszolta Monistrol -, de ezzel talán megkereshetem az útiköltségemet." Erre megmutatja nekem a kis fiókos szekrényt... csodálatos darab! Boucher-rajzok, intarzia-kivitelben, és micsoda művészi munka... Az embernek térdre kell borulnia előtte! „Nézze csak, uram - mondja nekem a kereskedő -, ezt a legyezőt egy bezárt kis fiókban találtam. Nem volt hozzá kulcs, hát fölfeszítettem. Csak azt szeretném tudni, kinek fogom én ezt eladni?" Erre kihúzza ezt a kis faragott cseresznyefa dobozt. „Nézze csak! Ez az a Pompadour-stílus, ami a késői gótikára emlékeztet." „Ó! - mondom én. - A doboz nagyon szép, kedvem volna megvenni, mármint a dobozt, de mit csináljak a legyezővel, öregem? Nekem nincs feleségem, kinek adjam ezt az ócska holmit? Különben újakat is csinálnak, szebbnél szebbeket. Csodaszépen festik ma ezeket a pergameneket, s az áruk is elég olcsó. Tudja-e, hogy kétezer festő él Párizsban?" Hanyagul kinyitottam a legyezőt, türtőztettem magam, nem mutattam, mennyire el vagyok ragadtatva, hűvösen nézegettem a két oldalára könnyedén odavetett, bámulatos ecsetkezelésű kis képet. Pompadour asszony legyezőjét tartottam a kezemben! Watteau a lelkét ölte bele ebbe a kompozícióba! „Mit kér ezért a kis bútorért?"- mutatok a szekrénykére. „Mit? Ezer frankot. Már van rá vevőm!" Erre én olyan árat mondok a legyezőért, ami körülbelül fedezi az útiköltségét. Farkasszemet nézünk, és én már látom, hogy kezemben van az öreg. Tüstént visszateszem a legyezőt a dobozba, mielőtt az auvergne-inek eszébe jut tüzetesebben megnézni, s áradozni kezdek, hogy milyen gyönyörűen van ez a skatulya kidolgozva. Valóban remek munka. „Csak a doboz miatt veszem meg - mondom Monistrolnak -, nézze, engem csak ez a doboz érdekel. Hanem megmondhatom magának, hogy a szekrénykéért ezer franknál többet kaphat, nézze, hogy vannak ezek a rézveretek cizellálva! Eredeti minták… az ilyesmit ki lehet aknázni... ebből nincs még egy darab. Pompadour asszony számára minden *egyetlen* példányban készült..." Az én emberem erre egész tűzbe jön, már csak a szekrényke izgatja, megfeledkezik a legyezőről, egy semmiségért ideadja nekem, ellenszolgáltatásképpen, hogy felvilágosítottam annak a gyönyörű kis Riesener-szekrénykének az értékéről. Tessék, kérem! De hát roppant jártasság kell ám ahhoz, hogy ilyen vételeket nyélbe üssön az ember! Minden alkalommal közelharcot kell vívni, szemtől szembe - és micsoda szemük van ezeknek a zsidóknak meg az auvergne-ieknek!

---

[38] *XV. Lajos rendelte meg* - Balzac később azt mondja, hogy a legyező Pompadour márkiné számára készült. Watteau azonban 1721-ben meghalt, s XV. Lajos ekkor tizenegy éves volt.

Holland festő ecsetjére méltó téma volt az öreg művész bámulatos arcjátéka, amint lendületes elevenséggel előadta, micsoda agyafúrtsággal győzedelmeskedett a tudatlan zsibárus felett: de mindez kárba veszett az elnökné és leánya számára. Lopva összenéztek, hűvös és megvető pillantással, s azt gondolták magukban: „Micsoda különc!...”

- És magát ez mulattatja? - kérdezte az elnökné.

Pons le volt forrázva; kedve lett volna megverni az asszonyt.

- Meghiszem, hogy mulattat, kedves húgom - szólalt meg újra. - Olyan, mint a vadászat. Remekművekre vadászom. És olyan ellenfelekkel kerülök folyton szembe, akik körömszakadtáig védik a zsákmány. Ravaszság, ravaszság ellen. Remekmű egy zsidó, egy normandiai vagy egy auvergne-i kezében? Hát, kérem, ez olyan, mint a tündérmesék királylánya, akit boszorkányok őriznek!

- És honnan tudja, hogy ez egy Wat...? Hogy mondta?

- Watteau! A tizennyolcadik század egyik legnagyobb festője, kedves húgom! Nézze csak, nem látja a kézjegyét? - mondta Pons s rámutatott az egyik pásztorjelenetre, mely álparasztlányok, és pásztornak öltözött nagyurak táncát ábrázolja. - Micsoda lendület! Micsoda elevenség! Micsoda színek! És hogy van ez megcsinálva! Mintha egyetlen vonással készült volna, mint a szépírástanárok aláírása alatt a cikornya: nem is érzik rajta a munka! És a másik felén, nézze csak: bál a szalonban! Tél és nyár! Micsoda ornamentika! És milyen jó állapotban van! Látja, aranyból van a karikája, a karika végén, mindkét oldalon egy egész pici kis rubin, én vakartam le a piszkot a két kis kövecskéről!

- Ha úgy van, ahogy mondja, nem fogadhatom el magától ezt az értékes ajándékot. Okosabb lesz, ha pénzzé teszi - mondta az elnökné, pedig nagyon szerette volna megtartani a pompás legyezőt.

- Bűnös asszony használta egykor ezt a legyezőt, hadd kerüljön végre egy erényes hölgy kezébe - mondta az öregúr, most már egész magabiztosan. - Száz évnek kellett eltelnie, hogy megtörténjék a csoda. Biztosítom, az udvarnál egyik hercegnő kezében sem láthat ehhez a remekműhöz mérhető legyezőt! A férfi természete, sajnos, olyan, hogy tékozlóbban ad egy Pompadour asszonynak, mint egy erényes királynőnek!

- Hát jó, elfogadom - mondta nevetve az elnökné -, Cécile, angyalkám, menj csak, nézzetek utána Madeleinenel, hogy Pons bácsi rendes vacsorát kapjon...

Az elnökné azon nyomban le akarta róni a tartozását. Ez a fennhangon megadott, ízléstelen utasítás úgy hatott, mint amikor valakinek a számláját kifizetik. Pons elpirult belé, mint egy fiatal lány, akit hibán értek. Ismét az a bizonyos homokszem: ezúttal nem is oly igen parányi, és egy ideig fájón sodródott a szívében.

Cécile kiment a szobából; lángvörös hajú ifjú hölgy volt; nagyképű modorával édesapja bírói komolyságát majmolta; száraz teremtés, akár az anyja.

Pons bácsi magára maradt a rettentő elnökné karmai között.

- Az én kis Lilim olyan kedves - mondta az elnökné. Még mindig a gyermekkori becézőnevén emlegette a lányát.

- Bájos lány - felelte, hüvelykujjaival malmozva, az öreg muzsikus.

- Nem értem a mai világot - folytatta az elnökné. - Mi haszna ennek a szegény lánynak, hogy az apja a királyi bíróság tanácselnöke, hogy a becsületrend parancsnoka, hogy a nagyapja milliomos képviselő, leendő felsőházi tag és a leggazdagabb selyemáru-nagykereskedő?

Az új dinasztia iránt kimutatott hűség az elnököt nemrégiben a becsületrend parancsnoki szalagjához juttatta. Irigyei ezt a kegyet Popinot barátságának tulajdonították. Popinot miniszter szerény ember volt, de - emlékezzünk csak! - grófi címet adományoztatott magának. „A fiam miatt" - mondta akkor számtalan barátjának.

- Manapság mindenki csak pénzt akar - felelte Pons bácsi. - Csak a gazdagokat becsülik, és...

- Mi lett volna, ha az Isten magához nem veszi szegény kis Charles-omat!... - sopánkodott az elnökné.

- Ó! Ha megmaradt volna a másik gyermek is, kegyedék bizony most szegények volnának! - folytatta a bácsi. - Ezt eredményezi a vagyonban való egyenlő osztozkodás. De nyugodjék meg, szép húgom: Cécile előbb-utóbb mégiscsak jól férjhez megy. Hol talál a társaságban még egy ilyen tökéletes fiatal leányt?

Íme, Pons milyen bárgyúvá süllyedt a vendéglátó házakban. Ismételgette a háziak gondolatait, lapos magyarázatokkal kísérve, mint az antik kórusok. Féken tartotta magát, hogy ki ne bugyogjon belőle a művészember eredetisége. Fiatal korában sziporkázóan szellemes volt, de annyira megszokta már, hogy meghúzódjék, hogy ez az ötletesség idővel eltompult, de ha néhanapján - mint épp az imént - mégis kikívánkozott belőle, rögtön ledorongolták.

- De hiszen én is férjhez mentem, pedig csak húszezer frank hozományom volt...

- De 1819-ben, kedves húgom - vágott a szavába Pons. - És az, maga volt, okos lány, akit XVIII. Lajos király pártfogolt!

- De hát elvégre is a lányom angyalian tökéletes, okos, csupa szív, és százezer frankot kap hozományul, nem beszélve arról, hogy milyen örökség vár rá és mégis a nyakunkon marad...

Marville-né húsz percig beszélt lányáról, saját magáról; csak úgy ömlött belőle a lányos mamák szokásos panasza. Az öreg muzsikus húsz esztendeje járt vacsorákra egyetlen unokaöccséhez, Camusot elnökhöz, de a szegény embert soha egy szóval sem kérdezték saját ügyei, élete, egészsége felől. Pons egyébként mindenhol a családi titkok levezető csatornája volt. Teljesen megbíztak benne, tudták róla, hogy titoktartó, hiszen kénytelen volt az lenni. Egyetlen elejtett szó - és tíz családban zárult volna be előtte az ajtó. Hallgató szerepéhez hozzátartozott az állandó bólogatás; mosolygott mindenre, senkit nem vádolt, nem védett senkit; az ő szemében mindenkinek igaza volt. Nem is vették már emberszámba: gyomor volt!

E hosszú szóáradat folyamán az elnökné némi körülírással bevallotta a bácsinak, hogy már hajlandó volna vakon elfogadni leánya számára bármely kínálkozó házasságot. Ott tart már, hogy egy negyvennyolc esztendős férfit is kitűnő megoldásnak találna - húszezer frank évi jövedelemmel.

- Cécile huszonharmadik évében jár, és ha megéri a huszonötödik vagy huszonhatodik esztendőt, roppant nehéz lesz őt férjhez adni. A világ firtatni fogja, miért maradt oly sokáig hoppon a lány. Máris túlságosan sokat beszélnek erről a társaságunkban. Kifogytunk a kézenfekvő érvekből. „Nagyon fiatal még. - Imádja a szüleit, nem akar megválni tőlük. - Boldog idehaza. - Válogatós: hangzatos nevet akar!" Érzem előbb-utóbb, nevetségessé válunk. Cécile is beleunt a várakozásba, szenved szegény kicsike...

- Mi baja? - kérdezte Pons ostobán.

- Hogy mi a baja? - felelte savanyúan az anya. - Megalázó, hogy a barátnői mind hamarabb férjhez mentek.

- Kedves húgom, mi történt azóta, hogy utoljára volt szerencsém itt vacsorázni? Akkor még nem gondolt negyvennyolc éves férfiakra - mondta alázatosan a szegény muzsikus.

- Az, történt - felelte az elnökné -, hogy megbeszélésünk lett volna egy udvari tanácsos házánál. A tanácsosnak van egy harmincéves fia, és nagyon vagyonos. A fiatalember a számvevőségen fizetés nélküli gyakornok; a férjem pénzért kineveztette volna előadónak. Épp most mondják nekünk, hogy a fiatalember elkövette azt az őrültséget, hogy elutazott Olaszországba, a Mabille mulató egyik csillaga után... Mi ez, ha nem burkolt visszautasítás? Nem akarják nekünk adni ezt a fiatalembert, akinek az anyja már nem él, és a fiú ma harmincezer frank járadékot élvez, pedig még meg sem kapta az apja vagyonát. Bocsásson meg, kedves bácsi, hogy rossz a kedvünk, de éppen a krízis kellős közepére érkezett.

Pons valami udvariaskodó válaszon törte a fejét, de olyankor, ha félt a háziaktól, mindig későn jutott eszébe, hogy mit kellene mondania. E pillanatban Madeleine lépett a szobába. Átadott az elnöknének egy kis levelet, s megvárta, lesz-e válasz.

Íme mi volt a levélben:

„Édes mama, mondjuk azt, hogy ezt a levelet a papa küldte a törvényszékről, és azt írja, hogy vigyél el engem vacsorára a barátjához, mert mégis rendbe jön a házassági ügy. A bácsi akkor el fog menni, mi pedig megyünk Popinot-ékhoz, mint eredetileg terveztük."

- Ki hozta az úrtól az üzenetet? - kérdezte élénken az elnökné.

- A törvényszéki altiszt - hangzott a sovány Madeleine pimasz válasza.

Az öreg szobalány ezzel a felelettel jelezte úrnőjének, hogy ő szőtte az összeesküvést, a türelmetlenkedő Cécile-lel egyetértésben.

- Mondja meg, hogy fél hatra ott leszünk a leányommal.

Alig tette ki Madeleine a lábát, az elnökné arcán megjelent az a bizonyos édeskés mosoly, amely úgy hat az érzékeny lelkekre, mint az ínyenc nyelvére az ecet meg a tej keveréke.

- Kedves bácsi, a vacsora meg van rendelve, szépen megeszi minélkülünk, ugyanis az uram épp most küldte ezt a levelet a tárgyalásról. Arról van szó, hogy az a bizonyos házassági terv, amiről az előbb beszéltem, most újból fölvetődött, és mi a tanácsosékhoz megyünk vacsorázni... Ugye megérti, minek teketóriázzunk egymással? Tegyen úgy, mintha otthon volna. Látja, én egész őszinte vagyok magával, minekünk nincsenek titkaink... Vagy azt akarja, hogy az angyalkámnak füstbe menjen a házassága?

- Világért sem, édes húgom. Sőt, magam is szeretnék férjet találni Cécile-nek. Csakhogy az én körömben...

- Az nem valószínű - vágott szavába szemtelenül az elnökné. - Tehát marad? Cécile majd elszórakoztatja, amíg én átöltözöm.

- Ugyan, húgom, hiszen máshol is vacsorázhatok - szabódott az öregúr.

Szegény feje, rettenetesen bántotta, hogy az elnökné ilyen tapintatlanul az orra alá dörgölte a szegénységét; de még jobban rettegett egyedül maradni a cselédséggel.

- Miért menjen máshova? A vacsora kész, úgyis megeszik a cselédek.

Úgy érte az öregurat ez a rettenetes mondat, mintha váratlanul egy galvánoszlop sült volna ki mellette; fölpattant, hűvösen elköszönt az unokahúgától, s ment fölvenni spencerét. Cécile szobájának ajtaja, mely a kis szalonba nyílt, félig nyitva maradt, úgyhogy Pons a szemközti tükörben megpillantotta a fiatal lányt. Cécile pukkadozott nevettében, fintorokkal, fej-

mozdulatokkal integetett anyjának, úgyhogy az öreg művész rádöbbent: ezek itt galádul összejátszottak ellene. Lassan lement a lépcsőn, visszafojtva feltörő könnyeit. Megérezte, hogy őt most kidobták ebből a házból és nem tudta, hogy miért.

„Nagyon öreg vagyok már - gondolta magában. - Az emberek irtóznak az öregségtől meg a szegénységtől. Hát csúnya dolog mind a kettő. Meghívás nélkül többé sehova se megyek."

Hősies kijelentés!...

A földszinti portásfülkével szemben levő konyha ajtaja gyakran nyitva maradt, minthogy a házban a tulajdonos lakott, s így a kapu mindig zárva volt; Pons a nyitott ajtón át, hallotta a szakácsné meg az inas nevetését, akiknek Madeleine épp akkor mesélte, hogyan tették lóvá az öregurat. A szobalány nem gondolt arra, hogy a jóember ilyen gyorsan meg fog futamodni. Az inas teljesen helyénvalónak találta, hogy megtréfálják a gyakori vendéget, aki, mint mondotta, újévkor csupán három frankot ad borravalóul!

- Az ám, de megorrol, és nem jön el többet - ellenkezett a szakácsné -, még a három frankra is keresztet vethetünk...

- Eh, úgyse tudja meg - felelte az inas a szakácsnénak.

- Hát aztán! - vetette oda Madeleine. - Nem számít! Előbb-utóbb úgyis az lesz a vége! Az uraságok, ahová vacsorázni jár, már torkig vannak vele. Ki fogják dobni őt mindenütt.

Ebben a pillanatban ért le a vén muzsikus, s bekiáltott a portásnénak:

- A kaput, kérem!

Fájdalmas kiáltására mély csönd lett a konyhában.

- Meghallotta - mondta az inas.

- Hát aztán! Bánom is én! Úgy kell neki - vágott vissza Madeleine. - Úgy se lesz már ebbül énekes halott!

Szegény öreg füle hallatára folyt le a konyhában az egész beszélgetés, s még ezt az utolsó megjegyzést is meghallotta. Hazament, s amint végigbotorkált a körutakon, olyan állapotban volt, mint egy öregasszony, akinek gyilkosokkal kellett ádáz küzdelmet vívnia. Motyogott magában, ideges sietséggel szedte a lábát, a sértett büszkeség vihart kavart lelkében, s úgy kergette előre a gyötrelmes indulat, mint a szalmaszálat a dühös szélvihar, öt órakor a Temple körúton találta magát; s azt sem tudta, hogyan került oda, de különösképpen egy csöpp étvágya sem volt.

Pons szokatlan időben való hazaérkezése nagy kavarodást keltett. Ezt csak akkor érthetjük meg, ha most nyomban rátérünk a Cibot-néval kapcsolatban megígért magyarázatokra.

A Normandie utca egyike azoknak a párizsi utcáknak, ahol az ember bízvást vidéken képzelheti magát. Fű, zöldül ki a kövezet kockái közül, eseményszámba megy egy-egy járókelő, és az utcában mindenki ismeri egymást. A házak IV. Henrik korából származnak. Az idő tájt kezdték meg ennek a városrésznek az építését, s a terv szerint minden utca egy-egy országrész nevét viselte volna, s középütt a szép teret Franciaországról akarták elnevezni. Ez a terv később az Európa-negyed ötletében is megismétlődött. A világban mindenhol, minden megismétlődik, még a spekuláció sem új. A ház, amelyben a két muzsikus lakott, kert és udvar közé épült régi palota volt; de a múlt században, amikor a Marais-negyed egyszerre csak erősen divatba jött, még egy frontot építettek hozzá, az utca felől. A két barát a régi palota egész második emeletét lakta. A kettős háznak egy nyolcvanéves ember volt a

tulajdonosa, Pillerault úr, aki a kezelést portására, Cibot úrra és a feleségére hagyta. A házaspár huszonhat éve állt a szolgálatában.

A Marais-negyedben a házmesterek nem kapnak akkora fizetést, hogy a portásfülkéből megélhessenek. Cibot úr százalékot kapott a házbérből, a lakók által beszerzett tüzelőből elsinkófálta a maga hasáb fáját, s ezt a keresetet még a saját szorgalmából származó jövedelemmel is megtoldotta: szabó volt, mint annyi más házmester. Eleinte szabómestereknek dolgozott, de idővel felhagyott ezzel a munkával. Cibot ugyanis a környékbeli kispolgárok bizalma folytán elvitathatatlan szabadalomra tett szert három utcára kiterjedő körzetben a ruhajavítások, műstoppolások és az alakítások terén. A nagy, egészséges portásfülkéhez még egy szoba is tartozott. A Cibot házaspárt tartották a legboldogabbnak a kerületben lakó házmesterurak s -hölgyek között.

Cibot csenevész emberke volt, s az arca szinte sárgás színben játszott attól, hogy örökösen törökülésben kuporgott egy magas lábú asztal tetején, az utcára nyíló rácsos ablaknyílás mögött. Körülbelül két frankot keresett meg naponta iparával. Még dolgozott, noha ötvennyolc éves volt. A legszebb kor ez a házmesternél: ebben a korban már hozzáidomult a kapusfülkéhez; úgy hozzá tartozik, mint kagyló az osztrigához - és addigra *nevezetes ember lett a környéken!*

Cibot-né, az egykori szép osztrigáslány, huszonnyolc éves korában beleszeretett Cibot-ba, s e szerelem kedvéért otthagyta a Kék Óra vendéglő előtt levő posztját, búcsút mondván a szép osztrigáslányok könnyen kínálkozó kalandjainak. A nép asszonyainak szépsége hamar elmúlik, különösen, ha egy vendéglő ajtaja mellett ácsorognak. A konyha tűzhelyének forró sugara ráhull az arcra, a vonások eldurvulnak, a pincérek társaságában megivott palackalja felszívódik a bőrbe - a szép osztrigáslány a leggyorsabban elviruló virág. Cibot-nénak szerencséje volt. Még mielőtt kikezdte volna ez az élet, idejében érkezett be a törvényes házasság és a házmesterség révébe. Megmaradt olyannak, mint egy Rubens-modell; ámbár a Normandie utcai vetélytársnői *hájas debellának* nevezték őt a háta mögött. Húsának színe az isignyi vajgomolyok étvágygerjesztő, fehéres árnyalatához volt hasonló, s az asszony, kövérsége ellenére, roppant fürgén mozgott. Cibot-né abba a korba jutott, amikor az ilyen fajtájú nők kénytelenek néha borotválkozni. Mit jelent ez? Azt, hogy negyvennyolc éves volt. Bajuszos házmesterné a háziúr szemében - maga a rend és a biztonság eleven megtestesítője. Ha Delacroix Cibot-nét valaha látta volna, amint büszkén a söprűjére támaszkodik, bizonyos, hogy megfestette volna - Bellonának!

Különös dolog! A Cibot házaspár helyzete később, törvényszéki stílusban szólva, súlyosbította a két barát helyzetét. A történetíró kénytelen részletezni a portásfülke dolgait, hogy híven adhassa elő az eseményeket. A ház körülbelül nyolcezer frankot jövedelmezett. Három teljes, az egész épületen keresztbe futó lakás volt benne, amely az utcára nézett, és három lakás volt a kertre néző régi palotában is. Ezen kívül egy Rémonencq nevű ócskavasas bérelte az utcára nyíló bolthelyiséget. Ez a Rémonencq néhány hónap előtt átnyergelt a régiségszakmára, s igen helyesen meglátta, milyen kiváló limlomista az öreg Pons, úgyhogy mindig kiköszönt neki boltjából, valahányszor a muzsikus elment vagy hazajött. Cibot-éknak körülbelül négyszáz frank jövedelmet hozott a házbér utáni százalék, ezen kívül ingyen kapták még a lakást, no meg a tüzelőt. Cibot évente átlag hét-nyolcszáz frankot keresett meg a szabósággal, úgyhogy az újévi juttatásokkal együtt a házaspárnak évi ezerhatszáz frank jövedelme volt. Ezt az ezerhatszáz frankot a szó szoros értelmében megették. Jobban éltek, mint a kisemberek. „Egyszer élünk csak!” - mondogatta Cibot-né. A Forradalom idejében született, s mint látjuk, nem tanulta meg a katekizmust.

A sárgás szemű kevély házmesterné a Kék Óra tájékán eltöltött esztendőkben némi ismeretekre tett szert a konyhaművészet terén, amiért férjét az összes kollégák irigyelték. Érett korukra azután, az öregség küszöbén, a házaspárnak száz frank megtakarított pénze sem volt. Jól öltözködtek, jól ettek, megbecsülésben is részesültek a környéken, ahol huszonhat éve éltek feddhetetlen becsületességben. Semmijük sem volt, *de jazér egy árva garast* sem vettek el mástól, ahogy a házmesterek mondani szokták - mert Cibot-né bőségesen használta beszédében a j-ket.

- Te drága *jangyalom*! - mondta a férjének. Hogy miért? Éppúgy kérdezhetnők, hogy miért volt közömbös a vallás dolgai iránt. Büszkék voltak mindketten az emberek elé kiteregetett életükre, hogy a hat-hét utca megbecsüli őket, hogy a *háziuruk* basáskodni hagyja őket a házban - s titokban azon keseregtek, hogy miért nincs nekik is járadékuk. Cibot panaszkodott, hogy hasogatást érez a kezében meg a lábszárában. Cibot-né pedig azon kesergett, hogy az ő szegény urának ebben a korban még dolgoznia kell. Könnyen megérthetjük, hogy egyszer majd egy házmester, aki így élt le harminc évet, igazságtalansággal vádolja meg a kormányt, sőt majd még becsületrendet is szeretne kapni! A pletyka időnként hírül adja a környéken, hogy valamelyik cselédre nyolc-tíz esztendei szolgálat után a gazdája végrendeletileg három-négyszáz frank életjáradékot hagyott: ilyenkor aztán elkezdődik minden portásfülkében a siránkozás. Ebből is meg lehet ítélni, milyen irigység marcangolja Párizsban az alantasabb foglalkozást űző embereket.

„Jajaj! Mi ugyan leshetjük, hogy mikor fogunk mi is jussolni! Nincs minekünk szerencsénk! Pedig őnekik mibelőlünk nagyobb hasznuk van, mint a cselédekből. Bizalmi személy vagyunk, mi szedjük be a házbért, mi vigyázunk mindenre, és annyiba se vesznek bennünket, mint a kutyát! Az áldóját!”

- Kutya keserves ez az élet! - mondta Cibot, valahányszor hazahozott egy öltönyt.

- Hagytam volna *jaz* uramat ebbe a házmesterségbe! Ha én, akkor szakácsnénak szegődök, ma már harmincezer frankunk volna, *ja* takarékba! - kiáltott fel Cibot-né, kövér csípőjére tett kézzel, a szomszédasszonnyal beszélgetve. - Elfuseráltam az életemet, fene *ja* dógát, hogy meglegyen a lakásom meg a fűtésem egy jobb házmesterségbe, meg hogy ne hibázzon semmim se.

1836-ban a két barát beköltözése a régi palota második emeletére, valóságos forradalmat keltett a Cibot házaspár életében. Elmondom, hogyan:

Schmuckénak és Ponsnak egyaránt az volt a szokása, hogy abban a házban, ahol lakott, a házmestert vagy a házmesternét fogadta fel a lakás takarítására. A két muzsikus tehát a Normandie utcába való költözködés után mindjárt arra gondolt, hogy meg kellene állapodni az asszonnyal. Cibot-né lett a takarítónőjük havi huszonöt frank bérért, tehát fejenként tizenkét és fél frankot fizettek neki. Egy esztendő múltán ez a minden hájjal megkent házmesterné tartotta kezében a gyeplőt a két agglegény lakásában - mint ahogyan Pillerault úrnak, Popinot grófné dédnagybátyjának házában is ő uralkodott. Minden ügyüket a maga ügyének tekintette, s így beszélt róluk: *Az én két uram*. Hamarosan rájött, hogy a két diótörő olyan szelíd, mint a bárány, könnyen kezelhető, csöppet sem gyanakvó: igazi gyermek mind a kettő. Az egyszerű emberek jó szívével pártfogolni, imádni, szolgálni kezdte őket, olyan igaz odaadással, hogy hébe-hóba egy kis fejmosást sem sajnált tőlük: vigyázott, hogy senki be ne csapja őket, márpedig Párizsban ezek az apró csalások erősen megduzzasztják a háztartási költségeket.

Előre megfontolt szándék nélkül, sőt mit sem sejtve, a két agglegény havi huszonöt frankért egy édesanyát kapott. Majd amikor teljesen tudatára ébredtek Cibot-né értékének, naiv módon dicshimnuszokat kezdtek hozzá zengeni, hálálkodtak neki, apró ajándékokkal lepték meg, s

így egyre szorosabbá vált ez a háztartási kapcsolat. Cibot-nénak ezerszer többet ért az, hogy érdeme szerint megbecsülik, mint a fizetés. Ez az érzés tudvalevőleg mindig feljavítja a béreket. Cibot fél áron végezte el a megbízásokat, a ruhajavításokat és minden egyebet, ami őreá hárult felesége két urának kiszolgálásában.

A második év elejétől kezdve aztán új elemmel gyarapodott a kölcsönös barátság, a második emelet és a portásfülke ölelkezése. Schmucke alkut kötött Cibot-néval. A lusta asszonynak ez az egyezség nagyon megfelelt, mert szeretett úgy élni, hogy ne kelljen dolgoznia. Napi másfél, vagyis havi negyvenöt frankért elvállalta, hogy reggelit és ebédet ad Schmuckénak. Pons igen kielégítőnek találta a reggelit, ő is megállapodott Cibot-néval tizennyolc frankban a reggelire. Ez az élelmezési rendszer körülbelül kilencven frankkal gyarapította a portásházaspár bevételét, minek folytán ez a két lakó sérthetetlenné vált a házban, angyalok voltak, kerubok, istenek. Kérdés, vajon a francia királyt - pedig az ért ám az ilyesmihez - kiszolgálták-e úgy, mint a két diótörőt? Őnekik tisztán csurgott a kannából a tej, ők ingyen olvasták az első és a harmadik emeletre járó újságokat, mert ott későn keltek a lakók: szükség esetén azt mondták nekik, hogy még nem jöttek meg az újságok. Cibot-né különben is a flamand nők tisztaság-szeretetével gondozta a lakást, a ruhákat, a lépcsőházi bejáratot. Schmucke végtelenül boldog volt - még csak álmodni se mert ilyen boldogságot. Cibot-né megkönnyítette az életét: havonta hat frankot fizetett hozzávetőlegesen a mosásért. Az asszony ezt is elvállalta, és még a fehérneműt is megfoltozta. Schmucke tizenöt frankot költött havonta dohányra. Ez a háromféle kiadás végösszegben hatvanhat frankot tett ki havonta, ami tizenkettővel megszorozva, hétszázkilencvenhét frankot eredményez. Adjuk hozzá a házbért és az adót, ami kétszázhúsz frank, az összesen egyezertizenkét frank. Schmucke Cibot-nál csináltatta ruháit; az öltözködés átlag százötven frankjába került évente. Ez a mélylelkű filozófus megélt tehát évi ezerkétszáz frankból. Hányan vágynak arra Európában, hogy Párizsban élhessenek! Kellemes meglepetéssel olvashatják e sorokból, hogy az ember itt ezerkétszáz frank jövedelemmel is boldog lehet - a Marais-ban, a Normandie utcában, egy Cibot-né védőszárnyai alatt!

Cibot-né elképedt, amikor Pons barátunkat öt órakor látta hazatérni. Ez most esett meg először, de az is, hogy *az ő ura* még csak nem is látta, nem is köszöntötte.

- Hallod-e - mondta a férjének -, Pons úr milliomos lett, vagy megbolondult!

- Olyasmi ütött belé - felelte Cibot, s ölébe ejtette a kabátujjat, amibe *eresztéket* csinált, ahogyan azt a szabók nyelvén mondják.

Cibot-né éppen elkészült Schmucke vacsorájával, amikor Pons gépies léptekkel befordult a kapun.

A vacsora valami pörköltből állt; szaga az egész udvaron szétterjedt. Főtt marhahúsmaradék volt: az asszony egy lacikonyhán vásárolta, ahol a vendéglői ételmaradékokat árulják. Vékonyra vágott hagymaszeletekkel addig pörkölte vajban, míg a hús meg a hagyma a vajat be nem szívta, hogy ez a házmestergyomornak való fogás sült húsnak lássék. Cibot-né ezt a szerelmesen összekotyvasztott ételt elosztotta Schmucke meg az ura közt, s az öreg zenetanárnak még egy üveg sört s egy darab sajtot is adott hozzá: a német beérte ennyivel. És hidd el, olvasóm, Salamon király dicsősége teljében sem vacsorázott jobban, mint Schmucke. Hol ez a hagymával pörkölt főtt marhahús, hol sültcsirke-maradék, hol petrezselymes marhaszelet és hal, hol meg vadhús, Cibot-né saját receptje szerint készült mártással, amelyben egy anya még a tulajdon gyermekét is megeheti; s nem tudja, mit evett - ilyenekből állt Schmucke étrendje, aszerint, hogy a körutakon levő vendéglők mit és mennyit adtak tovább a Boucherat utcai lacikonyhának. A német szó nélkül beérte mindennel, amit a *ketfes Zipodné* elébe tett. A

kedves Cibot-né pedig napról napra lecsípett valamit az öreg kosztjából, s végül már egy frankból futotta neki a kosztos egynapi ellátása.

- Megyek, megnézem, mi baja *jannak* a szegény jó embernek - mondta Cibot-né az urának. - Na, *ja* Schmucke úr vacsoráját már tálalni lehet.

Cibot-né ráborított a mély agyagtálra egy közönséges porcelán tányért. Korát meghazudtoló fürgeséggel abban a pillanatban ért a lakás elé, amikor Schmucke ajtót nyitott Ponsnak.

- *Mi pajot fan, étes parádom?* - kérdezte rémülten a német, Pons feldúlt arcára pillantva.

- Majd elmondok mindent, veled fogok vacsorázni...

- *Facsorázni! Facsorázni!* - kiáltott fel Schmucke boldogan. - *Hotyhoty, asz lehededlen!* - tette hozzá, barátja gyomorimádatára gondolva.

A német ekkor észrevette Cibot-nét, aki a takarítóasszony törvényes jogával élve, hallgatózott. Az öregúr, hűséges baráti szívének sugalmazására, egyenest odalépett a portásnéhoz, s magával húzta a lépcsőházba.

- *Zipodné, antyalom, az én ketfes parádom zeredi a jó tolkogad, menjen a Gég Órához, kérjen ety jó finom gis facsorát! Zartellád, magarónid! Zófal ety lugulluszi lagomát!*

- Mi az? - kérdezte Cibot-né.

- *No gérem* - mondta erre Schmucke -, *az porjuhus à la pursoáz, ety jó hal, ety üfek portói és hozzá mintenféle finom nyalángság: béltául rizsgrogett és füsdöld zalonna! Fizesse gi! Ne zóljon semmid, holnab rekkel meggabja dőlem az ekész bénzd!*

Sohmucke jókedvűen ment vissza a lakásba, előre dörzsölte már a kezét, de azután mind-inkább elhűlt az ábrázata, amint meghallotta, hogy milyen szerencsétlenség szakadt hirtelen az ő szegény barátjára. Vigasztalni próbálta Ponst: lefestette neki a világot, úgy, ahogyan ő látta. Párizsban örökös vihar az élet, őrjöngő valcer kavargásában sodródik férfi, nő - és nem kell semmit kívánni a világtól, mert az csak a külsőt nézi, és *soha a pelsőd*, mondotta. Századszor elmesélte azt az esetet a tanítványaival. Három tanítványa volt csak, akiket szeretett, azok is melegen ragaszkodtak mesterükhöz. Az életét adná érettük, és még egy kis nyugdíjat is húz tőlük, kilencszáz frankot, amihez mindegyikük háromszáz-háromszáz frankkal járul hozzá, egyenlő arányban. És mégis, évről évre elfelejtik meglátogatni mesterüket. Magával sodorta őket a párizsi élet sebes forgataga, oly könyörtelenül, hogy három esztendeje nem is fogadhatták őt, amikor látogatást tett náluk. (Igaz, hogy Schmucke reggel tízkor jelent meg ezeknél a nagyvilági hölgyeknél!) Járadékát a közjegyzők fizették ki negyedévenként.

- *Betik arany zife fan mind a háromnak* - folytatta. - *Őg az én gis Zend Cecíliáim. Pájos asszonyog, Portentière-né, Vantesse-né, Tillet-né, pájos asszonyog. Én csak a Zsambsz-Elüzén látom őget, de ők nem ládnag engem... pedig nagyon zeredneg, elmehednég hozzájug epédre, nagyon örülnéneg negem. Lemehednég hozzájuk falura a gasdélyukba, te én ingápp fatyog az én Bons parádommal*, *mert akkor ládom őded, amigor agarom, agár mintennap.*

Pons megragadta Schmucke kezét, két keze közé fogta, s megszorította. Egész lelke benne volt ebben a mozdulatban. Percekig maradtak így, mint két szerelmes, akik hosszú távollét után viszontlátják egymást.

- *Facsorázz itehaza minten nab!* - szólalt meg újra Schmucke, s áldotta magában a kegyetlen elnöknét. - *Úrisden! Hád majt etyüdd metyüng limlomoszni. Olyan pégésen fokung élni, mint az antyalog.*

Micsoda hősies kijelentés: *Etyüdd metyünk limlomoszni!* Mert valljuk be, Schmucke elképesztően tudatlan volt a régiségeket illetően. Csak a nagy barátság adott neki elég erőt, hogy egyet-mást össze ne törjön a szalonban s a kis dolgozóban: ezt a két szobát ugyanis átengedte Ponsnak a múzeuma számára. Schmucke csak a zenének élt, komponálni is szokott a saját használatára, és olyan értetlenül nézte barátja ostoba kis tárgyait, mint az ökör a rózsáskertet. De azért tisztelettel bámult ezekre a csodálatos dolgokra, hiszen Pons olyan szemmel látható áhítattal szokta leporolni őket. *Iken, iken, esz natyon szép!* - felelte a barátja áradozásaira, mint ahogy az anya semmitmondó kis szavakkal felel még beszélni nem tudó gyermeke repesésére. Schmucke észrevette, hogy amióta együtt lakott a barátjával, Pons hét ízben cserélte ki az állóóráját, mindannyiszor egy szebbre, mint a régi volt. Így került Pons birtokába a leggyönyörűbb Boule-óra, egy rézzel berakott, fafaragásokkal díszített ébenfa óra, Boule első korszakából. Boule-nak két korszaka volt, mint ahogyan Raffaellónak három. Első korszakában rezet kevert az ébenfával, a másodikban ízlése ellenére a teknőcnek hódolt. Csodálatosan szép darabokat készített: túl akarta szárnyalni vetélytársait, akik a teknőccel való berakást kitalálták. Pons mindezt elmagyarázta barátjának, de hiába volt a tudós fejtegetés, Schmucke a legkisebb különbséget sem látta a Boule első korszakában készült óra és a többi hat között. De minthogy Ponsnak ez volt a boldogsága, Schmucke féltőbb gonddal vigyázott ezekre a tsetsepetsékre, mint maga a barátja. Nem kell tehát csodálkozni azon, hogy Pons kétségbeesése megenyhült Schmuckénak erre a fölséges szavára: *Etyüdd metyünk limlomoszni!* Mert a német ezt úgy értette: „Pénzt fogok befektetni a limlomokba, ha hajlandó vagy itthon vacsorázni."

- Tálalva van - jelentette meglepő hidegvérrel Cibot-né.

Pons elámult, amikor meglátta az estebédet, Schmucke barátságának tanújelét, s elképzelhető, micsoda élvezettel költötte el. Az élet ritkán nyújt ilyen élményeket: ez az élmény nem is fakadhat két ember állandó odaadásából, hiszen ezek örökösen azt mondják egymásnak: „Én vagyok a te másik éned." Az ember ezt megszokja. Nem, az ilyen lélegzetfojtó élmény csak az összehasonlításból fakad, amikor meghitt óráink boldogságát hozzámérjük a társadalmi élet barbárságához. A világ köt össze újból meg újból, minduntalanul, két szerelmest vagy két barátot, midőn két nagy lelket kapcsol össze a barátság vagy a szerelem. Pons két kövér könnycseppet törült le zsebkendőjével, de Schmucke is kénytelen volt törülgetni nedves szemét. Nem szóltak semmit, csak még jobban szerették egymást. Bólogattak egymásnak, s ezek az apró bólintások balzsamos ír gyanánt gyógyították Pons sajgó szívét, az elnöknénél szerzett, homokszem okozta sebet.

Schmucke dörzsölni kezdte a kezét, hogy majd lejött róla a bőr: ugyanis csudálatos ötlete támadt. Hogyne ámult volna el ezen a hirtelen pattant ötletén a derék német, amikor az ő agyát is, mint minden németét, befagyasztotta az uralkodó fenségeknek kijáró tisztelet.

- *Édes parádom*... - kezdte Schmucke.

- Tudom már, mit akarsz mondani, azt akarod, hogy vacsorázzunk együtt mindennap...

- *Párcsag olyan kasztak folnég, hogy mintennab íty mekfentékelhednéleg*... - felelte mélabúsan a német.

Pons néha-néha jegyet adott Cibot-nénak a bulvárszínházba: ennek folytán éppoly magas polcot foglalt el az asszony szívében, mint Schmucke, a kosztosa. Cibot-né a következő ajánlatot tette ekkor:

- Istókúgyse, olyan vacsorát csinálok én maguknak kettejüknek, mindennap, három frankér', a bort külön számítva, hogy mind a tíz ujjukat megnyalják utána.

- *Annyi zend* - felelte Schmucke -, *hogy Zipodné jopp facsorát főz negem, mint amiged asz utfarnál dálalnag.*

A derék német reménykedésében már arra vetemedett, hogy sutba dobva minden hódolatot, a kis újságok tiszteletlen hangján ócsárolta a király udvari vacsoráit.

- Igazán? - mondta Pons. - No, majd holnap megpróbálom.

Erre az ígéretre Schmucke az asztal másik végéhez ugrott, s abroszt, tálakat, üvegeket lesöpörve, magához ölelte barátját, olyan elemi hévvel, ahogyan egy gáz a vele kémiai rokonságban levő gázzal egyesül.

- *Micsota poltoksák!* - kiáltotta.

- Mindennap itthon fog vacsorázni a nagyságos úr! - szólalt meg Cibot-né büszkén s elérzékenyülve.

A derék asszony persze nem tudta, micsoda eseménynek köszönhette álmai megvalósulását. Lement a földszintre, úgy lépett be a portásfülkébe, ahogyan Josépha jelenik meg a színen a *Tell Vilmos*ban. Lecsapta a tálakat, tányérokat, s rákiáltott a férjére:

- Szaladok, hozz két feketét a Törökből! Mondd meg a séfnek, hogy énnekem lesz!

Azzal leült, rátenyerelve hatalmas térdeire. Kinézett az ablakon a szemközti ház falára, s azt mondta:

- Este elmegyek, oszt tanácsot kérek Fontaine mamától...

Fontaine-né ugyanis kártyát vetett a Marais minden szakácsnéjának, szobalányának, inasának, házmesterének stb.

- Amióta, *ja* két uraság idejött hozzánk, kétezer frankot tettünk a takarékba. Nyolc év alatt! Milyen szerencse! Talán inkább ne is keressek semmit a Pons úr estebédjén, hogy ideszokjék a házhoz? Majd megmondja, *ja* Fontaine mama tyúkja.

Egyik barát körül sem mutatkoztak örökösök: Cibotné körülbelül három év óta abban a reményben ringatózott, hogy jussolni fog a *két ura után*. Ez a kapzsi gondolat jó későre támadt eddig oly becsületes, szőrös ábrázata mögött, s megkétszerezte buzgalmát. Pons mindennap házon kívül vacsorázott, s így eddigelé megmenekült attól, hogy a házmesterné igájába hajtsa a nyakát. A vén műgyűjtő-trubadúr nomád életmódja megzavarta Cibotnét: agyában szét-rebbentek a homályosan felvillanó hódítási ötletek, de amaz emlékezetes vacsora után újra félelmes tervvé sűrűsödtek.

Negyedóra múlva az asszony diadalmasan hozta be az ebédlőbe a két csésze kitűnő feketekávét. A csészék mellett egy-egy pohárka cseresznyepálinka volt.

- *Éljen Zipodné!* - kiáltotta Schmucke. - *Gidalálda a didgos kontoladomad.*

A tányérnyaló még sopánkodott egy darabig, de Schmucke úgy turbékolt neki, mint a dúcban fészkelő galamb a postagalambnak, s a két barát együtt távozott hazulról. Schmucke nem akarta magára hagyni barátját, hiszen tudta, milyen lelkiállapotban van a Camusot ház urainak és cselédségének viselkedése után. Ismerte az öregurat. Tudta, hogy talán éppen a zenekarban, a karmesteri dobogón rohanják meg a keserű gondolatok, s újból sajogni fog a seb, amelynek fájdalmát a fészekbe való visszatérés megenyhítette. Schmucke éjféltájban hazakísérte Ponst; karonfogva vezette barátját, s mint a szerelmes férfi imádott kedvesét, figyelmeztette, hol végződik, hol kezdődik újra a gyalogjáró, vigyázott, hogy bele ne lépjen a pocsolyába, s arra gondolt, bár vattából volna a kövezet, bár kéken ragyogna az ég, és angyalok muzsikálnának

Pons fülébe. Mert az ő fülébe angyalok muzsikáltak; íme, meghódította a baráti szív utolsó zugát is, amely még nem volt övé!

Pons mindennap Schmuckéval vacsorázott vagy három hónapig. Mindjárt kezdetben kénytelen volt havi nyolcvan frankkal csökkenteni a vásárlásokra szánt összeget. Körülbelül harmincöt frank kellett neki borra, a negyvenöt frankos ebédek mellett. Később azután hiába volt Schmucke minden figyelmessége s németes ízű bohóságai: az öreg művész már sajnálta mindazt, amiről lemondott, a finom fogásokat, a kis pohárka likőrt, a jó feketét, a csevegést, a pletykát, a társaságot, a vendéglátó házakat. Nem lehet az élet alkonyán harminchat esztendős szokásokkal szakítani. Százharminc frankos boroshordóból hitvány lőre csurog az ínyenc poharába, s valahányszor Pons ajkához emelte poharát, epekedő, kínzó sóhajtással gondolt házigazdái kitűnő boraira. Három hónap múltán eltompultak az érzékeny Pons szörnyű szívfájdalmai, pedig kis híja, hogy belé nem pusztult a szenvedésbe. Már csak a társaság kellemességeire gondolt, mint a vén asszonybolond, aki visszasóvárogja elhagyott csélcsap kedvesét.

A vén muzsikus leplezni próbálta gyötrődését, a lelkét emésztő mélységes mélabút, de meglátszott rajta, hogy valami megmagyarázhatatlan lelki betegség támadta meg. Hogy megmagyarázzuk ezt a kínzó sóvárgást, ami a megszokottal való szakításból keletkezik, elegendő lesz egyvalamire rámutatni az ezer semmiség közül, melyek a páncéling szemei gyanánt vashálóba szorítják a lelket.

Pons régi „tányérnyalói" életének egyik legnagyobb gyönyörűsége a *meglepetés* volt, a vacsorára meghívottak öröme: a külön fogás gasztronómiai hatása, vagyis a nyalánkság, amivel a polgári családoknál a háziasszony diadalmasan megtoldja az étkezést, ha ünnepi színt akar adni a lakomának! Pons meg volt fosztva a gyomor e gyönyörűségétől, mert Cibotné mindig előre eldicsekedett, hogy mi lesz az estebéd. Teljesen eltűnt életéből az időről időre visszatérő izgalom kellemes zamata. A vacsora lezajlott, s nem hoztak be semmit, ami hajdan nagyanyáink háztartásában *meglepetés* gyanánt került az asztalra.

Ez volt az; amit Schmucke sehogy sem tudott megérteni. Pons, a gyöngéd lélek, nem panaszkodott. Pedig a félreismert lángésznél már csak a meg nem értett gyomor lehet szomorúbb. A viszonzatlan szerelem tragédiája hamis igényből ered: akit az Isten teremtménye elhagyott, az szeresse a Teremtőt, hiszen annyi kincsével kárpótolhat bennünket! De a gyomor!... A gyomor fájdalmai semmihez sem mérhetők, mert - az élet mindenekelőtt! Pons elepedt bizonyos krémek után: megannyi költemény! Áhítva áhított némely fehér mártást: remekművek! Szarvasgombával töltött szárnyast: imádni való! S kívánta mindenekfölött a híres rajnai pontyot, amit csak Párizsban lehet enni, s micsoda fűszerekkel! Voltak napok, amikor Pons felkiáltott: „Ó, Sophie!", és Popinot gróf szakácsnőjére gondolt. Ha egy járókelő meghallja ezt a sóhajt, bizonyára úgy véli, hogy az öreg fickó a kedvesére gondol, pedig valami különlegesebbről volt szó: egy kövér pontyról!... Olyan mártással, amely átlátszó a csészében, sűrű a nyelven, olyan mártással, amely megérdemelné a Montyon-díjat. A karmester erősen lesoványodott az egykor elköltött ebédek emlékétől. Betege lett gyomra kielégítetlen vágyainak.

A negyedik hónap elején, 1845 január havának vége felé, a fiatal fuvolás, akit Wilhelmnek hívtak, mint általában a németeket, és Schwabnak, a többi Wilhelmtől való megkülönböztetésül - noha ez még nem különböztette meg őt a többi Schwabtól -, szóval ez a Wilhelm úgy látta, hogy beszélnie kell Schmuckéval a karmester állapotáról. A színházban már aggódni kezdtek miatta.

Éppen bemutató volt, s a zenekarban azok a hangszerek szerepeltek, amelyeken az öreg mester szokott játszani.

- Az öreg leromlik, valami nincs rendben vele. A szeme szomorú, a karmozgása is gyengül - mondta Schwab, s rámutatott Ponsra, aki gyászos ábrázattal kapaszkodott föl a dobogóra.

- *Esz mintig ity zog lenni, ha falagi hadvan éfes* - felelte Schmucke.

Schmucke - a *Canongate-i Krónikáról*[39]ban szereplő anyához hasonlóan, aki agyonlövette fiát csak azért, hogy huszonnégy órával tovább magánál tarthassa - képes volt feláldozni Ponst azért az örömért, hogy mindennap vele vacsorázzon!...

- A színháznál mindenki aggódik miatta. Héloïse Brisetout kisasszony, a primabalerinánk azt mondja, alig hallani, ha az orrát fújja.

A vén muzsikus ugyanis valósággal trombitált, amikor hosszú horpadt orrát belefújta zsebkendőjébe. Az elnökné e miatt a recsegés miatt állandó szemrehányást tett Pons bácsinak.

- *A lelgem is otaatnám, hogy elszóragozdassam* - mondta Schmucke. - *Pelefásul az unalomba.*

- Szavamra mondom - felelte erre Wilhelm Schwab -, én Pons urat annyira fölötte állónak gondoltam a magunkfajta szegény ördögöknél, hogy meg sem mertem hívni a lakodalmamra. Házasodom...

- *Hotyan?* - kérdezte Schmucke.

- Ó, kérem, tisztességesen - felelte Wilhelm. Csúfolódást érzett ki Schmucke furcsa kérdéséből, pedig a jámbor keresztény lélektől ki sem tellett ilyesmi.

- Gyerünk, uraim, mindenki a helyére! - mondta ekkor Pons, végignézve a zenekari kis hadseregén, amikor megszólalt az igazgató csengője.

Eljátszották *Az ördög mátkája* nyitányát. Ez a ragyogó kiállítású színdarab kétszáz előadást ért meg. Az első felvonás közben Wilhelm és Schmucke egyedül maradt az üres zenekarban. A teremben harminckét fok Réaumur volt a hőmérséklet.

- *No, montya mosd el negem a dördénedéd* - szólt Schmucke a fuvoláshoz.

- Odanézzen, látja azt a fiatalembert a proszcéniumpáholyban?... Megismeri?

- *Nem én. Gi asz?*

- Persze hogy nem ismeri meg. Sárga kesztyűt visel, és sugárzik róla a jólét. Pedig az én Fritz Brunner barátom Majna-Frankfurtból...

- *Asz, aki mintig innen a szenegarból nészte meg a tarapogad? A maka helye mellől?*

- Az. Ugye, hihetetlen átalakulás?

Az elmondandó történet hőse is német volt: arcában Goethe Mephistophelesének sötét csúfondárossága mellett megvolt egyben a boldog emlékű Auguste Lafontaine regényeinek együgyűsége is. Ez az arc ravasz volt és naiv, fanyar, mint a bankároké, s a Jockey Club tagjainak tudatos nembánomsága rítt le róla, de még inkább a wertheri életundor, mely pisztolyt adott ama ifjú kezébe, aki sokkal inkább a német fejedelmeket unta, mint Charlottét. Tipikusan német figura volt, sok zsidós vonással és sok együgyűséggel: ostobaság és bátorság, tudálékosság és tapasztalat, ami sokszor egészen egyszerű helyzetekben is csődöt mond, s mindez párosult a sör és a dohány mértéktelen élvezetével. A rikító ellentéteket még kihangsúlyozta a fáradt, szép kék szemek ördögi szikrázása. A bankár-eleganciával öltözött Fritz Brunner tiziánvörös, kopaszodó feje feltűnést keltett az egész nézőtéren. Kétoldalt a

[39] *Canongate-i Krónika* - Walter Scott elbeszélései (1827), az első kötet, melyet saját nevén adott ki.

halántékánál gyér, lángoló rőt haj göndörödött; a kicsapongások és a nyomor évei után hajzatából szerencsére ennyi mégis megmaradt, úgyhogy Brunnernek a fodrász szolgálatairól nem kellett lemondania, midőn ismét belecsöppent a jólétbe. Egykor oly szép és üde Krisztus-arca fanyar lett; szinte ijesztően hatott rőt bajuszával és vörhenyes szakállával. Tiszta kék szeme zavarossá vált a bánat nehéz éveiben, Párizs ezernyi szennye, paráznasága letörölhetetlen jeleket rajzolt szeme köré, pedig egykor az édesanyja megrészegülten nézte e szemekben a maga szemének isteni mását. Ez a koraérett filozófus, ez az ifjú aggastyán egy gonosz mostoha rontásának műve volt.

Itt kezdődik a majna-frankfurti tékozló fiú különös története.

Rendkívülibb, furcsább eset soha még meg nem esett ebben a józan német fővárosban.

Fritz Brunner apja egyike volt azoknak a híres majna-frankfurti fogadósoknak, akik bankárokkal összejátszva, törvényes engedéllyel lopják ki a pénzt az utazóközönség zsebéből. Gedeon Brunner egyébként becsületes kálvinista volt, s egy kikeresztelkedett zsidó lányt vett el feleségül; a nő hozományával alapozta meg vagyonát. A zsidóasszony meghalt, s fia, a tizenkét éves Fritz, az apa gyámsága alatt maradt, de a fiú fölött még egy anyai nagybácsi is őrködött. Ez a nagybácsi prémnagykereskedő volt Lipcsében; a Virlaz és Társa cég feje. A nagybácsi korántsem volt olyan puha, mint prémjei: kényszerítette Brunnert, hogy a kis Fritz vagyonát az Al-Sartschild bankháznál helyezze el, s a fiú tetemes vagyonához az apa hozzá se nyúlhatott.

Brunner bosszút állt a bakafántos zsidó nagybácsin. Másodszor megnősült, azzal az ürüggyel, hogy éber és serény asszonyi segítség nélkül nem tudja az óriási vendégfogadót vezetni. Egy fogadós leányát vette el, és azt hitte, hogy igazgyöngyöt kap. Később tapasztalta csak, hogy micsoda az ilyen apja-anyja által agyonkényeztetett egyetlen lány. Második felesége olyan volt, mint általában a fiatal német nők, ha könnyelműek és gonoszok. Eltékozolta Brunner vagyonát, és megbosszulta az első feleséget, azzal, hogy pokollá tette otthon férje életét. Nem is volt Frankfurt am Main szabad városában még egy ember, aki ilyen szerencsétlen lett volna: ott ugyanis a milliomosok állítólag törvényhozás útján fogják kényszeríteni az asszonyaikat, hogy kizárólag őket szeressék.

Ez a nőszemély kedvelte a különféle eceteket, amiket a német általában rajnai bornak nevez; szerette a párizsi divatcikkeket, szeretett lovagolni, szerette a cifrálkodást. Szeretett mindent, ami költséges, csak egyet nem: a többi asszonyt. Utálta a kis Fritzet, s őrületbe kergette volna, de szerencsére a kálvinizmus és a mózeshit ez ifjú sarjának Frankfurtban ringott a bölcsője, s a lipcsei Virlaz cég gyámkodott fölötte. Virlaz bácsi azonban csak a prémeknek élt, csak a bankszámlára vigyázott, s a gyermek a mostoha martalékává lett.

Ez a bestia annál dühösebb volt a kis angyalra, a szép Brunnerné fiára, mert magának nem lehetett gyermeke - pedig úgy erőlködött, mint egy mozdony, hogy anyává legyen. A bűnös asszony egy ördögi gondolattól ösztökélve, a németeknél fölöttébb szokatlan szórakozásokba hajszolta bele a huszonegy éves ifjú Fritzet. Azt remélte, hogy a zsidóasszony gyermekét vagyonával együtt felfalja az angol ló, a rajnai ecet - no meg Goethe Gretchenjei. Virlaz bácsi ugyanis szép örökséget hagyott szeretett unokaöccsére, mire ez nagykorú lett. A rulettjáték a fürdőhelyeken, az italos cimborák (Wilhelm Schwab is közéjük tartozott) csakugyan elnyelték a Virlaz-vagyont, de a tékozló fiú megmaradt, s az Úr rendeléséből elrettentő példakép gyanánt szolgált a majna-frankfurti ifjak előtt. Ő lett a mumus, övele rémítgették a családokban a csemetéket, hogy szép okosan megmaradjanak a bankóval tömött kassza mellett. A sors úgy hozta, hogy Fritz Brunner mégsem halt meg ifjúsága virágjában: megérte az örömöt, hogy utolsó útjára kísérhette mostoháját, egy gyönyörű szép temetőbe, ahol a németek féktelen

kertészkedő szenvedélyüknek hódolnak - a halottak tiszteletének ürügyén. Brunner második felesége előbb halt meg, mint szülei. Az öreg Brunnernek ráment a rengeteg pénze, amit az asszony kiszedett a ládafiából, ráment a rengeteg munkája, úgyhogy a herkulesi termetű fogadós hatvanhét esztendős korára elsorvadt, mintha a Borgiák híres mérge emésztette volna életerejét. Tíz évig tűrte el a feleségét, és a végén még csak nem is örökölt utána! Ez a csapás szörnyen megviselte a fogadóst, enyészetnek indult, mint a heidelbergi várkastély híres romjai. A fogadóba sűrűn betérő vendégeknek átnyújtott számlák azonban őt is kitatarozták, mint ahogyan a heidelbergi romokat is állandóan tatarozzák, hogy el ne lankadjon a turisták szenvedélyes érdeklődése - mert tudvalevő, hogy seregestül özönlenek e pompásan karbantartott szép rom megtekintésére.

Frankfurtban úgy tárgyalták ezt az esetet, mintha Brunner csődbe jutott volna; ujjal mutogattak rá, mondván:

- Íme, hová jut az ember, ha rosszul nősül, s nem örököl a felesége után! És ha francia módra neveli a fiát!

Itáliában meg Németországban a franciák az okai minden bajnak, céltáblái minden gyilkos támadásnak: *de az Isten csak halad a maga útján, és*... (folytatását lásd Lefranc de Pompignan[40] ódájában.)

A Hollandia Szálló tulajdonosa dühét az utasokon töltötte ki: számláikat a maga bánatával is megterhelte. De nemcsak az utazóközönség szenvedte meg a fogadós haragját. Gedeon a fiában látta a rázúduló szerencsétlenségek közvetett okát, és amikor a fia teljesen tönkrejutott, mindent megvont tőle. Megvonta tőle a kenyeret és a vizet, a sót, a tűzhely melegét, a födelet és a pipát! Igen, a pipát, s ez a német apánál, aki méghozzá fogadós is, egyértelmű a legsúlyosabb apai átokkal. A helyi hatóságok nem gondoltak azzal, hogy az első hibát az apa követte el, csak azt látták, hogy az öreg Frankfurt am Main legszerencsétlenebb embere, és még segítségére is siettek. Ok nélkül belekötöttek a fiúba, s kiutasították a szabad város területéről. Az igazságszolgáltatás Frankfurtban sem emberibb vagy bölcsebb, mint máshol, ámbár ez a város a német országgyűlés székhelye. A bíró ritkán követi visszafelé, egészen a forrásig a bűn és a szerencsétlenség eredetét. Csak a pusztító áradatot látja, s nem kutatja, ki tartotta kezében az edényt, amelyből az első csepp kicsordult. Brunner elfelejtette fiát, s a fiú barátai is ezt cselekedték.

Ó, ha a súgólyuk előtt játszották volna el ezt a történetet! Annak a közönségnek, melynek soraiban újságírók, arszlánok és párizsi asszonyok ültek, s törték a fejüket, honnan csöppent ide ez a német? Honnan bukkant föl mélységesen tragikus arca az elegáns Párizsban, egy színházbemutató kellős közepén, egyedül egy proszcéniumpáholyban? Szebb játék lett volna ez, mint *Az ördög mátkája*, ez a pazar kiállítású darab - noha talán a kétszázezredik ismétlése lett volna annak a fölséges példázatnak, amely Mezopotámiában játszódott le, háromezer évvel Krisztus előtt.

Fritz gyalogosan ment el Strasbourgba. Itt rátalált valamire, amit a tékozló fiú a bibliai földön hasztalan keresett. Ebből kitűnik, hogy Elzász felsőbbrendű ország. Mennyi nemes szív dobog ott, s valamennyi azt dobogja, mint egy vallomást Németország felé, hogy milyen szép a francia szellem és a német alaposság keveréke. Wilhelm akkor éppen néhány napja örökölt apja-anyja után, és százezer frankja volt. Tárt karokkal fogadta Fritzet; a fiú előtt nyitva volt a szíve, ajtaja és erszénye. Leírni azt a percet, amikor Fritz porosan, nyomorultan, mint valami leprás, a Rajna túlsó partján megpillantott egy valódi húszfrankost egy igaz barát kezében -

[40] *Lefranc de Pompignan*, Jacques (1709-1784) - költő, a Francia Akadémia tagja.

erről ódát kellene költeni, de ezt csak Pindárosz rivallhatná az emberiség fülébe, görögül, s fölélesztené vele a barátság hamvadó tüzét, írjuk Fritz és Wilhelm nevét Damon és Püthiász[41], Castor és Pollux, Oresztész és Püládész, Dubreuil és Pmejah[42], Schmucke és Pons s a többi képzelt név mellé, melyeket a monomotapai két barátnak adunk - hiszen La Fontaine lángelméje testetlen elvontságban formálta meg alakjukat -, csatoljuk e két új nevet a fenti példákhoz! Jogosan tesszük! Wilhelm ugyanis Fritz társaságában megette az örökséget, miután Fritz a Wilhelm kompániájában már előbb elitta a magáét, közben persze végigszíva minden ismert dohányféleséget.

Különös: a két barát Strasbourg kocsmáiban dorbézolta el örökségét, ostobán, közönségesen, a strasbourgi színház kóristalányaival s mindenféle kis ringy-rongy elzászi nővel. És minden reggel azzal kezdték:

- Hagyjuk már abba! Így vagy amúgy, de fogjunk hozzá valamihez, azzal, ami még a zsebünkben van!

- Már ma?... Minek? - mondta Fritz. - Majd holnap!... Igen, majd holnap!...

Így élnek a tékozlók. A *ma* nagy legény, de a *holnap* gyáva fickó, s megfutamodik a ma fogadkozásai elől. Ma, ez a régi komédiák szájhőse, a holnap pedig, a mi némajátékaink paprikajancsija. Egy napon a két barát zsebében már csak egy utolsó ezerfrankos bankjegy lapult; erre helyet váltottak az úgynevezett királyi postakocsin, s az elvitte őket Párizsba. Itt azután megszálltak a Rajna Szálló padlásszobájában, a Mail utcában, Graffnál, aki valaha Gedeon Brunner főpincére volt. Fritz hatszáz frank tisztviselői fizetéssel belépett a Keller Testvérek bankházába; a bankhoz Graff ajánlotta be. Graff, a Rajna Szálló tulajdonosa, a híres Graff szabónak volt a testvére. A szabó, pedig könyvelőnek alkalmazta Wilhelmet. Ezt a két szerény kis állást szerezte Graff a két tékozló fiúnak, hálából a Hollandia Szállóban töltött tanulóévekért. A két tény: hogy egy gazdag barát megismeri tönkrejutott barátját, és hogy egy német fogadós szárnya alá veszi két honfitársát, akinek felkopik az álla, némelyekben azt a hitet fogja kelteni, hogy ez a történet: regény. Pedig minden igazán megtörtént dolog hasonlít a meséhez, különösen a mi korunkban, minthogy a mese manapság roppant igyekezettel mímeli a valóságot.

Fritz, a hatszáz frankfizetésű tisztviselő, és Wilhelm, az ugyancsak hatszáz frankos könyvelő, rájött, hogy Párizsban, ebben a gáláns városban nehéz megélni. 1837-ben, alig egy évvel a megtelepedésük után Wilhelm, aki egészen jól fuvolázott, belépett Pons zenekarába, hogy kenyerére néha vajat is kenhessen. Ami Fritzet illeti, neki csak úgy sikerült fizetését kikerekítenie, ha latba vetette üzleti képességeit, a Virlaz-ágtól rászármazott örökséget. Talán éppen a tehetségén múlott, hogy minden igyekezete ellenére csak 1843-ban ért el kétezer frankos jövedelmet. A Nyomor, ez az isteni mostoha, megtanította a két fiatalembert arra, amit az édesanyjuktól nem tudtak megtanulni: megismertette velük a takarékosságot, a világot és az életet. Hatalmas és kemény a nyomor nevelése - megannyi ostorcsapással osztogatja tanításait a nagy embereknek, akik mind megszenvedik gyermekségüket. Fritz és Wilhelm meglehetősen közönséges emberek voltak: nem szívlelték meg a nyomor minden tanítását. Kivédték a csapásokat, azt látták csak, hogy a nyomor aszott keble őket nem melengeti, csontos karja nem

---

[41] *Damon és Püthiász* - görög bölcselők az i.e. IV. században, önfeláldozó barátok, életükkel álltak jót egymásért.

[42] *Dubreuil és Pmejah* - ugyancsak hűséges barátok: Pmejah szándékosan megfertőzte magát orvos barátja ragályos betegségével és követte őt a halálba.

öleli, s nem látták meg benne a jóságos Ugrèle tündért[43], aki megenyhül a lángész simogatására. De megtanulták, hogy mit ér a vagyon - és megfogadták, hogy majd lenyirbálják a csélcsap szerencse szárnyait, ha még egyszer bekopogtat ajtajukon.

- No, Schmucke papa, egyetlen szóval megmagyarázom magának az egészet - folytatta Wilhelm, s hosszadalmasan előadta németül a zongoristának ezt a történetet. - Az öreg Brunner meghalt. Nem tudta sem a fia, sem Graff úr, akinél lakunk, hogy az öregúr egyike volt a badeni vasúti társaság megalapítóinak, s óriási vagyont szerzett rajta. Négymillió maradt utána! Én ma este fuvolázok utoljára. Elmentem volna már pár nappal előbb, ha nincs ez a bemutató, de hát nem akartam, hogy a zenekarban hiányozzék a szólamom.

- *Jól fan, fiadalemper* - mondta Schmucke. - *De hát git fez feleségül?*

- Graff úrnak, a szállásadónknak, a Rajna Szálló tulajdonosának a leányát. Hét év óta szeretem Émilie kisasszonyt. A fiatal hölgy rengeteg erkölcstelen regényt olvasott, s az összes kérőit elutasította az én kedvemért, pedig nem tudta, hogy végződik majd ez a dolog. Ez a leány valamikor igen gazdag lesz. Ő az egyetlen örököse Grafféknak, a Richelieu utcai szabóéknak. Ötször annyit kapok vissza Fritztől, mint amennyit Strasbourgban együtt megettünk... ötszázezer frankot kapok tőle!... Fritz barátom egymilliót befektet egy bankba, ahová Graff, a szabó, szintén elhelyez ötszázezer frankot; a jövendőbelim apja beleegyezik, hogy a hozományt is ott helyezzem el, ami kétszázötvenezer frank, s ő maga is betársul ugyanannyival. Más szóval: a Brunner, Schwab és Társa cégnek kétmillió-ötszázezer frank tőkéje lesz. Fritz most vett másfél millióért Francia Bank részvényeket, az ott levő folyószámlánk fedezetére. Fritznek ezen kívül még más vagyona is van. Az apja után házak is maradtak Frankfurtban, ezeket egymillióra becsülik. A Hollandia Szállót már bérbe adta Graffék egyik unokatestvérének.

- *Miért nész olyan zomorúan a parádjára?* - szólalt meg Schmucke. - *Csag nem féldégeny rá?*

- Féltékeny vagyok, de a boldogságát féltem - felelte Wilhelm. - Hát ilyen egy elégedett ember arca? Féltem őt Párizstól. Szeretném, ha ő is józan útra térne, mint én. A démon majd megint fölébred benne. Kettőnk közül ő a könnyelműbb. Nézze ezt az öltözéket, a lorgnette-jét, ez engem nyugtalanít. Csak a félvilági nőket nézegeti a színházban. Tudja, kérem, milyen nehéz Fritzet megházasítani? Utálja azt, amit itt Franciaországban udvarlásnak mondanak. Bele kell majd kergetni őt a házasságba, mint ahogy Angliában egyenesen belekergetik az embert az örökkévalóságba.

A bemutató előadás után, amikor már mindenki kifelé tolongott, a flótás meghívta a karmestert a lakodalmára. Pons örömmel mondott igent. Schmucke ekkor látott először mosolyt barátja arcán - három hónap óta. Néma csöndben kísérte haza a Normandie utcába. Látta Pons arcán a hirtelen felvillanó örömöt, és ráeszmélt, hogy micsoda betegség rágja az öregúr lelkét. Hogy az ilyen nemes érzésű, végtelenül önzetlen embernek, az ilyen nagy léleknek is milyen gyöngéi lehetnek!... Ez megdöbbentette a sztoikus Schmuckét; rettenetesen elszomorodott, mert érezte, le kell mondania az örömről, hogy az *ő étes jó parádját* mindennap láthassa az asztalnál - le kell mondania, mégpedig éppen Pons boldogsága érdekében. És nem tudta, képes lesz-e ekkora áldozatra: ez a gondolat majd megőrjítette.

Pons visszavonult a Normandie utcába, a maga Aventinus-hegyére[44], s gőgös némaságba temetkezett. Ez természetesen feltűnt az elnöknének, bár különösen nem nyugtalanította.

---

[43] *Ugrèle tündér* - a középkori lovagregényekben szerepel, a lovagok oltalmazója.

[44] *Aventinus-hegy* - a hét halom egyike, melyeken Róma épült, de sokáig nem tartozott a városhoz, s a kitaszítottak menedéke volt.

Megszabadult élősdijétől, s bájos leányával együtt azt gondolta, hogy a bácsi bizonnyal megértette az ő kis Lilikéje tréfáját. Hanem az elnök másként vélekedett.

Camusot de Marville tanácselnök kurta, tömzsi kis ember létére igen ünnepélyes férfiú lett, amióta a törvényszékhez előléptették. Imádta Cicerót, jobban szerette a Vígoperát, mint az olaszokat, összehasonlította amannak a színészeit ezekével, lépést tartott a tömeggel, saját gondolatai gyanánt idézte állandóan a kormánylap cikkeit, s ha egy ítéletet megindokolt, az, nála abból állt, hogy hosszú lére eresztette az éppen előtte szóló tanácstag gondolatait. A bíró lényeges jellemvonásait már kellőképpen megismertük: állásánál fogva kénytelen volt mindent komolyan venni, s a családi kötelékekhez különösképpen ragaszkodott. Mint minden férj, akit papucs alatt tart a felesége, az elnök is úgy tett, mintha a csip-csup dolgokban a saját feje szerint cselekednék, s ezt a látszatot felesége is tiszteletben tartotta. Az elnök egy álló hónapon át elfogadta az elnökné asszony kifogásait, amivel a hölgy Pons bácsi eltűnését magyarázta, de végül mégiscsak különösnek találta, hogy az öreg muzsikus negyvenévi barátság után hirtelen elmarad a házuktól, nyomban azután, hogy megörvendeztette őket azzal a nagy értékű ajándékkal - Pompadour asszony legyezőjével!

Popinot gróf a legyezőről megállapította, hogy csakugyan remekmű. A Tuileriákban kézről kézre járt ez a csodálatosan szép csecsebecse, s az elhangzott bókok roppantul hízelegtek az elnökné hiúságának. Megmagyarázták neki, hogy a hallatlan finomsággal megmunkált ágak milyen gyönyörűek: mind a tíznek más-más a faragása. Egy orosz hölgy (az oroszok mindig azt hiszik, hogy Oroszországban vannak) Popinot grófnál hatezer frankot kínált az elnöknének ezért a különlegesen szép legyezőért. S mosolygott rajta, hogy milyen kézben látja, mert meg kell adni, hercegnőhöz méltó legyező volt.

- Kétségtelen - mondta másnap Cécile az apjának -, hogy szegény Pons bácsi egészen jól ért ezekhez az ostoba kis mütyürkékhez...

- Ostoba kis mütyürkékhez! - kiáltott fel az elnök. - Kérlek szépen, az állam háromszázezer frankot fog kifizetni a megboldogult Dusommerard[45] tanácsos gyűjteményéért. És Párizs városával felesben közel egymilliót költ a Cluny-palota megvételére és tatarozására, ahol majd ezeket az ostoba kis mütyürkéket elhelyezik... Édes gyermekem, ezek az ostoba kis mütyürkék gyakran egyetlen megmaradt tanújelei letűnt korszakok műveltségének. Egy etruszk korsó, egy nyakék gyakran negyven-ötvenezer frankot is megér; ezek a kis mütyürkék megvilágítják előttünk, hogy milyen tökéletes magasságra emelkedett a művészet a trójai háborúk idejében, és azt is bebizonyítják, hogy az etruszkok Itáliába menekült trójaiak voltak.

Ilyen hangnemben tréfálkozott a tömzsi kis tanácselnök; nagyképűsködő iróniával kezelte lányát meg feleségét.

- Ezeknek az ostoba kis mütyürkéknek az ismerete sokágú tudomány, amit archeológiának neveznek, kedves Cécile - folytatta a tanácselnök. - Az archeológia magába foglalja az építészetet, a szobrászatot, a festészetet, az ötvösművészetet, a kerámiát, a műasztalosságot, amely egészen új művészet; a csipkéket, a gobelineket, szóval az emberi munka minden alkotását.

- Ezek szerint Pons bácsi is tudós? - kérdezte Cécile.

---

[45] *Dusommerard*, Alexandre (1779-1842) - számvevőszéki tanácsos, egész múzeumra való középkori és reneszánsz műtárgyat gyűjtött össze és helyezett el a párizsi Cluny-palotában. Az állam 1844-ben megvásárolta a gyűjteményt és a palotát, ez a mai Cluny-múzeum.

- No nézd csak, miért nem mutatkozik nálunk az öreg! - mondta erre a tanácselnök megdöbbent arccal, mint aki ezer feledésbe merült megfigyelés összesűrűsödéséből hirtelen ráeszmél valamire, s ez a felismerés - népiesen szólva - fejbe kólintja.

- Biztosan megorrolt valami semmiségért - felelte az elnökné. - Talán nem mutattam kellő lelkesedést, amikor a legyezőt nekem ajándékozta. Tudja, kedvesem, kissé tájékozatlan vagyok...

- Maga! - kiáltott fel az elnök. - Maga Servin mester legjobb növendéke volt, és nem ismeri Watteau-t?

- Ismerem David[46] nevét, Gérard[47] nevét, Gros[48] nevét, Girodet-t[49] és Guérint[50]. De Forbin urat is, Turpin[51] de Crissé urat is...

- Tudhatta volna...

- Mit kellett volna tudnom? - kérdezte az elnökné, s végigmérte az urát. Méltósága teljében állt előtte, mint Sába királynője.

- Tudhatta volna, kedvesem, hogy kicsoda Watteau. Nagyon divatba jött - felelte alázatosan az elnök. Jól tudta, mivel tartozik a feleségének.

Ez a beszélgetés pár nappal előbb folyt le, mint *Az ördög mátkájá*nak bemutatója, melyen az egész zenekarnak feltűnt Pons beteges külseje. Azok az ismerősök, akik gyakran látták asztaluknál az öreg muzsikust, s utakra is küldözgették, ez idő tájt már kérdezősködni kezdtek egymás közt, hogy mi van vele. Abban a körben, ahol az öregúr megfordult, mindinkább nyugtalankodtak miatta, mert egynéhányan látták őt a színházban vezényelni. Pons sétái közben óvatosan elkerülte régi ismerőseit, de egyszer mégiscsak belebotlott Popinot grófba, a volt miniszterbe. Monistrolnál találkoztak össze; ez az ismert és merész régiségkereskedő az új Beaumarchais körúton nyitott üzletet. Pons annak idején megemlítette az elnöknének, hogy ez a furfangos kereskedő milyen lelkes buzgalommal vásárolja föl a régiségeket; emiatt a műtárgyak ára naponta megdrágul. Monistrol kollégái szerint a szép darabok már olyan ritkák lettek, hogy szinte nem is kaphatók.

- Mondja, kedves Pons, miért nem látjuk magát soha? Nagyon hiányzik nekünk. A feleségem el sem tudja képzelni, hogy miért hanyagol el bennünket.

- Gróf úr - felelte az öreg -, az egyik családnál, egy rokoni házban értésemre adták, hogy az én koromban az ember már terhes a társaságban. Eddig sem fogadtak túl szívélyesen, de legalább nem sértegettek. Sosem kértem senkitől semmit - mondta a művészember büszkeségével. - Azzal viszonoztam vendéglátóim egy-egy figyelmességét, hogy számtalanszor rendelkezé-

---

[46] *David*, Jacques Louis (1748-1825) - francia festő, a klasszicizmus képviselője; a forradalom híve, a Konvent tagja volt, majd Napóleon udvari festője.

[47] *Gérard, François* (1770-1830) - híres francia történeti és arcképfestő, egyik művén az austerlitzi ütközetet örökítette meg.

[48] *Gros*, Jean-Antoine (1771-1835) - a császárság korának legjelentősebb történelmi festője.

[49] *Girodet*, Anne-Louis Girodet de Roucy (1767-1824) - francia festő.

[50] *Guérin*, Pierre (1774-1833) - francia festő, történelmi eseményeket örökített meg neoklasszikus stílusban.

[51] *Turpin de Crissé*, Lancelot-Théodore gróf (1772-1859) - tájképfestő, a múzeumok főfelügyelője, szorgalmas műgyűjtő.

sükre álltam, ha kértek tőlem valamit. De úgy látszik, tévedtem. Adóval és robottal tartozom mindenkinek a kénye-kedve szerint, azért a megtiszteltetésért, hogy vacsorára jártam a barátaimhoz... Nos, én pedig, lemondok a tányérnyalói tisztségemről. Otthon mindennap megtalálom azt, amit mindenki asztala mellett hiába kerestem: egy igazi barátot!

Az öreg művész szavaiból, gesztusaiból, hangjából oly mélységes keserűség csordult ki, hogy a francia felsőház tagja megdöbbent, és félrevonta egy sarokba a derék muzsikust.

- Ugyan, ugyan! Kedves öreg barátom, mi történt magával? Vallja meg nekem, ki sértette meg? Legyen szabad megjegyeznem, hogy énnálam semmi esetre sem vétettek a...

- Ön az egyetlen kivétel - mondta a jó öreg. - Különben is ön nagyúr, államférfiú, s annyi gond terheli vállát, hogy mindent meg kell önnek bocsátani.

Popinot tapasztalatból tudta, hogyan kell kezelni az embereket és az ügyeket. Diplomatikus ügyességének Pons sem tudott ellenállni, s végül is elmondta, micsoda sérelem érte az elnöknénél. Popinot szívvel-lélekkel magáévá tette Marville-ék áldozatának panaszait. Otthon tüstént elmondta a dolgot feleségének. A kitűnő, derék asszony viszont az első találkozáskor szemrehányásokat tett az elnöknének. A volt miniszter pedig, a maga részéről a tanácselnöknek szólt egy-két szót erről az ügyről. Ezek után Marville-éknál családi magyarázkodásra került a sor. A férfi korántsem volt úr a háznál, de ezúttal szemrehányásainak *jogi és ténybeli álladéka* annyira meg volt alapozva, hogy sem a felesége, sem a lánya nem tagadhatott. Kénytelenek voltak elismerni, hogy az elnöknek igaza van. A két nő megalázkodott, és a cselédségre tolta a hibát.

A személyzetet becitálták, s a sárga földig lehordták. A teljes beismerés után nyertek csak bocsánatot. Vallomásukból az elnök megértette, mennyire igaza van Pons bácsinak, hogy otthon marad. A papucskormány alatt nyögő családfő férji és bírói méltóságának teljében állt a cselédek előtt, s kijelentette a személyzetnek, hogy elkergeti őket, hogy elvesztik sokéves szolgálatuk méltán remélt jutalmát, ha ezentúl még egyszer megtörténik, hogy Pons úrral s a többi vendéggel, aki házát látogatásával megtiszteli, nem úgy viselkednek, mint ővele, a ház urával.

Madeleine erre a szóra elmosolyodott.

- Sőt - mondta az elnök -, akkor mentik csak meg a bőrüket, ha bocsánatot kérnek unokabátyámtól és kiengesztelik. Menjenek, mondják meg Pons úrnak, hogy teljesen őtőle függ, megmaradnak-e az állásukban. Mindenkit elküldök, ha meg nem bocsát maguknak.

Másnap az elnök korán ment el hazulról, s tárgyalás előtt meglátogatta unokabátyját. Marville tanácselnök úr megjelenése nagy esemény volt. Cibot-né bejelentette a látogatót, Pons életében először részesült ebben a szerencsében. Mindjárt megérezte, hogy valami elégtételről lesz szó.

- Kedves bátyám - mondta az elnök a szokásos udvariaskodás után -, megtudtam végre, hogy miért vonult vissza körünkből. Ez a magatartás, ha lehet, még növeli a maga iránt érzett tiszteletemet. Egy szót mondok csak erről az egész ügyről. A cselédeimet mind kidobtam. Feleségem és a leányom kétségbe vannak esve. Meg akarják magát látogatni, szeretnének kimagyarázkodni. Az egész ügyben csak egyvalaki ártatlan: én, az öreg bíró. Bátyám, ne büntessen hát engem egy szeles kislány megugrása miatt, aki Popinot-éknál akart aznap vacsorázni. Hisz én magam jövök békét kérni, s elismerem, hogy minden hiba a mi részünkről történt. Egy harminchat éves barátság, még ha tegyük föl, csorba esett is volna rajta, mégiscsak kötelez valamire. No hát, kössön békét velünk, és jöjjön el hozzánk ma este vacsorára...

Pons terjengős válaszba fogott, de azután egészen belegabalyodott a mondókájába. Végül kibökte, hogy ma este eljegyzésre hivatalos. Egy muzsikus a zenekarból sutba dobta fuvoláját: bankár lesz és megnősül.

- No jó, hát akkor holnap.

- Kedves öcsém, Popinot grófné rendkívül szeretetre méltó levélben kegyeskedett holnapra meghívni, úgyhogy...

- Akkor holnapután... - szólt az elnök.

- Holnapután a fuvolásom társa, egy német, bizonyos Brunner úr, viszonozza a jegyeseknek a mára szóló meghívást...

- Maga nagyon szeretetre méltó ember, nem csoda, hogy ilyen kapós - mondta az elnök. - Hát akkor legyen jövő vasárnap! Nyolcnapi határidőn belül... ahogy a törvényszéken mondják.

- Csakhogy akkor Graff úrnál vacsorázunk, a fuvolás apósánál...

- No jó, hát akkor szombaton! Addig még lesz ideje megvigasztalni a kislányt, szegényke sokat sírt a tapintatlansága miatt. A Jóisten is csak bűnbánatot kíván: maga csak nem követel többet szegény kis Cécile-től, mint az örökkévaló?...

Pons meg volt fogva: kitapintották a gyönge oldalát. Túlzott udvariaskodások közepette egészen a lépcsőig kísérte az elnököt. Egy órával később beállított az öregúrhoz az elnök cselédsége. Cselédek módjára viselkedtek: gyávák voltak, hízelegtek, zokogtak! Madeleine félrevonta Ponst, és elszántan a lába elé borult.

- Én tehetek mindenről! És a nagyságos úr nagyon jól tudhatja, hogy szeretem - mondta a szobalány és fölzokogott. - Forrt a véremben a bosszú, a nagyságos úr ennek tulajdoníthatja ezt a szerencsétlen dolgot. Elveszítjük mindnyájan az életjáradékot... Nagyságos úr, kérem, bolond voltam, és attól félek, hogy a társaim is szenvedni fognak a bolondságomért... Én már belátom, nagyságos úr, kérem, hogy a sors engem nem arra teremtett, hogy én a nagyságos úré legyek. Észre tértem már, kérem, hát igen, nagyravágyó voltam, de azért én még most is szeretem a nagyságos urat. Tíz év óta csak arról álmodom, hogy én milyen boldog egy nő volnék, ha boldoggá tehetném a nagyságos urat, és szép rendben tartanék itt mindent a lakásban. Jaj, de szép élet volna!... A nagyságos úr nem is tudja, hogy én hogy szeretem! Pedig a nagyságos úr észrevehette volna a komiszságomból. Ha holnap meghalok, tudja, mit találnak utánam?... Egy végrendeletet a kegyed javára... igenis, nagyságos úr, ott van a kufferomban, az ékszereim alatt!

Ilyen húrokat pengetett a ravasz szobalány. Az agglegény szíve megtelt gyönyörűséggel - hiszen a nő nem remélt szenvedélye akkor is legyezgeti a férfi hiúságát, ha az asszony nem tetszik neki. Pons nemeslelkűen megbocsátott Madeleine-nek, azután a többieket is kegyelmébe fogadta. Megígérte, hogy beszél a húgával, az elnöknével, s megkéri, hogy mindenki maradhasson a házban. A muzsikus kimondhatatlan örömet érzett: látta már, hogy visszatérhet régi, gyönyörűségteljes szokásaihoz, anélkül hogy aljasságot kelljen elkövetnie. A társaság megtette felé az első lépést: ő csak emelkedni fog az emberek megbecsülésében.

De amikor elmagyarázta Schmuckénak, hogy micsoda diadalt aratott, fájdalommal látta, hogy az elszomorodik, s az arca csupa néma kétkedés. A jó német később már észrevette barátján a hirtelen változást, s akkor együtt örült vele, feláldozva a barátság oltárán a maga boldogságát, azt a gyönyörűséget, hogy barátja csaknem négy hónapon át teljesen az övé volt. A lelki betegségekkel - ellentétben a test betegségeivel - egy óriási könnyebbség jár. A lelki bajok valamely nagy hiányérzetből keletkeznek; s abban a szempillantásban bekövetkezik a

gyógyulás, mihelyt kielégül a vágy, ami a betegséget okozta. Pons más emberré lett ezen a reggelen. A szomorú, halódó vénember helyébe egy elégedett Pons lépett, az a Pons, aki nemrég Pompadour márkiné legyezőjét vitte ajándékba az elnöknének. Schmucke hosszasan eltöprengett ezen a jelenségen; sehogyan sem bírta megérteni, mint ahogy az igazi sztoikus sohasem fogja megérteni a francia galantériát. Pons igazi francia volt, mégpedig a császárság korából, akiben az elmúlt század galantériája párosult az asszony iránt való lovagias hódolattal, amit annyi románc dicsőített már (*Útra kelek Szíriába* stb.). Schmucke szívébe temette bánatát, s ráhullatta a német bölcselkedés virágait - de egy hét alatt megsárgult. Cibot-né addig mesterkedett, míg sikerült becsempésznie Schmuckéhoz a *környékbeli orvost*. Ez az orvos *icterusra* gyanakodott, s halálra rémítette Cibot-nét ezzel a tudományos kifejezéssel, ami azt jelenti, hogy *sárgaság*!

Ekkor történt meg talán először, hogy a két barátot együtt hívták meg vacsorára valahová. Schmuckénak ez a meghívás olyan volt, mint egy kirándulás Németországba. Valóban: Johann Graff, a Rajna Szálló tulajdonosa, és Émilie leánya, azután Wolfgang Graff, a szabó meg a felesége, Fritz Brunner, Wilhelm Schwab - mind németek voltak. Nem is volt más francia hivatalos a lakomára, mint Pons meg a közjegyző. A szabóéknak pompás palotájuk volt a Richelieu utcában, a Petits Champs utca és a Villedo út között. Ők nevelték föl Émilie-t, az unokahúgukat, akit az apja joggal féltett a szállóban megforduló mindenféle emberrel való érintkezéstől. A szabóék úgy szerették ezt a leányt, mint a saját gyermeküket, és most átengedték az ifjú párnak a palota egész földszintjét. A Brunner, Schwab és Társa bankcég itt szándékozott megnyitni irodáját. Minthogy ez a megállapodás már egy hónappal előbb létrejött - ennyi idő kellett, hogy Brunner átvehesse az örökséget, amelyből mind e boldogság fakadt -, a kitűnő szabó költséget nem kímélve, újjáalakította a fiatal pár lakását, s gazdagon be is bútorozta. A bank irodáit abban a szárnyban helyezték el, amely az udvarra nyílt, s a kertre néző régi palotát az utcai fronton épült pompás bérházzal kötötte össze.

A két barát elindult a Normandie utcából a Richelieu utca felé. Pons útközben megtudta a szórakozott Schmuckétól a tékozló fiú legfrissebb történetének részleteit, hogy miként jött el a Halál a kövér fogadósért, hogy ezt a fiút szolgálja. Pons most békült ki frissiben a legközelebbi rokonaival, de máris elfogta a vágy, hogy Fritz; Brunnert Cécile de Marville-lel összeboronálja. A véletlen úgy hozta, hogy a Graff Testvérek közjegyzője éppen Cardot veje és utódja volt, az iroda egykori főnökhelyettese, akinél Pons gyakran vacsorázott.

- Á, maga az, Berthier úr! - kiáltott fel az öreg muzsikus, s kezet nyújtott egykori vendéglátójának.

- Régóta nem volt szerencsénk vacsorára látni magát - mondta a közjegyző. - A feleségem már nyugtalankodott. Láttuk magát *Az ördög mátkája* bemutatóján. Ez megnyugtatott, de kíváncsiak vagyunk, mi van magával?

- Az öregember érzékeny - felelte a muzsikus. - Bűnül róják fel, hogy utána kullog az időnek. De hát ezen úgysem lehet segíteni... Az ember annak a századnak a gyermeke, amelyben született, s nem azé, amelyben eltemetik.

- No igen! Nem lehet ám olyan könnyen megnyergelni két századot! - célozgatott finoman a közjegyző.

- Mondja csak - kérdezte az öregúr, s félrevonta egy sarokba a fiatal közjegyzőt -, miért nem adja férjhez Cécile de Marville-t, az én kis unokahúgomat?

- Hogy miért? - mondta a közjegyző. - A mai világban a házmesterlakásokba is beköltözött már a fényűzés. Manapság a fiatalemberek nem szívesen kötik össze sorsukat egy ifjú hölggyel, aki ugyan a párizsi királyi törvényszék tanácselnökének a leánya, de csak százezer

frank hozományt adnak vele. Marville kisasszony jövendő férjének a társaságában egyetlen asszony sincs, aki évi háromezer frankba kerül az urának. Százezer frank hozománynak a kamatai tehát még a leendő feleség ruhaköltségeit is alig fedezik. Egy legényember, akinek tizenöt-húszezer frank évi jövedelme van, csinos félemeleti lakást bérel, a társaság nem vár el tőle semmiféle hejehuját, elég, ha egy inast tart, egész jövedelmét a maga szórakozásaira fordíthatja, nem kell törődnie a külsőségekkel, csak az öltözködésre kell adnia, erről pedig, a szabója gondoskodik. Az okos mamák dédelgetik, Párizsban ő a divatkirály. Ellenben az asszony megköveteli, hogy jól be legyen rendezve a ház, a kocsit saját magának foglalja le; ha színházba megy, páholyt akar, míg a legényember csak zsöllyét vesz: szóval az asszony reprezentálja mindig az egész vagyont, amit a legényember eddig egymaga képviselt. Tegyük fel, hogy a házaspárnak harmincezer frank jövedelme van: a mai világban a gazdag legényemberből szegény ördög lesz, aki meggondolja, hogy elmenjen-e a chantillyi lóversenyre. Ha gyermekek is jönnek... már fogukhoz kell verni a garast. Marville úr és a felesége alig vannak még túl az ötvenen, így a *váromány* csak tizenöt-húsz év múlva lesz esedékes. Nos, a legényemberek szeretik az effélét rögtön készpénzre váltani. Ezek a könnyelmű fickók inkább a Mabille-ban járják a polkát mindenféle kis nővel; olyan romlottak és olyan számítók, hogy a házasulandó fiatalember manapság magától megnézi az érem két oldalát, nincs szüksége rá, hogy erre mások figyelmeztessék. Magunk közt mondva, Cécile de Marville kisasszony nem az a lány, aki lángra lobbantaná az esetleges kérők szívét, s ha egy férfi nem veszti el a fejét, mindjárt felmerülnek benne ezek a házasságellenes gondolatok. S még, ha akadna is épeszű fiatalember, aki húszezer frank jövedelemmel in petto házassági tervekkel foglalkozik, hogy az érvényesülését egyengesse, annak Cécile kisasszony aligha fog megfelelni...

- No de miért nem? - kérdezte elképedve a muzsikus.

- Hát... - felelte a közjegyző - manapság ezek a legényemberek nagyon szemtelenek. Ha mégoly csúf is az ábrázatuk, mint az enyém vagy a magáé, kedves Pons uram, akkor sem adják alább egy hatszáz-ezerfrankos hozománynál, s amellett előkelő házból való, nagyon szép, nagyon szellemes, igen jól nevelt, kifogástalan, hibátlan leányt akarnak.

- Ezek szerint a kishúgom nehezen fog férjhez menni?

- Leány marad, hacsak az apja meg az anyja el nem szánja magát, s oda nem adja neki hozományul a marville-i birtokot. Ha hamarabb meggondolták volna magukat, a leány ma már az ifjabb Popinot gróf neje volna... No de megjött Brunner úr, mindjárt felolvassuk a Brunner-bankház cégalapító levelét és a házassági szerződést.

Következett a szokásos bemutatkozás és udvariaskodás. A szülők felkérték Pons bácsit, hogy írja alá a szerződést. Az öregúr végighallgatta az okmányok fölolvasását, azután fél hat felé mindenki átment az ebédlőbe. A lakoma, egyike volt azoknak a fényes vacsoráknak, amiket a gazdag kereskedők olyan alkalmakkor adnak, amikor kikapcsolódnak az üzleti ügyekből; egyébként is Graff, a Rajna Szálló tulajdonosa, Párizs legelső szállítóival állt összeköttetésben. Pons és Schmucke most látott először életében ilyen lakomát. Olyan fogások kerültek az asztalra, hogy *gyönyörűség volt rágondolni*!... Hallatlan finomságú metélt, páratlan módon kisütött eperlánok, genfi lazac valódi genfi mártással, egy csodás plum-pudding[52], amely még azt a londoni doktort is ámulatba ejtette volna, aki állítólag feltalálta. Este tíz órakor keltek fel az asztaltól. Annyi rajnai bort meg francia bort ittak, hogy azon egy dandy méltán elcsodálkozna, mert kevesen tudják, hogy mennyi folyadékot képesek vedelni a németek - s amellett csöndesek, nyugodtak maradnak. Aki Németországban meg volt híva vacsorára, az,

[52] *plum-pudding* - karácsonyi mazsolás puding (angol).

látta, mint követi egyik palack a másikat, akárcsak hullám a hullámot a Földközi-tenger szép fövenyén. A németek torka úgy szívja be a folyadékot, mint a szivacs vagy a homok; békésen, természetesen, ricsaj nélkül - nem úgy, mint a franciáké. A társalgás megfontolt hangon folyik, mint valami üzleti tárgyalás, az arcok kipirultak, de csak enyhén, mint Cornelius vagy Schnorr freskóin a jegyesek arca, s az emlékezés oly tempósan árad belőlük, mint a lassan terjengő pipafüst.

Fél tizenegy tájban Pons és Schmucke a kertben ült, egy padon, s kettejük között ült a volt fuvolás. Sejtelmük sem volt róla, miként jutott odáig a dolog, hogy egymás jellemét, nézeteiket és bajaikat megtárgyalják. A zagyva önvallomások folyamán Wilhelm azt is szóba hozta, hogy nagyon szeretné megházasítani Fritzet. Tüzes ékesszólásán megérzett a bor.

- Van egy tervem a maga Brunner barátja számára - kiáltotta Pons a fuvolás fülébe. - Mit szól hozzá? Bájos, okos, fiatal lány, huszonnégy éves, roppant előkelő családból származik, az apja igen magas állást tölt be a bíróságnál. Százezer frank a hozomány, és egymillió a várandóság.

- Várjon csak! - felelte Schwab. - Rögtön szólok Fritznek.

A két muzsikus onnan a padról látta, hogy Brunner meg a barátja körülsétálgatják a kertet. Több ízben is elhaladtak az orruk előtt, hol az egyik beszélt, hol a másik. Pons kissé kótyagos volt, de nem volt teljesen részeg; nehéz fejében könnyedén kergetőztek a gondolatok. A borgőz áttetsző ködén át, figyelte Fritz Brunnert, s úgy látta, mintha a fiatalember arcán már megmutatkozna a vágy a házi tűzhely után. Schwab oda is hozta csakhamar Ponshoz üzlettársát, s ez hálásan megköszönte az öregúrnak, hogy érdekében fáradozik. Beszélgetés kezdődött; a két agglegény a házasságot magasztalta, s minden malícia nélkül megengedték maguknak azt a szójátékot: „Minden férfinak ez a vége." Később a mátkapár leendő lakásában felszolgálták a fagylaltot, a teát, a puncsot és a süteményeket; e tisztes kereskedők csaknem mind mámorosak voltak már, de a vidámság akkor hágott tetőpontjára, amikor megtudták, hogy a bankcég pénzestársa követni fogja a másik társ példáját.

A két öreg muzsikus hajnali két órakor hazatért. A körutakon át, vették útjukat, s közben ész nélkül vitatkoztak azon, hogy miként kellene az árnyékvilág dolgait zeneileg elrendezni.

Másnap Pons felkereste húgát, az elnöknét. Dagadt benne az öröm, hogy rosszért jóval fizethet. Szegény, szép, drága jó lélek!... Emberünk valóban fenséges magasságokban szárnyalt - ki az, aki megtagadná tőle a bámulatot? Hiszen olyan században élünk, amikor már azt is az erény Montyon-díjával jutalmazzák, aki az evangélium parancsai szerint teljesíti kötelességét.

„Roppantul le lesznek kötelezve a tányérnyalónak" - gondolta magában Pons, a Choiseuil utcába befordulva.

Ha Pons nem adja teljesen át magát ezeknek a kellemes gondolatoknak, ha társaságbeli ember, ha bizalmatlan természet: megfigyeli az elnöknét és leányát, amikor ebbe a házba visszatér. De ez a szegény muzsikus gyermek volt és művész, tele naivitással; úgy hitt a lélek jóságában, mint a művészet szépségében; a két nő elbűvölte hízelkedésével. Tizenkét esztendő óta csaknem az orra előtt láthatta a színházban, hogyan játsszák a bohózatot, a drámát és a komédiát - mégsem ismerte fel a társasági komédia fintorait, pedig már torkig lehetett velük. Akik jól ismerik a párizsi társaságot, bizonyára átlátnak ennek az asszonynak a jellemén. Amilyen kiaszott, száraz a teste, olyan rideg a lelke is; szenvedélyesen hajszolja a világi sikereket, gyűlölt tehernek érzi, hogy tisztességes; álszent és kevély; zsarnok módjára uralkodik az otthonán. Érthető tehát, hogy az elnöknében micsoda gyűlölet lappangott a nagybácsi iránt, amióta egyszer ő húzta a rövidebbet a rokon miatt. Az elnöknének és leányának tüntető kedvessége irtózatos bosszúvágyat takart - csakhogy még nem ütött a bosszú órája. Először

történt meg, hogy Amélie alul maradt férjével szemben, s mi több, kedveskednie kellett azzal, akinek ezt a vereséget köszönhette!... Csak a bíborosok szent kollégiumában vagy a szerzetesrendek káptalanjaiban adódhat hasonló helyzet, ahol évekig is fennállnak bizonyos kétszínű kapcsolatok.

Az elnök három órakor jött haza a törvényszékről; Pons jóformán még végére sem ért mondókájának, hogy milyen csodálatos módon ismerkedett meg Frédéric Brunner úrral, hogy hogyan folyt le tegnap a reggelbe nyúló lakoma, s még el sem mondhatta az összes részleteket, amelyek a fönt említett Frédéric Brunner úrra vonatkoznak, Cécile egyenesen a tárgyra tért: érdeklődött, hogy Brunner hogyan öltözködik, milyen a termete, a föllépése, milyen színe van a hajának, a szemének. Mivel a hallottak után arra a következtetésre jutott, hogy előkelő külseje lehet, bámulattal nyilatkozott a fiatalember nagylelkű jelleméről.

- Ötszázezer frankot adott a társának, aki kitartott mellette a balsorsban! Ó, mama, kocsim lesz, páholyom is lesz az Olasz Operában...

És Cécile szinte megszépült, amikor arra gondolt, hogy megvalósul mindaz, amit az anyja kívánt a számára... hogy teljesülnek a már-már kútba esett remények.

Az elnökné csak ennyit szólt:

- Édes *kicsi lányom*, két hét múlva férjnél leszel.

Az anyák *kicsi lánynak* szólítják huszonhárom éves lányukat!...

- Előbb okvetlenül információkat kell beszerezni, ahhoz pedig, idő kell - mondta az elnök. - Nem adom hozzá a lányomat az első jöttmenthez…

- Ami az információkat illeti, Berthier-nél állították ki az okiratokat - mondta az öreg művész. - A fiatalembert illetőleg... nos, kedves húgom, emlékezzék, a múltkor mit mondott nekem! Mi tagadás, a fiatalember elmúlt negyvenéves, kissé kopaszodik, s a házasság révében keres oltalmat a szenvedélyek viharai elől. Én nem beszéltem le őt - hiszen az ízlések oly különbözők...

- Egy okkal több, hogy megnézzük ezt az urat - felelte erre az elnök. - Nem akarom valami beteges emberhez adni a lányomat.

- Jól van, húgom, ha úgy tetszik, öt nap múlva már kiismerheti a jelöltemet. A maga elképzelései szerint egyetlen találkozás is elég lesz...

Cécile és az anyja el voltak bűvölve az ötlettől.

- Frédéric igen kiváló műértő, s megkért engem, mutassam meg neki töviről hegyire az én kis gyűjteményemet - folytatta Pons bácsi. - Maguk nem látták még sem a képeimet, sem a régiségeimet. Jöjjenek el hozzám - mondta a két rokon hölgynek. - Úgy rendezzük a dolgot, mintha Schmucke barátom hozta volna magával a hölgyeket. Meg fognak ismerkedni a vőlegényjelölttel, anélkül hogy bármiképp kompromittálnák magukat. Frédéricnek fogalma sem lesz róla, hogy kegyedék kicsodák.

- Nagyszerű! - kiáltott fel az elnök.

Elképzelhető, mennyi figyelmet pazaroltak a nemrég még megvetett élősdire. Az elnökné ezen a napon unokabátyjává fogadta a szegény öreget. Gyűlölete a boldog anyai szív túláradó örömébe fulladt. Olyan pillantásokkal, szavakkal melengette a derék embert, hogy ez a fellegekben érezte magát, el volt ragadtatva a saját jó cselekedetétől, hát még a kecsegtető jövőtől! Micsoda vacsorák várnak rá a Brunner-, Schwab- és Graff-családoknál! Olyan

lakomák, mint amilyent a szerződés aláírásakor kapott. Eldorádói élet lebegett előtte, csodálatosnál csodálatosabb csemegékkel, gasztronómiai meglepetésekkel, kitűnő borokkal!

- Ha Pons bácsi csakugyan ilyen jó üzlethez juttat bennünket - mondta az elnök a feleségének, amikor az öregúr eltávozott -, járadékot fogunk adni neki. Akkorát, amennyi a karmesteri fizetése.

- Természetesen - felelte az elnökné.

Cécile-t megbízták, hogy tukmálja rá az öreg muzsikusra ezt a gyalázatos ajándékot, amennyiben csakugyan megtetszik neki a fiatalember.

Az elnök hitelesen is meg akart győződni Frédéric Brunner úr vagyoni helyzetéről, és így másnap elment a közjegyzőhöz. Berthier-t az elnökné már előzetesen értesítette, úgyhogy az elhívatta magához új ügyfelét, Schwab bankárt, a volt fuvolást. Schwabot egészen elkápráztatták a barátjának kínálkozó házasság kilátásai. Tudjuk, hogy a németek milyen áhítatosan ügyelnek a társadalmi megkülönböztetésre: Németországban az asszonyt férje után „tábornoknénak", „ügyvédnénak" titulálják. Az újsütetű bankár előzékeny volt, mint valami műgyűjtő, aki azt hiszi, hogy lóvá fogja tenni a kereskedőt.

- Szögezzük le mindenekelőtt - kezdte az apa -, hogy a marville-i birtokot leányomnak adom hozományul. Ezek szerint a hozományi különvagyont óhajtanám kikötni a házassági szerződésben. Brunner úr pedig a maga részéről egymilliót fektetne be földekbe, amelyek kikerekítenék a marville-i birtokot, és ez a birtokállomány, mint a hozományhoz tartozó ingatlan, függetlenítené leányom és unokáim jövőjét a banküzlet kockázataitól.

Berthier az állát simogatta, és azt gondolta magában:

„Jól csinálja az elnök úr!"

Schwab megmagyaráztatta magának, hogy mik a hozományi különvagyon jogi következményei, majd teljes erővel belefeküdt az ügybe. Ez a kikötés teljesen megfelelt Fritz óhajának, aki nemegyszer hangoztatta, hogy jó volna olyan megoldást találni, ami lehetetlenné tegye, hogy újra nyomorba jusson.

- E pillanatban egymillió-kétszázezer frankért vannak a szomszédságunkban eladó tanyák és legelők - szólt az elnök.

- Egymillió értékű Francia Bank-részvény bizonyára elegendő lesz ott levő folyószámlánk fedezetére - felelte erre Schwab. - Fritz úgysem akar az üzletbe kétmilliónál többet befektetni. Mindent meg fog tenni, amit ön óhajt, elnök úr.

Az asszonyok majd megbolondultak, mikor megtudták az elnöktől a hírt. Páratlan gazdag zsákmány! Csak ki kell vetni a horgot, s az aranyhal örömest bekapja!

- Brunner de Marville-né leszel - mondta leányának az elnök. - Férjednek megszerzem majd az engedélyt, hogy a saját neve mellett a de Marville nevet is használhassa. Később pedig, meg fogja szerezni a francia állampolgárságot. Ha felsőházi tag lesz belőlem, ő lesz az utódom!

Az elnökné öt napon át, készítette elő a lányát. A találkozás napján ő maga öltöztette fel Cécile-t. Saját kezűleg cicomázta fel, olyan gonddal, ahogyan a *kék flotta* tengernagya fegyverezte föl az angol királynő kéjjachtját, amikor az uralkodónő németországi útjára indult.

A két öreg barát viszont fürgén tisztogatta, porolgatta Pons múzeumát, a lakást, a bútorokat: ügybuzgalmuk a tengernagy hajóját sikáló matrózokéhoz hasonlítható. Egy porszemet sem hagytak a fafaragásokon. A réztárgyak ragyogtak. A pasztellek üvegei mögött tisztán

látszottak a Latour[53]- és Greuze-művek, s Liotard[54]-nak, a híres mesternek a képei, aki a *Csokoládésleány*t alkotta, a - sajnos! - oly múlékony pasztellfestészet e csodálatos remekét! A firenzei bronzok utánozhatatlan patinája csillogott. Az üvegfestmények finom színekben szűrték át a napsugarat. Mindent fény fürdetett, és minden zengte a lélekhez a maga szólamát a remekművek e koncertjében, melyet két költői lelkű muzsikus rendezett.

Az asszonyok ügyesek voltak, s elsőnek érkeztek, hogy megkerüljék a színrelépés nehézségeit: urai akartak lenni a terepnek. Pons bemutatta Schmueke barátját a hölgyeknek: ezek magukban vén hülyének nézték. A két nő minden gondolatát a négyszeresen milliomos vőlegény foglalkoztatta; fél füllel figyeltek csak a jámbor Pons műtörténeti fejtegetéseire az ostobák. Tekintetük közönyösen siklott el Petitot zománcai fölött, melyek három csodálatos keretben, vörös bársony alapon voltak elhelyezve. Van Huysum és Davidsz de Heem virágai, Abraham Mignon bogarai, a Van Eyckek, az Albrecht Dürerek, a valódi Cranachok, a Giorgione, a Sebastiano del Piombo, Backhuizen, Hobbema, Géricault, a festőművészet ritka remekei - semmi sem keltette fel kíváncsiságukat -, mert a tündöklő napot várták, mely majd megvilágítja e kincseket. Mindazonáltal meglepte őket néhány szép etruszk ékszer s valóban értékes burnótszelence. Firenzei bronzokat tartottak éppen a kezükben, s merő udvariasságból elragadtatással csodálták a kis szobrokat, mikor Cibot-né bejelentette Brunner urat. Nem fordultak meg; óriási, faragott ébenfa keretű, pompás velencei tükörrel álltak szemben, s abban nézték a ritka vőlegényjelöltet.

Frédéric, akit Wilhelm előre kioktatott, előnyösen elrendezte maradék haját. Lágy árnyalatú, sötét, elegáns nadrágot viselt, tökéletes szabású, divatos selyemmellényt, azsúrozott inget kézi szövésű fríz vászonból és fehér csíkos kék nyakkendőt. Óralánca Florent és Chanortól való volt, úgyszintén a sétapálcája gombja. Kabátját Graff papa saját kezűleg szabta a legszebb posztóból. A méregdrága svéd kesztyű arra vallott, hogy ez az ember már eleve elverte az anyai örökségét. A bankár fényes lakkcipője sejtette, hogy alacsony kétlovas kis hintón érkezett - de a két nő amúgy is hallotta már a Normandie utca felől a kocsizörgést.

Midőn a húszéves korhely egy leendő bankár gubója, ebből a gubóból roppant éles megfigyelő kel ki negyvenedik esztendejére. Brunner is rájött arra, hogy mekkora hasznot húzhat egy német a naivitásából. Ezen a délelőttön álmodozó arcot öltött magára, mintha válaszúton állna, s most azon töprengene, vajon a házasélet jármába hajtsa-e a nyakát, vagy inkább folytassa legényélete mulatozásait. Az elfranciásodott német ábrázatán Cécile ezt az arckifejezést a regényesség netovábbjának vélte: Werthernek nézte a Virlaz csemetét. Melyik fiatal lány ne vágyódna egy kis regényre, mikor férjhez megy? Cécile a legboldogabb nőnek tartotta magát, midőn Brunner lelkes elragadtatással dicsérni kezdte a pompás műtárgyakat, midőn elsőként becsülte fel a negyven év folyamán nagy türelemmel összeszedett gyűjtemény valódi értékét - Pons nem csekély megelégedésére.

„Poéta! - gondolta magában Marville kisasszony. - Milliókat lát ebben a lakásban. Poéta: tehát olyan férfi, aki nem számol, aki a feleségére hagyja az anyagiakat, akit az orránál fogva lehet vezetni, és akivel az asszony minden ostobaságot elhitethet."

Pons hálószobájának két ablaka volt: mindegyik táblája egy-egy színes svájci üvegfestmény. Tizenhat darab volt ezekből a remekművekből; a legkisebb is megért ezer frankot. A műgyűjtők manapság Svájcba utaztak el az ilyen darabok felkutatására. 1815-ben ezeket az

---

[53] *Latour*, Maurice Quentin de (1704-1788) - francia arcképfestő, a pasztellképek utolérhetetlen mestere.

[54] *Liotard*, Jean-Étienne (1702-1789) - svájci pasztellfestő.

üvegfestményeket még hat-tíz frankjával vesztegették. Pons isteni gyűjteményében ezen kívül még hatvan festmény is volt; csupa makulátlan remekmű, a legcsekélyebb átfestés nélkül, hiteles darabok - ezeknek nem lehetett tudni az értékét. Csillagászati árakat vertek volna fel e képekért egy izgalmas árverésen. Minden egyes festményt óriási értékű ráma keretezett. Volt itt mindenfajta: velencei keret, vaskos díszítéssel - a modern angol edényeken találni hasonló ornamentikát -, jellemzően tetszetős római keret, ahogyan a művészek nevezik; spanyol keret, merész hajlású lombozattal, flamand és német keretek, naiv emberi figurákkal, teknőckeret ónnal, rézzel, gyöngyházzal, elefántcsonttal berakva; ébenfa keret, puszpángkeret, rézkeret, XIII. Lajos, XIV. Lajos és XVI. Lajos keret - egyszóval a legszebb darabokból összeválogatott, páratlan gyűjtemény! Pons még a drezdai és bécsi kincseskamrák múzeumi őreinél is szerencsésebbnek mondhatta magát: a híres Brustolonitól, a fafaragás Michelangelójától is volt birtokában egy keret.

De Marville kisasszony persze azt kívánta, hogy magyarázzanak meg minden egyes régiséget. Elmondatta magának Brunnerrel, hogy mit kell tudni ezekről a csodálatosan szép dolgokról. Olyan boldognak látszott, amikor megtudta tőle, milyen értékes és milyen szép egy-egy festmény, szobor vagy bronzdarab, s olyan naiv felkiáltásokkal kísérte a magyarázatokat, hogy a német fölengedett. Megfiatalodott az arca. Mi tagadás, a lány is, a fiatalember is, az első találkozáson messzebb ment, mint szándékozta - elvégre csak a véletlen hozta őket össze Pons bácsinál.

Három óra hosszat tartott az együttlét. Távozásakor Brunner karját nyújtotta Cécile-nek, és levezette a lépcsőn. A leány lassan, vigyázva lépkedett, s még mindig művészetről csevegett a némettel.

Nem győzött csodálkozni, hogy a vőlegényjelölt úgy el van ragadtatva Pons bácsi ócskaságaitól.

- Komolyan mondja, hogy ez a régiséggyűjtemény olyan sokat ér?

- Kedves kisasszony, ha nagybátyja hajlandó eladni nekem a gyűjteményét, még ma este nyolcszázezer frankot adok érte. Nem is volna rossz üzlet. Nyilvános árverésen csupán a hatvan festmény jóval nagyobb áron kelne el.

- Biztosan így van, ha maga mondja - felelte a lány. - Elhiszem magának, hiszen észre sem vett mást, mint azokat a festményeket.

- Cécile kisasszony!... - kiáltott fel Brunner. - Kegyed engem most megvádolt, s én erre csupán azt felelem: engedelmet fogok kérni az édesanyjától, hogy tiszteletemet tehessem. Boldog volnék, ha viszontláthatnám.

„Szellemes a *kicsi lány*" - gondolta magában az elnökné, aki szorosan a leánya sarkában járt.

- Örömmel látjuk - tette hozzá hangosan. - Remélem, hogy eljön hozzánk vacsorára Pons bácsival. Férjem örülni fog, hogy megismerkedhet önnel... Köszönöm, kedves bátyám.

Erősen megszorította Pons karját: ez a mozdulat többet jelentett, mint a legsúlyosabb fogadkozás, mintha azt mondta volna az öregnek: „Életre-halálra összetartozunk!" Az asszony tekintetével végigcsókolta Pons ábrázatát, úgy mondta neki: „Köszönöm, kedves bátyám."

Brunner kocsiba segítette a leányt, s amikor a bérelt fiáker eltűnt a Charlotte utcában, a német megint csak a régiségekről kezdett beszélni. Pons viszont a házasságról beszélt.

- Szóval nincs semmi akadály? - kérdezte Pons.

- Mit mondjak... - felelte Brunner. - A kislány jelentéktelen, az anyja kissé savanyú... majd meglátjuk.

- Szép vagyon vár rá - jegyezte meg Pons. – Több, mint egymillió.

- A hétfői viszontlátásra! - szakította félbe a milliomos. - Ha netalán el akarja adni a gyűjteményét, öt-hatszázezer frankot szívesen megadok érte...

- Nem, nem! - kiáltott fel az öregúr, akinek fogalma sem volt róla, hogy ilyen gazdag. - Nem tudok megválni a dolgaimtól... De ha mégis eladnám a gyűjteményemet, azt kikötném, hogy halálomig birtokomban maradjon.

- Jó, majd meglátjuk...

- No, ezt az ügyet is elintéztük - mondta az öreg műgyűjtő, de csak a házasságra gondolt.

Brunner elköszönt az öregúrtól, s elrobogott ragyogó fogatán. Pons a tovagördülő kis hintó után nézett, s nem vette észre Rémonencqot, aki a kapualjban pipázott.

Marville elnökné még az este elment az apósához tanácsért, s ott találta Popinot-ékat. Anyai szívében egy kis káröröm repesett, ami egyébként egészen természetes volt, mert ez ideig hiába próbált a lányának jó családból való férjet fogni. Ilyen érzésektől sarkallva, célozgatni kezdett a többiek előtt, hogy Cécile férjhez megy, és fényes partit csinál.

- Ki veszi el? - tódult a nyelvekre a kérdés.

Később Marville-né az est folyamán apró kis megjegyzéseket ejtett el; ennek is, annak is a fülébe súgott egyet-mást bizalmasan, abban a hiedelemben, hogy mégsem árulta el a nagy titkot. Közléseit egyébként Berthier-né is megerősítette, íme, mit beszéltek másnap azokban a polgári régiókban, ahol Pons keringett gasztronomikus pályáján.

„Cécile de Marville férjhez megy egy fiatal német bankárhoz, aki csupán felebaráti szeretetből foglalkozik üzletekkel, minthogy négymillió vagyona van. Igazi regényhős, egy Werther, bűbájos, jószívű ember. Viharos múlt van mögötte. Ész nélkül beleszeretett Cécile-be már az első pillantásra, igaz és olthatatlan szerelemmel. Biztos, hogy nem fog visszatáncolni, különben nem választotta volna Cécile-t, hiszen a kislánynak veszedelmes vetélytársnői is voltak: az a sok feslett madonna Ponsnál” stb. stb.

Harmadnap néhány hölgy gratulálni ment az elnökéhez, egyes-egyedül azért, hogy megtudják, létezik-e valóban ez az aranyember. Az elnökné pedig, a következő bölcsességeket fújta, leányos anyák épülésére, mint hajdan a *Szerelmi tanácsadó*.

- A házasság addig nem házasság, míg a menyasszony vissza nem jött az anyakönyvvezetőtől s a templomból - mondta az elnökné Chiffreville-nének. - Még csak a megbeszéléseknél tartunk. Ugye számíthatok a barátságára, és hogy egy árva szót sem szól senkinek erről a lehetőségről?

- Szerencséjük van, kedvesem. Manapság igen nehéz egy házasságot összehozni.

- Istenem! A véletlenen múlt. Igaz, hogy a véletlen sok házasságot hozott már össze.

- Hallom, mégiscsak férjhez adja Cécile-t? - mondta Cardot-né.

- Férjhez adom - felelte az elnökné. Pontosan megérezte, micsoda gúny rejlik a *mégiscsak* szócskában. - Nagyok voltak az igényeink, azért nem találtunk mostanáig férjet a leányunknak. Most aztán valóban mindent megkapunk: leányom jövendőbelije vagyonos, szeretetre méltó, jellemes és csinos ember. Az én drága kicsi lányom igazán megérdemli őt. Brunner bájos fiú, csupa előkelőség; szereti a fényűzést, ismeri az életet. Őrülten bele van bolondulva

Cécile-be, szívből szereti. Cécile hozzá fog menni, pedig a fiúnak három-négy milliója van... Minekünk nem voltak ilyen nagy igényeink... de hát... ha már ez az előny megvan, ez igazán nem ronthat a dolgon...

- Nem is annyira a vagyon miatt adtuk beleegyezésünket. A döntő az volt, hogy a fiú nagyon szereti a lányomat - mondta az elnökné Lebas-nénak. - Brunner úr nagyon türelmetlen, sürgeti a házasságot, azt akarja, hogy a kihirdetés után rögtön meglegyen az esküvő.

- Külföldi?...

- Igen, kedvesem, de bevallom, én ennek nagyon örülök. Cécile férje nem is lesz a vőm, hanem a fiam. Brunner úr elragadóan gyöngéd. El sem képzeli, milyen készségesen egyezett bele, hogy a házassági szerződést a hozományi különvagyon biztosítása mellett kössük meg... Ez a biztosíték a család számára nagyon megnyugtató. Brunner úr egymillió-kétszázezer frankért legelőket vásárol, és ezeket is majd Marville-hoz csatolják.

Másnap újabb változatok következtek, ugyanerre a témára. Mégpedig: - Brunner nagyúr, és mindent nagyurak módjára intéz. Nem törődik a pénzzel, és ha a férjem meg tudja szerezni neki a teljes polgárjoggal járó honosságot[55] (és miért ne tennék ezt meg neki a miniszté-riumban, mikor az uram bizony jócskán csinálta nekik a rendeleteket!) - nos, akkor felsőházi tag lesz a vőm. Nem tudni, hogy Brunner úrnak mekkora a vagyona. Ő tartja Párizsban a legszebb *lovakat, fogatot* stb.

Camusot-ék boldogan híresztelték mindenfelé a remélhető házasság részleteit; ebből is látható volt, mennyire nem számítottak rá, hogy Cécile-nek komoly sikere lehet.

A Ponsnál történt találkozás után az elnökné addig unszolta férjét, míg az rávette az igazságügy minisztert, a törvényszék elnökét és a főügyészt, hogy vacsorázzanak nála aznap este, amikor a mesébe illő vő bemutatkozik. A három magas rangú személy elfogadta a meg-hívást, annak ellenére, hogy nagyon is közeli időpontra szólt; tisztában voltak vele, milyen szerepet szán nekik a családapa, és szívesen kezére jártak. Franciaországban általában örömest segítenek az emberek a gazdag vőre vadászó lányos anyáknak. Popinot gróf és a grófné is hajlandó volt jelenlétével növelni az est fényét, bár ízléstelenségnek tartották, hogy őket is meghívták erre a családi vacsorára.

Tizenegy személyt hívtak meg mindössze. Cécile nagyapja, az öreg Camusot és felesége sem hiányozhatott a meghívottak sorából, mert a vacsorának az volt a célja, hogy az előkelő társadalmi állású vendégek felvonultatásával, végleg elkötelezze Brunnert. Tudjuk az előzményeket.

Előre beharangozták, hogy a fiatalember Németország egyik leggazdagabb tőkepénzese, jó ízlésű ember (szerelmes a *kislányba*), s a Nucingenok, a Kellerek, a du Tillet-k stb. jövendőbeli versenytársa.

- Ma van a fogadónapunk - mondta túlzott egyszerűséggel az elnökné a fiatalembernek, akit már a vejének tekintett. Megnevezte neki a vendégeket: - Csak a legbizalmasabb barátaink vannak itt. Először is az uram édesapja, aki, mint tudja, rövidesen felsőházi tag lesz. Azután Popinot gróf és a felesége - tudja, úgy gondoltuk, hogy a fiuk nem elég gazdag Cécile számára, de azért továbbra is jó barátok maradtunk. A többiek: az igazságügy miniszter, a

[55] *teljes polgárjoggal járó honosság* - az idegenből honosított francia állampolgár csak akkor lehetett tagja a képviselőháznak, ha a király - a két Ház javaslata alapján - a teljes, un. „nagy” honosságot adományozta neki. Egy 1889-es törvény megszüntette ezt a megszorítást.

törvényszék elnöke, a főügyész, szóval a barátaink... Elég későn fogunk vacsorához ülni, mert a felsőház ma ülést tart, s annak hat óra előtt sosincs vége.

Brunner sokatmondó pillantást vetett Ponsra, Pons meg a kezét dörzsölte, mintha azt mondaná: „Íme, ezek a mi barátaink, az én barátaim!”...

Az elnökné ügyes asszony volt: hirtelenében valami bizalmas mondanivalója akadt a nagybácsi számára, úgyhogy Cécile egy pillanatra négyszemközt maradt Wertherével. Cécile folyvást fecsegett, s úgy rendezte a dolgot, hogy Frédéric keze ügyébe került három könyv, amit a leány szándékosan rejtett a többi közé: egy német szótár, egy német nyelvtan és egy Goethe.

- Á, maga németül tanul? - kérdezte Brunner, és elpirult.

Csak egy francia nőnek juthat eszébe ilyesmivel lépre csalni a férfit.

- Ó, maga gonosz!... - mondta a lány. - Nem szabad a dolgaim között kutatni. Eredetiben akarom olvasni Goethét - tette még hozzá. - Két éve tanulok németül.

- És ilyen nehezen halad a nyelvtannal? Tíz oldal van csak felvágva... - mondta Brunner ártatlanul.

Cécile zavarba jött, elfordult, hogy elrejtse pirulását. Az ilyen megnyilatkozások ellenállhatatlanul hatnak a német férfiakra; Brunner megfogta Cécile kezét, maga elé vonta a megrémült leányt, és úgy nézett rá, ahogyan a jegyespárok nézik egymást a boldog emlékezetű Auguste Lafontaine szemérmetes regényeiben.

- Maga imádni való! - mondta a férfi.

Cécile ingerkedő kis mozdulattal válaszolt, ami ezt jelentette:

„Hát még maga! Muszáj imádni magát!”

- Menni fog, mama! - súgta oda az anyjának, aki visszajött hozzájuk a bácsival.

Nincs toll, amely leírná, milyen látványt nyújt a család egy ilyen estén. Az embereknek jólesik látni egy anyát, aki lecsap a leányának kínálkozó jó partira. Hol kétértelmű szavakkal, hol meg kétélű célzásokkal gratuláltak Brunnernek, aki úgy tett, mintha semmit sem értene, Cécilenek, aki mindent megértett, és a tanácselnöknek, aki egyenesen kiprovokálta a gratulációkat. Ponsnak fejébe szállt a vér: csak úgy zúgott a füle, mintha most is a rivalda gázláng-füzérét látná a színházban. Később azután Cécile, az elképzelhető legkíméletesebb formában halkan megmondta neki, hogy édesapja ezerkétszáz frankos évjáradékot szándékozik biztosítani számára. Az öreg művész kereken visszautasította az ajándékot azzal a kifogással, hogy épp most tudta meg Brunnertől, mekkora vagyont képviselnek az ingóságai.

A miniszter, a törvényszéki elnök, a főügyész, Popinot-ék, szóval a másfelé is elfoglalt emberek mind elszéledtek. Már csak az öreg Camusot maradt és Cardot, a volt közjegyző, meg Berthier, a veje. Szűk családi kör volt már csak együtt; Pons otthonosan kezdte érezni magát ebben a társaságban, s ekkor egy rettenetes ügyetlenséget követett el: megköszönte az elnöknek és az elnöknének Cécile iménti ígéretét. Ilyenek a csupa szív emberek: gátlás nélkül kimondják, ami éppen az eszükbe jut. Az évjáradék hirtelen felajánlásában Brunner a muzsikus szolgálatainak megjutalmazását látta: rögtön frontot változtatott. Töprengővé vált arca világosan beszélt: ez az ember most hidegen számvetést csinál.

- A gyűjteményem, s ha az nem, hát a gyűjtemény eladási ára mindenképpen a kegyedék családjáé lesz, akár létrejön az üzlet Brunner úrral, akár nem, s megtartom magamnak a régiségeket - mondta Pons. A család ámulva vette tudomásul, hogy az öregnek ilyen értékek vannak a tulajdonában.

Brunner megfigyelte, hogy a tudatlan társaság egyszeriben színt változtat, s más szemmel nézi az öreget. Eddig úgy tudták róla, hogy szűkösen él, s íme kiderült, hogy vagyonos. A német azt is megfigyelte, hogy a szülők mennyire elkényeztetik Cécile-t, a család bálványát - és a meglepett felkiáltások közepette kedve kerekedett, hogy még nagyobb ámulatba ejtse a derék nyárspolgárokat.

- Én csupán annyit mondtam Cécile kisasszonynak, hogy számomra ezek a képek ennyit érnek. Manapság fantasztikus árakért vásárolják a ritkaságszámba menő műkincseket. Hogy ez a gyűjtemény egy nyilvános árverésen milyen összegért kelne el, azt nem lehet előre tudni. A hatvan festmény fölmehet egymillióra: egyes darabok egyenként is megérik az ötvenezer frankot.

- Jó dolga lesz az örökösének - mondta erre Ponsnak a volt közjegyző.

- Cécile húgom lesz az örökösöm - felelte az öreg, csökönyösen hangsúlyozva megint a rokonságot.

A társaság a bámulat felkiáltásával ünnepelte az öreg muzsikust.

- Cécile kisasszonyra dús örökség vár - mondta nevetve Cardot, s eltávozott.

Magukra hagyták Camusot nagyapát, az elnököt, az elnöknét, Cécile-t, Brunnert, Berthier-t, és Ponst, mert várható volt, hogy a német még az este folyamán hivatalosan megkéri Cécile kezét. És csakugyan, amint a kis társaság magára maradt, Brunner olyan kérdéssel kezdte, amit a rokonok jó előjelnek vettek.

- Ha jól értettem - fordult Brunner az elnökéhez -, Cécile kisasszony egyetlen leány...

- Úgy van - felelte büszkén az elnökné.

- Senki sem fog akadékoskodni - tette hozzá az öreg muzsikus, biztatva Brunnert, hogy nyilatkozzék.

Brunner gondterhes arcot öltött.

Baljóslatú csönd lett, mire egyszerre megdermedt a hangulat. Mintha csak az elnökné az imént vallotta volna be, hogy a kislány epilepsziás. Az elnök úgy vélte, jobb, ha a lánya nincs ott, s intett neki. Cécile megértette és kiment. Brunner hallgatott. A többiek egymásra néztek. A helyzet kínossá vált. Az öreg Camusot tapasztalt ember lévén, magával vitte a németet az elnökné szobájába, azzal az ürüggyel, hogy megmutatja neki a legyezőt. Sejtette, hogy valami nehézség merült fel, s intett a fiának, a menyének és a nagybácsinak, hogy hagyják magára a jelölttel.

- Nézze csak ezt a remekművet! - mondta az öreg selyemkereskedő, a legyezőre mutatva.

- Ötezer frankot ér - felelte Brunner, miután jól megnézte.

- Nem volt önnek ma szándékában megkérni az unokám kezét? - kérdezte erre a leendő felsőházi tag.

- De volt - mondta Brunner. - Kérem, higgye el, roppant hízelgőnek tartanám a magam számára ezt a házasságot. Biztosan tudom, hogy nem fogok találni Cécile kisasszonynál szebb, kedvesebb, megfelelőbb lányt, de...

- Ohó, csak semmi „de”! - mondta az öreg Camusot. - Vagy magyarázza meg azonnal, hogy mit jelent ez a „de”, kedves uram...

- Camusot úr - folytatta Brunner komolyan -, mi egyik részről sem kötöttük le magunkat, és én ennek igazán örülök. Az ön unokája egyetlen gyermek. Ez minden férfi szemében roppantul előnyös, megbecsülendő helyzet. Én kivétel vagyok. Én nem tudtam erről a körülményről... higgye el, kérem, ez abszolút akadály...

- Hogyan! - kiáltott fel elképedve az öregúr. - Ezt a hallatlanul előnyös körülményt ön hátránynak akarja beállítani? Az ön viselkedése igen különös, és nagyon szeretném tudni, mi ennek az oka.

- Camusot úr - felelte egykedvűen a német -, én azzal a szándékkal jöttem ide ma este, hogy az elnök úrtól megkérem a leánya kezét. Fényes életet akartam nyújtani Cécile kisasszonynak, mindent megadtam volna neki, amit hajlandó lett volna elfogadni a vagyonomból. Csakhogy Cécile kisasszony egyetlen leány. Márpedig az egyetlen leánynak a szülők mindent elnéznek, rászokik, hogy mindent a saját feje szerint csináljon, az ilyen senkitől sem tűr ellentmondást, nem ismer semmi gátlást. Itt is ugyanazt látom, mint más családoknál: alkalmam volt régebben megfigyelni, hogy körültömjénezik az efféle istenségeket. Az ön unokáját az egész ház bálványozza; s még betetőzésül az elnökné őnagysága viseli a... tudja micsodát! Uram, én láttam otthon, hogyan vált pokollá az apám házasélete: minden bajt, ami az életben ért, a mostohámnak köszönhettem. Ez az asszony is egyetlen leány volt, imádták, bűbájos volt menyasszony korában, s a megtestesült ördög lett belőle. Cécile kisasszony kétségtelenül kivételt tesz a szabály alól, de én már nem vagyok fiatalember, negyvenéves múltam, a köztünk levő kórkülönbség csak megnehezíti a dolgot. Én nem tudom majd boldoggá tenni ezt a fiatal leányt, mert megszokta, hogy a kedves mamája vakon teljesíti az akaratát, és úgy lesi minden szavát, mint az orákulumot. Mi jogon követelhetném, hogy Cécile kisasszony változtasson a felfogásán és a szokásain? Szülei eddig minden szeszélyét teljesítették, s most egyszerre egy negyvenéves ember önzésével kerül szembe! Ha dacol vele: a negyvenéves ember fog alul maradni. Én tehát azt teszem, amit ilyenkor a becsület követel: visszavonulok. Egyébként kérem, ha netalán mégis magyarázatra lesz szükség, hogy miért tettem csupán egy ízben látogatást, ne kíméljenek engem...

- Valóban ezek volnának az ön okai? - kérdezte a leendő felsőházi tag. - Nagyon különösnek hangzik, de hát elvégre hihető...

- Uram, ne kételkedjék őszinteségemben! - vágott bele hirtelen Brunner az öregúr szavába. - Ajánljon nekem egy sokgyermekes családból való, teljesen szegény, de jó nevelésű leányt - akad elég Franciaországban! -, és ha a jelleme nem aggályos, hozomány nélkül elveszem.

Néma csönd támadt erre a kijelentésre. Frédéric Brunner otthagyta Cécile nagyapját, visszament a többiekhez, udvariasan elköszönt az elnöktől, az elnöknétől és hazament. Erre Cécile is előkerült: magyarázat nélkül is arcára volt írva, hogy az ő „Werthere” örökre eltávozott. Halálosan sápadt volt; anyja öltözőszobájából kihallgatta az egész beszélgetést.

- Visszautasított!... - súgta az anyja fülébe.

- De hát miért? - kérdezte az elnökné zavart arcú apósától.

- Azzal a bájos kifogással, hogy mint egyetlen leány, el van kényeztetve - felelte az öregúr. - Ebben némi igaza volt - tette még hozzá. Jó alkalom volt, hogy megmondja a magáét a menyének, akit már vagy húsz év óta szörnyen utált.

- A lányom belehal! Maga a gyilkosa! - kiáltott rá Ponsra az elnökné. Átölelte a lányát. A fiatal hölgy ildomosnak találta menten igazolni ezeket a szavakat, s az anyja karjai közé roskadt.

Az elnök a feleségével egy karosszékhez vonszolta Cécile-t, és a lány ott végképp elájult. A nagyapa becsöngette a cselédséget.

- Látom már, micsoda gyalázatosságot forralt ez az úr ellenünk! - dühöngött az anya, és szegény Ponsra mutatott.

Pons felpattant, mintha az utolsó ítélet harsonái reccsentek volna a fülébe.

- Ez az úr - folytatta az elnökné zölden szikrázó szemmel, mintha epe bugyborékolna belőle -, ez az úr ártatlan tréfára durva sértéssel válaszolt. Azt akarja velünk elhitetni, hogy ez a német épeszű? Vagy bűntársa annak a fickónak, aki ezt a kegyetlen bosszút kieszelte, vagy bolond. Pons úr, remélem, a jövőben meg fog kímélni bennünket kellemetlen látogatásaitól. Szégyent és gyalázatot akart hozni a házunkra!

Pons sóbálvánnyá dermedt. Tekintetét a szőnyeg egyik arabeszkjére szegezte, és csak malmozott a hüvelykujjaival.

- Még mindig itt van? Maga hálátlan szörnyeteg! - kiáltott rá az elnökné, ahogy megfordult. - Ha ez az úriember még egyszer ide talál jönni, egyikünk sincs idehaza! Sem az úr, sem én! - szólt a cselédekhez, és Ponsra mutatott. - Jean, menjen az orvosért, Madeleine, gyorsan a kölnivizet!

Az elnökné Brunner egyetlen szavát sem hitte el - meg volt győződve róla, hogy kifogásai mögött ismeretlen okok rejtőznek. Egyre megy: a házasságból semmi sem lesz. Nagy helyzetekben az asszonyok villámgyorsan szoktak gondolkozni: Marville-né is rátalált, hogyan lehet ezt a felsülést kivédeni. Az egyetlen mód: ráfogni Ponsra, hogy előre megfontolva bosszút tervelt ki ellenük, félrevezette őket! Pokoli gondolat volt, ami szegény Ponst illeti - ám Marville-ék ezzel elégtételt szereznek maguknak, és meg van mentve a család becsülete. Az elnökné gyűlölte Ponst, és gyűlöletében következetes is maradt: igazságnak nyilvánított egy közönséges asszonyi gyanút. Az asszonyoknak általában megvan a maguk külön hite, a maguk saját erkölcse: szilárdan hisznek mindannak a valóságában, ami érdekeik mellett szól, ami táplálja szenvedélyüket. Az elnökné még ennél is messzebb ment. Egész este gyúrta az elnököt, telebeszélte a fejét a maga igazával. Másnapra a bíró is meg volt győződve, hogy unokabátyja bűnös a történtekben. Mindenki elszörnyed az elnökné viselkedésén, pedig hasonló helyzetben minden anya így fog cselekedni - inkább egy idegen becsületét áldozza fel, mint a saját lányát. Mások lesznek bizonnyal az eszközök - a cél ugyanaz marad.

Pons lesietett a lépcsőn, majd lassú léptekkel folytatta útját a körutakon a színházig. Gépiesen belépett a kapun, gépiesen kiállt a karmesteri emelvényre, s gépiesen vezényelte a zenekart. A felvonásközök alatt zavarosan válaszolgatott Schmucke kérdéseire. Az nem merte mutatni, mennyire nyugtalankodik - azt gondolta, hogy a barátja megbolondult. Pons gyermeteg lelkében az imént lefolyt jelenet katasztrófává növekedett... Boldogságot akart adni, és ádáz gyűlöletet ébresztett - teljesen felborult az élete. Most olvasta csak ki az elnökné szeméből, gesztusaiból, hogy ez az asszony halálos ellensége.

Camusot de Marville-né másnap nagy elhatározásra jutott. Ezt az elhatározást egyrészt a helyzet is megkövetelte - másrészt a férje is beleegyezett. Elhatározták, hogy Cécile-nek hozományul adják a marville-i birtokot, a Hannover utcai palotát, továbbá százezer frankot kap. Délelőtt az elnökné meglátogatta Popinot grófnét. Tisztában volt vele, hogy ezt az óriási felsülést egyetlen módon lehet helyreütni: azonnali házassággal. De Marville-né elmesélte a

grófnénak, hogy Pons irtózatos bosszútervet forralt ellenük, és förtelmesen félrevezette őket. Ez a történet Popinot-ék szemében mindjárt hihetővé vált, amikor megtudták, hogy Brunner milyen ürüggyel szakított: azt kifogásolta, hogy Cécile egyetlen lány. Az elnökné azután ügyesen megcsillogtatta a szülők előtt az előnyös körülményeket, a kellemesen hangzó Popinot de Marville nevet és Cécile óriási hozományát. A normandiai birtokok akkori forgalmi értéke mellett ez az ingatlan, két százalékkal, körülbelül kilencszázezer frankot ért; a Hannover utcai palotát körülbelül kétszázötvenezer frankra becsülték. Nincs az a család, amelyik józanésszel elszalasztana ilyen házasságot: Popinot gróf és a grófné máris megadták a beleegyezést. Popinot-ék sokat adtak arra, hogy milyen családba házasodnak be; kényesek voltak a család jó hírére, s így természetesen megígérték, hogy segíteni fognak kimagyarázni az előző este szerencsétlen eseményeit.

Tehát megint csak az öreg Camusot-nál, Cécile nagyapjánál, ugyanabban a társaságban, amely néhány nappal ezelőtt is összegyűlt ott, amidőn az elnökné egész litániát zengett Brunnerről - az elnökné, akihez most senki sem mert szólni, bátran elébe vágott a találgatásoknak.

- Az ember házassági dolgokban sohasem lehet eléggé óvatos - mondotta. - Különösen, ha külföldi az illető.

- Miért, kedvesem?

- Mi történt? - kérdezte Chiffreville-né.

- Nem hallotta, milyen csúnya esetünk volt ezzel a Brunnerrel? Meg merészelte kérni Cécile kezét és kisült, hogy egy német kocsmáros volt az apja, a nagybátyja meg nyúlbőrrel kereskedik!...

- Lehetetlen! Maga, aki oly okos... - mondta egy hölgy.

- Ezek a kalandorok rettentő ravaszok! Berthier-től szerencsére mindent idejekorán megtudtunk. Megtudtuk, hogy annak a németnek van egy barátja, valami szegény ördög - fuvolás egy zenekarban! Ez jóba van valakivel, aki valami szabóval társult, és egy garniszállodát tart fenn a Mail utcában... Megtudtuk, hogy ez a német egészen züllött életet élt. Könnyelmű fráter, máris nyakára hágott az anyja vagyonának, nincs az a pénz, ami elég volna neki...

- Boldogtalanná tette volna a lányát!... - mondta Berthier-né.

- De hát ki mutatta be ezt az embert maguknak? - kérdezte az öreg Lebas-né.

- Az egész dolog Pons úr bosszúja volt. Bemutatta nekünk ezt a jómadarat, mert nevetségessé akart tenni bennünket... Ennek a Brunnernek, vagyis Kutasnak (nekünk pedig, azt állították róla, hogy nagyúr!) igen gyönge lábon áll az egészsége. Kopasz, rossz a foga: én csak egyszer láttam, és máris gyanús volt nekem.

- És a nagy vagyon, amiről nekem beszélt? - kérdezte félénken egy fiatalasszony.

- A vagyon sem olyan jelentős, mint ahogy ők mondták. A szabóék, a szállodás, meg ő, valamennyien összekaparták az utolsó garasukat, és ebből csinálták meg a bankházat... Mi manapság egy induló banküzlet? Cégjelzett bukás! A bankár felesége este lefekszik, mint milliomos, és reggelre esetleg arra ébred, hogy csak a puszta hozománya maradt meg. Az első szóra, első látásra megvolt a véleményünk erről az úrról. Sejtelme sincs róla, mi szokás a mi köreinkben. Látszik a kesztyűjén, a mellényén, hogy munkásember, valami német csaposnak a fia, nincs benne semmi nemes érzés. Sörivó, pipázik!... Képzelje, asszonyom, huszonöt pipát szív el naponta! Milyen élete lett volna mellette szegény Lilimnek?... Most is remegek, ha rágondolok. A Jóisten megmentett bennünket! Cécile különben sem szerette az illetőt. Ki gondolta volna, hogy egy rokon ilyen ámításra képes? Ő, aki állandóan a házunkhoz járt, aki

húsz esztendő óta kétszer hetenként nálunk vacsorázott, akit elhalmoztunk jótettekkel! Kitűnően komédiázott: a pénzügyminiszter, a főügyész és a törvényszék elnöke előtt kijelentette, hogy Cécile lesz az örököse... Ez a Brunner összebeszélt Ponsszal, és az egyik elhitette a másikról, hogy milliomos!... Igen, igen, kedveseim, maguk is bedőltek volna ennek a mesteri csalásnak.

Popinot-ék és Camusot-ék családi szövetsége a mögéjük sorakozó hívekkel néhány hét leforgása alatt győzelmet aratott a társaságban. A győzelem könnyű volt, mert senki sem kelt Pons védelmére. A nyomorult embert, ezt a parazitát, ezt az alattomos, zsugori álszentet elevenen eltemették. Porrá zúzta őt a megvetés. Vipera volt, akit a család keblén melengetett, páratlanul gonosz ember, veszedelmes ripacs. El kell őt felejteni.

Szegény Pons ideglázzal ágynak dőlt. Egy hónappal az ál-Werther visszavonulása után kelt fel először, és Schmucke karjára támaszkodva a napfényes körutakon sétálgatott. De a Temple körúton már nem nevettek az emberek, amikor megpillantották a két diótörőt, akik közül az egyik halálosan leromlott, és a másik megindító gyöngédséggel támogatta lábadozó barátját. A Poissonière körútra értek: Pons magába szívta a körutak erős, zsongító levegőjét, s arca kiszínesedett. Ahol sűrű tömeg lepi el az utcát, olyan éltető ez a levegő, hogy például Rómában, a gettóban, ahol hemzsegnek a zsidók, nyoma sincs a mala ariának[56]. A párizsi utca nagy látványossága is üdítően hatott a betegre, hiszen valaha mindennap szívesen elgyönyörködött benne.

A két öreg muzsikus egymás mellett baktatott, de a lábadozó Pons néha otthagyta a barátját, s megnézte egy-egy bolt kirakatában a frissen elhelyezett újdonságokat, így történt ez a Variétés-színházzal szemközt is. Pons megint hátra maradt, és egyszerre csak szemtől szembe találta magát Popinot gróffal. A legnagyobb tisztelettel üdvözölte a volt minisztert, akit végtelenül nagyra becsült.

- Uram! - felelte szigorúan a francia felsőház tagja. - Csodálkozom tapintatlanságán. Ön nem átall köszönni nekem, noha rokona vagyok annak a családnak, amelyet ön bosszúból meg akart bélyegezni, szégyent akart hozni rá, nevetségessé akarta tenni - ilyesmi is csak egy művésznek juthat az eszébe!... Vegye tudomásul, uram, a mai naptól fogva nem ismerjük egymást. Az egész társaság fel van háborodva amiatt, ahogyan ön Marville-éknál viselkedett. A grófné is osztja véleményemet.

A volt miniszter otthagyta a porig sújtott Ponst és továbbment. A kirobbanó szenvedélyektől hajtott ember, az igazságszolgáltatás, a politika, a társadalmi hatalmasságok sohasem nézik, milyen erőállapotban van az, akire lesújtanak. Popinot grófot, az államférfiút, családi érdekek késztették arra, hogy eltiporja Ponst - észre sem vette, hogy milyen gyönge a teste ennek a félelmetes ellenségnek.

- *Mi pajot fan, szekény parádom?* - kiáltott fel Schmucke. Ő is elsápadt.

- Újabb halálos csapás - felelte az öreg, Schmucke karjára nehezedve. - Úgy látszik, hogy csak a Jóistennek van joga jót cselekedni. Aki beleártja magát az ő dolgába, azt irgalmatlanul bünteti.

A művészember szatirikus megjegyzése - de milyen rettentő erőfeszítésébe került a jó léleknek! Csak azért mondta, hogy eloszlassa a barátja arcán tükröződő rémületet.

- *Uty ládzik* - felelte Schmucke egyszerűen.

---

[56] *mala aria* - rossz levegő (olasz)

Sem Camusot-ék, sem Popinot-ék nem küldtek Ponsnak értesítést Cécile esküvőjéről, s így az öregúrnak teljességgel érthetetlen volt ez az egész dolog. Az Italiens körúton szembejött vele Cardot. Pons megjegyezte magának a felsőház tagjának iménti szónoklatát; esze ágában sem volt megállítani ezt az urat, pedig az elmúlt esztendőkben kéthetenként egyszer mindig nála vacsorázott. Csak köszöntötte; de Cardot, aki elöljáró volt, s egy párizsi kerület képviselője, megbotránkozva nézett rá, és nem fogadta a köszönését.

- Kérdezd csak meg, mi bajuk van velem ezeknek? - szólt Schmuckéhez a jó ember.

Barátja a legapróbb részletekig be volt avatva a katasztrófa történetébe.

- *Uram* - fordult ravaszul Schmucke Cardot-hoz -, *Pons parádom ety pedegsékéből felkelte, és ön piszdosan nem ismerde meg.*

- Eltalálta.

- *Na és miérd harakszig rá?*

- Az ön barátja hálátlan szörnyeteg. Csodálom, hogy ez az ember még szívja itt a levegőt. De hát a közmondás is azt tartja, hogy a csalánba nem üt a ménkű. Igazuk van az embereknek, hogy bizalmatlanok a művészekkel szemben. Rosszindulatúak, gonoszok, mint a majmok. Az ön barátja gyalázatot akart hozni a tulajdon családjára, tönkre akarta tenni egy fiatal leány hírnevét, így akart bosszút állni egy ártatlan tréfa miatt. Én ezek után nem óhajtok vele semminemű kapcsolatot; el akarom felejteni, hogy valaha is ismertem, hogy a világon van. Így gondolkozik, uram, az én egész családom, az ő családja és mindenki, akinek szerencséje volt Pons uraságot vendégül látni a házában.

- *Nésszе, uram, ön ogos emper; enkettye meg, hogy mekmatyarásszam önnek eszt asz ütyed...*

- Ha nincs az ízlése ellenére, uram, hát csak folytassa a barátságot. Ez az ön dolga - válaszolta Cardot. - De egy lépéssel se menjen ennél tovább. Figyelmeztetem önt, hogy éppúgy kárhoztatom azokat is, akik annak az úrnak védelmére kelnek, s megkísérlik menteni őt.

- *Vaty ikaszolni?*

- Egyre megy. Ez a minősíthetetlen viselkedés semmivel sem igazolható.

E szellemes válasz után a képviselő továbbment; egy hangot sem akart hallani az ügyről.

- Két állami hatalmasságot ingereltem föl már magam ellen - mondotta mosolyogva szegény Pons, amikor Schmucke erről a vad kirohanásról beszámolt neki.

- *Mintengi ellenünk fan* - felelte Schmucke fájdalmasan. - *Menjüng hasza, nem agarog töpp fadálladdal találgozni.*

A birka jámborságú Schmucke először életében ejtett ki a száján ilyen szavakat. Semmi sem háborította meg isteni szelíd kedélyét; gyermekes mosollyal fogadott minden csapást, ami őt magát érte. De most Ponst, ezt a fenséges barátot bántalmazzák, ezt az ismeretlen Ariszteidészt[57], ezt a lemondással teljes lángelmét, ezt a galambepéjű lelket, e kimeríthetetlen jóságú, színarany szívet!... És Schmuckén olyan felháborodás vett erőt, mint Alceste-en, és *vadállatoknak* nevezte Pons vendéglátóit. E békés természetű ember fölindulása Orlando őrjöngéséhez volt csak mérhető.

Schmucke bölcsen visszafordult Ponsszal a Temple körút felé. Pons hagyta, hogy vezessék. A beteg olyan állapotban volt, mint a harcos, amikor már nem számolja az ütéseket. A véletlen

[57] *Ariszteidész* (i.e. V. sz.) - görög hadvezér, szigorú, hozzáférhetetlen jellem.

úgy hozta, hogy minden baj egyszerre zúduljon a szegény muzsikus fejére. Mint a lavina, minden megindult, hogy eltemesse: a felsőház, a képviselőház, a család, az idegenek, az erősek, a gyöngék, az ártatlanok!

Hazafelé menet a Poissonière körúton Cardot leánya jött szembe vele, egy fiatalasszony, akit annyi baj ért már az életben, hogy elnéző lett.

Egy titokban maradt félrelépése után, bűntudatból, rabszolgája lett férjének. Pons sok családhoz járt vacsorázni, de sehol sem szólította a ház úrnőjét keresztnevén, csak Berthier-nénak mondta így: „Félicie!" - s néha az volt az érzése, hogy a fiatalasszony megérti őt. A szelíd teremtés bosszankodni látszott a bácsival való találkozás miatt; Pons voltaképpen semmiféle rokonságban sem volt unokatestvére, az öreg Camusot második feleségének családjával, de ezek azért a nagybátyjuknak tekintették. Félicie nem tudta már elkerülni, s megállt a halálosan beteg ember előtt.

- Sosem gondoltam magáról, Pons bácsi, hogy gonosz ember. Ha csupán a negyedrésze volt igaz annak, amit magáról beszélnek, akkor maga nagy képmutató... Ó, ne védekezzék! - tette hozzá izgatottan, Ponsnak egy kézmozdulatára. - Úgyis hiábavaló. Két ok miatt. Először is, énnekem nincs jogom sem vádolni, sem elítélni. Magamról tudom, hogy annak is lehet mentsége, aki igen bűnösnek látszik. És másodszor: úgysem jelentenek semmit, az érvei. A férjem, aki Marville kisasszony és Popinot gróf házassági szerződését csinálta, annyira haragszik magára, hogy meg sem említhetem neki ezt a találkozást, össze fog szidni, ha megtudja, hogy szóba álltam magával, s hogy utoljára pár szót váltottunk. Mindenki maga ellen fordult.

- Látom, asszonyom! - felelte megindultan az öreg muzsikus, és tiszteletteljesen elköszönt a közjegyző feleségétől.

Kínosan továbbvonszolta magát a Normandie utca felé vezető úton; súlyosan ránehezedett barátja karjára, és a jóságos német megérezte, hogy Pons keményen küzd az összeroppanás ellen. Olyan volt ez a harmadik találkozás, mintha az Úr lábánál nyugvó bárány mondott volna ítéletet: haragja a szegények angyalának a haragja, a népek haragja, az utolsó ítélet. A két barát hazaért, és egy árva szót sem váltott. Vannak bizonyos helyzetek az életben, amikor az ember csak érezni akarja maga mellett a barátját. A vigasztaló szó elmérgesít, föltépi a sebet. Az öreg zongorista, mint látjuk, zseniális barát volt; gyöngéd és finom, s mert maga is sokat szenvedett, ismerte a szenvedés természetrajzát.

Ez volt Pons utolsó sétája. Egyik betegségből a másikba esett. A vérmes-epés alkatú beteg epéje a vérébe ment, súlyos májgyulladást kapott. Most volt először életében beteg, s mindjárt két baj támadta meg. Orvost nem ismert; az okos és ragaszkodó Cibot-nénak jött kezdetben az a kitűnő, sőt anyai gondoskodásra valló ötlete, hogy elhívja hozzá a közeli orvost. Párizsban minden negyedben van egy orvos, akinek a nevét és a lakását csak az alsóbb osztályok ismerik, a kispolgárok, a házmesterek, és akit ezért következetesen csak úgy emlegetnek: „a közeli orvos". Ez az orvos szüléseket vezet le, eret vág, s ugyanaz az orvostudományban, mint az apróhirdetésekben a *mindenes*. A „közeli orvos" már csak kénytelenségből is jó a szegényekhez; hosszú gyakorlata révén elég tapasztalatra tesz szert, tehát általában szeretik a betegek. Cibot-né elhívta a beteghez Poulain doktort; Schmucke mindjárt emlékezett, hogy már járt nála. Az orvos szórakozottan hallgatta az öreg muzsikus panaszait: Pons egész éjjel vakarózott, teljesen érzéketlenné vált a bőre. Sárga karikás szemének a színéből is következtetni lehetett a betegségére.

- Ugyebár, valami nagy bosszúsága volt két nap előtt? - kérdezte a doktor.

- Sajnos, igen - felelte a beteg.

- Ugyanaz a bántalom, mint amibe ez az úr is majdnem beleesett - mutatott Schmuckéra az orvos. - Sárgasága van. De nem lesz semmi baj - tette hozzá, s fölírta a receptet.

Az utolsó szó, vigasztalóan hangzott, de az orvos egy hippokrátészi pillantást vetett a betegre; aki érdekelve van az igazságban, ebből a pillantásból mindig kiolvassa a hivatalos szánalom szavaival leplezett halálos ítéletet. Cibot-né kémlelő pillantása is belefúródott a doktor szemébe: nem tévesztette meg sem a hangsúly, sem a szokásos orvosi szólam, sem Poulain doktor képmutató arckifejezése, és utána ment, amikor az eltávozott a betegtől.

- Mit gondol, nem lesz semmi baj? - kérdezte a doktortól a lépcsőházban.

- Kedves Cibot-né, a maga gazdája, hogy úgy mondjam, halott ember. Nem azért, mert az epe átment a vérkeringésbe, hanem a lelki elesettsége miatt. Nagyon gondos ápolással azért még meg lehet menteni. El kellene vinni innen a beteget, ha elutazhatnának vele...

- No és miből? - mondta a házmesterné. - Nincs neki egyebe, mint a fizetése. A barátja meg valami kis járadékból él, valami nagyúri dámáktól kapja ja pénzt. Aszongya, mer' valamikor szívességeket tett nekik, nagyon jólelkű hölgyek. Két gyerek ez, én gondozom ám őket, kilenc éve.

- Egész életem azzal telik, hogy embereket látok meghalni, de nem a betegségtől pusztulnak el, hanem annál nagyobb, gyógyíthatatlan baj viszi el őket, a pénzhiány. Hányszor vagyok abban a helyzetben, hogy egy ötfrankost kell letennem a padlásszoba kandallójára, ahelyett, hogy megfizettetném a látogatást!...

- Szegény jó doktor úr! - mondta Cibot-né. - Pedig hány pokolra való zsugori bitangnak van százezer frank járadéka ezen a környéken! Ha magának ennyi pénze volna, *ja* zsebébe, drága doktor úr, úgy járna maga ezen a földön, mint a Jóisten irgalmatos angyala!

Poulain doktor a kerületben lakó házmester urak jóvoltából jutott hozzá egy kis pacientúrához, amiből alig tudott megélni. Égnek emelte a szemét, és egy Tartuffehöz méltó fintorral köszönte meg Cibot-né szavait.

- Aszongya, drága doktor úr, hogy a mi kedves betegünk nagyon gondos ápolással még kilábalhat a bajból?

- Igen, ha nem ássa alá túlságosan lelkierejét a sok bánat.

- Szegény ember! Ki bánthatta meg! Áldott jó egy ember ez, nincs ennek párja a világon, csak a barátja, *ja* Schmucke úr!... Majd kiveszem én belőle, hogy ki bántotta meg! Énvelem gyűlik meg a bajuk, mért *hergelték* így föl az uramat...

- Nézze, kedves Cibot-né, a maga gazdájának olyan természetű betegsége van, hogy minden csekélység állandóan izgatja - mondta az orvos, már a kapuban. - Aligha tud ápolónőt fogadni, így hát maga fogja őt gondozni. Szóval...

- *No tálón a Pons uraságrúl tetszik beszílnyi?* - kérdezte pipával a szájában az ócskavasas.

Fölkelt a szegletkőről, s ő is beleelegyedett a házmesterné és az orvos beszélgetésébe.

- Arról, Rémonencq papa! - felelte Cibot-né az auvergne-inek.

- *Nohót, áz gázdágabb, mint a Monistrol úr meg a legfinomább régiségkereskedők... Eleget írtek a művészetyi dolgokhoz, én mondom mágónák, ánnák á jó embernek kincsei vánnák!*

- Ejnye no, én meg azt hittem, hogy csak bolondozik velem, amikor megmutattam magának múltkor azokat a kacatokat, hogy a két uram nem volt otthon - mondta Cibot-né Rémonencqnak.

Párizsban a kövezet minden kockájának füle van, a kapunak nyelve és szeme minden ablaknak - Párizsban roppant veszedelmes dolog a kapumélyedésben beszélgetni. A beszélgetés utolsó szavai, melyek ott elhangzanak, olyanok, mint a levélben az utóirat: valami indiszkréció van bennük, s veszedelmessé válhatnak arra is, aki beszél, s arra is, aki meghallgatja. Egyetlen példát hozok csak fel annak bizonyítására, amit ez a történet a továbbiakban előad.

Egy napon a Császárság korának egyik legjobb fodrásza - abban az időben a férfiak nagyon ápolták a hajukat - kilépett egy házból, ahol éppen egy szépasszonyt fésült meg. A ház gazdag lakói mind ővele végeztették a hajápolást. Volt közöttük egy agglegény, aki vidáman élte világát; egy házvezetőnő ült a nyakán, s ez a házvezetőnő gyűlölte gazdája örököseit. Az öreglegény az idő tájt súlyosan megbetegedett: a leghíresebb orvosok tartottak nála éppen konzíliumot. (Abban az időben még nem nevezték e nagyságokat a *tudomány császárainak*.) A véletlen úgy hozta, hogy az orvosok ugyanakkor távoztak a lakásból, mint a fodrász, s a kapualjban búcsúzkodva nem tettek lakatot a szájukra, hanem úgy beszélgettek, ahogy egymás között szoktak, amikor már eljátszották a konzílium komédiáját. „Ez az ember befejezte" - mondta Haudry doktor. - „Egy hónapot sem adok neki - tette hozzá Desplein -, hacsak valami csoda nem történik." - A fodrász meghallotta ezeket a szavakat. A fodrászok jó szokása szerint bizalmas viszonyban volt a cselédséggel - szörnyű kapzsiságtól űzve azonnal visszament az agglegény lakásába, s a házvezetőnőnek szép jutalmat ígért, ha az ráveszi gazdáját, hogy a vagyon jó részét fektesse be életjáradékba. A halálosan beteg agglegény ötvenhat éves volt, évei azonban szerelmi csatározásai miatt duplán számítódtak. Nos, az agglegény vagyonához egy pompás ház is tartozott a Richelieu utcában; akkor kétszázötvenezer frankot ért. Erre a házra fájt a fodrász foga, és a házat csakugyan el is adták neki - egy harmincezer frankos életjáradékért. A dolog 1806-ban történt. A fodrász azóta föladta az üzletét, ma hetvenesztendős, és 1846-ban még mindig fizeti az életjáradékot. A fönt említett fiatalember pedig, kilencvenhat éves; második gyermekkorát éli, és nőül vette Evrard-nét, a házvezetőnőjét, úgyhogy még jó soká elhúzhatja. A fodrász harmincezer frankot adott a házvezetőnőnek, s így az ingatlan idáig több mint egymilliójába került; viszont tény az, hogy a ház ma megér nyolc-kilencszázezer frankot.

Így a fodrász. Az auvergne-i ócskás is kihallgatta a kapuban Brunner és Pons beszélgetésének utolsó szavait, azon a napon, amikor a mesevőlegényt Cécile-lel összehozták. Rémonencq persze szeretett volna bejutni Pons múzeumába. Minthogy jó egyetértésben élt a Cibot házaspárral, nem telt el sok idő, s bevezették őt a lakásba, amikor a két barát nem volt otthon. Rémonencqot elkápráztatta ez a töméntelen gazdagság; rögtön látta, hogy itt *nyélbe lehetne ütni valamit*, ami a kereskedők szaknyelvén azt jelenti, hogy egy egész vagyont lehet összelopni. Az auvergne-i öt-hat nap óta, folyton ezen gondolkodott.

- *Mórpedig ín nem trífólok* - felelte a házmesternének meg a doktornak. - *Lehet beszilnyi a dologrúl. Ákár áz á derik úr egy ötvenezer fránkos ívjórádíkot? Fizetek mágónák egy kosór házái bort, há engem...*

- Ne mondja! - fordult a doktor Rémonencqhoz. - Ötvenezer frank évjáradék!... Ha a jó ember ilyen gazdag, és én kezelem, és Cibot-né ápolja, még meg is gyógyulhat... A májbetegség ugyanis éppen a rendkívül erős szervezeteket szokta megtámadni...

- *Ötvenet mondtám? Mórpedig egy úr itt a máguk kápujóbán hítszázezer fránkot kínólt neki, csak a kípekírt, áz óldójót!*

E kijelentés hallatára Cibot-né különös pillantást vetett a doktorra; narancssárga szemében baljóslatú fényt gyújtott az ördög.

- Ugyan, hagyja már ezt a bolond locsogást - szólalt meg újra az orvos. Elégedetten vette tudomásul, hogy a páciens fizetni tud, tehát szaporítani lehet a látogatásokat.

- *Doktor úr, há á kedves Cibot-né megengedi, hogy elhozzám a szákírtőmet, minthogy áz urásóg ágyban fekszik, kit órá álátt biztosán meglesz á píz, míghá hítszázezer fránkrú van is szó...*

- Jól van, barátom! - felelte a doktor. - Egyszóval, Cibot-né, vigyázzon, hogy soha fel ne bosszantsa a beteget. Legyen nagyon türelmes, mert minden izgatni, fárasztani fogja, még a maga figyelmessége is: készüljön el rá, hogy semmivel sem lesz megelégedve...

- Hát ez nehéz lesz - mondta a házmesterné.

- Figyeljen ide, és hallgassa meg jól, amit mondok - folytatta szigorúan az orvos. - Pons úr élete annak a kezében van, aki ápolni fogja. Mindennap el fogok jönni hozzá, lehet, hogy egy nap kétszer is. Ővele kezdem meg reggel a körutamat...

Poulain doktor mélységes közönyt érzett szegény betegei iránt. Ez a közöny most gyöngéd, gondoskodó aggodalomba csapott át hirtelen, mert a spekuláns komoly érdeklődésére komoly vagyont szimatolt páciensénél.

- Úgy lesz ápolva, mint egy király - felelte Cibot-né lelkesedést színlelve.

A házmesterné megvárta, míg az orvos befordul a Charlot utcába, és csak azután folytatta Rémonencqkal a beszélgetést. Az ócskavasas a bolt ajtófélfájához támaszkodva szívta pipáját. Szándékosan támaszkodott a boltajtónak, azt akarta, hogy a házmesterné jöjjön *ő*hozzá.

A bolt helyén valaha kávéház volt, és éppúgy maradt, amilyen volt, amikor az auvergne-i kibérelte. A hosszú cégtáblán, amely manapság az új üzletek kirakata fölött ékeskedik, most is olvasható még a fölírás: *Normandia Kávéház*. Az auvergne-i valami szobafestőinassal bizonyára ingyen pingáltatta rá ecsettel s fekete festékkel a *Normandia Kávéház* alatt megmaradt üres helyre ezeket a szavakat: *Rémonencq, ócskavasas, alkalmi árukat veszek*. A tükröket, asztalokat, székeket, polcokat, a kávéház egész berendezését természetesen eladták. Rémonencq hatszáz frankért a csupasz boltot bérelte ki, a hátsó helyiséggel, konyhával s egyetlen félemeleti szobával, ahol azelőtt a főpincér aludt; a kávéházhoz tartozó lakást másnak adták ki. Az egykori kávés kezdetleges fényűzéséből csak a bolt egyszínű, világoszöld tapétája maradt meg, és a porlepte erős vasrács a csavarokkal.

Rémonencq 1831-ben, a júliusi forradalom után került ide, s azzal kezdte, hogy törött csengőket, repedt tálakat, ócskavasat, régi mérlegeket rakott ki a boltjába, meg régi súlyokat, amelyeket nem fogad el a mértékekről szóló új törvény. Ezt a törvényt csak az állam nem tartja be: hiszen még ma is forgalomban van a XVI. Lajos uralkodása idejéből származó egy- és kétsous aprópénz. Azután az auvergne-i - aki ravaszságban öt földijével is fölért - fémből készült konyhaedényeket, régi rámákat, ócska réztárgyakat, kicsorbult porcelánokat vásárolt. A bolt megtelt, újra kiürült, s szinte észrevétlenül Nicolet bohózataihoz vált hasonlatossá: az áruk minősége folyton javult. Az ócskavasas a csodálatos, holtbiztosra menő „dupla vagy semmi" játékot folytatta. A módszer eredménye nem kerülte el azon filozófus hajlamú lézengők szemét, akik nem átallják figyelemmel kísérni, mint növekedik értékben a szemfüles auvergne-iek boltjainak áruval zsúfolt kirakata. A bádogra, az olajlámpákra, a cserepekre képkeretek és réztárgyak, meg később porcelánholmik következnek. A bolt, mely nemrég még *kacattár* volt, csakhamar, múzeummá változik. S egy napon megvilágosodik a poros kirakat, a bolt belseje átalakult, az auvergne-i leveti a bársonykabátot, s császárkabátot ölt! Áll a boltban, s mint a sárkány, őrzi kincseit: csupa remekmű van körülötte. Minden hájjal megkent műértő lett belőle; megtízszerezte tőkéjét, nem ül fel semmiféle csalafintaságnak, ismeri már a

mesterség fogásait. A szörnyeteg úgy áll ott, mint valami vénasszony húsz fiatal lány közt, akiket felkínál a vendégeknek. Durva és ravasz: a szépség, a művészet csodálatos alkotásai iránt közönyös, csak a hasznát számítja, és kíméletlenül elbánik a tudatlanokkal. Komédiás lett belőle, megjátssza, mintha ragaszkodna a festményeihez, a berakásos bútoraihoz, vagy úgy tesz, mintha pénzzavarban volna, kitalált beszerzési árakra hivatkozik, felajánlja, hogy megmutatja az árverési összeget feltüntető szelvényt. Úgy változtatja a színét, mint a kaméleon; Jocrisse[58]-t, Janot[59]-t, Mondort[60], Harpagont s Nicodème[61]-et játszik egyazon órában.

A harmadik évben már szép órákat, páncélokat s régi képeket lehetett látni Rémonencqnál. Ha távol volt, boltját egy csúf, kövér öregasszonnyal őriztette, a testvérnénjével, aki fivére kívánságára gyalogszerrel jött fel a falujukból. Az asszony tétova nézésű, bárgyú teremtés, olyan volt ruháiban, mint valami japán bálvány; egy fillért sem engedett az öccse által megjelölt árakból, ő vezette a háztartást, s megoldotta azt a megoldhatatlannak látszó problémát, hogyan lehet Párizsban a Szajna ködéből megélni. Rémonencq és testvére kenyérrel meg heringgel táplálkozott, főzelékhulladékból, amit a vendéglők kihajított szemetéből keresgéltek ki az utcán. A testvérpár tizenkét sout sem költött naponta élelemre, a kenyeret is beleszámítva. Az asszony, varrással és szövéssel ennyit maga is megkeresett.

Így kezdte el Rémonencq az üzletét. Kifutónak jött Párizsba, 1825-től 1831-ig a Beaumarchais körút régiségkereskedőinek és a Lappé utca rézműveseinek végzett megbízásokat. A legtöbb régiségkereskedő ezzel kezdi. A zsidóknak, normandiaiaknak, auvergne-ieknek és a szavojaiaknak, ennek a négy emberfajtának egyformák az ösztöneik, és egyforma módszerekkel szereznek vagyont. Semmit sem költeni, csekély haszonra dolgozni, felhalmozni a kamatot meg a hasznot: ez az ő aranyszabályuk. És ebben az aranyszabályban van az igazság.

Rémonencq ez idő tájt kibékült egykori munkaadójával, Monistrollal, aki a nagy cégekkel állt üzleti összeköttetésben, s Monistrol megbízásából *fölhajtani* járt (ez a műszó) Párizs környékére, ami tudvalevően negyven mérföldes körzetet jelent. Tizennégy esztendei tevékenység után hatvanezer frank vagyona volt, és áruval megtömött boltja. Megmaradt a Normandie utcában, ahol olcsó bért fizetett, s kockázatok nélkül kereskedőknek adta tovább az áruját, megelégedvén a mérsékelt haszonnal. Ügyeit auvergne-i tájszólásban tárgyalta, amit charabiának[62] mondanak. Ennek az embernek volt egy dédelgetett álma! A körúton nyit üzletet; gazdag régiségkereskedő lesz, aki közvetlenül tárgyal a műgyűjtőkkel! Veszedelmes üzletember rejtőzött ebben a férfiúban. Mindent maga végzett: arcát vasreszelékből és izzadságból összetapadt porréteg vonta be, s ez a szürke réteg kifürkészhetetlenné tette vonásait. Megszokta a testi fáradtságot, s az 1799-es öreg katonák sztoikus érzéketlenségét hordta vonásain. Testi megjelenésre Rémonencq kurta, sovány ember volt; hideg, kék színű, apró malac-szemében a zsidók tömény kapzsisága és gunyoros ravaszsága bujkált, csak éppen a keresztények iránti mély megvetés hiányzott belőle, amely színlelt alázatosságuk mögött lappang.

A Cibot-házaspár és a Rémonencq testvérek közötti kapcsolat a jótevő és a rászorult viszonya volt. Cibot-né meg volt róla győződve, hogy az auvergne-i testvérpár rettenetes szegény; mesés árakon adta el nekik a Schmucke és a férje után megmaradt ételt. Rémonencqék két és

---

[58] *Jocrisse* - a régi francia bohózatok együgyű, hiszékeny alakja.

[59] *Janot* - XVIII. századi vígjátéki figura: szánalmasan és mulatságosan ostoba.

[60] *Mondor* - híres mutatványos és vásári komédiás a XVII. században.

[61] *Nicodème* - a komédiák egyik tökfilkója.

[62] *charabia* - eredetileg az auvergne-i tájszólás neve, átvitt értelemben érthetetlen, zagyva beszéd.

fél centime-ot fizettek egy font kenyérhéjért és morzsáért, másfél centime-ot egy szilke krumpliért és így tovább. A ravasz Rémonencq úgy tett, mintha saját számlájára sosem kötne üzleteket; csak Monistrolt képviseli; egyre azt hangoztatta, hogy kiszipolyozzák a gazdag kereskedők. Cibot-ék tehát szívből sajnálták Rémonencqékat. Az auvergne-i tizenegy éve koptatta már a bársonyzekét, a bársonynadrágot és a bársonymellényt, s hordta tovább, rendületlenül; igaz, hogy ez a három ruhadarab, az auvergne-iek sajátos viselete, számtalan folttal ékeskedett, s a foltozást Cibot ingyen végezte. Mint látjuk, vannak olyan zsidók is, akik nem tartoznak Izrael népéhez.

- Nem tréfál velem, Rémonencq? - szólt a házmesterné. - Ekkora vagyona van a Pons úrnak, és mégis így él? Száz frank sincs a házában!...

- *Ezek á gyűjtők mind ilyenek* - jelentette ki nagyképűen Rémonencq.

- Hát maga igazán azt hiszi, hogy az uramnak hétszázezer frankja van?

- *Csák a kípekben ván ánnyijá... Van közte egy olyan, hogyhá ötvenezer fránkot kírnye írté, azt is előkápárnyóm, há belehálnyík is. Tuggyá, ázok a kis emájjírozott rízrámók, csupa piros bórsonybá, ámikbe az árckípek vánnák... Nohót, ezek á Petitot-emájjok, amikírt á miniszter úr á kormánybul, áz áki drogistá volt ázelőtt, háromezer frankot fizet dárábonkínt...*

- Harminc darab van neki a két rámában! - mondta a házmesterné kerekre tágult szemmel.

- *Nohót, ákkor tudhátyá, micsoda kincsei vánnák!*

Cibot-nét szédülés fogta el; hirtelen elfordult. Nyomban megszületett benne a gondolat, hogy bevéteti magát a jámbor Pons végrendeletébe, azoknak a házvezetőnőknek a példájára, akik az *életjáradékukkal* annyi kapzsi irigységet keltenek a Marais-negyedben. Gondolatban máris egy Párizs környékén levő faluban lakott, ott begyeskedett vidéki házában, baromfival foglalatoskodott, a kertjét ápolta - igen, ki fogják őt szolgálni, mint egy királynét, s ott fogja majd leélni öreg napjait, ő is, meg a szegény drága ura is, hiszen megérdemli ezt a nagy boldogságot ez a mellőzött, félreértett, angyali jó ember!

A házmesterné hirtelen, naiv mozdulatából Rémonencq megérezte, hogy biztos sikerre számíthat. A *fölhajtók* mesterségében (így hívják azokat, akik az alkalmi vételeket fölkutatják; *fölhajtani* annyit jelent, mint alkalmi vételek után szaladgálni, s jó üzleteket kötni a tudatlan tulajdonosokkal) - szóval ebben a mesterségben az a legnehezebb, hogy a házakba bejusson az ember. El sem lehet képzelni, mi mindent ki nem találnak ezek a fölhajtók, hogy befurakodjanak az urasághoz; ravaszkodnak, mint Scapin, furfangosak, mint Sganarelle, csábosak, mint Dorine, komédiáznak, mint a színpadon, s a komédia magva itt is mindig a cselédek kapzsisága. A cselédség segítségével, különösen falun vagy vidéken, harminc frank készpénz vagy áru ellenében olyan üzleteket lehet nyélbe ütni, amelyekből a felhajtónak egy-kétezer frank haszna van. Ha elmondanák egy-egy régi sèvres-i készlet megszerzésének történetét, kiderülne, hogy a münsteri kongresszus minden diplomáciai cselszövése, a nymwegeni, utrechti, ryswicki, bécsi szerződések létrehozatalánál kifejtett minden eszélyesség eltörpül a felhajtó teljesítménye mellett. A felhajtó komikus figura; a kereskedő is az, de kevésbé őszinte emennél. A felhajtók olyan támadó módszerekkel dolgoznak, amelyek a személyes érdek legsötétebb mélységeibe nyúlnak bele. Ilyen módszereken töprengenek keserves kínnal az államok nagykövetei, amikor szilárdul összekovácsolt szövetségeket akarnak szétszakítani.

- *Jól megfurkóltám á Cibot-nét* - mondta Rémonencq testvérének, amikor az asszony leült a lyukas fonatú székre. - *Most pedig megyek és tanócsót kírek áttul az embertül, áki igázón írt ehhez, áttul á jó zsidótul, áki öt szózálékra ádott pízt nekünk!*

Rémonencq olvasott a házmesterné szívében. Hasonszőrű asszonyoknál: akarni annyi, mint cselekedni. Nem riadnak ezek vissza semmilyen eszköztől, ha a sikerért küzdenek; pillanat alatt váltanak át a feddhetetlen becsületességből a legsötétebb gazságra. A becsületesség, mint minden érzésünk, két fajtára volna felosztható: negatívra és pozitívra. A negatív becsületesség a Cibot-ék becsületessége, akik becsületesek maradnak mindaddig, míg alkalom nem kínálkozik a meggazdagodásra. A pozitív becsületesség annak az embernek a becsületessége, aki folyton térdig jár a kísértésben, és mégsem bukik el, mint például a pénzbeszedő. Az ócskás ördögi szavaival megnyitotta Cibot-né előtt az érdek zsilipjeit, és a gonosz szándékok zuhataga elborította az asszony eszét és szívét.

Cibot-né fölment - helyesebben mondva: fölrepült - a portásfülkéből két gazdája lakására. Arcára gyöngédséget öltött, így jelent meg a szoba küszöbén. Odabent a két barát nyögött. Schmucke megpillantotta a házvezetőnőt, s intett neki, hogy egy szót se szóljon a beteg jelenlétében, amivel elárulhatná az orvos valóságos véleményét. Mert a barát olvasott a doktor szemében. Cibot-né fejbólintással felelt a derék németnek, s ezzel a mozdulattal mélységes fájdalmat fejezett ki.

- No, édes nagyságos úr, hogy érzi magát? - kérdezte az asszony.

A házmesterné, csípőre tett kézzel az ágy lábához állt, s szerelmetes tekintetét a betegre szegezte. De micsoda aranysárga szikrák sziporkáztak a szeméből! Ha valaki, akkor megfigyeli, megretten, mint a tigris tekintetétől.

- Nagyon rosszul vagyok - felelte szegény Pons. - Csöpp étvágyam sincs. Ó, az emberek, az emberek! - kiáltott föl, s megszorította Schmucke kezét. Barátja az ágy fejénél ült, s a magáéban tartotta Pons kezét. Nyilván arról beszélgettek, hogy mi okozta az öreg muzsikus betegségét.

- Jobban tettem volna, édes Schmuckém, ha megfogadom a tanácsodat! Idehaza kellett volna vacsoráznom mindennap, amióta összeköltöztünk! Le kellett volna mondanom a társaságról! Az emberek úgy átgázoltak rajtam, mint taliga a tojáson... és miért?...

- Nono, kedves nagyságos úr, nem kell panaszkodni, a doktor úr megmondta nekem a való igazat...

Schmucke rántott egyet a házmesterné ruháján.

- Hát még kievickélhet a bajból, ha nagyon gondosan ápolják... Legyen nyugodt, nagyságos úr, itt van maga mellett a jó barátja, és én nem akarok dicsekedni, de egy olyan asszony is, aki úgy gondozza magát, hogy egy anya se gondozhatja jobban az újszülött csecsemőjét. Az uramat is kihúztam én már egy olyan betegségből egyszer, mikor Poulain doktor úr már egy fabatkát sem adott az életéér', már keresztet vetett rá, ahogy mondják... Már meghúzták fölötte, *ja* lélekharangot!... No hát, maga még nincs ennyire, hálistennek, nem mondom, azért elég rossz bőrben van, de csak bízzék bennem... kihúzom én magát egyedül is ebből a betegségből! Maradjon nyugton, ne fészkelődjék annyit az ágyában!

Az asszony ráhúzta a takarót a beteg kezére.

- No, *fijacskám*, Schmucke úr meg én itt virrasztunk majd éjjel az ágya mellett... Egy herceget sem lehet jobban ápolni... Különben is, maga elég gazdag, semmit sem kell *megtagadnija* magától, ami kell a betegségéhez. Már megbeszéltem az urammal, szegény jó ember, mihez fog az, nélkülem?... No hát, én helyrebillentettem az eszét, hát mi úgy szeretjük magát mind a ketten, hogy mégis megengedte, hogy éjszakára itt maradhassak... Pedig az olyan embertől, mint az én uram... csuda egy áldozat ez, kérem szépen! Úgy szeret engem az én uram ma *jis*, mint az első napon. Nem tudom, mi bújt belé! Talán a portásfülkétül van, hogy egész nap

mindig együtt vagyunk!... Ne takarózzék ki! - mondta az asszony; az ágy fejéhez ugrott, s felhúzta Pons mellére a takarót. - Ha nem viseli jól magát, és nem tesz meg szépen mindent, amit a Poulain doktor úr rendel, mert hát, kérem, ő a Jóistennek az irgalmatos angyala ezen a földön, akkor én sem vesződöm magával... Szót kell fogadni nekem...

- *Ikenis, Zipodné! Zód fok fokatni!* - felelte Schmucke -, *mert ő élni agar asz ő Schmucke parádja gedvéérd, geszesgetem eszérd.*

- Az a fő - mondta Cibot-né -, hogy ne türelmetlenkedjék, mert a betegsége miatt úgyis elég kiállhatatlan, nem kell még jobban beleesni ebbe, *ja* hibájába. A Jóisten küldi ránk a betegséget, édes nagyságos úr, így bünteti a hibáinkat, magának is szárad a lelkén mindenféle édes kis bűn... no nem?

A beteg tagadóan intett a fejével.

- Nono! Maga is volt szerelmes fiatal korában, fiatalság - bolondság! Talán van is valahol egy gyümölcse, *ja* szerelmének, betevő falat nélkül, tűzhely nélkül, otthon nélkül... Minden férfi gazember! Egy napig szeret, aztán fuccs! Vége, nem gondol semmire, még a gyerektartásról is megfeledkezik!... Szegény asszonyok!...

- Senki sem szeretett engem, csak Schmucke meg a szegény anyám - mondta Pons szomorúan.

- Ugyan, maga talán szent volt? Fiatal is volt, húszéves korában egész csinos fiú lehetett... Amilyen áldott jó ember maga, én szerettem volna magát...

- Olyan csúnya voltam mindig, mint egy varangyos béka! - mondta Pons kétségbeesetten.

- Ezt csak szerénységből mondja. Mert azt meg kell adni, hogy a nagyságos úr szerény ember.

- De nem, édes Cibot-né, ismétlem magának, mindig csúnya voltam, engem soha nem szeretett senki!...

- Az ám! Senki?! - mondta a házmesterné. - Még elhitetné velem, hogy meglett korára olyan maradt, mint egy *lilijomszál*... Másnak mesélje! Egy muzsikus! Színházi ember! Ha egy asszony mondaná nekem, annak se hinném el.

- *Zipodné! Ne pozzandsa fel!* - kiáltott rá Schmucke az asszonyra, mert látta, hogy Pons keservesen vonaglik az ágyában.

- Maga csak hallgasson! Vén kujonok maguk mind a ketten... Csúnyák, csúnyák, de hát ugyan megtalálta egyik keszeg a másikát, ahogy a közmondás tartja! Cibot-ba is beleszeretett a legszebb osztrigáslány... maga pedig sokkal különb nála... Maga jó ember... Beszélhet nekem, maga is kirúgott a hámból, és Isten most megbünteti magát, mert elhagyta a gyerekeit, mint Ábrahám!...

A beteg le volt sújtva, s csak annyi ereje volt, hogy tagadóan intett megint a fejével...

- No, azért nyugodt lehet, attól még olyan soká elélhet, mint a Matuzsálem.

- Hagyjon már nyugton! - kiáltott fel Pons. - Én nem tudom, mi a szeretet... sose tudtam... nekem nem voltak gyerekeim, egyedül vagyok a világon...

- Mi? Igazán? - kérdezte a házmesterné. - Pedig maga olyan jó... És az asszonyok, kérem, szeretik a jóságot, ezért ragaszkodnak a férfiakhoz... nem tudom elhinni, hogy fiatal korában...

- Vidd ki innen! - súgta Pons a barátja fülébe. - Fölbosszant!

- Na és a Schmucke úr? Neki vannak gyerekei?... Ezek az agglegények mind egyformák...

- *Negem?!* - kiáltott fel Schmucke és talpra állt. - *Hiszen én*...

- Szóval magának sincsenek örökösei? Mi? Maguk mind a ketten úgy bújtak ki a világra, mint a gomba...

- *No, tyerünk!* - mondta erre Schmucke.

A derék német hősies elhatározással elkapta az asszony derekát, és nem törődve a sikoltásával, átvonszolta a szalonba.

- Vénember létére erőszakoskodik egy szegény asszonnyal! - kiáltotta Cibot-né, Schmucke karjai között vergődve.

- *Ne giapáljon!*

- ...maga, pedig maga még mindig különb annál a másiknál! - folytatta Cibot-né. - Ajaj! Kellett is nekem szerelemről beszélni ezzel a két vénemberrel! Ezeknek sose volt még dolguk asszonnyal! Fölgyújtottam a vérét, maga szörnyeteg! - kiáltotta, látván, hogy Schmucke szeme haragtól szikrázik. - Segítség! Segítség! Leteper!

- *Maka buda!* - felelte a német. - *Montya, mid montodd a togdor?...*

- Gyalázatos, hogy bánik velem! - zokogta Cibot-né, amikor Schmucke már eleresztette. - Énvelem! Pedig én tűzbe mennék magukért! Hát igen! Jól mondják, hogy lakva ismeri meg egymást az ember. Hát ez igaz! Az én szegény uram nem mert, így erőszakoskodni velem... Énvelem, mikor én úgy bánok magukkal, mint a gyermekeimmel, mert nekem nincs gyerekem, és tegnap, igen, éppen tegnap mondtam az uramnak, hogy: „Édesem, tudja ám az Úristen, hogy mit csinál, hogy miért nem adott nekünk gyermeket, mert itt van nekem most az a két gyerek, odafenn!" Esküszöm a szent feszületre, az anyám üdvösségére esküszöm, hogy ezt mondtam...

- *No és mid montodd a togdor?* - kérdezte Schmucke. Dühöngött, és először életében történt meg vele, hogy a lábával toppantott.

- Hát azt mondta - felelte Cibot-né, s magával húzta Schmuckét az ebédlőbe -, azt mondta, hogy a mi édes drága egyetlen jó betegünk tán még meg is halhat, ha nem lesz nagyon jól ápolva; de hát itt vagyok én, akárhogy erőszakoskodik maga, igenis maga erőszakos, maga, maga, pedig én azt hittem, hogy olyan szelíd, mint a bárány. Micsoda vére van!... Vénember létére is erőszakoskodik az asszonyokkal, szemtelen csirkefogó!...

- *Én?... Én csirgefokó?... Hád nem érdi, hogy én csak Bonst zeredem?*

- Annál jobb, legalább békét hagy nekem, igaz? - mondta az asszony s rámosolygott. - Jól is teszi, mert az uram összetöri, *ja* csontját, aki, *ja* becsületébe merészel gázolni!

- *Abolja őd jol, étes jó gis Zipodném* - kezdte Schmucke, s meg akarta fogni az asszony kezét.

- No tessék! Már megint kezdi!

- *Hallkasson ite! Mintenem a makáé lesz, ha mekmendjüg...*

- Jó, jó, megyek a patikába, hozok mindent, ami kell... Tudja, nagyságos úr, ez a betegség sokba fog kerülni!... Hogyan fogja előteremteni?

- *Tolkozni fokok! Azt agarom, hoty Bons úty letyen ábolva, mind ety hercek...*

- Úgy is lesz, drága Schmucke úr, nézze, maga ne aggódjon semmi miatt. Van nekem az urammal kétezer frank megtakarított pénzünk, az a maguké, úgyis már régóta, *ja* magaméból teszek hozzá ebbe a házba, hiszen tudhatja!...

- *Jó azzony!* - kiáltott fel Schmucke, a szemét törülgetve. - *Micsota zív!*

- Törölje le, uram, megtisztelő könnyeit - szólt drámai hangon Cibot-né. - Íme, itt az én jutalmam! Én vagyok a legönzetlenebb nő a világon. Ne menjen be könnyes szemmel a szobába, mert Pons úr majd azt hiszi, hogy még sokkal betegebb, mint amilyen.

Schmuckét meghatotta ez a tapintat. Megfogta végre Cibot-né kezét, és megszorította.

- Kíméljen, uram! - mondta az egykori osztrigáslány, s gyöngéd pillantást vetett Schmuckéra.

- *Bons!* - mondta a jó német, visszatérve a barátja szobájába. - *Esz a Zibodné ety antyal, ety fecsekő antyal, de mékiscsak egy antyal!*

- Gondolod?... Én egy hónap óta bizalmatlan lettem - felelte fejét csóválva a beteg. - Ha valakit annyi sok baj ért, már csak az Istenben meg tebenned tud megbízni!...

- *Tyótyulj mek, és úty élüng majt hármasban, mind a girályok!* - kiáltott fel Schmucke.

- Cibot! - kiáltotta lélekszakadva a házmesterné, amint belépett a fülkébe. - Édes angyalom, gazdagok lettünk! A két uramnak nincs se örököse, se zabigyereke, se senkije!... Ajaj! Elmegyek a Fontaine mamához, és majd jósoltatok magamnak. Tudni akarom, hogy mennyi lesz a járadékunk!

- Feleség - mondta a kis szabó -, ne igyunk előre a medve bőrére.

- Hallod-e te, ne nyaggass engem! - felelte az asszony, s barátságosan arcul legyintette a férjét. - Tudom én, amit tudok! Poulain úr egy fabatkát sem ad a Pons úr életéért. Gazdagok leszünk! Benne leszek az öreg végrendeletében... Bízd csak rám! Bökdösd csak, *fijacskám*, azt a tűt, és vigyázz a házra, úgyse űzöd már soká ezt a mesterséget. Nyugalomba vonulunk, falura. Batignollesba. Lesz szép házunk, szép kerttel, te majd kertészkedel, ha kedved tartja, én meg cselédet fogok tartani!...

- *Mongyá csák, szomszídásszony, hogy vánnák ázok odáfenn?* - kérdezte Rémonencq. - *Tuggyá már, hogy mennyit ír áz á gyűjtemíny?*

- Nem, még nem! Csak lassan a testtel, öregem! Azzal kezdtem, hogy kiszedtem belőlük a legfontosabbat...

- *Á legfontosábbát?* - kiáltott fel Rémonencq. - *Hát ván enníl fontosább?...*

- Ne okoskodj, *fijacskám*! Bízd csak rám! - mondta fölényesen a házmesterné.

- *Dehót mágá megkápjá á harminc szózalíkot á hítszázezer fránk utón. Ábbul úriásszony lehet egísz íletire...*

- Nyugodjon meg, papa, majd ha tudni kell, hogy mennyit ér az öregnek az a sok kacatja, akkor intézkedem...

Azzal a házmesterné elment a patikába, és hazavitte az orvos által rendelt gyógyszereket. Úgy határozott, hogy másnap fogja csak fölkeresni Fontaine-né asszonyságot, mégpedig kora reggel, a többiek előtt, amikor a jósnő még egészen friss, s a keze is biztosabb. Fontaine-néhoz ugyanis tódulni szokott a nép.

Fontaine-né asszonyság kerek negyven évig volt a híres Lenormand kisasszony vetélytársa. Az asszonyság túlélte a kisasszonyt, s e történet idején a Marais-negyed csalhatatlan jósnője volt. Szinte elképzelhetetlen, hogy mit jelentenek Párizsban a kártyavetőnők az alsó néposztály számára, és hogy milyen óriási befolyást gyakorolnak a műveletlen emberek elhatározásaira. A szakácsnak, a házmesternek, a kitartott nők, a munkások, mindazok, akik Párizsban a reményeikből élnek - tanácsért járnak el hozzájuk, mert e kiváltságos lények valami különös, érthetetlen erő folytán olvasni tudnak a jövőben. Az okkult tudományokban való hit sokkal

jobban el van terjedve, mint ahogy a tudósok, az ügyvédek, a közjegyzők, az orvosok, a bírák és a filozófusok gondolják. A népnek kiirthatatlan ösztönei vannak. S ez az ösztön, amit elég ostobán *babonának* hívnak, vérében van a népnek, s gyökeret eresztett a kiváló emberek agyában is; Párizsban némelyik államférfiú sem átall jósnőtől tanácsot kérni. A hitetlenek szemében a csillagjóslás (mily furcsa szóösszetétel!) nem egyéb, mint kizsákmányolás: egy velünk született érzésnek, az emberi természet egyik legerősebb érzésének, a kíváncsiságnak kizsákmányolása. A hitetlenek tehát teljességben tagadják, hogy összefüggés volna az ember sorsa és a csillagképek között, mint ahogyan azt a jóslás megállapítja, a maga hét vagy nyolc főbb módszere alapján. Csakhogy az okkult tudományokkal is olyasformán áll a dolog, mint számos más természeti jelenséggel, amelyeket elvetnek a szabadgondolkodók s a materialista filozófusok, vagyis azok, akik egyes egyedül a szemmel látható, kézzel fogható tényekhez tartják magukat - a modern fizika és kémia lombikjainak vagy mérlegeinek eredményeihez. Pedig az okkult tudományok léteznek, s mennek a maguk útján - bár nem, mutatnak haladást, mert vagy két évszázad óta ezt a tudományt az emberi szellem nagyjai már nem művelik.

Tekintsük most a jövendőmondást abból a szempontból, hogy mi a lehető valóság. A horoszkópmondó megkeveri a kártyákat, megemelteti, és titokzatos szabályok szerint rakásokra osztja. Azt hinni, hogy ezek a kártyák közvetlenül megmutathatják az ember életét megelőző eseményeket, az ember titkait, amelyeket csak ő maga ismer: képtelenség. De ugyanilyen képtelenségnek tartották a gőzgépet, ugyanezzel az érvvel mondanak ma is véleményt a léghajózásról, ugyanilyen képtelenségnek tartották a puskaport, mielőtt valaki föl nem találta, a könyvnyomtatást, a szemüveget, a rézmetszést, s a legutolsó nagy fölfedezést is: a daguerrotypiát. Ha valaki azzal állt volna Napóleon elé, hogy épületeknek, embereknek a képe szakadatlanul, minden egyes pillanatban ábrázolva van a levegőben, hogy minden létező tárgynak megvan benne a maga megfogható, érzékelhető vetülete - Napóleon a charentoni bolondokházába csukatta volna az illetőt, mint ahogyan Richelieu is a Bicêtre-be telepítette be Salamon de Caust[63], amikor ez a norman vértanú óriási találmányát, a gőzhajó tervét elhozta a kardinálisnak. Pedig hát Daguerre éppen ezt bizonyította be a fölfedezésével! Nos, ha Isten a tisztán látó szem számára minden ember sorsát ráírta az arculatára - s az arcot a test tökéletes, sűrített kifejezőjének vehetjük -, miért ne lehetne a kéz az ember arculatának foglalata, mikor a kéz maga az egész emberi cselekvés, a cselekvés egyetlen megnyilvánulási módja! Innen ered a kézből való jóslás. Vajon a társadalom nem utánozza-e Istent? Megjósolni egy ember tenyeréből élete bekövetkezendő eseményeit, éppoly kevéssé rendkívüli dolog annál, aki látnoki tehetséggel van megáldva, mint megmondani a katonának, hogy harcolni fog, az ügyvédnek, hogy védőbeszédet fog tartani, a csizmadiának, hogy majd lábbelit vagy csizmát készít, a földművesnek, hogy majd megtrágyázza földjét és fölszántja.

Vegyünk egy szembeszökő példát. A lángész oly világosan kiütközik az emberből, hogy a tudatlan tökfilkó is észreveszi, ha egy nagy művész megy el mellette a párizsi utcán. A nagy lélek olyan, mint a nap - útjában mindent beragyog sugaraival. Az ostobát is tüstént felismerjük - de éppen ellenkező hatást kelt, mint a lángész! A hétköznapi ember szinte észrevétlenül halad el mellettünk. Akik megfigyelik a társadalmi jelenségeket és Párizs arculatát, többnyire meg tudják mondani egy járókelő foglalkozását, ha az utcán szembetalálkoznak vele.

A boszorkányszombat rejtelmei, amelyeket a tizenhatodik század festői olyan jól megfestettek, manapság már nem is rejtelmesek. Egyiptom asszonyai és férfiai, akiktől a cigányok származnak - ez a különös nép pedig, Indiából vándorolt ide mihozzánk -, mind hasissal

[63] *Salamon de Caus* (1576-1626) - francia természettudós, a gőz hajtóerejét vizsgálta.

etették meg azokat, akik hozzájuk fordultak. E szer hatása olyan jelenségeket idéz elő, hogy tökéletesen megmagyarázottnak tekinthetjük a seprűnyélen való lovaglást, a kéményen való kirepülést, valamint a *valóságos látomásokat*, vén banyáknak ifiasszonnyá változtatását, és az ördög imádóinak állítólagos őrjöngő táncát valamely édes muzsikaszóra.

Annyi valónak bizonyult, hiteles tény származik ma már az okkult tudományokból, hogy e tudományokat valamikor úgy fogják tanítani, mint ahogyan a vegytant meg a csillagászatot tanítják. Sőt, különös, hogy amikor Párizsban katedrát állítanak a szláv és mandzsu nyelveknek, az északi népek irodalmának - noha ez az irodalom még gyermekcipőben jár, s vajmi kevéssé alkalmas arra, hogy katedráról előadják, s tanárai is örökösen Shakespeare-t meg a tizenhatodik századot nyűvik -, ugyanakkor nem állítják vissza antropológia néven az okkult filozófia oktatását, a régi Sorbonne egyik híres tanszékét. Németország, mely egyben oly nagy, s oly gyermekes is, ebben a dologban megelőzte Franciaországot. Ott ugyanis előadják ezt a tudományt, mely sokkal hasznosabb mindenféle *filozófiánál*, hiszen valahány filozófia van, az mind egy kaptafára készült.

Egyeseknek megvan az a képességük, hogy az okok csírájában meglátják a bekövetkezendő tényeket, mint ahogyan a nagy föltaláló is meglát a közönséges embernek fel sem tűnő természeti jelenségben egy új ipart, egy új tudományt. De ez ma már nem valami kivételes dolog, nem kelt zajos feltűnést, sem holmi kirobbanó hatású szenzációt. Ez a képesség ma már elismert ténynek számít, s olyasmi, mint az alvajárás - a szellemi életre vonatkoztatva. Ezen a tételen épülnek fel a jövőben való olvasás különféle módszerei, s ha ez a tétel képtelenségnek látszik is - a tények világosan beszélnek. Vegyük csak figyelembe, hogy a jósnak nem kerül különösebb erőfeszítésébe meglátni a jövendő nagy eseményeit, mint kitalálni a múltat. A hitetlenek gondolatrendszere szerint a múltat és a jövőt tudni egyaránt lehetetlen. Ha a megtörtént események valóban nyomokat hagynak, elképzelhető, sőt valószínű az is, hogy a bekövetkezendő eseményeknek is megvannak a gyökerei. Hogyha egy *jövendőmondó* aprólékosan elmagyarázza nekünk eddigi életünknek csupán a magunk által ismert tényeit, akkor meg tudja mondani azokat az eseményeket is, amelyeket a meglevő okok majd előidéznek. A lélek világa, hogy úgy mondjuk, az anyagi világ mintájára van berendezve. Ugyanazoknak a jelenségeknek kell ott is meglenniük, a más környezetnek megfelelő módosulásokkal. Tudjuk, hogy a testek valóban kivetítődnek a levegőbe; vetületüket a daguerrotypia röptiben el tudja kapni, s le tudja rögzíteni. Hasonlóképpen hagynak nyomot a szellemi világ atmoszférájában is a képzetek, e valóságos és hatékony alkotások, s élik ott a maguk *vetület-életét* (új szavakat kell gyártanunk a még meg nem nevezett jelenségek kifejezésére). Ha pedig ez így van, akkor a ritka képességekkel felruházott lények csakugyan észlelni tudják a képzeteknek ezeket a formáit vagy nyomait.

Nézzük csak a módszereket: hogyan idézi föl a jós *látomásait*? A csodának ez a része magyarázható meg a legkönnyebben, hiszen ha valaki jóslatot kér, akkor ő rendezi el a kezével azokat a tárgyakat, amelyek segítségével megmutatják neki élete kiszámíthatatlan eseményeit. A valóság világában minden összefügg. Minden mozdulat valamely oknak felel meg, minden ok hozzákapcsolódik az egészhez, ennél fogva az egész a legcsekélyebb mozdulatban is megmutatkozik. Rabelais, a modern emberiség legnagyobb szelleme, az, az ember, aki egymaga Pithagorásznak, Hippokrátésznek, Arisztophanésznek és Danténak foglalata volt, azt mondta három évszázaddal ezelőtt: „Az ember mikrokozmosz." Három évszázaddal később Swedenborg, a nagy svéd próféta azt mondotta, hogy a föld: ember. Így találkozott össze a legnagyobb formulában a próféta és a hitetlenség előfutárja. Minden végzetszerű az emberi életben, mint ahogyan bolygónk életében is. A legkisebb, legmúlékonyabb történés is a végzetnek van alárendelve. A nagy dolgok, nagy szándékok, nagy gondolatok szükségképpen tükröződnek tehát a legkisebb cselekvésekben is - annyira híven, hogyha valami összeesküvő

megkever és megemel egy játszma kártyát, ebbe az összeesküvés titkát is beleírja - a látnok számára, akit a mindennapi életben cigányasszonynak vagy jövendőmondónak, vagy sarlatánnak, vagy miegyébnek neveznek. Ha elismerjük a dolgok végzetszerűségét - vagyis az okok láncolatát -, akkor a csillagjóslás is létezik, és azzá lesz, ami valaha volt: óriási tudománnyá, mert a dedukció képességén alapul, amely oly naggyá tette Cuvier-t. Csakhogy itt egy spontán készségről van szó, míg e ragyogó lángelme ezt a képességét a dolgozószobájában, hosszú vizsgálódásokkal töltött éjszakáin gyakorolta.

A csillagjóslás, a jövőbelátás hét évszázadon át, uralkodott, nem úgy, mint ma, a népen, hanem a legnagyobb elméken, fejedelmeken, királynékon és a gazdag embereken. Az ókor egyik legnagyobb tudománya, az állati magnetizmus, az okkult tudományokból származott, mint ahogyan a kémia az alkimisták kemencéiben keletkezett. A koponyatan, az arcisme, az ideggyógyászat is innen származott; új tudományok, látszat szerint, s neves megteremtőinek csak egy hibájuk volt - minden feltaláló közös hibája: az, hogy erőnek erejével rendszerbe foglaltak magukban álló tényeket, amelyeknek eredendő okát még nem lehet kielemezni. Eljött az idő, amikor a katolikus egyház és a modern filozófia az igazságszolgáltatással egyetértésben üldözni kezdte; kiátkozta és nevetségessé tette a kabala rejtelmeit s e tanok híveit; így, sajnálatosképpen, százéves kiesés keletkezett az okkult tudományok művelésében s e tudományok uralmában. Akármint is légyen, a nép és sok eszes ember, különösképpen pedig, az asszonyok, még ma is megfizetik a maguk adóját azoknak, akik titokzatos hatalmuk révén fel tudják lebbenteni a jövő fátylát; reményt, bátorságot, erőt vásárolnak tőlük, vagyis azt, amit csak a vallás adhat meg. Gyakorolják is ezt a tudományt, még manapság is, noha némi kockázattal jár. A boszorkányokat ma már nem kínozzák meg, hála a tizennyolcadik század enciklopédistái által hirdetett türelmességnek, csak a rendőri büntetőbíróság ítélkezik felettük, az is csak akkor, ha csaló szándékkal folytatják üzelmeiket, ha ráijesztenek *pácienseikre*, és pénzt zsarolnak ki tőlük, ami már szélhámosságnak minősül. Sajnos, a szélhámosság és gyakran a bűn is legtöbbször velejárója ennek a fenséges képességnek. Megmondom, miért:

A látnok csodálatos adottságai rendszerint olyan lényekben mutatkoznak meg, akiket ezzel a jelzővel illetünk: oktalan ember. Ezek az oktalan emberek - Isten kiválasztott edényei, azon elixírek befogadására, melyek döbbenetbe ejtik az emberiséget. Ezekből az oktalan emberekből lesznek a próféták, a Péter apostolok, a remeték. Az értelemből, amely a maga teljességében, egyetlen tömbben megmarad, s nem aprózódik fel beszélgetésekben, intrikákban, irodalmi művekben, tudós elképzelésekben, hivatali erőfeszítésekben, a feltaláló elgondolásaiban, harci műveletekben - csodálatos erejű fény sugározhat, mint ahogyan a csiszolatlan gyémánt is magában rejti fazettái ragyogását. Csak az alkalmon múlik, s ez az értelem lángra lobban, szárnyra kap, s átrepüli a távolságokat, s mindent meglát isteni szemével! Tegnap széndarab volt, s ma, midőn az ismeretlen fluidum átjárja: ragyogó gyémánt. A kiváló adottságú embereknél az értelem már minden síkján el van koptatva: ezekben az emberekben sosem mutatkozhat meg ily fönséges erő - hacsak Isten az ő ritka kedvében néha csodát nem tesz. A jósok és a jósnők légtöbbnyire szűzi elméjű koldusok: faragatlannak tűnnek, a nyomor szakadatlan árja meggörgeti őket, sodródnak az élet kerékvágásában, és csak a testi szenvedés emészti őket. Kicsoda a próféta, kicsoda a látnok? Martin, a szántóvető, aki előtt XVIII. Lajos megremegett, mert egy olyan titkot mondott el neki, amit csak a király tudhatott... Lenormand kisasszony vagy egy szakácsné, mint Fontaine asszonyság... vagy valami félkegyelmű néger nő... vagy valami pásztorember, aki a szarvasmarhák közt éli le életét... a pagoda lépcsőjén ülő fakír, aki testét megöli, hogy lelke a delejes képességeknek, az ismeretlen hatalomnak a teljéhez jusson.

Ázsiában mindig voltak az okkult tudományoknak hősei. Ezek az emberek normális állapotukban megmaradnak annak, amik - minthogy voltaképpen elektromosságot vezető testek fizikai és vegyi funkcióit végzik, s hol élettelen fémek, hol meg titokzatos fluidumokkal telt vezetékek; ha azután ezek az emberek ismét visszaváltoznak önmagukká, gyakran olyan praktikákra, olyan fondorlatokra vetemednek, hogy rendőrkézre kerülnek, sőt mint a hírhedt Balthazar, bíróság elé és fegyházba is. És íme a bizonyíték, hogy a kártyavetésnek milyen óriási hatalma van a kisemberek fölött: a szegény muzsikus élete-halála attól függött, hogy Fontaine mama milyen sorsot vet Cibot-nénak.

Az olyan nagy méretű és részletekkel is zsúfolt műben, mint a tizenkilencedik századi francia társadalom teljes története, elkerülhetetlenek bizonyos ismétlések. Fontaine-né ocsmány tanyáját mégis fölösleges most lefesteni, minthogy ennek az odúnak a leírása már szerepel az *Ingyen komédia* című műben. Azt kell csak megjegyezni, hogy Cibot-né úgy lépett be Fontaine-néhoz, az Ó-Templom utcai kvártélyra, mint ahogyan az Angol kávéház törzsvendégei lépnek be az étterembe, reggelizni. Cibot-né régi kliense volt az asszonyságnak, s gyakran hozott ide kíváncsiságtól emésztett fiatal nőszemélyeket meg komaasszonyokat.

A vén szolgáló, aki a kártyavetőnő szentélyét őrizte, kinyitotta az ajtót, anélkül hogy a látogatót jelentette volna asszonyának.

- A Cibot-né van itt!... Menjen csak be - tette hozzá. - Most nincs nála senki.

- No, kedveském, mi baja? Miért jön ilyen jókor? - kérdezte a boszorkány.

A hetvennyolc esztendős Fontaine-né nagysám párkának beillő külsejével rászolgált erre az elnevezésre.

- Föl van kavarva bennem a vér! Kérem a nagy paklit! - kiáltott fel Cibot-né. - A jó szerencsémről van szó!

Azzal elmagyarázta, hogy milyen helyzetben van, és jóslatot kért, vajon beteljesednek-e mocskos reményei.

- Kegyed nem tudja, hogy mi a nagy pakli - mondta ünnepélyesen Fontaine-né.

- Nem a, én szegény asszony vagyok, énnekem nem telik erre a murira!... Száz frank! Engedelmével, de hát honnan vettem volna? De ma, vigye, *ja* fene, ma kell!

- Ritkán játszom vele, kedveském - felelte Fontaine-né. - Gazdag embereknek is csak nagy alkalmakkor adom; ötszáz frankot fizetnek érte. Mert értse meg, kimerít, tönkretesz! A *gonosz lélek* csak úgy gyúrja bent a gyomromat. Olyan ez, mint amikor régen boszorkányszombatra mentek!

- Mondom, drága Fontaine-né nagysám, a jövőmről van szó...

- No jó, a maga kedvéért megteszem, hiszen kegyed annyi látogatót hozott már ide. A kegyed kedvéért odavetem magamat martalékul a gonosz szellemnek - felelte Fontaine-né. Töpörödött arcára rémület ült: nem komédiázott.

Fölkelt a kandalló mellett álló ócska karosszékből, s az asztalhoz ment. A zöld terítő vásott szálait egyenként meg lehetett számolni. Az asztal bal sarkában egy óriási varangyos béka aludt. Mellette nyitott kalitka állt, fekete, borzas tollú tyúk lakott benne.

- Astaroth! Gyere ide, fiam! - mondta a vénasszony, s egy hosszú kötőtűvel könnyedén megkoppintotta a varangy hátát; a hüllő értelmesen pislogott. - Kegyed is, Kleopátra kisasszony!... Figyelem! - folytatta, a vén tyúk csőrére koppintva.

Fontaine-né magába merült. Mozdulatlanul ült pár pillanatig. Halottnak látszott; szeme fehérje kifordult.

Majd megmerevedett, és síri hangon megszólalt:

- Itt vagyok!

Gépies mozdulattal kölesszemet szórt Kleopátra elé, majd elővette a nagy paklit, és megkeverte görcsösen rángó ujjaival. Azután Cibot-néval megemeltette a kártyát, és nagyokat sóhajtott. Cibot-né nézte a vénasszonyt: mocskos turbánjában, baljóslatú kurta gallérjában olyan volt, mint a Halál, amint figyelte, hogy a fekete tyúk, mint csipegeti a szemet, s szólította a varangyot, hogy sétáljon végig a kirakott kártyákon... Cibot-né hátán végigfutott a hideg, s összeborzongott. Csak nagy hit kelt nagy indulatokat. Tőkepénzesnek lenni vagy nem lenni, ez most a kérdés - mondotta egykor Shakespeare.

A boszorkány kinyitott egy varázslókönyvet, és síri hangon olvasni kezdett benne. Hét-nyolc percig ment ez így, azután az asszonyság figyelmesen megnézte a megmaradt szemeket, s hogy milyen úton ment vissza a varangy, majd végigjáratta a szeme fehérjét a lapokon, s kibetűzte belőlük, hogy mit mond a kártya.

- Sikerülni fog! - szólalt meg az asszonyság. - Pedig másként történik majd minden, mint ahogy kegyed gondolja. Mindenféle ügyben kell majd eljárnia. De fáradozásainak meglesz a gyümölcse. Kegyed csúnyán fog viselkedni, de hát más se különb, aki beteg mellett van; meg fogja kívánni az örökséget. Gonosz művében tekintélyes emberek lesznek a segítségére... Később majd a halálfélelem gyötrelmei közepette megbánást érez; kegyedet ugyanis meg fogják gyilkolni; két szökött fegyenc lesz a gyilkosa, egy kis vörös hajú férfi meg egy kopasz fejű öreg... tudniillik azt fogják gondolni kegyedről, hogy sok pénze van, abban a faluban, ahová majd a második férjével elvonul... Menjen, fiam, tegyen, amit akar; cselekedjék, vagy nyughasson, ha úgy tetszik.

A vénség hideg csontváz-arcának szemgödrében kialudt a két lobogó fáklya: a nagy belső izgalom elült. Kimondta a jóslatot, s egyszerre valami szédülés fogta el, mint az alvajárót, akit felébresztenek. Csodálkozva nézett körül, azután megismerte Cibot-nét, s mintha meglepődött volna, hogy maga előtt látja az asszonyt, annak rémülettől eltorzult arcát.

- No, fiam - szólalt meg, s a hangja egészen más volt, mint amikor a jóslást mondta -, meg van elégedve?

Cibot-né rámeredt a boszorkányra. Nem bírt válaszolni.

- Hja, a nagy paklit akarta! Úgy tekintettem kegyedet, mint a régi ismerősömet. Elég lesz száz frank...

- Cibot meg fog halni? - kiáltott fel a házmesterné.

- Ilyen rémséges dolgokat mondottam kegyednek? - kérdezte nagy ártatlanul Fontaine-né.

- Hát igen... - mondta az asszonyság. Kivett a zsebéből száz frankot, és letette az asztal szélére. - Meg fogok halni, meggyilkolnak...

- No tessék! Kegyed a nagy paklit akarta!... De megnyugtatom, nem hal ám meg mindenki, akit a kártyában meggyilkolnak.

- Hát az is lehet, nagysám?

- Jaj, kedveském, én azt honnan tudjam? Kegyed kopogtatott a jövendő zárt kapuján, én megnyomtam a gombot, a kapu kinyílt, ennyi az egész... a többit már Ő mondta!

- Ki az, az ő? - kérdezte Cibot-né.

- Hogy ki? Hát a Szellem! - felelte bosszúsan a boszorkány.

- Isten áldja, nagysám! - kiáltott fel a házmesterné. - Nem tudtam, mi *jaz* a nagy pakli, mondhatom, de megijesztett!...

- A nagyságám ritkán szokott ilyen izgatottságban lenni - mondta a cseléd, amikor a lépcsőig kikísérte Cibot-nét. - Majd beledöglik ilyenkor a fájdalmakba, ez annyira kifárasztja. Most megeszik majd egypár szelet sült karajt, és három óra hosszat alszik utána...

Hazamenet az utcán Cibot-né is azt cselekedte, amit mindenki más cselekszik a helyében. Annyit hitt el csak a jóslatból, amennyi kedvezett a terveinek, és kételkedett a megjövendölt szerencsétlenségben. Másnapra már szilárddá vált benne az elhatározás, hogy mindent megmozgat célja érdekében: gazdag lesz, magának fogja ajándékoztatni a Pons-múzeum egy részét. Jó ideig szakadatlanul arra gondolt, hogy milyen úton-módon próbálja megvalósítani a céljait. Cibot-nénál rendkívül felfokozottan mutatkozott meg a föntebb megmagyarázott jelenség: a lelki erők összpontosulása a faragatlan embereknél, akik nem aprózzák el értelmi képességeiket a mindennapi életben, mint a nagyvilági ember. S ha jön egy pillanat, amikor lelkükben valami rögeszme kezd működni, ezek a felhasználatlan képességek hatalmas erőt jelentenek - és a rögeszme félelmes fegyverré lesz. A rögeszme csodákat művel, amikor valaki ürügyet keres, hogy szabaduljon egy kötöttségtől, csodákat művel a szerelemben is; ez a házmesterné, a kapzsiságtól hajtva, szintoly erős lett, mint Nucingen a végromlás előtt, s butaságában is oly leleményes, mint az ellenállhatatlan, La Palférine.

Pár nappal később, reggel hét órakor Cibot-né látta, hogy Rémonencq kinyitotta a boltot. Macskaléptekkel odasomfordált az ócskáshoz.

- Jó volna tudni, hogy mit ér valóban az a sok holmi az uraknál! Mit csináljak? - kérdezte.

- Ó, hát ez nagyon egyszerű - felelte a régiségkereskedő. (Hogy meg ne akasszam az elbeszélés menetét, a továbbiakban nem fogom többé feltüntetni a szörnyű auvergne-i tájszólást.) - Ha hajlandó nyílt kártyákkal játszani velem, ajánlok magának egy becsüst, aki nagyon tisztességes ember, és fillérnyi pontossággal megmondja minden képről, hogy mennyit ér...

- Ki az?

- Magus úr, egy zsidó, aki már csak kedvtelésből köt üzleteket.

Élie Magus nevét sokkal jobban ismerik az *Emberi Színjáték* olvasói, semhogy szükséges volna róla beszélni. Magus nem foglalkozott többé képek és régiségek adás-vevésével, hanem kereskedő létére fölcsapott műgyűjtőnek, s ugyanolyan módszerrel dolgozott, mint Pons. A híres becsüsök, a megboldogult Henry, Pigeot és Moret, Théret, Georges és Roëhn, szóval a múzeumi szakértők, valamennyien gyerkőcök voltak Élie Magushöz képest, aki az évszázados piszok alatt is meglátta a remekművet, aki ismert minden iskolát, és ismerte minden festő kézjegyét.

Ez a zsidó Bordeaux-ból jött fel Párizsba. 1835-ben visszavonult az üzlettől, azonban általános zsidó szokás szerint mit sem változtatott nyomorúságos külsején; ez a faj ugyanis híven ragaszkodik a hagyományaihoz. A középkorban az üldözés miatt a zsidók kényszerűségből rongyokban jártak, hogy eltereljék maguk felől a gyanút; folyvást panaszkodtak, siránkoztak, kikiáltották nyomorúságukat. Ami hajdan szükség volt, az, mint mindig, a nép ösztönévé, szokásává vált. Élie Magus gyémántok adásvételével foglalkozott, festményeket, csipkéket, drága ritkaságokat és zománcokat, kisplasztikát és régi ötvösműveket csereberélt, és ebben a

nagyarányúvá fejlődött üzletágban óriási vagyont szerzett - amiről senki sem tudott. Az utolsó húsz év alatt valóban megtízszereződött a régiségkereskedők száma Párizsban, ebben a városban, ahová a világ minden tájáról hordják össze a régiségeket. Képeket azonban három városban lehet csak eladni: Rómában, Londonban és Párizsban.

Élie Magus a Royal térre nyíló rövid és széles Minimes úton lakott, ahol, mint mondják, potom áron vásárolt meg 1831-ben egy régi palotát. A gyönyörű épület belsejének pazar díszítése XV. Lajos idejéből való volt - lévén ez a hajdani Maulaincourt-palota. Az adóügyi tanács híres elnöke építtette; fekvése miatt nem pusztult el a forradalom idején. Ha a vén zsidó, Izrael törvényei ellenére, rászánta magát, hogy házat vegyen, akkor erre bizonyára megvolt a jó oka. Magus vénségére - mint mi valamennyien - egy őrületig fokozódó mánia rabja lett. Zsugori volt, akár megboldogult barátja, Gobseck, és mégis megejtette őt a műkincsek szépsége, amelyekkel kereskedett, ízlése mind tisztultabbá vált, mind kényesebbé, s e hajlamai olyan sajátságos szenvedéllyé terebélyesedtek, melynek csak királyok hódolnak, ha gazdagok, s ha szeretik a művészetet. A poroszok II. Frigyese csak akkor lelkesedett egy gránátosért, ha az legalább hat láb magas volt; de akkor aztán őrült összegeket fizetett érte, hogy beállíthassa eleven gránátos-múzeumába - hasonlóképpen a volt zsibárus is csak a kifogástalan vásznakért lángolt, amelyek megmaradtak olyannak, ahogyan a mester keze megfestette, és legelső rendű művei közé tartoztak. Élie Magus el nem szalasztott volna egyetlen nagy árverést sem, minden piacot meglátogatott, s beutazta egész Európát. Ez a haszonleső lélek hideg volt, mint a jégcsap, de egy remekmű láttán felhevült, mint ahogyan az asszonyoktól megcsömörlött kéjenc is megremeg olykor egy érintetlen leány előtt, s azon túl a makulátlan szépség keresésének szenteli magát. Mágus a képek Don Juanja volt, s eszményimádatában, csodálatában nagyobb élvezetet talált, mint aminőt a fösvénynek az arany élvezete okoz. Háremet tartott magának - szép képekből.

E remekművek fejedelmi sarjakhoz méltó elhelyezést nyertek; elfoglalták a palota egész első emeletét, amelyet Élie Magus helyreállíttatott -, s micsoda pompával! Az ablakokhoz Velence legszebb aranybrokátjaiból készültek a függönyök. A parkettára a Savonnerie leggyönyörűbb szőnyegeit terítették. A képek - szám szerint vagy száz darab - a legremekebb rámákba voltak bekeretezve, s valamennyi ráma aranyozását Servais frissítette fel páratlan leleményességgel - Párizsban ugyanis Servais volt az egyetlen aranyozó mester, akinek lelkiismeretességében a vén zsidó megbízott; meg is tanította, hogyan kell dolgozni az angol arannyal, amely sokkal különb, mint a francia aranyverők levélaranya. Az aranyozás művészetében Servais az, ami könyvkötésben Thouvenin: művész, aki szerelmes az alkotásaiba.

E termek ablakait bádoggal borított spaletták védték. Élie Magus a második emeleten lakott, két szegényesen bútorozott manzárdszobában, a rongyai között. Szobáiban olyan szag volt, mint a zsidónegyedben; az öreg most is csak úgy élt, mint azelőtt.

A földszintet teljesen elfoglalták azok a képek, amelyekkel a zsidó még mindig kereskedett, és a külföldről érkezett ládák. Ugyancsak a földszinten, egy óriási műteremben dolgozott Moret, a mi legügyesebb képrestaurátorunk, akit a Louvre-nak kellene alkalmaznia, de Moret csaknem kizárólag Élie-nek állt a rendelkezésére. Ugyanitt volt Élie leányának a lakosztálya is. Ez a leány, Magus öregkorának gyümölcse, szép volt, mint azok a zsidó nők, akikben ismét a maguk nemes tisztaságában jelennek meg az ázsiai típus vonásai. Noémit két fanatikus zsidó nőcseléd őrizte; a leány testőrségének előőrse egy Abramko nevezetű lengyel zsidó volt. Ez az Abramko mesébe illő véletlen folytán kompromittálta magát a lengyelországi eseményekben, s Élie Magus számításból megmentette. Abramko, e néma, zord és kietlen palota házmestere a portásfülkében tanyázott segédcsapatával, három veszedelmes, mérges kutyával: az egyik újfundlandi volt, a másik a Pireneusokból való, a harmadik meg angol buldog.

Íme, micsoda mélyenszántó megfigyeléseken épültek föl a zsidó biztonságát szolgáló óvintézkedések: Magus nem félt, ha utazni ment; úgy aludt, mint a bunda; nem tartott attól, hogy merényletet követnek el legnagyobb kincse, a leánya vagy a képei, vagy az aranya ellen. Abramko minden esztendőben kétszáz frankkal több fizetést kapott, mint az előző évben, s Magus halála után semmit sem várhatott. Az öreg azon felül kioktatta, hogyan lehet uzsoráskodni a környéken. Abramko addig sosem nyitott kaput, míg előbb ki nem tekintett egy félelmet gerjesztő rácsos ablakon. Ez a herkulesi erejű házmester imádta Magust, mint ahogyan Sancho Panza imádta Don Quijotét. A kutyák napközben be voltak zárva, s egy harapásnyi ételt sem kaptak. Éjjel azután Abramko szabadjára engedte őket. A vén zsidó ravaszul kiagyalta, hogyan kell befogni a kutyákat, hogy megmaradjanak a posztjukon: egyik a kertben, egy pózna tövében, amelynek tetejére egy darab húst akasztottak; a másik az udvaron, ugyancsak egy pózna alatt; a harmadik a földszinti nagyteremben. Érthető, hogy a kutyákat, amelyek már ösztönből is őrzik a házat, posztjukhoz szögezte az éhség; a legszebb szukáért sem mozdultak volna el a csodafa alól; szaglászni sem mentek sehová. Ha ismeretlen ember jelent meg a közelben, a három kutya azt képzelte, hogy az illetőnek az ő eledelükre fáj a foga - s ezt az eledelt csak reggel eresztették le hozzájuk, amikor Abramko már fölébredt. Ennek a pokoli elgondolásnak volt egy óriási előnye. A kutyák sosem ugattak. A zseniális Magus idomításában olyanokká lettek, mint a vadak; alattomossá váltak, mint a mohikánok, íme, mi történt: valami betörő társaság, a nagy csöndességen felbuzdulva, azt gondolta, hogy könnyűszerrel *kipucolhatja* a zsidó pénzes szekrényét. Az egyik gonosztevő, aki megindította a rohamot, átmászott a kert falán, s le akart ereszkedni; a buldog hallotta a zajt, de nem rontott neki, hanem amint a jómadár lába a szája magasságába ért, egyetlen harapással letépte és megette. A tolvajnak volt annyi lelkiereje, hogy visszamászott a falon, s továbbvánszorgott a lábszárcsonkján, míg a társaihoz ért. Ájultan rogyott karjukba; társai felnyalábolták, a banda elmenekült. Ezt a napihírt - mert a *Törvényszéki Tudósító* nem mulasztotta el megírni a párizsi éjszaka e bűbájos epizódját - mindenki kacsának tartotta.

Magus, aki ekkor hetvenöt éves volt, száz évet is megérhetett volna. Gazdag ember létére úgy élt, mint a Rémonencq testvérek. Háromezer frankból jutott neki minden kiadásra, beleértve a leányának szánt bőkezű juttatásokat is. Az öregember roppant rendszeres életmódot folytatott. Hajnalban kelt, fokhagymás kenyeret reggelizett, s evvel beérte ebédig. A szerzetesi egyszerűségű ebédet családi körben költötte el. Reggeltől délig azzal ütötte agyon idejét a rögeszmés öreg, hogy a tündöklő remekművek között sétálgatott. Leporolt mindent a lakásban, a bútorokat, a képeket, s nem tudott betelni a gyönyörködésben. Azután lement a lányához, s ilyenkor megrészegült az apai boldogságtól. Majd útnak indult; keresztül kasul száguldotta Párizst, figyelte az árveréseket, elment a kiállításokra és a többi. Ha rábukkant valami remekműre, s az olyan állapotban volt, amilyennek ő megkívánta, az öregember körül megelevenedett az élet: ki kellett eszelnie valami jó fogást, nyélbe kellett ütnie egy ügyletet, meg kellett nyernie a marengói csatát! Cselt cselre halmozott, csakhogy olcsón megszerezze háremébe a szépséges új szultánát. Magusnak volt egy különleges térképe Európáról: ezen a térképen fel voltak tüntetve a különböző helyeken található remekművek, s az öreg mindenütt megbízta hitsorsosait, hogy lessenek az alkalomra, nem mutatkozik-e valami neki való üzlet, s ezért jutalomösszeget fizetett. De micsoda gyümölcsei voltak ennek az előrelátó gondosságnak!...

Az a két Raffaello-kép, melyet oly makacs kitartással keresnek a Raffaello-imádók, Magus birtokában van! Az ő birtokában van a *Giorgione kedvesé*nek eredetije: a mester ezért az asszonyért halt meg, s azok a vásznak, amelyeket e híres festmény eredetijének tartanak: mind kópia. Az eredeti mű Magus gyűjteményében van, s értékét az öreg ötszázezer frankra becsüli. A zsidó őrzi Tiziano főművét: *Krisztus sírbatételé*t, az V. Károly számára festett képet, amelyet a nagy ember a nagy császárnak saját kezű levele kíséretében küldött el - s ez a levél

rá van ragasztva a vászon aljára. Magus birtokában van ugyanettől a festőtől egy kis eredeti vázlat, amely után II. Fülöp valamennyi arcképe készült. A többi kilencvenhat kép is mind nagybecsű, hatalmas érték. Nem csoda, hogy Magus lefitymálja a Louvre-unkat, hiszen ebben a múzeumban valóságos pusztítást végez a nap; kimarja a legszebb vásznakat, mert a fényt átereszti üvegtábláknak ugyanaz a hatása, mint a lencsének; a képtárakat csak a tetőzetről lehet világítani. Magus maga nyitotta-csukta múzeuma ablaktábláit, ugyanúgy óvta, féltette képeit, akárcsak a leányát, az ő második bálványát. Ő, a vén képimádó, jól ismerte a festőművészet törvényeit! Szerinte a remekmű is él, éli a maga sajátságos életét; szeszélyes, változó, szépsége a fénytől függ, amely megszínezi; Magus úgy beszélt a képeiről, mint egykor a hollandusok a tulipánjaikról, s abban az órában jött ezt vagy amazt a képet megnézni, amikor a remekmű szépségének teljes fényében ragyogott - amikor világos, tiszta volt az idő.

A néma festmények között ő maga is úgy hatott, mint egy eleven kép: a vásott császárkabát, a tízesztendős selyemmellény, a koszos nadrág, a kopasz fej, a beesett arc, a bozontos, fehér, rezgő szakáll, az erőszakos, hegyes áll, a fogatlan száj, a vérebek szeméhez hasonló fényes szem, a csontos, kiaszott kéz, a hosszú orr, a rücskös, rosszul táplált bőr - furcsa kis öreg, amint a lángelme alkotta szépséges művekre rámosolyog! Egy hárommillióval körített zsidó az embertípusok legélvezetesebbike. Robert Medal, a mi nagy színészünk, legfenségesebb perceiben sem ér fel a poézis ekkora magaslatára. A világ minden városa közül Párizs rejtegeti magában a legtöbb efféle eredeti alakot - s ezek mind valami vallás megszállottjai. Londonban az eccentricek[64] végül mindig megundorodnak imádatuk tárgyától, minthogy az élettől is megundorodnak; míg Párizsban a monomániákusok boldog szellemi ágyasságban élnek a maguk kedves rögeszméjével. Hányszor találkozunk szembe az utcán ezekkel a roppant szegényesen öltözött Ponsokkal, Élie Magusökkel, akiknek orra nyugat felé szimatol, mint a Francia Akadémia örökös titkáráé: látszólag nem érdekli őket semmi, minden iránt érzéketlenek, ügyet sem vetnek a nőkre, a kirakatokra, mintha csak vaktában botorkálnának az utcán, üres zsebbel, s talán üres aggyal is - s azt kérdezzük magunkban: vajon miféle párizsi törzshöz tartoznak? Nos, ezek az emberek, milliomosok, műgyűjtők, a földkerekség legszenvedélyesebb teremtései - ezek az emberek képesek rátérni a büntetőtörvény sáros ingoványára is, hogy megkaparintsanak egy porcelán csészét, egy képet, egy műtárgyat - mint azt egyszer Élie Magus is megtette Németországban.

Ez volt az a szakértő, akihez Rémonencq nagy titokzatosan elvezette Cibot-nét. Valahányszor Rémonencq a körutakon összetalálkozott Élie Magusszel, mindig tanácsot kért tőle ügyes-bajos dolgaiban. A zsidó több ízben pénzt is kölcsönöztetett neki Abramkóval, mert tudta, hogy az egykori kifutó becsületes. A Minimes út egy macskaugrásra volt csak a Normandie utcától, s a *jó fogásra* összeállt két cinkos tíz perc alatt odaért.

- Tudja, kihez viszem magát? - mondta Rémonencq. - Párizs leggazdagabb műkereskedőjéhez a régiek közül. Ő a legnagyobb műértő Párizsban...

Cibot-né meghökkent, amikor szembetalálta magát az öreggel. Az emberke valami ócska köpönyeget viselt: ez a ruhadarab még arra sem volt méltó, hogy Cibot a kezébe vegye és megfoltozza. Magus azzal volt elfoglalva, hogy felügyelt a restaurátorra, aki festményeket javítgatott a hatalmas földszint egyik hideg szobájában. Az asszony megremegett, amikor ráesett a hideg, gúnyos, macskatekintetű szemek pillantása.

- Mit akar, Rémonencq? - kérdezte az öreg.

---

[64] *eccentric* - különc, bogaras (angol)

- Képeket kellene megbecsülni, ön az egyetlen ember Párizsban, aki meg tudja mondani nekem, hogy mennyit adhatok értük. Én egy szegény ócskavasas vagyok, nekem nincsenek tízezreseim meg százezreseim, mint uraságodnak!

- Hol vannak a képek? - kérdezte Élie Magus.

- Itt van a házmesterné, aki az illető úr háztartását vezeti. Megbeszéltem vele...

- Kicsoda a képek tulajdonosa?

- Pons úr! - mondta Cibot-né.

- Nem ismerem - felelte Magus ártatlan arccal, s lábával könnyedén rátapodott a restaurátor lábára.

Moret, a festő hirtelen fölkapta fejét: nagyon jól tudta, hogy micsoda értékek vannak a Pons-múzeumban. Ezt a ravasz fogást csak a tudatlan Rémonencqkal meg Cibot-néval lehetett megkockáztatni. A zsidó egyetlen pillantással fölmérte, hogy a házmesterné erkölcsileg mit ér: szeme úgy működött, mint az aranymérleg. Nyilván egyik látogató sem tudta, hogy Pons meg Magus gyakran megmutatták egymásnak karmaikat. A két megátalkodott műgyűjtő feneketlenül irigykedett egymásra. A vén zsidó egy pillanatra egészen megszédült. Sosem remélte, hogy valaha bejuthat a Pons-gyűjteménybe, a muzsikus szigorúan őrzött háremébe.

A Pons-múzeum volt az egyetlen, amely Párizsban Magus múzeumával vetélkedhetett. A zsidónak ugyanaz az ötlete támadt, mint Ponsnak, csakhogy húsz esztendővel később; minthogy azonban nemcsak műgyűjtő volt, hanem egyben kereskedő is, a Pons-múzeum éppúgy zárva maradt előtte, mint Dusommerard előtt. Pons és Magus ugyanazzal a féltékenységgel őrizte a maga kincseit. Egyikük sem kívánt magának hírnevet, pedig a nevezetes gyűjtemények tulajdonosai rendszerint erre törekszenek. És Magus most megtekintheti a szegény muzsikus pompás gyűjteményét! Olyan boldogság volt ez az öregembernek, mint amikor egy asszonybolond elől a barátja rejtegeti szép kedvesét, s az egy napon mégis besurranhat a gyönyörű nő hálószobájába.

Cibot-né egyszeriben kezes lett és simulékony: Rémonencq nagy tiszteletet tanúsított e különös személy iránt, s az asszony megérezte, hogy ez az ember valóban hatalmas, ha mégoly titokzatos is a hatalma. A házmesterné letett a zsarnoki hangról, itt másként beszélt, mint a portásfülkében a lakókkal meg két gazdájával; elfogadta Magus föltételeit, és megígérte, hogy még aznap bevezeti őt a Pons-múzeumba. Ez annyi volt, mint bevezetni az ellenséget a hadállás kellős közepébe - tört döfni Pons szívébe, aki tíz esztendeje megtiltotta Cibot-nénak, hogy bárkit is beeresszen a lakásába, aki mindig magával vitte kulcsait, és akinek Cibot-né engedelmeskedett is mindaddig, míg a limlomokat illetően ő maga is osztotta Schmucke nézeteit. A derék Schmucke ugyanis *gacadok*nak tekintette ezeket a felségesen szép darabokat; folyvást kesergett Pons gyűjtőszenvedélye miatt, s viselkedésével olyan megvetést oltott bele a házmesterné lelkébe a régiségek iránt, hogy ezzel hosszú időre biztosította a Pons-múzeumot az idegenek betörésétől.

Amióta Pons ágynak dőlt, Schmucke helyettesítette őt a színháznál és a leánynevelő intézetekben. Szegény jó német csak reggel meg a vacsoránál látta barátját. Minden munkát el akart végezni, meg akarta tartani mindkettőjük munkaadóit, de annyira lesújtotta a bánat, hogy ez a feladat minden erejét fölemésztette. Olyan szomorúnak látszott szegény feje, hogy az iskolás lányok és a színházi kollégák mindig megkérdezték tőle, hogy jobban van-e a barátja - ugyanis az öregúr révén értesülve voltak Pons betegségéről. A zongorista bánata oly nagy volt, hogy a közönyösek is azzal az érzelmes arcfintorral adóztak neki, ami Párizsban csak a legsúlyosabb csapás alkalmával jár ki az embernek. A jóságos német életereje gyökerében

meg volt támadva - éppúgy, mint a barátjáé. Schmucke kétszeresen szenvedett: a maga bánatának és Pons betegségének a terhét hordta egyszerre. Fél leckeórákon át csak a barátja betegségéről beszélt. Minduntalan megtörtént, hogy félbeszakította a játékot, és azon kezdett naivul töprengeni, vajon a barátja most hogy érzi magát; a fiatal tanítvány pedig csak hallgatta Pons betegségéről a hosszú előadást. Két lecke között hazaszaladt, hogy Ponst egy negyedórára láthassa. A közös kassza üres volt, s ez megrémítette; Cibot-né csak fokozta aggodalmait, mert az asszony két hét óta mindent elkövetett, hogy szaporítsa a betegséggel járó költségeket. De a zongoratanár nagy elszántságot érzett magában, s ez az erő legyűrte benne a rettegést: sosem gondolta volna, hogy képes lesz ennyire. Keresni akart, először életében, hogy otthon ne legyen pénzben hiány. Az egyik növendéke, egy fiatal lányka, akit valóban megindított a két barát helyzete, egyszer megkérdezte Schmuckét, hogyan tudja Ponst teljesen magára hagyni. S a német a hiszékeny ember felséges mosolyával így felelt:

- *Gisasszony, odd fan negüng a Zipodné! Ety gincs! Ety tyőnty! Pons uty lesz ábolva, mind ety girály!*

Mihelyt Schmucke reggel elkocogott mindennapos útjaira, a lakásban és a beteg fölött Cibot-né lett az úr. Hogyan is tarthatta volna szemmel Pons ezt az állítólagos őrangyalt? Két hete egy falatot sem evett, elgyengülve hevert párnáin, és Cibot-nénak úgy kellett őt két karjában kiemelnie, és egy karosszékbe ültetnie, amíg az ágyat megvetette. Cibot-né természetesen azalatt ment el Élie Magushoz, míg Schmucke otthon reggelijét fogyasztotta.

Mire a német búcsúzni kezdett, már otthon termett, mert mióta megtudta, hogy Ponsnak vagyona lehet, egy pillanatra sem hagyta magára az agglegényt - úgy ült rajta, mint a kotlóstyúk! Belesüppedt egy jó karosszékbe az ágy lábánál, és a beteg szórakoztatására pletykázni kezdett. Az effajta asszonyok kitűnően értenek az ilyesmihez. Cibot-né mézesmázos volt, szelíd lett, figyelmes és aggodalmaskodó; Machiavellihez méltó ügyességgel lopta be magát a jámbor Pons lelkébe - mint az majd a továbbiakból kitűnik.

Cibot-né megijedt Fontaine-né asszonyság jóslatától, a nagy paklitól, s megfogadta magában, hogy szelíd eszközökkel, tisztán erkölcsi gaztettekkel fogja elérni célját, hogy bevétesse magát az urasága végrendeletébe.

Cibot-nénak tíz esztendeig fogalma sem volt róla, hogy a Pons-múzeum mennyit ér, s most úgy látta, hogy tízéves múltra tekinthet vissza, becsületességben és ragaszkodásban eltöltött tíz évre, s eltökélte, hogy most megfizetteti magának az ő páratlanul értékes tulajdonságait. Attól a naptól fogva, hogy Rémonencq aranycsengésű szava kiköltötte az asszony szívében a huszonöt évig tojáshéjba szorult kígyót, a meggazdagodás vágyát - a nő ettől a naptól fogva folyvást táplálta a szörnyet ezzel a gonosz kovásszal, mely a szíve mélyén erjedt. Majd meglátjuk, hogyan hajtotta végre azokat a tanácsokat, amiket a kígyó sziszegett a fülébe.

- No, szépen megitta az adagját a mi angyalunk? Jobban van? - kérdezte Schmuckétól az asszony.

- *Nincs jól! Nincs jól, tráka Zipodné!* - felelte a német, s egy könnycseppet törült ki szeméből.

- Eh, maga is mindjárt kétségbe van esve, drága nagyságos úr, nem kell rögtön a falnak menni... Én akkor se volnék úgy oda, mint maga, ha *jaz* uram a halálán volna. Nana! A mi angyalkánknak erős a szervezete. Aztán látja, aszongyák, hogy tiszta életű volt, maga nem is tudhatja, hogy milyen sokáig elélnek a tiszta életű emberek! Hát nem mondom, nagyon beteg, de ahogy én ápolom őtet, meglássa, ki fogom húzni a betegségéből. Ne izgassa magát, menjen a dolgára, én itt maradok, és elbeszélgetek vele, és belétöltöm ezt az árpalevet.

- *Maka nélgül mekölne a nyukdalansák...* - mondta Schmucke, s megható bizodalommal szorongatta kezében a derék házvezetőnő kezét.

Cibot-né szemét törölgetve lépett be Pons szobájába.

- Mi baja, Cibot-né? - kérdezte Pons.

- A Schmucke úr egészen feldúlja a lelkemet. Elsiratja magát, mintha már meghalt volna - mondta az asszony. - Hát az igaz, maga nincsen jól, de azért még nincs olyan rossz bőrben, hogy el kellene siratni; de engem az ilyen csudára fölizgat! Atyaúristen, hogy én milyen buta vagyok, hogy úgy szeretem az embereket! Jobban ragaszkodom magához, mint a saját uramhoz! Mert hát elvégre is maga nekem se ingem, se gallérom, mi csak Éva anyánkról volnánk rokonok, és mégis egészen megremeg a *belsőrészem*, ha magáról van szó! Vágják le, *ja* kezemet, ezt, la, a balt, itt a maga szeme láttára, csak már lássam magát megint jönni-menni, meg enni, meg lóvá tenni azokat a kereskedőket, ahogy azt szokta... Ha gyermekem lett volna, azt se tudnám jobban szeretni, mint magát! No, igyék, szívem, egy teli pohárral! Hát mi lesz, nagyságos úr, tessék kiinni! A doktor úr azt mondta: „Ha *ja* Pons úr nem akar a temetőbe kerülni, hát annyi vizet kell neki mindennap meginni, amennyi egy lyukas hordóból kifolyik." No, igya ki már, egy-kettő!

- Látja, hogy iszom, édes Cibot-né... folyton iszom, kotyog már a gyomrom...

- Na, jól van! - mondta a házmesterné, s elvette a betegtől az üres poharat. - Így majd meggyógyul. Volt a Poulain doktor úrnak egy ilyen betege, mint maga, senki se ápolta, a gyerekei elhagyták, és bele is halt ebbe a betegségbe, mert nem ivott!... No, lássa, inni kell, cicuskám!... Két hónapja temették... Tudja, édes nagyságos úr, ha maga meghal, hát azt a derék jó Schmuckét is magával viszi... Olyan az, mint a gyerek, szavamra mondom. Hogy szereti magát az, az édes, galambszívű ember! Egy asszony soha nem szereti így a férfit!... Nem eszik, nem iszik, két hét alatt úgy lefogyott, mint maga, pedig maga már csupa csont és bőr... Féltékeny vagyok rá, mert én is nagyon ragaszkodom magához, de azért ott még nem tartok, nem vesztettem el az étvágyamat, sőt ellenkezőleg! Amennyit nekem szaladgálnom kell egy nap, lépcsőn föl, lépcsőn le, csupa szaggatás a lábam, este úgy dőlök be *jaz* ágyba, mint egy tuskó. Kérem, még a szegény uramat is elhanyagolom maga miatt, a Rémonencq kisasszony főz rá, ő meg folyton morog nekem, hogy milyen rossz minden! Olyankor aztán jól megmondom neki, hogy tanuljon meg szenvedni másokért, és hogy maga olyan beteg, hogy nem lehet csak úgy otthagyni... Maga nincs olyan jól, kérem szépen, hogy ne kelljen maga mellé *jegy* ápolónő! Még csak az kellene nekem! Hogy én itt egy ápolónőt megtűrjek, én, aki tíz éven át, végzem a maga dolgait, és vezetem a háztartását!... Azok aztán szeretik a gyomrukat! Tízszer annyit esznek, mint más, bort követelnek, cukrot követelnek, meg lábmelegítőt, meg mindenféle kényelmet... No és aztán még meg is lopják a beteget, ha *ja* beteg be nem veszi őket a végrendeletébe... Ültessen csak be ide ma egy ápolónőt, és meglátja, holnap már egy képpel vagy valami más holmival kevesebb lesz a lakásban...

- Ó, Cibot-né - kiáltott fel Pons magánkívül -, ne menjen el!... Ne nyúljanak semmihez!...

- Itt vagyok! - mondta az asszony. - Amíg győzöm erővel, itt is maradok... legyen nyugodt! Poulain doktor úrnak, úgy hiszem, talán valami célja lehet a maga *kincsejivel*, ő persze ápolónőt akart hívni magához!... De jól az orra alá dörgöltem! „A nagyságos úr csak engem tűr meg maga mellett - aszondom -, ő megszokott engem, én megszoktam őtet." Erre aztán elhallgatott. De azok az ápolónők, az mind lop! Gyűlölöm azokat a nőket!... Majd meglátja, hogy áskálódnak. Egyszer egy öregurat... Kijelentem magának, hogy ezt szorul szóra a doktor úr beszélte el nekem... szóval egy nő, valami Sabatier-nénak hívják, egy harminchat éves

asszony, valamikor papucsot árult a törvényszéki palotában, ugye emlékszik arra az árucsarnokra a törvényszéken, amit lebontottak...

Pons bólintott.

- Na, jó... Az, az asszony akkoriban sehogy se boldogult, az ura miatt, mert az ember mindent elivott, és egy szép napon megütötte a guta, és meghalt; de a nő szép, asszony volt, ami igaz, az igaz, csak nem sok haszna volt belőle, pedig aszongyák, hogy ügyvédekkel is volt jó barátságban... Aztán, amikor nagyon megszorult, gyerekágyas asszonyokat kezdett ápolni, ott lakik a Barre-du-Bec utcában. Hát így került egy öregúr mellé, akinek, bocsánat, valami *hurológiai* betegsége volt, és úgy csapolták őtet, mint egy artézi kutat, és olyan nagy ápolásra volt szüksége, hogy a nő ott aludt az úr szobájában, egy tábori ágyon. Hihetetlen, hogy milyen dolgok történnek! Maga erre aszongya: „A férfiak mind ilyenek, azok előtt semmi se szent! Ilyen önzők!" Szóval a nő elbeszélgetett az úrral, mindig mellette volt, fölvidította, mindenfélét mesélt neki, hagyta, hogy járjon a szája, mint ahogy mi ketten is mindenfélét karattyolunk itt, nem igaz?... és megtudta, hogy az úrnak az *unokaöcseji* nagy gazemberek, mert voltak neki *unokaöcseji*, és bánatot okoztak neki, magyarán mondva, őtőlük kapta, *ja* betegségét. Hát képzelje csak, édes nagyságos úr, a nő kigyógyította azt az urat a halálos betegségibül, és feleségül ment hozzája, és van nekik egy csudaszép gyerekük, és a Bordevinné, a Charlot utcai mészárosné, aki *rokonja* a hölgynek, az volt a keresztanyja... Ez aztán a szerencse!... Én férjes asszony vagyok, de énnekem nincs gyerekem, és megmondom magának, hogy az uram a hibás, mert nagyon szeret engemet az, az ember, mert ha akarnám... No de elég. Mi lett volna belőlünk, belőlem, meg az uramból, ha még család is van, mikor nincs egy lyukas garasunk se, harminc esztendős becsületesség után, édes nagyságos úr! Engem csak az vigasztal, hogy egy árva fillért sem vettem el a máséból. Én soha meg nem károsítottam senkit... És nézze, tegyük föl, mért ne mondjam, hiszen maga hathét múlva úgyis talpon lesz, és kint sétál az utcán, szóval, ha maga engem bevenne a végrendeletébe, hát kérem szépen, énnekem nem volna nyugtom, míg meg nem találnám az örököseit, és visszaadnám nekik... úgy félek az olyan pénztől, amit nem az arcom verejtékével kerestem. Erre azt mondhatják nekem: „No de édes Cibot-né, minek gyötri így magát, maga becsülettel megszolgálta a pénzt, hiszen úgy ápolta *jaz* urakat, mint a tulajdon gyerekeit, ezer frankot takarított meg nekik évente..." Mert tetszik tudni, nagyságos úr, az én helyemben egy szakácsné már tízezer frankot félretett volna. „Hát az csak igazság, ha az a tisztelt úr egy kis járadékot hagy magára..." - mondhatja, tegyük föl, valaki. Hát nem, kérem! Én ilyen önzetlen vagyok... Én nem értem, vannak asszonyok, akik csupa érdekből tesznek jót... Az már nem jó cselekedet, igaz, nagyságos úr?... Én nem járok templomba, nincs nekem arra időm, de *ja* lelkiismeretem megmondja nekem, hogy mi a jó... Ne hánykolódjék annyit, kedveském... ne vakarózzék? Úristen, milyen sárga lett! Olyan sárga, hogy már egész barna lesz a bőre... Furcsa, hogy három hét alatt olyan lesz valaki, mint a citrom... A szegény ember egyetlen kincse, *ja* becsülete, valamije csak kell hogy legyen az embernek! Ha aztán, tegyük föl, a nagyságos úr a végit járná, én leszek az első, aki aszondom magának, hogy hagyja mindenét Schmucke úrra. Ez magának a kötelessége, mert ő a maga egyetlen családja! És hogy szereti magát ez az ember, mint a kutya, *ja* gazdáját.

- Igen, igen - mondta Pons. - Egész életemben senki sem szeretett, csak ő...

- No hát, nagyságos úr - mondta Cibot-né -, nem valami kedves hozzám. És én? Én talán nem szeretem?...

- Azt nem mondtam, kedves Cibot-né...

- Jó! Hát csak bánjék úgy velem, mint egy cseléddel, mint egy közönséges szakácsnéval, mintha énnekem nem volna szívem! Atyaúristen! Hát érdemes volt megszakadni tizenegy évig két agglegényért? Egyébbel se törődni, mint a kényelmükkel, hogy tíz kofának is összeturkálom az áruját, és végül még gorombaságokat vágnak a fejemhez, csak hogy jó érett sajtot találjak maguknak, és még a csarnokig is elmegyek maguknak friss vajért, és az nem számít, hogy tíz év alatt semmit sem törtem össze magának, egy darab se csorbult ki, *ja* kezem alatt?... Hát legyen az ember olyan, mint egy anya, *ja* gyermekeihez! És aztán hallgassa, hogy maga azt mondja *jaz* embernek, hogy *kedves Cibot*-né, már ebből is látszik, hogy egy szemernyi jó érzés sincs magában az ember iránt, pedig én úgy gondját viseltem magának, mint egy királyfinak, a kis római királyfira se vigyáztak úgy, mint én magára!... Fogadjunk, hogy azt nem ápolták így!... Különben nem halt volna meg élete virágjában... Lássa, nagyságos úr, maga igazságtalan... Maga hálátlan! Hja, mert én csak egy szegény házmesterné vagyok, Úristen, hát maga *jis* azt hiszi, hogy mi kutyák vagyunk?

- Ugyan, kedves Cibot-né...

- Na, maga tanult ember, magyarázza meg nekem, miért bánnak így velünk, házmesterekkel, miért nem hiszik el nekünk, hogy bennünk is van szív, miért csúfolnak ki minket a mai világban, amikor egyenlőségről beszélnek?... Hát én nem érek annyit, mint más asszony? Én, aki az egyik legcsinosabb nő voltam Párizsban, én, akit a *szép osztrigáslánynak* hívtak, és hétnyolc szerelmi vallomást kaptam egy nap!... És ha úgy akarnám, hát még ma is!... No, például, ismeri azt a nyamvadt ócskavasast, akinek a kapu alatt van a boltja? No hát, ha teszem föl, özvegy volnék, az, csukott szemmel elvenne, olyan szemeket mereszt rám, egész nap ezt hallom: „Jaj, de szép karja van magának, nagysád!... Azt álmodtam az éjjel, hogy a karja, *ja* párna, oszt' én ráfekszek!" Nézze, nagyságos úr, ez aztán a kar!

Feltűrte az ujját, és megmutatta pompás karját; olyan fehér, olyan üde volt, amennyire vörös és fonnyadt volt a keze; gömbölyű, telt, gödröcskés kar, s amint kiszabadult a durva posztóujjból, mint kard a hüvelyéből, el kellett hogy kápráztassa Ponst, aki nem is mert, sokáig odanézni.

- Ez a kar - folytatta Cibot-né - annyi szívet nyitott meg előttem, ahány osztrigát a késem! Ez pedig, az uramé, és én rosszul tettem, hogy elhanyagoltam szegény drága jó embert, pedig csak egy szavamba kerülne, és a kútba ugrana értem, és mit gondol, hogy kinek a kedvéért hanyagoltam el? A maga kedvéért, nagyságos úr, és maga *kedves Cibot-nénak* hív engem, mikor én az égvilágon mindent megteszek magáért...

- Hallgasson már meg - mondta a beteg. - Elvégre nem hívhatom sem anyámnak, sem feleségemnek...

- Hát nem, amíg élek, soha az égvilágon nem fogok már többé ragaszkodni senkihez!

- Hát hagyjon már szóhoz jutni! - folytatta Pons. - Értse meg, először is Schmuckéról beszéltem.

- A Schmucke úr! Annak van szíve! - mondta az asszony. - Lássa, az szeret engem, mert az, szegény! A gazdagság teszi szívtelenné az embert, és maga, maga gazdag! Tessék, fogadjon csak föl egy ápolónőt, majd meglássa, pokollá teszi az életét! Tönkretesz itt mindent, mint a sáska... Ha *ja* doktor azt mondja, hogy magának inni kell; ő csak enni ad magának! Sírba fogja vinni magát, aztán meglopja! Nem érdemel meg maga engem!... Na, majd ha eljön a doktor úr, kérjen tőle egy ápolónőt!

- Az istenfáját, hallgasson már ide! - kiáltott dühösen a beteg. - Én nem beszéltem asszonyokról, amikor Schmucke barátomról beszéltem!... Jól tudom, hogy senki sem szeret engem igazán, csak maga és Schmucke!...

- Ne, tessék magát megint felizgatni! - kiáltott fel Cibot-né. Odarohant Ponshoz, és erővel visszafektette az ágyba.

- Hát, hogy is ne szeretném én magát! - mondta szegény Pons.

- Szeret? Igazán szeret?... Ugyan, ugyan, már bocsásson meg, nagyságos úr! - sírta el magát az asszony, és könnyeit törülgette. - No igen, persze hogy szeret engem, mint ahogy a cselédjét szereti az ember!... Igenis, a cselédjét, akinek odadob egy hatszáz frankos életjáradékot, mint egy darab kenyeret a kutyának!...

- Ugyan, Cibot-né! - kiáltott fel Pons. - Minek néz engem! Maga nem ismer!

- Meglássa, még jobban fog szeretni! - folytatta az asszony, amint elkapta a beteg pillantását. - Úgy fogja szeretni azt a jó vastag Cibot-nét, mintha *jaz* anyja volna! Úgy is van, én az anyja vagyok magának, maguk ketten az én gyerekeim!... Jaj, ha én ismerném azokat, akik magának bánatot okoztak, hát a bíróság elé kerülnék, de le is csuknának engem, mert kikaparnám a szemüket!... Kötelet érdemelnek ezek! Annál is rosszabbat érdemelnek azok a gazemberek!... Magát bántották, magát, amikor maga olyan jó, olyan szelíd, aranyos szíve van magának, az Isten is arra teremtette, hogy egy nőt boldoggá tegyen... Igen, maga boldoggá tette volna, *ja* nőt... meglátszik az magán, egész úgy van maga faragva. Én már akkor mondtam, amikor láttam, hogy hogyan van a Schmucke úrral: „Nahát, a Pons nagyságos úr elhibázta *jaz* életit! Arra van teremtve, hogy jó férj legyen belőle...” Sose tagadja, szereti ám maga az asszonyokat!

- Ó, nagyon - mondta Pons. - És nem volt soha senkim!...

- Igazán? - kiáltott fel Cibot-né kihívó tekintettel. Odament Ponshoz, és megfogta a kezét. - Nem is tudja, milyen az, ha van egy kedvese az embernek, aki mindent a kedvére tesz? Hát lehet ez? Én a maga helyében nem is mennék addig a másvilágra, míg meg nem ismerem a legnagyobb boldogságot itt ezen a földön!... Szegény kis cicám! Ha az volnék még, aki voltam, becsületszavamra otthagynám magáért az uramat! De hát mondja, ezzel a jóvágású orrával, mert az orrára büszke lehet, hogyhogy nem sikerült magának, édes angyalom?... Maga erre aszondja: „A legtöbb asszony nem ért a férfiakhoz”... Hát elég baj az, hogy csak úgy bolondjára férjhez mennek, hát nem sírni való ez? Én meg azt hittem, hogy tucatszám vannak szeretői, táncosnők, színésznék, hercegnők, hiszen maga mindig kimaradt!... Amikor láttam elmenni hazulról, aszontam mindig az uramnak: „Nézd csak, a Pons úr már megint megy a szoknyák után!” Bizisten, aszontam, szentül hittem, hogy magát nagyon szeretik a nők! Magát az Isten is szerelemre teremtette... Nézze, drága jó nagyságos úr, én ezt már akkor láttam, amikor maga először vacsorázott itthon. Ó, hogy meg volt hatva a lelkem, hogy a Schmucke úrnak olyan örömöt szerzett! A Schmucke úr még másnap is sírt örömében, és aszonta nekem: *„Zipodné, ő iddhon facsorázik!”*, és én is úgy bőgtem, mint egy marha. És milyen szomorú volt, amikor maga megint elmászkált hazulról, megint az ismerőseihez járkált vacsorázni! Szegény ember! Életemben nem láttam még ilyen kétségbeesést! Hát mennyire igaza van, hogy őtet teszi meg az örökösének! Ez a derék jó ember, kérem, ez magának az egész családja!... Meg ne feledkezzék róla! Mert különben a Jóisten nem ereszti be magát a paradicsomba, mert csak azok kerülnek a mennyországba, akik tudják, hogy mi, *ja* hála, és járadékot hagynak a barátaikra.

Pons hasztalan erőlködött, hogy szóhoz jusson; Cibot-néből dőlt a szó, mint a vízfolyás. Azt már tudják, hogy a gőzgépet hogyan kell megállítani, de nincs az a lángeszű feltaláló, aki le tudná *stoppolni* egy házmesterné nyelvét.

- Tudom, mit akar mondani! - folytatta az asszony. - Abba még senki sem halt bele, nagyságos úr, hogy meg írta, *ja* végrendeletét a betegségében. Isten ments, hogy valami baj történjék, de én a maga helyében nem hagynám cserben azt a szegény báránykát, mert olyan az istenadta, mint a jámbor állat, nem tud az, semmiről; a maga helyében gondoskodnék, hogy ne kerüljön a tolvaj ügyvédek meg rokonok karmai közé, mind gazember, ahányan vannak! Mondja csak, hát járt itt három hét alatt csak egyvalaki meglátogatni magát?... És maga ezekre akarja hagyni, *ja* vagyonát! Tudja-e, aszongyák, hogy ami itt a lakásban van, az egész szép kis pénzt megér?

- Bizony - mondta Pons.

- Rémonencq is ilyen ócska holmikkal kereskedik, és tudja, hogy maga gyűjtő, és azt mondja, hogy harmincezer frank életjáradékot adna magának, ha megkaphatná, *ja* képeit, *majd azután*... Nem rossz üzlet! Én a maga helyében meg is csinálnám! Azt hittem, csak bolondozik velem, amikor mondta... Magának szólni kellene Schmucke úrnak, hogy mennyit ér itt ez a sok holmi, mert ezt a szegény embert úgy be fogják csapni, mint egy gyermeket; ennek fogalma sincs arról, hogy mit ér magánál ez a sok szép holmi! Halovány sejtelme sincs róla, odaadná *jaz* egészet egy karéj kenyérért, hacsak a magához való szeretetből meg nem tartja *jaz* élete végéig, már *tudniillik*, ha túléli magát, mert az követni fogja magát a sírba! De akkor is itt vagyok én! Én megvédem őtet minden ellen és mindenki ellen!... Én meg az uram!

- Kedves Cibot-né - felelte szegény Pons elérzékenyülve, mert ő egy egyszerű asszonynak a jóindulatát érezte ki az ijesztő szóáradatból -, kedves Cibot-né, mi lett volna belőlem maga nélkül, meg Schmucke nélkül?

- Nincs is magának a földkerekségen egyetlenegy barátja sem, csak mi ketten, ő meg én! Nem bizony! De két szerető igaz szív többet ér az egész családnál... Ne is beszéljen nekem a családról! Ahogy aztat az a híres színész mondta: akkor is pokol, ha mennyország... Hol vannak hát a rokonai?... Vannak magának egyáltalán rokonai? Színüket sem láttam mostanáig...

- Őmiattuk nyomom most is az ágyat! - kiáltott föl Pons mélységes keserűséggel.

- Á, hát mégis vannak rokonai! - mondta Cibot-né, s felpattant, mintha hirtelen tüzes vassá vált volna alatta a karosszék. - No, mondhatom, kedves emberek azok a maga rokonai! Láttak már ilyet! Három hete, igen, kérem, ma reggel volt három hete, hogy a halálán van, és még csak ide se dugta senki az orrát, nem is érdeklődtek! Hát, ami sok, az, sok!... Én a maga helyében inkább a lelencházra hagynám a vagyonomat, de egy árva petákot se adnék ezeknek!

- Hát pedig, kedves Cibot-né, én mindenemet egy kis unokahúgomra akartam hagyni, az unokaöcsém lányára. Az apja, Camusot tanácselnök, az a bíró, tudja, aki vagy két hónappal ezelőtt egyszer reggel feljött hozzám.

- Áhá, az a kis gombóc, aki elküldte ide a cselédeit, hogy kérjenek bocsánatot magától... a felesége szemtelensége miatt... és hogy kikérdezett magáról a szobalány engem, egy vén puccos teremtés, hogy kedvem lett volna a söprűm nyelével kiporolni a bársonymantliját! Hát ki látott már olyat, hogy egy szobalány bársonykabátban mászkáljon! Isten bizony, már föl van fordulva a világ! Mire valók a forradalmak? Vacsorázzatok meg kétszer, ti nyomorult gazdagok, ha arra is telik! De én aszondom, hogy itt már a törvény se használ, itt már semmi se szent, ha *ja* Lajos Fülöp nem tartja fönn a rangokat, mert kérdezem magától, nagyságos úr, ha mindenki egyenlő, akkor ugyebár, egy szobalány nem járhat bársonymantliban, amikor

énnekem, Cibot-nénak, harmincévi becsületes munka után nincs bársonymantlim... Szép dolog, mondhatom! Az emberen lássék meg, hogy kicsoda. A szobalány az, szobalány, én se röstellem, hogy házmesterné vagyok! Mire való a vállrojt a katonaságnál? Kinek-kinek legyen meg a maga rangja. Megmondjam én magának, hogy mi ennek az egésznek a magyarázata? Hát az, hogy Franciaország el van veszve!... A császár idejében, igaz, nagyságos úr, minden másképp volt. Mondtam is az uramnak: „No látod, *fijam*, az olyan házban, ahol a szobalányok bársonymantliban járnak, ott nincs az uraknak szívük a mejjükben..."

- Nincs szívük! Úgy van! - felelte Pons.

És elmondta minden búját-baját Cibot-nénak. Az pedig, szidta a rokonokat, mint a bokrot, és a szomorú történet minden mondatát a gyöngéd részvét jeleivel kísérte. És végül az asszonyság könnyekre fakadt!

Miként érthető ez a hirtelen támadt bizalmasság az öreg muzsikus és Cibot-né között?

Képzeljük el az agglegény helyzetét: először életében volt beteg, súlyosan beteg, fájdalmai az ágyhoz szögezték, nem volt a világon senkije; egész nap önmagával kellett szemtől szembe néznie. Végtelen hosszúnak tetszettek napjai, hiszen a májgyulladással járó bizonytalan rosszulléttel küszködött; ez a betegség feketébe borítja a legszebb életet is. Amellett még a sokféle elfoglaltság is hiányzott neki, s a párizsi ember lelki depressziójába esett: epekedett minden után, ami Párizsban ingyen látható. Ez a mélységes, sötét magány, szenvedései, amelyek a lelket még jobban emésztik, mint a testet, az üressé vált élet, minden arra készteti az agglegényt - amikor lelkiereje már különben is legyöngült, s mikor szíve érzelmes, könnyen hívő -, hogy belekapaszkodjék gondozójába, mint a fuldokló a deszkaszálba. Pons gyönyörűséggel hallgatta Cibot-né fecsegését. Schmucke, Cibot-né, Poulain doktor: ez volt számára az egész emberiség, és szobája volt az egész világ. A beteg folyton csak arra a körre összpontosítja figyelmét, amit szemével át tud tekinteni; e szűk környezetben éli ki az önzését, de az önzését alá kell, hogy rendelje ebben az egy szobában levő emberi lényeknek és tárgyaknak - elképzelhető tehát, hogy mire nem képes egy agglegény, aki nem vonzódik mélyen senkihez, és aki sosem ismerte a szerelmet. Három hét alatt Pons néha már odáig jutott, hogy megbánta, miért nem vette feleségül Madeleine Vivet-t! Nem csoda, hogy ez alatt a három hét alatt Cibot-né döbbenetes módon be tudott férkőzni a beteg érzésvilágába. Pons úgy látta, hogy el van veszve az asszony nélkül, mert ami Schmuckét illeti, ő csak a szegény beteg második énje volt. Cibot-né bámulatos művészete éppen abban állt, hogy tulajdonképpen Ponsnak a saját gondolatait fejezte ki, noha az asszony ezt maga sem tudta.

- Itt a doktor! - mondta Cibot-né, amikor megszólalt a csengő.

Azzal magára hagyta Ponst, mert tudta, hogy a zsidó meg Rémonencq állnak az ajtó előtt.

- Csöndesen, uraim... - intette őket. - Nehogy észrevegyen valamit! Goromba, mint a pokróc, mihelyt a kincseiről van szó.

- Csak végigsétálunk egyszer a szobán - felelte a zsidó. Nagyítóüveggel és színházi látcsővel szerelte föl magát erre az alkalomra.

A Pons-múzeum nagyobbrészt a szalonban volt elhelyezve. Ez a régi fogadószoba a francia nemesség megrendeléseire dolgozó építészek elgondolása szerint épült; nyolc méter széles volt, tíz méter hosszú és négy méter magas. A fehér-arany faburkolatú szalon négy falára voltak felaggatva Pons festményei - szám szerint hatvanhét darab. A faburkolat fehér színe megsárgult, a régi aranyozás megvörösödött; harmonikus árnyalatai nem rontották le a képek színhatását. Tizennégy szobor állt a szobában, oszlopokon, a sarkokban s a képek között, Boule-féle talapzatokon. Fejedelmi pompával faragott ébenfa szekrények szegélyezték

derékmagasságban a falakat. Ezekben a szekrényekben voltak elhelyezve a ritka műtárgyak. A szalon közepén egy sor fafaragásos asztal állt, s rajta kirakva az ember keze munkájának legritkább alkotásai: elefántcsont-faragások, bronzok, fafaragások, zománcművek, ötvösmunkák, porcelánok és a többi.

Ahogy a zsidó betette a lábát ebbe a szentélybe, egyenesen odalépett a négy remekmű elé. Azonnal fölismerte bennük a gyűjtemény legszebb darabjait: olyan mesterektől származtak, akik az ő gyűjteményében nem voltak képviselve. Mit jelentett számára ez a négy mű? Amit a természetrajztudósok számára az olyan desideratumok, amelyek megszerzéséért napnyugatról napkeletre, trópusokra, sivatagokba, pampákra, szavannákra, őserdőkbe utaznak. Az első kép Sebastiano del Piombo műve volt, a második egy Fra Bartolomeo della Porta, a harmadik egy Hobbema-tájkép s a negyedik Albrecht Dürertől egy női arckép - négy drágaszép gyémánt! Sebastiano del Piombo ragyogó jelenség a festőművészetben; három iskola találkozását jelenti az ő művészete, s e három iskola legjelesebb értékeinek egybeolvadását. Ez a velencei festő Rómába ment eltanulni Raffaello modorát - Michelangelo vezetése alatt, aki szembe akarta őt állítani Raffaellóval, felhasználva személyét a művészet e mindenható főpapja ellen folytatott küzdelmében. És Sebastiano del Piombo, ez a lusta lángész, abban a néhány képben, amit kegyeskedett megfesteni (s amelyek vázlatait állítólag Michelangelo rajzolta), egybeolvasztotta Velence színeit, a firenzei kompozíciót Raffaello modorával. Hogy minő tökéletességet ért el ez az ember a kifejezésmód e hármas erejével fölfegyverzetten, azt láthatjuk, ha a párizsi Louvre-ban Baccio Bandinelli arcképét[65] tanulmányozzuk. Ezt az arcképet összehasonlíthatjuk Tiziano *Kesztyűs férfi*jával vagy az *Aggastyán* arcképével, melyben Raffaello tökéletes tudása Correggio művészetével párosul - vagy akár Leonardo da Vinci *VIII. Károly*ával[66] - és Sebastiano del Piombo vászna az összehasonlítással mit sem veszít. Drágagyöngy mind a négy: mind a négynek egyformán tökéletes az áttetszősége, a fénye, a kerekdedsége, ragyogása, az értéke. Ember alkotta művészet ennél, nem juthat tovább. Felülmúlja a természetet, hiszen a természet csak röpke életet adott a festő modelljének. Erről az örökéletű, javíthatatlanul lusta festőzsenitől volt Ponsnak egy *Imádkozó máltai lova*gja; a palára festett kép frissességben, kidolgozásban, mélységben még a Baccio Bandinelli-arckép értékeit is felülmúlja. Fra Bartolomeo *Szent Család*ját a legtöbb szakértő Raffaello képének nézte volna. A Hobbema hatvanezer frankért kelhetett volna el nyilvános árverésen. Ami pedig a Dürert illeti, ez a női képmás a híres nürnbergi *Holzschuher*-arckép párja volt. Ezért a festményért a bajor, a holland és a porosz király ismételten kínált már kétszázezer frankot, de hasztalanul. Vajon Albrecht Dürer barátjának, Holzschuher lovagnak a feleségét vagy a leányát ábrázolja-e ez a kép?... Egyiket vagy a másikat - biztosan. Ez a föltevés bizonyosságnak vehető, mert a Pons-múzeumbeli nő úgy van a képen beállítva, hogy ahhoz pendant[67] kívánkozik; ezen kívül a két portréra azonos elrendezésben van ráfestve a címer. Végül az aetatis suae XLI[68] tökéletes összhangban van azzal a korral, amelyet a nürnbergi Holzschuher-házban kegyeletesen megőrzött arckép jelez. Erről a festményről egyébként nemrég készült el egy rézmetszet.

Élie Magusnek könny szökött a szemébe, amint sorjában megnézte a négy remekművet.

---

[65] *Baccio Bandinelli arcképe* - Bandinelli olasz szobrász és festő (1488-1560) megfestette önarcképét is. Az a portré azonban, amelyre Balzac céloz, valószínűleg Angelo Bronzino (1502-1572) műve.

[66] *Leonardo da Vinci VII. Károlya* - ez a festmény valójában Charles d'Amboise-t, XII. Lajos marsallját ábrázolja, festője sem Leonardo da Vinci, hanem Andrea Solario (1458-1515).

[67] *pendant* - párdarab, itt: ikerkép (francia)

[68] *aetatis suae XLI* - negyvenegy éves korában (latin)

- Kétezer frankot adok magának mindegyik kép után, ha megszerzi nekem ezeket negyven-ezerért! - súgta Cibot-né fülébe, akinek a szája is tátva maradt az égből pottyant pénzösszeg hallatára.

A zsidó úgy belefeledkezett a műremekek csodálatába, azaz helyesebben: úgy erőt vett rajta az őrjöngő elragadtatás, hogy egészen megzavarodott. Nem gondolkodott, s megrögzött kapzsisága sem szólalt meg benne.

- No és én? - kérdezte Rémonencq, aki a képekhez nem értett.

- Itt minden darab egyformán nagy értékű - súgta erre ravaszul a zsidó az auvergne-i fülébe. - Válassz ki találomra tíz képet, vedd meg ugyanennyiért, és gazdag ember leszel!

A három tolvaj még méregette egymást, ki-ki a maga kéjes gyönyörűségébe merülten, a legforróbb gyönyörűségbe, amit csak az anyagi siker ad - amikor egyszerre csak belehasított a csöndbe a beteg hangja... úgy vibrált, mint a harangütés...

- Ki jár itt? - kiáltotta Pons.

- Tessék visszafeküdni! - mondta Cibot-né. Odarohant a beteghez, és erőszakkal visszafektette az ágyba.

- Ki látott ilyet! Meg akar halni?... Hát nem a doktor úr jött, hanem Rémonencq. A derék ember aggódik maga miatt, érdeklődik, hogyan érzi magát!... Úgy szeretik magát itt a házban, hogy mindenki izgul maga miatt. Mitől fél hát?

- De én úgy hallom, hogy többen jöttek - mondta a beteg.

- Többen? No, nézd csak!... Talán bizony álmodik?... Becsületszavamra, még meg fog bolondulni!... Na, nézzen ide!

Cibot-né az ajtóhoz sietett, kinyitotta, jelt adott Magusnek, hogy húzódjék vissza, s Rémonencqnak, hogy az meg jöjjön közelebb.

- Kedves nagyságos úr - mondta az auvergne-i, akinek az asszony iménti beszéde szólt -, eljöttem érdeklődni, hogy érzi magát, mert már az egész ház odavan kegyed miatt... Senki se szereti, ha a halál betelepedik a házba!... No és aztán Monistrol papa, akit kegyed jól ismer, azt üzeni, hogyha pénzre van szüksége, rendelkezésére áll...

- Ideküldte magát, hogy nézze meg a *csecsebecséimet*... - mondta az öreg gyűjtő keserűen, bizalmatlanul.

A májbetegekben sokszor föllobban valami különös, hirtelen támadt ellenszenv; valami tárgyon vagy személyen töltik ki ingerültségüket. Pons azt képzelte, hogy az embereknek az ő kincseire fáj a foguk. Rögeszméje volt, hogy őriznie kell a kincseit, és időről időre ki is küldte Schmuckét, nézze meg, nem surrant-e be valaki a szentélyébe.

- A kegyed gyűjteménye olyan szép, hogy magára vonja a *felhajtók* figyelmét - felelte a ravasz Rémonencq. - Én nem értek a finom régiségekhez, de a nagyságos urat olyan nagy műértőnek tartják, hogy én, ha nem is értek sokat ezekhez a dolgokhoz, csukott szemmel vásárolnék a nagyságos úrtól... ha a nagyságos úrnak néha pénzre volna szüksége, mert az, az átkozott betegség mindig sokba kerül... a nővérem is tíz nap alatt egyötvenet adott ki orvosságra, amikor fölkavarodott a vére, pedig a nélkül is meggyógyult volna... Minden doktor gazember, arra használja föl betegségünket, hogy...

- Isten áldja, köszönöm az érdeklődést - felelte Pons az ócskásnak nyugtalan tekintettel.

- Kikísérem - súgta Cibot-né a betegének. - Még el talál emelni valamit.

- Jó, jó - felelte hálás pillantással a beteg.

Cibot-né becsukta a hálószoba ajtaját, s ez ismét felkeltette Pons gyanúját. Az asszony Magust a négy festmény előtt találta, mozdulatlanságba dermedve. Ezt a rajongó bámulatot csak az érti meg, akinek a lelke kitárul az eszményi szépség előtt, ama kimondhatatlan érzés előtt, amit a tökéletes műremekek keltenek - akik órák hosszat elálldogálnak a Louvre-ban Leonardo da Vinci *Giocondá*ja, Correggio *Antiopé*ja - e festőnek főműve -, a *Tiziano kedvese*, Andrea del Sarto *Szent Család*ja, Domenichino *Virággal körülvett gyermekek*je, s Raffaello kis „camaïeu"-je, vagy aggastyán-arcképe előtt - melyek a művészet leghatalmasabb remekei.

- Menjenek gyorsan, de hang nélkül! - mondta az asszony.

A zsidó lassan hátrált az ajtó felé, s közben úgy nézte a képeket, mint ahogy az ember a kedvesét nézi, amikor búcsút vesz tőle. Kint a lépcsőházban Cibot-né, akinek ez a rajongó tekintet kinyitotta a szemét, rácsapott a zsidó aszott karjára.

- Négyezer frankot ad nekem minden kép után! Vagy semmi se lesz a dologból...

- Én olyan szegény vagyok! - mondta Magus. - Én csak szeretetből kívánom ezeket a képeket, csupáncsak a művészet iránti szeretetből, szépasszony!

- Olyan girhes vagy, *fijacskám*, hogy megértem az ízlésedet - mondta a házmesterné. - De ha a mai napon nem ígérsz nekem Rémonencq előtt tizenhatezer frankot a képekért, holnap már húszezer lesz.

- Megígérem a tizenhatot - felelte a zsidó, megriadva a házmesterné kapzsiságától.

- Mire esküdhetik egy zsidó? - kérdezte Cibot-né Rémonencqtól.

- Bízhat benne - felelte az ócskás. - Éppolyan becsületes ember, mint jómagam.

- No és maga? - kérdezte a házmesterné. - Ha maga is hozzájut valamihez, mit kapok?

- Fele haszon a magáé - mondta rá rögtön az ócskás.

- Jobb szeretek egy összeget azonnal, nem vagyok én kereskedő - felelte Cibot-né.

- Kitűnően ért az üzlethez - szólt Magus mosolyogva. - Remek kereskedő lenne magából!

- Fölajánlom a hölgynek, hogy társuljon velem, egy test és egy vagyon leszünk - mondta az ócskás. Megfogta az asszony húsos karját, s hatalmasat rácsapott. - Nem kívánok kegyedtől más befektetést, mint a szépségét! Gondolja meg, érdemes-e a mellett a törökbasa-férje meg a varrótűje mellett kitartani? Talán a mellett a kis házmester mellett fog meggazdagodni egy ilyen szépasszony, mint maga? Jaj, kérem, milyen jól beillene kegyed egy finom boltba, a körúton, a régiségek közé, és hogy csacsogna kegyed a vevőkkel, és hogy elszédítené őket! Ha majd itt jól megszedte magát, akkor hagyja ott a portásfülkét, majd meglátja, mire visszük mi kettesben!

- Hogy én megszedjem magam! - mondta Cibot-né. - Nem volnék képes innen egy gombostűt se elvinni, megértette, Rémonencq? Az egész környék tudja rólam, hogy tisztességes asszony vagyok!

Cibot-né szeme parázslott.

- No, nyugodjék meg - mondta Élie Magus. - Úgy látom, Rémonencq szereti magát, hát miért akarná megsérteni?

- A vevőimmel is biztosan ugyanígy packázna! - kiáltott fel az ócskás.

- Legyenek méltányosak, *fijacskáim* - folytatta Cibot-né megenyhülten. - Ítéljék meg maguk, hogy milyen az én helyzetem itt... Tíz év óta egyebet sem teszek, mint hogy a lelkemet is kiadom ezért a két agglegényért, és jó szónál egyebet nem kaptam tőlük... Rémonencq is megmondhatja, hogy *átalányban* etetem a két öreget, egy, másfél frankot fizetek rá naponta, ráment az egész megtakarított pénzem, esküszöm az anyám üdvösségére!... mert jó atyámat nem ismertem. Olyan igaz, mint ahogy itt állok, mint ahogy a nap süt a fejem fölött, és váljék szájamban méreggé az étel, ha csak egy fillért is hozzáhazudok!... No, kérem, most az egyik meg fog halni, nem igaz? Méghozzá *ja* gazdagabb. Olyan voltam én ehhez a két férfihoz, mint a saját gyerekeimhez!... Elhiheti, drága nagyságos úr, három hete folyton mondom neki, hogy a halálán van (mert a Poulain doktor úr már megmondta, hogy menthetetlen), és ez a vén zsugori egy árva szóval sem említi, hogy majd bevesz a végrendeletébe - mintha vadidegen volnék! Isten bizony, tisztességes női becsületemre mondom, az ember úgy kaphatja csak meg a jussát, ha elveszi, *ja* magáét: mert ha *jaz* örökösökben bízik... sokra megy vele! Mondhatom, szónak nem érzik a bűze, minden ember csak gazember!

- Igaz - mondta kétszínűen Élie Magus. - És voltaképpen még mi volnánk a legbecsületesebbek... - tette hozzá, s Rémonencqra pillantott.

- Hagyjanak engem békén - folytatta Cibot-né. - Nem magukról beszélek... *Kivétel a tisztelt jelenlevőknek!* - mint ahogy az a híres színész mondta. Esküszöm, hogy a két uraság majdnem háromezer frankkal tartozik már nekem, ami kevesem van, az ráment az orvosságokra meg az egyéb dolgaikra, és ha aztán majd nem ismerik el, amit előlegeztem nekik?... Az én buta becsületességemmel nem merek szólni nekik. Mondja csak, kedves nagyságos úr, kegyed ért az üzleti ügyekhez, mit tanácsol, forduljak ügyvédhez?

- Ügyvédhez! - kiáltott fel Rémonencq. - Jobban érti maga a dolgát, mint az *ügyvédek*!...

A tágas lépcsőházban tompa zaj visszhangzott - egy súlyos test zuhant az ebédlő padozatára.

- Úristen! Mi történt? - kiáltott fel Cibot-né. - Úgy látszik, a nagyságos úr jegyet váltott a földszintre!

Lökött egyet a két férfin, s bűntársai hanyatt-homlok futottak le a lépcsőn. Az asszony megfordult, berohant az ebédlőbe. Ott találta a gazdáját egy szál ingben, ájultan elterülve a padlón. Karjába kapta az agglegényt, fölemelte, mint a pihét, s az ágyhoz vitte. Lefektette a haldoklót majd tollat égetett az orra alá, annak a füstjét szagoltatta vele; megnedvesítette a halántékát kölnivízzel, eszméletre térítette. Pons kinyitotta szemét, visszatért belé az élet, s akkor az asszony, csípőre tette a kezét:

- Papucs nélkül! Egy szál ingben! Hát meg akar halni? És miért gyanakszik rám?... Ha így állunk, nagyságos úr, hát akkor Isten áldja. Tíz éve szolgálom az urat, a magamét tömöm bele ebbe, *ja* háztartásba, ráment az egész megtakarított pénzem, hogy megkíméljem a gondoktól *jazt* a szegény Schmucke urat, most is úgy sír kint a lépcsőházban, mint egy gyermek... És ez a jutalom! Kémkedik utánam... Megbüntette a Jóisten... úgy kell magának! Én meg cepekedem, karomba viszem az ágyhoz, hogy egész életemre attól koldulhatok... Úristen! Nyitva hagytam az ajtót...

- Kivel beszélgetett?

- Mi jutott már megint az eszébe? A rabszolgája vagyok én magának? Tartozom én számadással magának? Vegye tudomásul, ha így szekál, hát itt hagyok csapot-papot! Vegyen ápolónőt!

Pons erre a fenyegetésre megrettent. Nem tudta, hogy az asszony észrevette rémületét, s hogy maga adja Cibot-né kezébe a Damoklész-kardot.

- A betegségem miatt vagyok ilyen! - siránkozott Pons.

- Mi közöm hozzá! - felelte gorombán az asszony.

És faképnél hagyta a beteget, aki egészen megzavarodott; furdalta a lelkiismeret, meghatotta az asszony nagyszájú önfeláldozása, szemrehányást tett magának, nem érezte még, hogy szörnyen súlyosbodott a betegsége, amikor az ebédlő kőkockáin elterült.

Cibot-né megpillantotta Schmuckét, amint az a lépcsőn felfelé igyekezett.

- Jöjjön csak, nagyságos úr... Jaj, nagyon rossz újság van! Pons nagyságos úr meg fog bolondulni!... Képzelje csak, meztelenül fölkelt az ágyból, utánam jött... És úgy, ahogy volt, elterült, itt, ni, teljes hosszában... Kérdezze csak meg, hogy miért, ő maga se tudja... Rosszul van. Én nem csináltam semmit, én nem ingereltem őt semmiféle erőszakosságra, legföljebb, hogy valami motoszkálni kezdett benne, amikor az első szerelméről beszéltem... Az ember nem ismeri ki magát a *férfijakban*. Vén kujonok maguk mind... Kár volt neki megmutatnom a karomat, úgy csillogott a szeme, mint a *furunkulus*...

Schmucke úgy hallgatta az asszonyt, mintha héberül beszélt volna.

- Úgy megemeltem magamat, hogy az egész életemre meg vagyok nyomorítva! - folytatta Cibot-né, s úgy tett, mintha szörnyű fájdalmai volnának. Az imént egy kis fáradtságot érzett izmaiban, s erre véletlenül egy ötlete támadt, amit most föl akart használni. - Hogy én milyen bolond vagyok! Amikor megláttam ott a földön, fölkaptam a karomba, és vittem az ágyába, mint egy gyereket, úgy bizony! Most érzem csak, hogy megemeltem magamat! Jaj, de rosszul vagyok!... Hazamegyek, vigyázzon maga, *ja* betegre, elküldöm az uramat, hívja el hozzám az orvost! Inkább meghalok, de nem akarok nyomorékká lenni...

Cibot-né megkapaszkodott a korlátban, s görcsös vonaglások és fájdalmas nyögések közepette legurult a lépcsőn, úgyhogy a lakásokból rémülten futottak ki a lakók a lépcsőházba. Schmucke könnyezve támogatta a beteg asszonyt, s mindenkinek elmagyarázta, hogy milyen önfeláldozóan viselkedett az imént a házmesterné. Az egész ház, az egész környék rövidesen tudomást szerzett Cibot-né nagylelkű cselekedetéről, aki, mint mondták, halálosan megerőltette magát, mert a karjaiba emelte az egyik diótörőt. Schmucke azután visszatért a barátja mellé, s beszámolt neki, hogy milyen szörnyű állapotban van a factotumuk. A két öreg egymásra nézett, s azt mondta: „Mi lesz velünk őnélküle?...” Schmucke észrevette, hogy micsoda változást vitt végbe barátján az iménti kirándulás, és nem merte megdorgálni.

- *Ádkoszod limlomog! Ingápp elékedni mintend, csak a parádomat ne gelljen elfezídenem!* - kiáltott fel, amikor Ponstól megtudta, hogy mi okozta a balesetet. - *Piszalmadlangotni Zipodnéval, agi otagölcsönözte negünk a mekdagarídott bénzéd!... Esz natyon helydelen; de hád esz a pedeksék...*

- Ó, és micsoda betegség! Érzem, hogy megváltoztam - mondta Pons. - Nem akarom, hogy szenvedj miattam, édes barátom.

- *Zitj csag enkem, de Zipodnét hatt pégén!* - felelte Schmucke.

Poulain doktor néhány nap alatt nyom nélkül kikezelte Cibot-né állítólagos betegségét. A házmesterné csodaszámba menő felgyógyulása nem mindennapi módon öregbítette a Marais-negyedben a doktor hírnevét. Viszont Pons előtt az orvos úgy tüntette föl az esetet, mintha az asszony pompás szervezetének köszönhetné csak fölépülését. Cibot-né hetednapra a két uraság nagy megelégedésére újból megkezdte a szolgálatot. Ez az esemény száz százalékkal megnövelte a házmesterné befolyását és zsarnoki hatalmát a két diótörő háztartásában. Az öregurak ez alatt a hét alatt adósságba verték magukat, de az asszony kifizette a tartozásaikat.

Cibot-né fel is használta mindjárt az alkalmat, s egy elismervényt adatott magának Schmuckétól (s milyen könnyen!) a kétezer frankról, amit ő, állítása szerint, kölcsönadott a két barátnak.

- Jaj, micsoda doktor ez a Poulain úr! - mondta Cibot-né Ponsnak. - Ki fogja gyógyítani magát, drága nagyságos úr, hiszen engem is már a koporsóból húzott ki! A szegény uram már azt hitte, hogy meghalok!... Nahát, a Poulain doktor úr a megmondhatója, hogy a betegségemben is csak magára gondoltam. „Istenem - aszontam -, inkább engem végy magadhoz, csak az a drága jó Pons úr ne haljon meg..."

- Szegény jó asszony, kis híján nyomorék lett miattam!...

- Az ám! Ha Poulain doktor úr nincs mellettem, négy deszka közé tettek volna engem is. Hja, a végin mindenkit elvisz a kaszás, ahogy azt az a híres színész mondta! Bölcsesség kell az embernek. Hogy boldogultak nélkülem?

- Schmucke ápolt - felelte a beteg. - A kassza meg a tanítványaink, sajnos, nagyon megsínylették... Nem is tudom, hogyan csinálta a barátom.

- *Csag nyukalom, Bons!* - kiáltott fel Schmucke. - *Zipod papa volt a pangárung...*

- Ne beszéljen erről, báránykám! Maguk ketten a mi gyermekeink! - kiáltott föl Cibot-né. - Jó helyen van maguknál a megtakarított pénzünk, nem félek, a Francia Bankban sem volna olyan biztos helyen! Amíg nekünk egy falat kenyerünk lesz, a fele, *ja* maguké... Szóra se érdemes az egész.

- *Szekény Zipodné!* - mondta Schmucke eltávozóban.

Pons hallgatott.

- Tudja-e, angyalom - kezdte az asszony, mert észrevette, hogy a beteg nyugtalankodik -, tudja-e, hogy amikor haldokoltam, mert már egész közelről láttam a kaszást!... tudja-e, hogy az, gyötört engem a legjobban, hogy magukat egyedül hagyom a gyámoltalanságukban, meg hogy a szegény uram egy fitying nélkül marad. Ami megtakarított pénzecském volt, hát az bizony édeskevés, csak azért beszélek róla, mert majdnem elpatkoltam, meg az uram miatt, aki egy angyal! Úgy ápolt engem az, az ember, mint egy királynét, és bőgött szegény, mint a borjú!... De hát én számítottam magukra, becsületszavamra mondom. Aszontam az uramnak: „Ne félj, *fijam*, az én gazdáim nem fogják sajnálni tőled a kenyeret..."

Pons válasz nélkül hagyta ezeket az ad testamentum tett célzásokat. A házmesterné is hallgatott: feleletre várt.

- Majd Schmucke jóindulatába ajánlom - szólalt meg végre a beteg.

- Ó, hát akármit is tesz az érdekemben, jól teszi! Rábízom magam a jó szivire... Ne beszéljünk erről többé, mert megszégyenít vele, édes angyalom; arra gondoljon csak, hogy meggyógyuljon! Meglátja, még bennünket is túlél maga...

Mélységes nyugtalanság vett erőt a házmesterné szívén. Elhatározta, hogy színvallásra kényszeríti gazdáját, mennyit szándékozik ráhagyni a végrendeletében. Pons betegsége óta Schmucke a barátja ágya mellett költötte el vacsoráját; este, amikor az öregúr már megvacsorázott, Cibot-né azonnal Poulain doktorhoz sietett a lakására.

Poulain doktor az Orléans utcában lakott. Kis földszinti lakása előszobából, egy szalonból és két hálószobából állt. Az előszobából nyíló tálalót, amelynek egyik ajtaja a doktor hálószobájába vezetett, rendelővé alakították át. Konyha, cselédszoba és egy kis pince tartozott még a lakáshoz, mely a Császárság korában épült óriási ház egyik szárnyában volt. Ennek az

épületnek a helyén valamikor régi palota állt; a hozzá tartozó kert megmaradt, s a három földszinti lakó használta.

A doktor lakásában minden azonmód maradt, ahogy negyven év előtt volt. A festés, a tapéta, a díszítés, minden a Császárság korát árasztotta. Négy évtizedes mocsok és füst homályosította el a tükröket, képkereteket, a tapéta mintáját, a mennyezetet, a festést. Ennek a kis lakásnak, a Marais kellős közepén, még mindig csak ezer frank volt az évi bére.

Poulainné, a doktor anyja, egy hatvanhét éves asszony, az egyik hálószobában élte öregsége napjait. Nadrágszabóknak dolgozott. Kamáslikat varrt, bőrnadrágokat, nadrágtartót, övet, egyszóval mindent, ami ehhez a szakmához tartozik, bár a szakma lassanként már kimegy a divatból. Felügyelt a fia háztartására és a mindenesre; sohasem mozdult ki a házból, csak a kertecskébe járt ki levegőt szívni; ide nyílt a szalon üveges ajtaja. Húsz éve jutott özvegységre; férje halála után eladta a nadrágszabó műhelyt a szabászának, aki annyi munkát juttatott neki, hogy vagy másfél frankot megkeresett naponta. Egyetlen fia taníttatására áldozta fel mindenét; azt akarta mindenáron, hogy a fia többre vigye az apjánál. Büszke volt az ő *Aesculapiasára*, hitt a boldogulásában, és továbbra is meghozott neki minden áldozatot; boldog volt, hogy gondját viselhette, hogy takarékoskodhat neki; nem volt más álma, mint hogy a fiának mindene meglegyen. És okosan szerette, amire kevés anya képes. Poulainné nem felejtette el, hogy valamikor egyszerű munkásasszony volt; nem akart ártani a fiának, nem akarta, hogy őmiatta kinevessék. A jóasszony ugyanis selypegett, míg Cibot-né a j-ket szaporította. A maga jószántából bebújt a szobájába, ha hébe-hóba egy-egy előkelő páciens jött a doktorhoz, vagy ha az iskolatársai és a kórházi kollégák felkeresték. A doktornak nem kellett soha pironkodnia az anyja miatt, akit nagyon tisztelt; az öregasszony végtelen jósága elfeledtette, hogy tanulatlan.

A nadrágszabóság eladása vagy húszezer frankot hozott; ezt a pénzt az özvegy 1820-ban államkölcsönbe fektette, s az ezeregyszáz frank évi kamat volt minden vagyona. A szomszédok ennek folytán sok-sok éven át, nézhették a kertben a doktorék kötelekre teregetett fehérneműjét. Poulainné a cseléddel takarékosságból mindent otthon mosott. Ez az apró háztartási ügy nagyon ártott a doktornak; senki se hitte el, hogy tehetséges, mert látták, milyen szegény. Az ezeregyszáz frank járadék ráment a házbérre. Poulainnénak, a jóságos, kis kövérke öregasszonynak a munkája fedezte az első időkben a szegényes háztartás minden kiadását. Tizenkét évig járta a doktor kitartóan a maga rögös útját, míg végre meg tudott keresni évente háromezer frankot; Poulainné ekkortájt körülbelül ötezer frankot költhetett a háztartásra. Aki ismeri Párizst, tudja, hogy ez éppen csak a legszükségesebbre elég.

A szalon, ahol a páciensek várakoztak, szegényesen volt bebútorozva. Egy közönséges, sárga virágos mintájú, utrechti bársonnyal behúzott mahagóni kanapé, négy karosszék, hat szék, egy tükrös asztalka és egy teás asztal állt benne, melyek a néhai nadrágszabó hagyatékából származtak, s az ő ízlésére vallottak. Az üvegbura alatt tartott lant formájú lábas óra mellett jobbról-balról egy-egy egyiptomi gyertyatartó állt. Érthetetlen, hogy az ablakokra aggatott függöny hogyan lehetett ennyire tartós, hiszen a jouyi gyárban szőtt, piros-rózsamintás, sárga perkálból készült. Oberkampf[69] 1809-ben dicséretet kapott a császártól a pamutipar e förtelmesen ízléstelen gyártmányaiért.

A doktor rendelőjét is ebben az ízlésben rendezték be; bútorai szintén apja szobájából kerültek ide. Rideg, szegényes, barátságtalan szoba volt. Melyik beteg hisz az olyan orvos tudomá-

[69] *Oberkampf*, Guillaume-Philippe (1738-1815) - gyáros, 1760 táján Jouyban kelmenyomó üzemet alapított, amelynek úttörő szerepe volt a francia szövőiparban.

nyában, akinek a neve nem ismert, és még bútora sincs egy olyan korban, amikor a reklám mindenható, amikor a Concorde tér lámpásait megaranyozzák a szegény ember vigasztalására és elhitetik vele, hogy gazdag polgár!

Az előszoba ebédlőül szolgált. A cseléd ott dolgozott, amikor elvégezte munkáját a konyhában, vagy nem tartózkodott az öreg Poulainné társaságában. Már a bejáratnál lerítt a szomorú lakásról a tisztes nyomor; látszott, hogy a szobákban félnap hosszat senki sem tartózkodik: csak rá kellett nézni az udvari szoba ablakának kis vörös muszlinfüggönyére. A faliszekrények bizonyára megpenészedett pástétommaradékokat, csorba tányérokat, ócska dugókat, egyhetes szalvétákat rejtegetnek, a kis párizsi háztartások mindenféle szégyellni való, de érthetően felgyülemlett kacatját, ami onnan már csak az ószeres kocsijára kerül.

Napjainkban, amikor a garasos haszonlesés befészkelte magát minden ember lelkébe, amikor a pénz ott gurul minden mondatban, az orvos, minthogy anyjának nem voltak társaságbeli kapcsolatai, harmincéves korára még nőtlen maradt. Tíz év alatt a legcsekélyebb ürügy sem akadt, hogy valamilyen szerelmi regényt szőhessen azokban a családokban, ahová a hivatása folytán bejáratos volt. Betegei egy olyan társadalmi réteghez tartoztak, melynek életformái hasonlóak voltak a sajátjához; az otthonok, ahol megfordult, ugyanolyanok voltak, mint a magáé: kishivatalnokok, kisiparosok otthona. Leggazdagabb páciensei a környékbeli mészárosok, pékek, hájas kiskereskedők voltak; ezek az emberek többnyire a természetnek tulajdonították gyógyulásukat, hogy azután két frankjával fizethessék meg a doktor látogatásait, aki gyalogszerrel járt betegeihez. Az orvostudományban a lovas fogat szükségesebb, mint a tudás.

A hétköznapiságba fulladó élet, melyből hiányzik a véletlenek izgalma, idővel a legkalandosabb szellemet is kikezdi. Az ember hozzáidomul sorsához, belenyugszik alantas életébe. Poulain doktor tízévi praxis után tovább folytatta sziszifuszi mesterségét; de már nem küszködött a kétségbeeséssel, ami indulásának napjait megkeserítette. És mégis volt egy kedves álma - de melyik párizsinak nincsen? Rémonencq egy álomban találta meg a gyönyörűséget. Cibot-nénak is megvolt a maga álma. Poulain doktor azt remélte, hogy egyszer majd elhívják egy gazdag, befolyásos beteghez; ő csalhatatlan diagnózisával meggyógyítja, s a beteg pártfogása révén főorvossá nevezik ki valamelyik kórházban, vagy fogház orvosi állást kap, vagy egy bulvárszínház, vagy egy minisztérium orvosa lesz. Ilyen módon került egyébként a városhoz is. Cibot-né elhívta egyszer Pillerault úrhoz, annak a háznak a tulajdonosához, ahol Cibot-ék házmesterek voltak; ő kezelte az öregurat, és ki is gyógyította betegségéből. Pillerault rokonszenvesnek találta a fiatalembert; köszönő látogatást tett nála, s így tárult fel előtte az orvos titkos nyomorúsága. Unokaöccsétől, a minisztertől, aki nagy tisztelője volt, követelte, hogy helyezzék el a kezelőorvosát. Poulain doktor immár ötödik éve töltötte be ezt az állást; a sovány javadalmazás jókor jött, amikor a fiatalember már-már elszánt lépésre határozta magát: a kivándorlásra. Franciaországot elhagyni: siralmas helyzet ez minden francia számára. Poulain doktor elment ugyan Popinot grófhoz megköszönni az állást, minthogy azonban az államférfiúnak a híres Bianchon volt az orvosa, a kérelmező megértette, hogy ebbe a házba hiába is próbálna bejutni. Szegény doktor, már abban a hitben ringatta magát, hogy megszerezte egy befolyásos miniszter protekcióját! A minisztertanács asztalának zöld posztóján ugyanis egy hatalmas kéz tizenhat éve kever tizenkét vagy tizenöt kártyalapot; Popinot gróf pedig, egyike volt ezeknek az ütőkártyáknak. Poulain doktor így hát megint visszapottyant a Marais-ba, s ott pacsmagolt tovább a szegény emberek s a kispolgárok között, s évi ezerkétszáz frank fizetésért hivatalból igazolhatta tovább az elhalálozásokat.

Poulain doktor már cselédkönyves korában kitűnő orvos volt; később óvatos gyakorló orvos vált belőle, s meglehetősen nagy tapasztalatra tett szert. Aki a keze között meghalt, az úgysem

csapott botrányt, s ő minden betegséget in anima vili[70] tanulmányozhatott. És mennyi epét kellett nyelnie! Amúgy is hosszú, mélabús arca néha ijesztő kifejezést öltött. Fessük egy sárga pergamenre Tartuffe izzó szemét és Alceste keserű gyötrelmeit: azután képzeljük el ennek az embernek a járását, a mozdulatait, a tekintetét! Éppoly jó orvosnak tartotta magát, mint a híres Bianchon, de tudta, hogy az ismeretlenségből nem fog kiemelkedni, mert egy vaskéz tartja irgalmatlan szorításában. Poulain doktor kénytelen volt összehasonlítani a maga szerencsés napjainak tízfrankos bevételeit Bianchon öt-hatszáz frankra rúgó napi honoráriumaival! Mennyire megmutatja ez, hogy a demokráciában micsoda gyűlölet él az emberekben! Ez az elnyomott, nagyravágyó ember semmiben sem hibáztathatta önmagát. Egyszer már szerencsét is próbált; feltalált valami hashajtó szert, olyasfélét, mint a Morrisson-pilulák. Rábízta a találmány értékesítését egyik kórházi kollégájára, aki cselédkönyves orvosból gyógyszerésszé lett. A patikus azonban beleszeretett az Ambigu-Comique egyik statisztájába, és csődbe jutott; minthogy a hashajtó szer szabadalma az ő nevére szólt, ez a hatalmas fölfedezés a gyógyszertár új tulajdonosát tette gazdaggá. A volt orvosnövendék Mexikóba hajózott, az arany hazájába, s elvitte a szegény Poulain megtakarított tőkéjét, az ezer frankot; s amikor a doktor visszakérte a lánytól a pénzét, ez ráadásul még uzsorásnak is nevezte. S az öreg Pillerault szerencsés felgyógyulása után többé egyetlenegy gazdag beteg sem jelentkezett! Poulain loholt egyik betegtől a másikhoz; mint egy sovány macska, gyalogosan járta be az egész Marais-t, és ha húsz látogatást tett, legföljebb ha két betegnél kapott két frankot. A jól fizető beteg az ő számára az a ritka madár volt, amelyet *fehér hollónak* neveznek a föld minden tájain.

A fiatal ügyvéd, akinek nincsenek ügyei, a fiatal orvos, akinek nincsenek betegei; íme, ők fejezik ki a legmegragadóbban azt az ildomos kétségbeesést, amely annyira jellemzi Párizst; e néma, hideg kétségbeesés hordozója fekete kabátba-nadrágba öltözik, s ruhájának fehérre kopott varrásai a padlásszobák cinkpárkányát juttatják az ember eszébe; fényes szaténmellényt visel, és szent áhítattal kímélt kalapot, régi kesztyűt, pamutanyagból készült inget. Az egész ember olyan, mint egy bánatos költemény; komor, akár a Conciergerie titkai. Mások nyomorúságába, a költő, a festő, a színész, a muzsikus nyomorába derűt visz a művészetből természetesen áradó vidámság meg a gondtalan bohémvilág, ahová a művész mindjárt kezdetben bekerül - csak később vezet innen az út a lángelme remeteségébe! De az ügyvéd meg az orvos, aki gyalogosan sétáltatja fekete ruháját, olyan hivatást űz, ahol csupa sebet lát; csupán szégyenletes vonásaikat mutatják meg nekik az emberek. A szegény ügyvédnek és a szegény orvosnak a kezdet meglapulásai közepette sötétté, kihívóvá lesz az arckifejezése; tömény gyűlölet és nagyravágyás lövell ki a tekintetükből, mint a lappangó tűzvész lobbanásai. Ha két iskolatárs, egykori jó barátok, húsz esztendő elmúltával összetalálkoznak, a gazdag messziről elkerüli szegény társát, nem ismeri meg, elrémül, hogy micsoda mély szakadékkal választotta el kettejüket a sors. Egyikük a szerencse ficánkoló paripáin vagy a siker aranyos fellegein futotta végig az életét; a másik föld alatt járt, a párizsi kloakában, és magán viseli annak bélyegét. Hány régi barát kerülte el a doktort, amikor ennek császárkabátját meg mellényét megpillantotta!

Ezek után már könnyű megérteni, hogy Poulain doktor miért játszotta el oly kitűnően szerepét Cibot-né életveszélyes megbetegedésének komédiájában. A mohókat, a nagyravágyókat könnyű felismerni. Poulain semmiféle sérülést nem talált a házmesterné belső szerveiben; az asszonynak bámulatosan szabályos volt az érverése, tökéletes könnyedséggel mozgatta tagjait. De amikor az orvos a nő hangos jajveszékelését hallotta, megértette, hogy Cibot-né

[70] *in anima vili* - alsóbbrendű lényen (latin)

valamilyen érdekből teszi magát úgy, mintha a halálán volna. Az asszony kétségtelenül színlel, de a súlyos betegség gyors kikezelésének híre terjed majd a környéken, s így a doktor még el is túlozta az esetet; olyan értelemben beszélt, hogyha kellő időben kezelésbe veheti Cibot-nét, helyre fogja hozni a „sérvét". Tessék-lássék orvosságokat szedetett a házmesternével, s egy fantasztikus operációt végzett el rajta, amit, persze, teljes siker koronázott. Kikeresett Desplein rendkívüli gyógykezeléseinek gyűjteményéből egy különleges esetet, Cibot-néra alkalmazta, és szerényen a nagy sebész érdemének tulajdonította a sikeres műtétet; ő csak Desplein követőjének adta ki magát.

Ilyen vakmerőségekre képesek a kezdők Párizsban. Minden létra jó nekik, hogy fölkapaszkodhassanak. De minthogy idővel minden elkopik, még a létra foka is, nem mindegyik foglalkozásban tudja már a kezdő, hogy milyen fából faragják a fokokat. A párizsi ember némelykor megmakacsolja magát; nem olvad el a sikertől. Beleun abba, hogy piedesztálokat emeljen, duzzog, mint az elkényeztetett gyermek, nem kell neki több bálvány - vagy - őszintén, szólva -, a tehetséges emberek sem találják el mindig, hogy mi az, amit a párizsi minden porcikájával szeret. Az ér, ahonnan a lángelmét kibányásszák, itt-ott megszakad; s a párizsi erre megcsökönyösödik - van úgy, hogy nem akar aranyba foglalt képszerűségeket imádni.

Cibot-né szokott hirtelenségével nyitott rá a doktorra, aki öreg édesanyjával éppen asztalnál ült, és madársalátát evett, ami tudvalevően a legolcsóbbik fajta saláta; csemegéjük pedig mindössze egy keskeny szelet Brie-sajt volt, s egy kis tányérban némi diákabrak, sok száraz szőlőcsutkával, egy másik tányérban meg hullott-alma.

- Maradjon csak, édesanyám - mondta a doktor, megfogva az öregasszony karját. - Ez a hölgy Cibot-né, már beszéltem róla.

- Van szerencsém, nagyságos asszony, jó napot kívánok, doktor úr - mondta Cibot-né. Az orvos székkel kínálta meg, s az asszony leült. - A hölgy a kegyed édesanyja? Nagysád boldog lehet, hogy ilyen tehetséges fia van. Tudniillik ő az én megmentőm, ő húzott ki engem a halál torkából.

Az özvegyasszony kedvesnek találta Cibot-nét, hogy fiát dicséri.

- Azért jöttem, kedves doktor úr, mert meg akartam mondani, négyszemközt, hogy a szegény Pons úr bizony rosszul van, és hát beszélni szeretnék kegyeddel *eztet* illetőleg...

- Menjünk át a szalonba - mondta Poulain, s egy jelentős mozdulattal a cselédre mutatott.

A szalonban azután, Cibot-né körülményesen elmagyarázta, hogy milyen helyzetbe került a két agglegénnyel, elmesélte, hogy pénzt kölcsönzött nekik, s kellőképpen kiszépítette ezt a históriát, elzengvén, hogy ő tíz éven át mekkora szolgálatokat tett Ponsnak és Schmuckénak. Őszerinte a két öregember már rég elpusztult volna, ha anyai gondjaiba nem veszi szegényeket. Angyalnak adta ki magát, s annyit hazudott össze, bőséges könnyekkel öntözve elbeszélését, hogy az öreg Poulainné végül elérzékenyült.

- Megérti, kedves doktor úr - mondta végezetül Cibot-né -, hogy mégiscsak tudni kéne, mit szándékozik tenni érettem Pons úr abban az esetben, ha meg találna halni; Isten ments, dehogy kívánom én ezt neki, tessék elhinni, nagyságos asszony, az, az én életem, hogy gondját viselem az én szegénykéimnek, ha az egyiket elveszi tőlem az Isten, majd a másikat fogom gondozni. Énnekem olyan a természetem, hogy nekem az anyaság az én mindenem. Én nem tudom, hová lennék, ha nem törődnék valakivel, akit úgy tudok szeretni, mint a saját gyermekemet... Szóval, ha *ja* doktor úrnak nincs ellenére, nagy szívességet tehetne nekem, és én szívesen meg is hálálnám, tudniillik, ha beszélne rólam Pons úrral. Úristen, egy

ezerfrankos járadék, hát az csak nem sok, kérem szépen?... Ez csak tiszta haszon a Schmucke úr számára... A mi drága betegünk azt mondta, hogy majd beajánl ennek a szegény németnek, mert hát ő úgy gondolja, hogy az lesz az örökös... De hát mit kezdjek én egy emberrel, aki nem tud franciául két értelmes mondatot se összehozni, és különben is képes lesz és elmegy Németországba, úgy kétségbe lesz esve, *ja* barátja halála miatt!...

- Kedves Cibot-né - felelte a doktor elkomolyodva -, ezek az ügyek nem tartoznak az orvosra. Ha kiderül, hogy beavatkoztam valamelyik betegem végrendeletébe, eltiltanak a hivatásom gyakorlásától. Törvény tiltja, hogy az orvos hagyatékot fogadjon el a betegétől...

- Buta egy törvény! Ki akadályozhat meg engem, hogy osztozkodjak magával az örökségen? - vágta rá tüstént az asszony.

- De én még tovább megyek - folytatta a doktor. - Orvosi lelkiismeretem tiltja, hogy Pons úrral a halálról beszéljek. Először is, e pillanatban még nincs olyan veszélyes szakaszban a betegség, de ha én ilyesmit emlegetnék előtte, az annyira felizgatná, hogy komolyan megártana neki, és a betegség akkor valóban halálos kimenetelű lehet...

- Nohát, én pedig, nem teszek lakatot a nyelvemre, és meg szoktam mondani neki, hogy hozza rendbe, *ja* dolgait - kiáltott fel Cibot-né. - Mégse lett tülle rosszabbul... Ne féljen, megszokta.

- Hagyjuk ezt abba, kedves Cibot-né!... Ezek a dolgok nem az orvosra tartoznak, hanem a közjegyzőre...

- Édes doktor úr, és ha eszébe jutna Pons úrnak, hogy megkérdezze magát, hányadán van? És ha jót tenne neki, hogy intézkedik? Akkor se mondaná meg neki, hogy bizony csak használ az egészségének, ha már lerázza, *ja* nyakáról az egész dolgot... Akkor aztán szóba hozhatna engem is...

- Ó, ha ő maga hozza szóba, hogy végrendelkezni akar, én nem beszélem le - mondta Poulain doktor.

- Na jó! Ez már beszéd! - kiáltott föl Cibot-né. - Eljöttem a doktor úrhoz megköszönni, hogy meggyógyított - tette hozzá, s egy hajcsavaró-papírt csúsztatott a doktor markába; a papírban három aranypénz volt. - Nem tudok többet adni pillanatnyilag. Jaj, ha én gazdag volnék, kegyed is gazdag lenne, drága doktor úr, hiszen kegyed a Jóisten angyala itt e földön... Igen, nagyságos asszony, a kegyed fia - angyal!

Cibot-né felállt. Poulainné szeretetre méltóan elköszönt tőle, a doktor pedig, kikísérte a lépcsőházig. S ott, kint, a lakás előtt, pokoli fény villant fel az utcasarki Lady Macbeth arcán: a szörnyű asszony ráeszmélt, hogy az orvos máris a bűntársa lett, hiszen tiszteletdíjat fogadott el tőle, egy színlelt betegségért.

- Mondja csak, édes doktor úr - szólt hozzá -, ha már kihúzott a bajból, amikor az a balesetem volt, miért nem akar most megmenteni a nyomorúságtól? Csak néhány szavába kerülne...

A doktor látta már, hogy csak a kisujját mutatta az ördögnek, s az most az egész kezét kívánja. Megijedt, hogy olcsón fogja eljátszani a becsületét, s az asszony ördögi, ötleténél is ördögibb gondolata támadt.

- Nézze, kedves Cibot-né - mondta, s visszavezette az asszonyt a lakásba, bement vele a rendelőbe -, én le vagyok kötelezve magának, hiszen magának köszönhetem az állásomat, és le is fogom róni a hálámat...

- Megosztozunk - mondta hirtelen az asszony.

- Micsodán? - kérdezte a doktor.

- Az örökségen - mondta a házmesterné.

- Maga nem ismer engem - vágott vissza a doktor, s adta a feddhetetlen jellemű férfiút. - Erről többet nem beszélünk. Van egy iskolatársam, nagyon értelmes fickó, akihez szoros barátság fűz, már csak azért is, mert éppoly kevés szerencséje volt az életben, mint jómagamnak. Én orvostanhallgató voltam, ő meg jogászkodott; míg én cselédkönyves orvos voltam a kórházban, ő egy Couture nevezetű ügyvédnél bojtárkodott. Az ő apja csizmadia volt, az én apám nadrágszabó. Se barátokra, se vagyonra nem tett szert, mert végeredményben vagyont is csak az összeköttetései révén szerez az ember. Nem volt annyi pénze, hogy Párizsban ügyvédi irodát nyithatott volna, hát elment vidékre, Mantes-ba... Csakhogy vidéken vajmi kevéssé értik meg az intelligens párizsi embert, és ezerféle kellemetlenséget csináltak a barátomnak.

- A gyalázatosak! - kiáltott fel Cibot-né.

- Úgy van - folytatta a doktor. - Szövetkeztek ellene, úgyhogy el is kellett adnia az irodáját. Olyan dolgokat hoztak föl ellene, s úgy keverték a kártyát, hogy a látszat a barátom ellen szólt. Az államügyész is beavatkozott az ügybe, odavalósi, hát a földijeihez húzott. A barátom, szegény fickó, még nálam is soványabb, kopottabb, ő is egy ilyen nyomorúságos lakásban lakik, egyébként Fraisier-nek hívják. Itt húzódott meg a mi kerületünkben, s ügyvéd létére kénytelen a békebíró meg a közönséges rendőrbíróság előtt pörösködni. Itt lakik a közelben, a Perle utcában. Menjen el a 9-es számú házba, föl a harmadik emeletre, s a lépcsőházban látni fog egy kis piros táblát, amire aranybetűvel van rányomtatva: *Fraisier, ügyvéd*. Fraisier főleg a kerületünkben lakó házmesterek, munkások és szegény emberek ügyeit vállalja, egész mérsékelt áron. Becsületes ember, mert ugye, mondanom sem kell, hogy amilyen tehetséges, már rég hintón járhatna, ha csirkefogó volna. Én ma este beszélni fogok Fraisier barátommal. Menjen el hozzá holnap kora reggel; ő ismeri Louchard urat, a kereskedelmi törvényszékről, Tabareau urat, a járásbírósági végrehajtót, Vitel urat, a békebírót, és Trognon urat, a jegyzőt; a kerület legtekintélyesebb jogászai támogatják. Ha elvállalja az ügyét, ha maga el tudja intézni, hogy Pons úr őhozzá forduljon jogi tanácsért, akkor, látja, olyan ember kezében lesz a dolga, aki azt személyes ügyének tekinti. Csakhogy aztán ne csináljon vele is úgy, mint ahogy velem tette, ne ajánljon föl neki valami olyan egyezséget, ami sértő egy tisztességes emberre nézve: van annak esze, meg fogják érteni egymást. Ami pedig a tiszteletdíjat illeti, majd én közbenjárok...

Cibot-né kaján pillantást vetett a doktorra.

- Ez az, az ügyvéd - kérdezte -, aki *jaz* Ó-Templom utcai rőfösnét, a Florimond-nét kihúzta, *ja* csávából, a barátja örökségét illetőleg?

- Igen, ő az - mondta a doktor.

- Nahát, micsoda szörnyűség! - kiáltott fel Cibotné. - Kipörölt az asszonynak kétezer frank évjáradékot, és amikor megkérte, *ja* kezét, az nem ment hozzá. Azt beszélik, hogy a nő tizenkét hollandi vászoninget és huszonnégy zsebkendőt adott neki, szóval kistafirozta, és úgy gondolta, hogy ezzel aztán már le is rótta a tartozását!

- Kedves Cibot-né, az a fehérnemű ezer frankot ért. Fraisier akkor még kezdő ember volt itt a kerületben, és nagy szüksége volt rá. Az asszony egyébként szó nélkül kifizette az ügyvédi költségjegyzéket... Ez az ügy más ügyeket is hozott Fraisier-nek: ő most nagyon elfoglalt ember, csakhogy az ő kliensei meg az én pácienseim egy kalap alá tartoznak...

- Hiába, mindig csak a becsületes embernek kell megszenvedni ezen a földön! - felelte a házmesterné. - Hát Isten vele, köszönöm, kedves jó doktor úr!

Itt kezdődik egy tragédia, vagy, ha úgy tetszik, a rettentő komédia, amely egy agglegény haláláról szól. Ezt az agglegényt a külső dolgokban rejlő erő kiszolgáltatta az ágya köré sereglő pénzsóvár emberek kapzsiságának. A ragadozóknak ebben az esetben segítőtársai is voltak: egy ember, aki bolondja volt a képeknek (s van-e ennél hatalmasabb szenvedély?); a haszonra éhes Fraisier, akitől meg fog borzadni az olvasó, ha majd odújában megpillantja - s a mohó Rémonencq, aki mindenre képes volt, még arra is, hogy bűnt kövessen el, mert mindenáron tőkét akart magának szerezni. Elbeszélésünk ez idáig mintegy előjátékul szolgált csak a komédiának; a szereplők egyébként ugyanazok lesznek, mint akik mostanáig mozogtak a színen.

Vannak szavak, amelyeknek az értéke az idők folyamán lecsökken. Ezt a furcsa társadalmi jelenséget köteteken át lehetne magyarázni. Ha egy ügyvédnek írunk, és homme de loi-nak (prókátornak) tituláljuk, éppoly, sértésnek veszi, mint a gyarmatáru nagykereskedő, akinek így címezzük a levelünket: „X. fűszeres úrnak". Egy csomó társaságbeli ember nem tudja (pedig tudhatná, minthogy a finom modor árnyalatbeli különbségeinek ismeretéből áll minden tudománya), hogy tollforgatónak mondani valakit a legkegyetlenebb sértés, amivel íróembert illethetünk. A szavak életét és halálát a legjobban a monsieur szó példázza. Monsieur voltaképp monseigneur-t jelentett. Ez a valaha oly sokat jelentő cím, amelynek sier-ből sire-re változott alakja ma a királyok megszólítása, most mindenkit megillet; viszont ha egy gyászjelentésben véletlenül felbukkan a messire, mely nem egyéb, mint párja és megfelelője a monsieur-nek, a republikánus lapok nyomban cikkeznek róla. Bírósági tanácselnök, ülnök, jogtudós, bíró, ügyvéd, kancellárista, ügyvivő, végrehajtó, közgyám, meghatalmazott személy, jogi képviselő, védőügyvéd - ezekbe a válfajokba sorolhatók mindazok, akik igazságot szolgáltatnak, vagy pedig csűrik-csavarják az igazságot. E létra legalsó fokain áll a *végrehajtó közeg* és a *prókátor*. A végrehajtó közeg, akit közönségesen törvényszolgának neveznek, véletlen-hozta igazságügyi ember, arra való, hogy az ítéletek végrehajtását biztosítsa; polgári ügyekben afféle alkalmi hóhér. Ami az, homme de loi-t, a prókátort illeti, ez a sértő elnevezés magának a foglalkozásnak szól. A prókátor az igazságszolgáltatásban az, ami a tollforgató az irodalomban. Franciaországban is dúl minden foglalkozási ágban a kenyéririgység, s talált is minden mesterségre valami csúfnevet. Ahány foglalkozás, annyi címeres sértés. Az, homme de lettres és homme de loi szóknak csupán egyes számban van némi megvetés ízük. Azt, hogy les gens de lettres, les gens de loi, már bízvást mondhatjuk, senkit sem fogunk megsérteni vele. Párizsban minden foglalkozásnak megvannak a maga omegái, olyan egyének, akik az illető foglalkozást egy szinten űzik az utca életével, a néppel. A prókátor, a kis zugügyvéd még ma is megél bizonyos városrészekben, mint ahogyan a vásárcsarnokban is megtalálható a kosztpénzre kölcsönző kis uzsorás, aki úgy viszonylik a nagy bankvállalatokhoz, mint Fraisier az ügyvédi kamarához. Különös, de az egyszerű emberek éppúgy félnek a bejegyzett ügyvédtől, mint a divatos vendéglőktől. Zugírászokhoz fordulnak, mint ahogy inni is kocsmába járnak. Ki-ki ahhoz húz, aki hozzá a legközelebb - a társadalom minden rétegében érvényesül ez a törvény. Csak a kiváltságos emberek hágnak szívesen a magasba; csak a nagy lelkek nem szenvednek, ha magasabb rangú emberrel állnak szemben, s ki is vívják maguknak az őket, megillető helyet - mint Beaumarchais, aki leejtette kezéből egy nagyúr óráját, amikor az meg akarta őt alázni. Vannak azonban nagyszerű kivételek; a felkapaszkodottak, s különösen azok, akik el tudják titkolni, hogy hol ringott bölcsőjük.

Másnap reggel hat órakor Cibot-né a Perle utcában jól megnézte azt a házat, ahol jövendőbeli jogtanácsosa, Fraisier uraság, a prókátor lakott. Régi ház volt, egykori kispolgárok laktak benne. Hosszú kapualj vezetett a lépcsőhöz. A földszinten a portásfülke és mellette egy műasztalos üzlete; az üzlethez tartozó műhelyt és a raktárt a ház falai közé ékelt kis udvaron

zsúfolták össze. A földszintet két részre osztotta a bejáró meg a salétromos nedvességtől redves lépcsőház. Mintha leprás lett volna az egész épület.

Cibot-né egyenesen a portásfülkéhez ment. Cibot kollégája, egy varga, a feleségével és két apró gyermekével tanyázott a kis udvar felől megvilágított, tíz négyzetláb nagyságú helyiségben. Cibot-né megmondta, mi a neve s a foglalkozása, beszélt a Normandie utcai házról; ezek után a két asszony gyorsan összemelegedett. A pletykára szánt negyedóra után, miközben Fraisier úr házmesternéje reggelit készített férjének s a két gyereknek, Cibot-né a lakókra terelte a beszédet, s a prókátor felől érdeklődött.

- Tanácsot szeretnék kérni tőle valami ügyben - mondotta. - Poulain doktor úr, a barátja, biztosan már be is ajánlott neki. Ismeri kegyed Poulain doktor urat?

- Hogyne ismerném! - felelte a Perle utcai házmesterné. - A kislányomnak torokgyíkja volt, és ő mentette meg az életét.

- Énnekem is megmentette *jaz* életemet, nagysád... Miféle ember ez a Fraisier úr?

- Olyan ember ez, kedves nagysád - mondta a házmesterné -, hogy a hónap végén még a leveleiért kifizetett portót is alig tudjuk kiszedni belőle.

Ebből a feleletből az értelmes Cibot-né mindent megértett.

- A szegény ember is lehet tisztességes.

- Miért ne lehetne? - mondta erre a vargáné. - Minket sem vet fel a pénz, még a garast is élére kell, rakjuk, de azért senki fiától sem vettünk még el egy fillért sem.

Cibot-né fülének úgy hangzott ez a beszéd, mint aki a saját szavait hallja.

- Mondja csak, drágám, ugye megbízhatok benne?

- Hát persze! Ha Fraisier úr jóindulattal van valaki iránt, akkor nincsen párja ennek az embernek, aszonta nekem a Florimond-né.

- Na, hát akkor miért nem ment hozzá, *ja* Florimond-né, mikor neki köszönheti a pénzét? - firtatta tovább Cibot-né. - Az mégiscsak valami, ha egy kis boltosnéból, akit egy vénember tartott ki, ügyvédné lehet...

- Hogy miért nem ment hozzá? - mondta a házmesterné, s behúzta Cibot-nét a kapualjba. - Kegyed ugye most felmegy hozzá, nagysád?... No, majd ha bent lesz a szobájában, megtudja, miért.

A lépcsőt a kis udvarra néző tolóablakok világították meg, s mindjárt szembetűnt, hogy a háztulajdonos és Fraisier uraság kivételével a többi lakó kézműves-mesterséget folytat. A sáros lépcsőfokokon ott éktelenkedett mindenféle mesterség hulladéka: rézforgács, törött gombok, muszlin- és gyékényfoszlányok. A felső emeletek műhelyeiben dolgozó inasgyerekek szemérmetlen torzképeket rajzoltak a falra.

A házmesterné utolsó megjegyzésére Cibot-néban motoszkálni kezdett a kíváncsiság. Mi sem természetesebb, mint hogy beszélni fog a doktor barátjával, de hogy rábízza-e az ügyét, vagy sem, azt attól tette függővé, milyen benyomást tesz rá az ügyvéd.

- Én csak azt csodálom, hogy Sauvage-né hogyan bír megmaradni nála - mondta magyarázatként a házmesterné, aki követte Cibot-nét a lépcsőn. - Elkísérem kegyedet, nagysád - tette még hozzá. - Fölviszem a tejet meg az újságot a háziúrnak.

Cibot-né fölkapaszkodott a második emeletre - magasföldszint is volt -, s egy ütött-kopott, mocskos ajtó elé ért. A hitvány vörös festést a sok kéz nyomától húsz centiméter szélességben fekete piszokréteg födte. Elegáns házakban az építész úgy előzi meg ezt a lerakódást, hogy a zárak fölé s alá üveglapokat tesz. Az ajtóba vágott kémlelő ablakot olyasféle lepedék tömte el, mint amivel a vendéglősök szokták bevonni a fiatalabb évjáratú butéliákat, hogy azután óbor gyanánt felszolgálhassák. Az ajtó itt csak arra volt jó, hogy börtönajtóra emlékeztesse az embert, s jól illett a lóhere formájú vasaláshoz, a hatalmas sarokvasakhoz, az otromba szögeléshez. Valami zsugori ember találhatta ki ezt a szerkezetet, vagy egy mérges firkász, aki az egész világgal hadilábon áll. A háztartások szennyvizét levezető csatorna kipárolgása elkeveredett a bűzös lépcsőház levegőjével; a tetőzetre a gyertyafüst arabeszkeket rajzolt - s micsoda arabeszkeket! A csengőzsinór, melynek végén mocskos gomb fityegett, kis csengőt szólaltatott meg; gyöngén szólt, mert a fém meg volt repedve. Minden tárgy összhangban volt a förtelmes környezettel.

Súlyos léptek közeledtek az ajtóhoz, s Cibot-né egy trabális asszony asztmatikus lélegzését hallotta. S íme: megjelent előtte Sauvage-né! Olyan volt ez a nő, mint Adriaen Brouwer vénasszonyai a boszorkányszombatra induló banyákat ábrázoló képen: egy méter nyolcvan centi magas némber; marcona képe még Cibot-né arcánál is szőrösebb; betegesen el volt hízva, s rettenetes, olcsó, tarka barhetruhát viselt, s fején műselyem anyagból készült főkötőt. Az asszony nem volt már fiatal, de még mindig bodorította a haját; fürtjeit papírcsíkokba csavarta, s erre azokat a nyomtatványokat használta fel, amelyeket a gazdája ingyen kapott; fülében aranykarikákat viselt. Ez a női cerberus horpadt pléhserpenyőt tartott a kezében, a kifutott tej, émelyítő, orrfacsaró szaga érezhető volt a lépcsőház áporodott levegőjében.

- Mit óhajt, *naccsád*? - kérdezte Sauvage-né.

Véraláfutásos szeme gyilkos, fenyegető pillantást vetett Cibot-néra: bizonnyal úgy találta, hogy a látogató túlságosan kiöltözött.

- Fraisier urat keresem, Poulain doktor, a barátja küldött ide.

- Fáradjon be, naccsád - felelte erre Sauvage-né, s az arca hirtelen igen barátságossá vált. Ami arra vallott, hogy előre tudott a reggeli látogatásról.

Fraisier uraság férfias külsejű cselédje színpadiasan meghajolt, majd hirtelen kinyitotta az utcára néző dolgozószoba ajtaját, ahol a hajdani mantes-i ügyvéd ült. Ez a szobácska pontosan olyan volt, mint a harmadrendű kis végrehajtók kis irodája; az iratszekrények fája megfeketedett, az ősrégi aktacsomókon pamacsokban állt a penész, mint a vén papok arcán a borosta, és szánalmasan kifityegett belőlük a vörös madzag; a kartotékokból egérszag áradt, a poros padló szürke volt, a mennyezet megsárgult a füsttől. A kandalló fölött függő tükör megvakult, s lent, az Öntöttvas lábakon egyetlen, lassan égő tuskó feküdt; a hatvan frankot érő modern, berakott állóórát valami bírósági árverésen vették; mellette a két cink gyertyatartó rokokó idomokat mímelt, de sikertelenül, mert több helyen lekopott róla a festék, s kilátszott a fém.

Maga Fraisier úr száraz, beteges, vörös képű kis ember volt. Igen rossz lehetett a vére, mert tele volt pattanásokkal, és folyton vakargatta a jobb karját. Hátracsúszott parókája alól kidomborodott téglavörös, komor homloka. Nádfonatú karosszékben ült, egy zöld bőrpárnán; amikor a látogató belépett, fölemelkedett, s barátságos arcot öltve, fuvolázó hangon megszólalt, s egy széket tolt vendége elé:

- Cibot-né, ugyebár?...

- Igenis, én vagyok - felelte a házmesterné, akinek egyszeribe elillant a szokott önbizalma.

Cibot-nét megrémítette ez a hang - olyan volt, mint a csengő hangja. S megrémült kiszemelt jogtanácsosa zöld színű szemének zölden villogó tekintetétől is. A szobában meggyülemlett ennek az embernek a szaga, és pestisessé tette a levegőt. Cibot-né most már megértette, hogy Florimond-né miért nem volt hajlandó fölvenni a Fraisier nevet.

- Poulain doktor beszélt nekem magáról, kedves hölgyem - mondta a prókátor azon a mesterkélt hangon, amit általában fuvolázásnak mondanak, de a szava azért csak savanyúan, hígan csörgedezett, mint a lőre.

A zugírász azután megpróbálta rendbe szedni öltözékét. Mintás flanell házikabátja két szárnyát összefogta kopott, avítt gyapjúalsóba bújtatott lábszára és hegyes térde fölött; a házikabát nehéz vattabélése mindenütt kikandikált a szakadásokon, és lehúzta a kabát mindkét szárnyát, úgyhogy kilátszott alóla a feketéssé vált pamut lélekmelegítő. Fraisier kackiás mozdulattal szorosabbra kötötte a rakoncátlan házikabát derékzsinórját, hogy nádszálvékony termete jobban kirajzolódjék; majd a csípővassal összekotort a kandallóban két parázsdarabot, melyek egy tuskóból hullottak szét, és mégis oly messzire kerültek egymástól, mint az ellenséges testvérek. Egyszerre csak eszébe jutott valami, s fölállt.

- Sauvage-né! - kiáltotta.

- Na, mit akar?

- Ha jön valaki, mondja, hogy nem vagyok itthon.

- Jó, jó, úgyis tudom! - felelte harsogó hangján a némber.

- Az öreg dajkám - magyarázta zavartan a prókátor Cibot-nénak.

- Ej, de csecse, nagy a csöcse! - vágta rá a vásárcsarnok hajdani tündére.

Fraisier nevetett a szójátékon, és elreteszelte az ajtót, hogy a házvezetőnője be ne nyisson, miközben Cibot-né előadja bizalmas közléseit.

- Nos, magyarázza el nekem az ügyét, jóasszony - mondta a prókátor, és közben folyton a házikabátját igazgatta. - Akit az én egyetlen barátom ajánl hozzám, az számíthat rám... mégpedig föltétlenül!

Cibot-né félóra hosszat beszélt, s a zugírász még csak egy közbeszólással sem szakította félbe. Kíváncsi arccal hallgatta, mint a fiatal regruta a vén hadastyánt. Igen, Fraisier alázatosan hallgatott, szemlátomást feszült figyelemmel kísérte az asszony szóáradatát (hogy hogyan ömlött belőle a szó, abból az olvasó már kapott egy-egy ízelítőt a Cibot-né s a szegény Pons között lejátszódott jelenetekben), s ezzel bizonyos mértékben leszerelte a házmesterné gyanakvását, akiben ez az ocsmány környezet bizalmatlanságot keltett. Cibot-né azután elhallgatott; tanácsra várt. A kis prókátor feketepontos zöld szemével leendő ügyfele arcát fürkészte, s egyszerre csak köhögés fogta el, mintha a halál kutyái ugatnának belőle. Egy majolika csésze után nyúlt, ami félig volt töltve herbateával, azt kiitta.

- Poulain nélkül már rég meghaltam volna, kedves asszonyom - válaszolta Fraisier a házmesterné anyáskodó pillantására. - Most is azt ígéri, hogy kigyógyít…

Közben az ügyvéd mintha meg is feledkezett volna ügyfele bizalmas közléseiről. Az asszony már azon volt, hogy faképnél hagyja ezt a halálosan beteg embert.

- Asszonyom - folytatta elkomolyodva az ügyvéd -, örökösödési ügyekben két dolgot kell tudni, mielőtt egy lépést is tenne az ember. Először, hogy az örökség megéri-e a fáradságot; másodszor: hogy kik az örökösök. Mert ha az örökösök szabad prédának tekintik az örökséget, akkor csupa ellenséggel állunk szemben.

Cibot-né erre Rémonencqról és Élie Magusról kezdett beszélni. Elmondta, hogy a két ravasz róka hatszázezer frankra becsüli a képgyűjteményt.

- Kérdés, hogy megvennék-e ezen az áron? - mondta erre a prókátor. - Nézze, asszonyom, mi ügyvédek nem hiszünk a képekben. Lehet, hogy egy kép csak két frank ára vászon - de lehet egy százezer frank értékű festmény is! Márpedig a százezer frankot érő, festményeket jól ismerik - de mennyire lehet tévedni az effajta értékekben, még a leghíresebb daraboknál is! Egyik híres pénzember, akinek nagyra tartották a képtárát - műértők látogatták, metszeteket csináltattak a képeiről (igen kérem, *metszeteket*!) -, állítólag milliókat költött a gyűjteményére... Nos, a bankár meghalt, mert hát egyszer mindnyájan meghalunk, és kérem, a *valódi képeit* mindössze kétszázezer frankért lehetett eladni! El kell hozni az urakat énhozzám... Most pedig lássuk, hogy állunk az örökösökkel.

Azzal Fraisier megint áhítatosan hallgatni kezdett. Camusot tanácselnök nevének hallatára megcsóválta a fejét, lebiggyesztette az ajkát. Cibot-né erre csupa figyelem lett: olvasni próbált ebből a kegyetlen arcból, s mit látott? Azt, amit közönségesen pléhpofának szoktak mondani.

- Igenis, kedves uram - ismételte az asszony -, Pons úr édes unokatestvére Camusot de Marville tanácselnöknek. Folyton azt hajtogatja, hogy így a rokona, úgy a rokona. Camusot úr, a selyemkereskedő...

- Aki most nemrégiben a felsőház tagja lett...

- Igenis... Szóval Camusot úr első felesége egy Pons leány volt, az én Pons uramnak az elsőfokú unokatestvére.

- Tehát másodfokú unokatestvére a tanácselnöknek.

- Már semmije se, mert összevesztek.

Mielőtt Camusot de Marville Párizsba került, öt évig a mantes-i törvényszék tanácselnöke volt. Mantes-ban jól emlékeztek rá, ezen felül régi összeköttetései is megmaradtak. A bíróval, aki az utódja lett, annak idején a legjobb barátságban volt, s ez még ma is tanácselnök az ottani törvényszéken, tehát alaposan ismerte Fraisier-t. Fraisier-nek is voltak kapcsolatai ezzel a Leboeuf nevű elnökkel, és így mindent tudott Camusot elnökné és Marville múltjáról.

- Tudja-e, asszonyom - mondta a prókátor, amikor a vörös zsilip végre bezárult, és Cibot-né ajkán elapadt a hömpölygő szóáradat -, tudja-e, hogy olyan valaki lesz a maga első számú ellensége, aki vérpadra küldheti az embereket?

Cibot-né akkorát szökkent a székén, mint a skatulyából kipattanó keljfeljancsi.

- Csillapodjék, kedves nagysád - folytatta Fraisier. - Maga természetesen nem tudhatja, mit jelent az, ha valaki a párizsi királyi törvényszék vádtanácsának az elnöke. Azt azonban tudhatta volna, hogy Pons úrnak természetes, törvényes örököse van. Camusot de Marville tanácselnök a maga betegének egyetlen örököse, de harmadfokú oldalági rokon, tehát Pons a törvény értelmében tetszése szerint rendelkezhet a vagyonával. Még valami: maga nem tudja, hogy a tanácselnök leánya vagy hathét előtt férjhez ment Popinot gróf legidősebb fiához. Ez a Popinot gróf a francia felsőház tagja; földművelésügyi és kereskedelmi miniszter volt, s ma egyike a legbefolyásosabb politikusoknak. Ez a rokonság félelmetes erőt jelent; még félelmetesebbet, mint az elnöki hatalom a büntetőtörvényszéken.

Erre a szóra Cibot-né megint összerezzent.

- Igen, ő lesz az, aki majd vérpadra küldi magát! - folytatta Fraisier. - Édes hölgyem, maga nem tudja, hogy mi az a vörös talár[71]! Épp elég, ha az embernek egy közönséges fekete-ruhással gyűlik meg a baja! Hogy engem most itt lát, tönkremenve, halálos betegen... nos, hát ez azért van, mert tudtomon kívül megbántottam egy egyszerű kis vidéki ügyészt! Kénytelen voltam veszteséggel eladni az ügyvédi irodámat, még örültem, hogy a vagyonom árán odébb-állhattam! Ha akkor szembeszegülök vele, föl kellett volna adnom az ügyvédi hivatásomat. És még valamit nem tud: ha csupán Camusot elnökről volna szó, még csak hagyján, de hát, kérem, asszony is van a dologban! Ha maga egyszer szembekerül ezzel az asszonnyal, úgy fog reszketni, mintha máris a vérpad első lépcsőfokán állna, minden haja szála az égnek mered. Az elnökné bosszúálló természetű, képes volna tíz évig azon dolgozni, hogy vermet ásson magának, amibe maga végül úgyis beleesik! Az urát az ujja köré csavarja: Camusot úgy táncol, ahogy az asszony fütyül neki. A Conciergerie-ben öngyilkosságba kergetett egy bájos fiút, és egy gróf, aki hamisítással volt vádolva, hófehérre őszült őmiatta. Kis híján múlt, hogy gyámság alá helyeztette X. Károly udvarának egyik legelőkelőbb nagyurát, Granville urat, a főállamügyészt is megbuktatta...

- Aki az Ó-Templom utcában lakott, a Saint François utca sarkán? - kérdezte Cibot-né.

- Azt, azt. Beszélik, hogy az elnökné igazságügy minisztert szeretne csinálni a férjéből: én azt hiszem, el is fogja érni a célját... Ha ez az asszony fejébe veszi, hogy mindkettőnket törvény elé juttat, és kényszermunkára küldet, én, aki olyan ártatlan vagyok, mint a ma született bárány, azonnal kiváltom az útlevelemet, és kimegyek az Egyesült Államokba... ismerem én az igazságszolgáltatást! Hallgasson csak ide, kedves asszonyom: az elnökné hozzá akarta adni egyetlen leányát a fiatal Popinot grófhoz, aki állítólag örökölni fogja a maga háziurának, Pillerault úrnak a vagyonát, és hogy ez a házasság létrejöjjön, Marville-né mindenét odaadta, amije csak volt, úgyhogy most a férjével együtt az elnöki fizetésből kénytelenek megélni. Mit gondol, kedves hölgyem, hogy ilyen körülmények közt az elnökné majd nem fogja szemmel tartani a maga gazdája hagyatékát?... No, én inkább csupasz mellel nekimennék az ágyútűznek, semmint hogy egy ilyen asszony legyen az ellenségem...

- De hiszen össze vannak veszve... - mondta Cibot-né.

- Hát aztán? - felelte Fraisier. - Egy okkal több! Megölni egy rokont, akinek van valami a rovásán, az is valami, de örökölni tőle - az aztán az öröm!

- Igen ám, de a jóember utálja az örököseit. Egyre azt hajtogatja, hogy ezek az emberek - a nevükre is emlékszem -, Cardot úr, Berthier úr és a többi, úgy keresztülgázoltak rajta, mint a kocsikerék egy tojáson.

- Azt akarja, hogy magát is így széttapossák?

- Uramisten! Uramisten! A Fontaine naccságának mégiscsak igaza volt, megmondta, hogy akadályok állnak az utamba. De azt is megmondta, hogy a végén azért mégiscsak sikerülni fog...

- Idehallgasson, kedves hölgyem... Meglehet, hogy maga ki fog szedni ebből az ügyből harmincezer frankot; de az örökséget verje ki a fejéből... Tegnap este Poulain doktorral beszélgettünk magáról meg erről az ügyről...

Cibot-né megint fölpattant a székről.

- No, mi lelte magát?

---

[71] *vörös talár* - az ügyészek hivatali öltözéke. A bírák fekete talárt viseltek.

- Ismeri az ügyemet? Hát akkor mit hagy itt csörögni, mint a szarka.

- Asszonyság, én ismertem az ügyet, de magát nem ismerem! Ahány ügyfél, annyiféle eset. Embere válogatja...

Cibot-né erre különös pillantást vetett kiszemelt jogtanácsosára. Csupa gyanakvás volt ez a tekintet, s Fraisier ezt észrevette.

- Folytatom - mondta Fraisier. - Szóval, az én Poulain barátomat maga vezette be az öreg Pillerault-hoz, Popinot grófné dédnagyapjához; méltán számíthat már csak ezért is odaadó szolgálataimra. Poulain kéthetenként meg szokta látogatni a maga háziurát - jól jegyezze meg! -, és tőle tudta meg mindazt, amit az imént elmondtam. Az öregúr valamikor nagykereskedő volt, de múltkor azért csak meghívták a dédunokaöccse esküvőjére (mert hát ettől a nagybácsitól örökség néz a fiúra; az öregnek lehet vagy tizenötezer frank évjáradéka, s huszonöt esztendeje úgy él, mint a remete, sok, ha ezer tallért költ egy évben), és hát ő mondta el Poulainnak ezt az egész házassági históriát. Állítólag az öreg muzsikus miatt volt ez az egész perpatvar. A jóember csupa bosszúból gyalázatba akarta keverni az elnök családját. Nem zörög a haraszt, ha nem fújja a szél... A maga betege azt mondja, hogy ártatlan, de az egész társaság sötét gazembernek tartja...

- Nem csodálnám, ha igaz volna! - kiáltott föl Cibot-né. - Képzelje csak, több mint tíz esztendeje a magaméból adok a háztartásába, ezt ő is nagyon jól tudja, és mégsem, akar belevenni a végrendeletébe... Nem, kérem, nem akar, olyan csökönyös ez az ember, mint az öszvér... Tíz napja, hogy a szájába rágom, és a kutya, *ja* füle botját se mozgatja... Annyit mondott csak, hogy majd szól Schmucke úrnak az én érdekemben.

- Szóval annak a Schmuckénak a javára akar végrendelkezni?

- Mindenit neki adja...

- Ide hallgasson, kedves hölgyem: ahhoz, hogy én határozott véleményt alkothassak, és valami tervet csináljak, nekem ismernem kell Schmucke urat, nekem látnom kell, hogy milyen tárgyakból áll a hagyaték, tárgyalnom kell azzal a zsidóval, akiről maga beszélt. Azután pedig, engedje meg, hogy majd én irányítsam kegyedet...

- Majd meglátjuk, kedves Fraisier úr.

- Hogyhogy meglátjuk? - mondta erre Fraisier természetes hangján, és úgy nézett Cibot-néra, mint egy vipera. - Mit jelentsen ez? A jogtanácsosa vagyok, vagy nem? Értsük meg egymást.

Cibot-né megérezte, hogy a másik belelát a gondolataiba, és végigfutott hátán a hideg.

- Én megbízom az ügyvéd úrban - felelte, tehetetlenül vergődve a tigris karmai között.

- Mi, ügyvédek, megszoktuk, hogy az ügyfeleink becsapnak bennünket. Gondolkozzék csak a helyzetén: valóban remek. Ha pontról pontra követni fogja tanácsaimat, kezeskedem, hogy harminc-negyvenezer frankot fog kapni a hagyatékból... Csakhogy az éremnek két oldala van. Tegyük föl, hogy az elnökné megtudja valahonnan, hogy Pons úr öröksége megér egymilliót, és hogy maga ebből le akar csípni valamit - mert mindig akad valaki, aki szívesen továbbadja ezeket a dolgokat! - tette hozzá Fraisier, mintegy közbevetőleg.

A közbevetés elején is, a végén is egy-egy szünetet tartott. Cibot-né megremegett. Rögtön megértette, hogy Fraisier örömest vállalná a besúgó szerepét.

- Akkor pedig, kedves hölgyem, tíz perc alatt ráveszik az öreg Pillerault-t, hogy tegyék ki magukat a házmesterlakásból. Két órát kapnak a hurcolkodásra...

- Na és aztán! - felelte Cibot-né, s harciasan talpra ugrott. - Megmaradok a két uraságnál, mint házvezetőnő.

- Ez kitudódik. Be fogják magát ugratni valamibe. Egy szép napon majd a börtönben ébred, férjestől együtt, főben járó bűnnel vádolva.

- Én?... Én?... Én, aki egy fillérhez se nyúltam a máséból!... Én!... Én!...

Öt álló percig beszélt. Fraisier pedig figyelte ezt a pompás komédiásnőt, mint zengedezi az önmagasztalás dicshimnuszát. A prókátor hideg, gunyoros tekintetével átdöfte az asszonyt; nevetett magában, parókája ide-oda csúszott a fején: íme, Robespierre, abból az időből, amikor a francia Sulla még verseket faragott.

- És hogyan? És miért? És micsoda ürüggyel? - kérdezte Cibot-né végszó gyanánt.

- Megmondjam, hogyan kerül majd a vérpadra?

Cibot-né halotthalványra vált; úgy csapott le rá ez a mondat, akárcsak a nyaktiló kése a bűnös nyakára. Réveteg szemmel bámult Fraisier-re.

- Figyeljen ide, kedves gyermekem - mondta Fraisier. Önkéntelen mozdulata majdnem elárulta, mennyire örül, hogy sikerült az ügyfelét halálra rémítenie.

- Inkább hagyom az egészet... - mormogta Cibot-né.

És azzal menni készült.

- Maradjon - parancsolta vissza Fraisier. - Magát veszély fenyegeti - tartozom ezzel, a fel-világosítással! Pillerault úr ki fogja tenni a szűrét, ez, ugyebár, kétségtelen? Erre beáll cselédnek a két urasághoz - nagyon jó! Ez hadüzenet lesz az elnöknének. Maga mindent meg fog tenni, hogy megkaparintsa a hagyatékot; hogy kikanyarítson belőle egy kisebb-nagyobb zsíros falatot...

Cibot-né egy mozdulatot tett a kezével.

- Én nem ítélem el, ez nem az én dolgom - felelte Fraisier a néma ellenvetésre. - Ez a vállalkozás: késhegyre menő harc, és maga messzebbre megy, mintsem gondolná! Az ember megrészegül az elképzeléseitől, és keményen odavág...

Ismét egy tagadó kézmozdulat. Cibot-né kidüllesztette a mellét.

- Ugyan, ugyan, kisanyám - folytatta Fraisier, förtelmes bizalmaskodással. - Meglátja, milyen messzire fog menni...

- Az istenfáját, hát tolvajnak néz engem?

- Nono, mamuska, magának van egy elismervénye Schmucke úrtól, az vajmi kevésbe került magának... Ohó, itt meggyóntatják ám, szépasszony!... Ne csapja be a gyóntatóját, mert a gyóntatója úgyis olvasni tud a szívében...

Cibot-né megrémült. Hogy milyen éleslátó ez az ember! Most már megértette, miért hallgatta őt az imént az ügyvéd olyan mélységes figyelemmel.

- Nos, itt versenyfutás kezdődik az örökségért - folytatta Fraisier. - Belátja, hogy az elnökné nem fogja eltűrni, hogy maga előbb fusson be a célhoz... Figyelni fogják, kémekkel lesz körülvéve... El fogja érni, hogy benne lesz majd Pons úr végrendeletében... Remek. Egy szép napon majd kiszáll a bíróság, lefoglal egy csésze herbateát, arzént talál a csésze fenekén. Magát a férjével együtt letartóztatják, jön a tárgyalás, elítélik magukat, azzal, hogy megölték Pons urat az örökség miatt... Védtem egyszer Versailles-ban egy szegény asszonyt, igazán

éppoly ártatlan volt, mint maga, a dolgok úgy álltak, mint ahogyan most elmondottam, és semmi mást nem tudtam akkor tenni érte, mint megmenteni a puszta életét. A szerencsétlen húszévi kényszermunkát kapott, s most a Saint-Lazare-börtönben tölti büntetését.

Cibot-nén iszonyatos rémület vett erőt. Egyre sápadtabb lett, s csak nézte ezt a zöldszemű, száraz kis embert. A hitéhez való ragaszkodással vádolt szegény mór nő nézhetett így az inkvizítorra, amikor az kimondta az ítéletet, hogy máglyára vetik.

- Aszongya tehát, édes Fraisier úr, hogyha magára bízom az ügyeimet, és maga azt csinálja, amit jónak lát, akkor kapok valamit, és mégsem kell félnem semmitől?

- Harmincezer frankot garantálok - mondta Fraisier, mint aki biztos a dolgában.

- Elvégre is maga nagyon jól tudja, hogy mennyire szeretem azt a drága jó Poulain doktor urat - folytatta az asszony mézes-mázos hangon. - A doktor úr mondta, hogy menjek el magához, márpedig az a derék ember nem azért küldött ide, hogy itt azt mondják nekem: méregkeverő vagyok, és le fognak fejezni.

Könnyekben tört ki, úgy borzongott a nyaktiló gondolatától. Föl voltak korbácsolva az idegei, rémület fojtogatta a torkát, elvesztette a fejét. Fraisier élvezett: diadalmaskodott. Az imént észrevette, hogy ügyfele habozik, már-már úgy látta, hogy elesik ettől az ügytől - s meg akarta szelídíteni Cibot-nét, rá akart ijeszteni, hogy elképessze, hogy megkösse kezét-lábát, hogy azt csinálhasson vele, amit akar. A házmesterné úgy lépett be az irodájába, mint ahogyan a légy rászáll a pókhálóra, s most ott ragad, megkötözve, belegabalyodva a szálakba, hogy ez a nagyravágyó kis prókátor őbelőle táplálkozhassék. Fraisier valóban ezzel az üggyel akarta megkeresni öregségére a kenyeret, a jómódot, a boldogságot, a tekintélyt. Előző este Poulain meg ő mindent jól megfontoltak, megvizsgáltak nagyítóval minden apró részletet. A doktor lefestette Schmuckét ügyvéd barátjának, s a két eleven eszű ember minden lehetséges föltevésnek a mélyére hatolt; megvizsgálták, micsoda segítségre számíthatnak, s miből származhat veszedelem. Fraisier a lelkesedés lendületében így kiáltott fel:

- Ez hozza meg mindkettőnknek a szerencsét!

Főorvosi állást ígért Poulainnak egy párizsi kórházban, és eltökélte, hogy ő maga pedig, békebíró lesz abban a kerületben, ahol lakik.

Békebíró lesz! Nehezen megnyergelhető vágyálma volt ez ennek a tehetséges embernek, s Fraisier, akinek jogi doktor létére jóformán egy pár harisnyája sem volt, úgy gondolt rá, mint az ügyvéd-képviselő a talárra vagy az olasz pap a tiarára. Ez volt az őrülete! Vitel békebíró, aki elé Fraisier az ügyeit vitte, beteges, hatvankilenc esztendős aggastyán volt, s emlegette, hogy szívesen nyugalomba vonulna. Fraisier gyakran mondogatta Poulainnak, hogy ő lesz Vitel utódja; Poulain meg arról beszélt Fraisier-nek, hogy majd egy dúsgazdag nőt kigyógyít valami halálos betegségből, és azután feleségül veszi.

Ki hinné, milyen mohó éhséggel törtetnek az emberek minden állás után, ha az, az állás Párizsban van! Párizsban lakni - mindenkinek ez a vágya! Ürüljön csak meg egy dohányosbolt vagy egy bélyegüzlet, és száz asszony kel fel egy emberként, megmozgatja minden barátját, hogy megkaphassa. Párizsnak huszonnégy adóhivatala van, és ha valamelyikben egy üresedés várható, a felkavart becsvágy valósággal ostrom alá veszi a képviselőházat! Ezeket az állásokat a minisztertanácsban osztogatják, a kinevezés államügy. Mármost Párizsban egy békebíró fizetése körülbelül hatezer frank. A békebírósági iroda hivatalfőnökének lenni: ez olyan állás, ami százezer frankot ér - legirigyeltebb hivatal az igazságszolgáltatás körében. Fraisier békebíró lesz, a barátja meg kórházi főorvos. Gazdagon fog nősülni, és Poulain doktort is megházasítja. Kéz kezet mos... Az éjszaka ólomsúllyal szántott végig a Mantes-ból

elkergetett ügyvéd gondolatain, s Fraisier agyában félelmetes terv csírázott ki, gazdagon burjánzó, termékeny, sokat ígérő terv, teli intrikával. Cibot-né volt a drámai fejlemény mozgató rugója. Tehát eszköz csupán: Fraisier eleinte nem számított arra, hogy az asszony lázadozni fog. Le kellett őt törni, s valóban, az ügyvéd mérgezett lelkének minden erejét latba vetve az imént már térdre kényszerítette a vakmerő házmesternét.

- No, kedves Cibot-né, nyugodjék meg - mondta, és megfogta az asszony kezét.

Az ügyvéd keze nyirkos volt, mint a kígyó bőre, s ez iszonyú hatást tett a házmesternére. Az érintés furcsa testi reakciót váltott ki az asszonyból. Izgatottsága egyszerre lecsillapult. Úgy gondolta, kevésbé veszélyes lehet megérinteni Astarothot, a Fontaine-né varangyát, mint ezt a méregtömlőt, amire vörös paróka van ráhúzva, s úgy beszél, mint ahogyan az ajtó nyikorog.

- Ne gondolja, hogy én csak vaktában ijesztgetem - folytatta Fraisier. Észrevette, hogy az asszonyon megint erőt vesz az iszonyodás. - Az elnökné rettenetes asszony hírében áll; a törvényszéken mindenki ismeri azokat az ügyeket, amelyeket az imént elmondtam; akárkitől megkérdezheti. D'Espard márki volt az a nagyúr, akit az elnökné miatt majdnem gyámság alá helyeztek. D'Esgrignon márki volt az, aki majdnem gályarabságra jutott miatta. Lucien de Rubempré volt a neve annak a gazdag, szép, nagy jövőjű fiatalembernek, aki a Conciergerie cellájában fölakasztotta magát. Házasodni készült; menyasszonya Franciaország egyik legelőkelőbb családjából származott. Ez az ügy annak idején nagy fölháborodást keltett egész Párizsban, örökségről volt szó, egy kitartott nőnek, a híres Esthernek az örökségéről, aki több milliót hagyott hátra; a fiatalembert azzal vádolták, hogy megmérgezte a leányt, mert a végrendelet az ő javára szólt. Amikor a nő meghalt, a fiatal költő nem is volt Párizsban, nem is tudhatta, hogy ő lesz az örökös!... Tökéletesen ártatlan volt az ügyben. No, kérem, Camusot úr kihallgatta őt, és a kihallgatás után a fiatalember a börtönben felakasztotta magát... Az igazságszolgáltatás olyan, mint az orvostudomány: ennek is, amannak is megvannak az áldozatai. Emennél a társadalomért, amannál a tudományért hal meg az ember - mondotta az ügyvéd, s szörnyű mosoly villant föl az arcán. - Tehát, amint látja, én tudom, hol a veszély... Engem, szegény kis ismeretlen ügyvédet tönkretett az igazságszolgáltatás. Drágán megfizettem ezért a tapasztalatért, no de most teljesen a szolgálatára állok...

- Köszönöm szépen! Nem kérek belőle! - mondta az asszony. - Lemondok mindenről! Nem leszek hálátlan... Nem akarok mást, csak a jussomat! Harmincéves becsületes múlt áll mögöttem, tisztelt uram. Pons úr, az én gazdám, azt mondja, hogy majd a végrendeletében be fog ajánlani Schmucke úrnak, a barátjának; hát majd a derék németnél fogok békességben megöregedni...

Fraisier túllőtt a célon; Cibot-né elbátortalanodott. Az ügyvéd most már kénytelen volt úgy forgatni a dolgot, hogy eloszlassa az asszony riadalmát. - Nem kell azért elcsüggednünk - mondotta. - Menjen szép nyugodtan haza. Ne féljen, mi majd jó útra tereljük ezt az ügyet.

- De hát akkor mit csináljak, édes Fraisier úr, hogy megkapjam a járadékot, és hogy...

- És hogy a lelkiismerete se furdalja? - vágott gyorsan az asszony szavába a prókátor. - No, kérem, hát éppen erre valók az ügyvédek. Ilyen esetekben semmit sem ér el az ember, ha nem tartja magát a törvény rendelkezéseihez!... Kegyed nem ismeri a törvényt, én viszont ismerem... Ha én maga mellett állok, akkor nem fogja áthágni a törvényt, békességben birtokolhat az emberek előtt. A lelkiismerete... az már csak magára tartozik.

- Hát akkor beszéljen - mondta erre az asszony kíváncsian, boldogan.

- Nem tudom, nem tanulmányoztam még, hogy micsoda lehetőségek vannak ebben az ügyben, csak az akadályokkal foglalkoztam. Nézze, kérem, mindenekelőtt a végrendelet körül kell dolgozni; nem hinném, hogy helytelen útra tévedhet. Elsősorban tudnunk kell, hogy kinek a javára rendelkezik Pons a vagyonával, mert ha maga volna az örökös...

- Dehogyis, dehogyis, nem szeret ő engem! Hajaj, ha előbb tudom, hogy mennyit érnek a *csecsebecséi*, meg azt, amit a nőügyeiről mondott, ma nem fájna, ja fejem...

- No, hát csak rajta! - folytatta Fraisier. - A haldoklóknak különös szeszélyeik vannak, édes asszonyom: sokszor a legszebb reménység is meghiúsul. Csak hadd végrendelkezzék, azután majd meglátjuk a továbbiakat. Mindenekelőtt meg kell becsültetni a hagyatékhoz tartozó tárgyakat. Hozzon össze engem az öreg zsidóval meg azzal a Rémonencqkal, ez minekünk nagyon hasznos lesz. Bízzék meg bennem, teljesen, szívvel, lélekkel a szolgálatára állok. Barátja vagyok az ügyfelemnek, vakon rendelkezhet velem, ha ő is a barátom. Barát vagy ellenség: ez az én jellemem.

- No hát, én hű leszek magához - mondta Cibot-né. - Ami pedig a tiszteletdíjat illeti, Poulain doktor úr...

- Erről ne beszéljünk - mondta Fraisier. - Legyen rá gondja, hogy Poulain megmaradhasson a beteg mellett, nincs még egy olyan becsületes, tiszta szívű ember a világon, mint a doktor. Márpedig minekünk ott, ugyebár, biztos emberre van szükségünk... Poulain különb, mint én, énbelőlem gonosz ember lett.

- Meglátszik magán - mondta Cibot-né. - De azért én csak rábízom magamat kegyedre...

- Igaza van, jól teszi! - felelte Fraisier. - Ha bármi is adódna, látogasson meg. És most menjen... Maga okos asszony, rendben lesz minden.

- Isten áldja, édes Fraisier úr, jó egészséget... Alászolgája.

Fraisier az ajtóig kísérte ügyfelét, és ott, mint előző este az asszony a doktornak, most ő mondta az asszonynak az utolsó szót:

- Ha rá tudná venni Pons urat, hogy vegye igénybe a tanácsaimat, azzal egy nagy lépést tennénk.

- Megpróbálom - felelte Cibot-né.

- Nézze, mamuskám - folytatta Fraisier, visszatuszkolva az asszonyt a szobába -, én jól ismerem Trognon közjegyzőt, itt van az irodája a kerületben. Ha Ponsnak nincs közjegyzője, említse meg neki ezt az urat... beszélje rá, hogy ehhez forduljon.

- Értem - felelte Cibot-né.

Távozó félben női ruha suhogását hallotta, s elosonó, nehéz léptek zaját. Mikor végre egyedül volt, lent az utcán, járt egy darabig, s akkor kitisztult a feje. Nem tudott még szabadulni az iménti beszélgetés nyomasztó hatásától; rettegett a vérpadtól, a bíróságtól, a bíráktól - és mégis igen természetes elhatározásra jutott. Ez az elhatározás indította meg később a néma harcot az asszony és félelmes tanácsadója között.

„Eh, mi szükségem van nekem társakra? - gondolta magában. - Előbb csinálok magamnak egy jó kis sápot, utána még a tetejébe azt is elfogadom, amit majd ők ajánlanak, amiért segítettem megsütni a pecsenyéjüket..."

A továbbiakban meglátjuk, hogy ez a gondolat siettette a szerencsétlen muzsikus halálát.

- No, édes Schmucke úr - mondta Cibot-né a lakásba belépve -, hogy van a mi áldott betegünk?

- *Nem jól* - felelte a német. - *Ekéz éjjel félrepeszéld.*

- Mit mondott?

- *Pudasákokad! Hoty aszd akarja, hoty asz enyém letyen az ekész fatyona, azzal a földédellel, hoty semmit sem zapad elatni... És hoty sírd! Zekény emper! Natyon fájd érde a zivem!*

- Majd elmúlik, édes cicuskám! - felelte a házmesterné. - Későn hozom a reggelit, látom, már kilenc órára jár az idő, de azért ne szidjon meg... Lássa, sok dolgom volt... éppen maguk miatt. Nincs már egy fityingünk sem... hát pénzt szereztem!

- *Hotyan?* - kérdezte a zongorista.

- Hát a nénikémtől!

- *Miféle nénigéjédől?*

- A Zaci nénitől!

- *A Szaci nénidől?*

- Drága jó ember! A ma született ártatlanság! Nahát, maga igazán egy szent, maga csókolni való, édes ember, olyan jámbor, mint egy püspök, ki kellene tömni magát, mint ahogy az a híres színész mondta. Huszonkilenc éve él Párizsban, látta... mit is, no... a júliusi forradalmat, és azt se tudja, mi *ja* zálogház... a zaci, ahol kölcsönt adnak az ember kacatjára!... Becsaptam az egész ezüstünket, nyolc pár recés evőeszközt. Eh, mit! Az uram legföljebb pakfontból eszik: aszongyák, úgyis divatos. És nem kell ám erről beszélni a mi drága angyalunkkal, csak emésztené magát, belesárgulna, a nélkül is elég izgatott. Először csak gyógyuljon meg, majd meglássuk a többit aztán. No, ha rövid a takaród, toldd meg egy lépéssel, vagyis ha meghalunk, nem kell takaródzó, igaz?

- *Terég asszony! Jósákos léleg!* - mondta a szegény muzsikus. Megfogta Cibot-né kezét, s elérzékenyülve a szívéhez szorította.

Az angyali nő égnek emelte szemét és könnyezett.

- Hagyja már, Schmucke papa, ne bolondozzon. Mit kell ennek olyan nagy feneket keríteni? Én csak egy egyszerű asszony vagyok, a nyelvemen hordom a szívem. Van ám nekem, látja - mondta a mellét verve -, több szív van itt, mint maguknak kettőjüknek egybevéve, pedig hát maguk aranyos szívű emberek...

- *Schmucke baba?* - mondta a muzsikus. - *Nem... fenégik ürídeni a pánadod, férgönnyeged sírni, s az ékpe zállni, esz összedör enkem! Nem fokom dulélni a parádomad...*

- A hétszentségit, hát persze hogy belepusztul, ha így tönkreteszi magát!... Ide hallgasson, mókuskám!...

- *Mógusgám?*

- No, *fijacskám*...

- *Vijacsgám?*

- No, édes lelkem, ha így jobb szereti.

- *Aszt sem érdem...*

- Hát akkor hagyja, hogy gondját viseljem, és dirigáljam magát, mert különben, ha így folytatja, két beteg lesz a nyakamon... Az én kurta eszemmel úgy gondolom, hogy minekünk itt meg kell osztoznunk a munkán. Maga most nem szaladgálhat a városba órák után, hogy aztán kifáradjon, és semmire se lehessen itt használni, mikor majd éjszakákat kell átvirrasztani, hiszen a Pons nagyságos úr egyre rosszabbul lesz. Én elszaladok ma a tanítványaihoz, megmondom nekik, hogy maga beteg, igaz?... Mától fogva maga fog éjjel virrasztani a mi bárónkánk mellett, reggel öt órától fogva, mondjuk, délután kettőig aludni fog. Én meg majd nappal leszek szolgálatban, az, sokkal fárasztóbb, mivel reggelit meg ebédet is kell készíteni maguknak, rendbe szedni a beteget, fölemelni, fehérneműt váltani, beadni az orvosságot... Mert ezt a hajszát, amiben most vagyok, tíz napig se bírom már... Egy hónapja állandóan talpon vagyunk. Mi lesz magukkal, ha én megbetegszem?... Na és maga is, ránézni is rossz magára, nézze csak, milyen már megint a képe, hogy az éjjel a nagyságos úr mellett virrasztott...

A tükör elé vezette az öreget. Schmucke úgy látta, hogy valóban igen megváltozott.

- Szóval, ha maga is helyesnek találja így, usgyi, gyorsan beadom a reggelit. Azután két óráig maga vigyáz a mi drágaságunkra. Most pedig adja ide a tanítványai névsorát, egykettőre végzek, két hétig szabad lesz. Ha visszajöttem, lefekszik és estélig pihenhet.

Olyan okos volt ez a gondolat, hogy Schmucke azonnal beleegyezett.

- Egy kukkot se Pons úrnak! Lássa, ha mi most csak úgy kurtán-furcsán bejelentjük neki, hogy egy időre lemondja, *ja* színházat meg az órákat, hát azt gondolná szegényke, hogy vége van. Azt képzelné a nagyságos úr, hogy elmaradnának a tanítványok... Bolondság... Poulain doktor úr azt mondta, hogy a mi angyalkánknak a legnagyobb nyugalomra van szüksége, különben nem fog meggyógyulni.

- *Jó, jó! Csinálja mek a rekkelid, és mekirom a lisdád, és mekadom a címeked!... Ikasza fan, összerobbannég!*

Egy órával később Cibot-né kicsípte magát, és Rémonencq nagy ámulatára, fiákeren távozott. Méltóképpen akart megjelenni a két diótörő bizalmasának szerepében, valamennyi leánynevelő intézetben és mindazoknál a családoknál, ahol a két muzsikusnak tanítványai voltak.

Fölösleges elmondanom, micsoda pletykákat tálalt Cibot-né az intézeti tanárnők és a családok elé: egyugyanazon témának voltak a változatai. Érjük be azzal a jelenettel, amely *A Hírneves Gaudissart* igazgatói irodájában játszódott le; a házmesternének, hallatlan nehézségek ellenére, mégiscsak sikerült behatolni hozzá. Párizsban a színházigazgatókat éberebben őrzik, mint a királyokat meg a minisztereket. Hiszen érthető, miért zárkóznak el oly szigorúan a közönséges halandók elől: a királyoknak csak a törtetőktől kell tartaniuk - míg a színházigazgatók a színészek és az írók hiúságától rettegnek.

Cibot-nénak sikerült minden nehézséget áthidalnia, mégpedig azzal, hogy pillanatok alatt összemelegedett a színház portásnéjával. A házmesterek gyorsan kiismerik egymást, csakúgy, mint a többi egy-céhbeli. Minden mesterségnek megvannak a maga különös ismertetőjelei, csakúgy, mint a csúfneve és a maga stigmái.

- Á, nagysád, kegyed itt a portásné! - mondta Cibot-né. - Én csak egy szegény házmesterné vagyok a Normandie utcában, abban a házban, ahol a Pons úr lakik, a maguk karmestere. Jaj, de boldog volnék én a kegyed helyében! Láthatja jönni-menni a színészeket, táncosnékat meg az írókat! Ahogy azt az a híres színész mondta: ez a mi álmainknak a netovábbja.

- Hát hogy van a kedves Pons úr? - kérdezte a portásné.

- Jaj, sehogy. Két hónapja le se szállt az ágyról. Az már biztos, hogy a házból nem a maga lábán fog kimenni.

- Kár érte...

- Kár bizony. Épp az ő megbízásából jövök. Meg akarom mondani a direktor úrnak, hogy micsoda helyzetben van. Próbálja meg, szívem, hogy beszélhessek vele...

- Egy hölgy keresi az igazgató urat, Pons úr megbízásából!

Így jelentette be Cibot-nét az igazgatói iroda előtt posztoló színházi szolga, a portásné közbenjárására. Gaudissart épp akkor érkezett a próbára. Történetesen senki sem várakozott rá; a darab szerzői és a színészek késlekedtek, s az igazgató örült, hogy hírt hall a karmesterről. Napóleoni pózba vágta magát, biccentett, és Cibot-né belépett.

A hajdani kereskedelmi utazó egy fölkapott színház élére kerülve, megcsalta pénzestársait, mintha csak a törvényes nejéről lett volna szó. Testes, kövér ember lett belőle, a bőséges táplálkozás s a jólét pirospozsgásra színezte az arcát. Gaudissart szembeszökően hasonlított Mondorhoz.

- Olyan lesz lassanként a formám, mint Beaujoné! - gúnyolódott saját magán, hogy leszerelje a többieket.

- Ott még nem tartasz. Inkább Turcaret-hez hasonlítasz - felelte neki Bixiou, aki gyakran helyettesítette őt a színház rimabalerinájánál, a híres Héloïse Brisetout-nál.

S valójában, az egykor oly *Hírneves Gaudissart* kizárólagosan, brutálisan, csupán a maga érdekében használta ki a színházat. Előbb társszerzőnek furakodott be mindenféle balettekhez, darabokhoz, énekes bohózatokhoz, majd visszaélve szerzőtársai szorult helyzetével, megvette tőlük az összes jogokat. Ezeket a darabokat, bohózatokat hozzá szokták mindig csapni a nagysikerű drámákhoz; Gaudissart ilyenképpen minden este néhány arany jövedelemhez jutott. Közvetítők révén jegyekkel is üzérkedett, igazgatói *jutalom* címén kiutalt magának egy bizonyos mennyiséget, így dézsmálta meg a bevételeket. Háromféle igazgatói jövedelmet vágott zsebre, azon felül, hogy eladta a páholyokat, hogy ajándékokat fogadott el a csapnivalóan rossz színésznőktől, akik mindenáron egy-egy nyúlfarknyi szerephez akartak jutni, hogy mint apródok vagy királynék mutogathassák magukat a színpadon - olyan alaposan megsarcolta a színházat, hogy a haszonból neki járó egyharmad rész levonása után a pénzestársak, akiknek a másik kétharmad jutott, valójában a nyereségnek alig egytizedét kapták kézhez. De még ez a tizedrész is tizenöt százalékos kamata volt a tőkének. Gaudissart pedig, akinek ez a tizenöt százalékos osztalék kitűnő hátvédül szolgált, azzal kérkedett, hogy ő mennyire érti a dolgát, milyen becsületes, milyen buzgó, és hogy milyen szerencsés emberek a társai. Popinot gróf egyszer merő udvariasságból megkérdezte Matifat-tól és Matifat vejétől, Gouraud tábornoktól meg Creveltől, hogy meg vannak-e elégedve Gaudissart-ral. Gouraud, akiből a francia felsőház tagja lett, így válaszolt:

- Állítólag meglop bennünket, de mi meg vagyunk elégedve, mert olyan szellemes, kedves fiú...

- Ez úgy lesz valahogy, mint a La Fontaine-mesében - felelte mosolyogva a volt miniszter.

Gaudissart tőkéjét nem a színházba fektette be, hanem egész más üzletekbe. Igen jól vélekedett Graff, Schwab és Brunner urakról, és betársult egy vasúti vállalkozásba, amelyet ez a cég finanszírozott. Kedélyes, mulatós embernek, könnyelmű szoknyavadásznak ismerte mindenki, s ő vigyázott, hogy az emberek észre ne vegyék rajta, milyen ravasz esze van: úgy tett, mintha csak a kedvteléseivel meg az öltözékével törődnék, pedig nagyon is gondolt

mindenre. Most gyümölcsöztette csak igazán utazó korában szerzett óriási üzleti tapasztalatait. Ez a parvenü saját magát sem vette komolyan; fényűző lakást tartott, amit a díszlettervezőjével rendeztetett be - s otthonában vacsorákat meg estélyeket adott népszerű emberek tiszteletére. Szeretett jól élni, jól végezni a dolgát; adta a nagy gavallért - és ártalmatlannak látszott, mivel éppúgy beszélt, mint kereskedelmi utazó korában, csak a színfalak mögött használt tolvajnyelvet elegyítette a beszédébe. A kulisszák világában a művészek szeretik nyersen, a maguk nevén nevezni a dolgokat, Gaudissart pedig szívesen beszélt ezen a nyelven, még a vigéc fürge tréfáival is fűszerezte, úgyhogy nem csoda, ha szellemes embernek tartották.

E pillanatban arra gondolt, hogy eladja a színház koncesszióját, és *másfelé pályázik*, ahogy maga mondta. Egy vasúti vállalat élére akart kerülni; elhatározta, hogy komoly ember, magas állású tisztviselő lesz, és feleségül veszi Párizs egyik leggazdagabb kerületi elöljárójának a leányát, Minard kisasszonyt. Remélte, hogy valahol *az ő vasútvonalán* majd megválasztják képviselőnek, és Popinot pártfogásával bejuthat az államtanácsba.

- Kihez van szerencsém? - kérdezte Gaudissart igazgatói fölénnyel.

- Pons úr házvezetőnője vagyok.

- Hát hogy van az öregúr?

- Rosszul. Nagyon rosszul.

- Mi az ördög! Tyűha! Nagyon sajnálom... El fogok menni hozzá. Párját ritkítja, hogy micsoda ember ez...

- Igen, kérem, valóságos angyal. Most sem értem, hogy került ez az ember a színházhoz...

- Hölgyem, a színház erkölcsnemesítő intézmény - mondta Gaudissart. - Szegény Pons!... Becsületszavamra, magról kellene szaporítani az ilyen embereket... minta ember, és milyen tehetséges!... Mit gondol, mikor kezdhet megint dolgozni? A színház, sajnos, olyan, mint a postakocsi: akár üres, akár tele, indul a kitűzött időben. Itt minden este hat órakor fölgördül a függöny... és hiába minden részvét, szánalom, abból még nem lesz jó muzsika... Voltaképpen hányadán van az öregúr?

- Sajnos, drága jó igazgató úr... - Cibot-né kivette a zsebkendőjét, és törülgetni kezdte a szemét. - Borzasztó ezt kimondani, de én azt hiszem, hogy sajnos, el fogjuk őtet veszíteni, pedig hát úgy vigyázunk rája, mint a szemünk világára... a Schmucke úr is, meg én is, mind a ketten... én meg épp azért jövök, hogy ne is, tessék már számítani *ja* Schmucke úrra, mert ez a jó ember fog virrasztani mellette minden éjjel... Az ember úgy csinál, mintha még volna remény, megpróbáljuk kiragadni azt a drága jó embert a halál torkából... De hát az orvos lemondott már az életéről...

- De hát mitől kapta azt a halálos betegséget?

- A bánat öli meg, meg a sárgaság, meg a mája, no meg mindenféle családi história.

- Meg az orvosa - mondta Gaudissart. - Lebrun doktort kellett volna elhívatni, a színházi orvost, nem került volna semmibe...

- Olyan orvosa van az úrnak, mint egy Isten... De hát mit tehet a legjobb orvos is, mikor annyi a baj?

- Pedig nagy szükségem lett volna az öregekre az új revüm zenéje miatt...

- Tehetek talán valamit az érdekükben? - kérdezte Cibot-né, Jocrisse-hoz méltó arc-kifejezéssel.

Gaudissart fölkacagott.

- Igazgató úr, én őnáluk bizalmi személy vagyok, és az urak sok mindent...

Gaudissart hahotázására kívülről egy női hang válaszolt:

- Ha szórakozol, öregem, akkor én is bejöhetek.

- És a prímabalerina berobogott az iroda ajtaján, s ráhuppant az egyetlen kanapéra. Héloïse Brisetout volt, egy algérienne-nek nevezett pompás sálba burkolva.

- Mit nevetsz?... A hölgy szórakoztat? Milyen szerepet akar? - kérdezte a táncosnő azzal a pillantással, amivel egyik művésznő szokta méregetni a másikat, s amit érdemes volna vásznon is megörökíteni.

Héloïse roppant olvasott leány volt, a bohémvilág híressége; nagy művészekkel tartott benső barátságot, elegáns volt, finom, kecses, és szellemesebb, mint általában a prímabalerinák. Kérdezősködés közben egy üvegcséből valami bódító illatszert szagolgatott.

- Egyik szépasszony annyi, mint a másik, nagysád, és ha én nem is szagulgatom azt a büdös flakont, és nem is *kenyek* téglaport a képemre...

- Enyhe túlzás volna, kedvesem, úgyis majd kicsattan az arca! - mondta Héloïse, s a direktorra kacsintott.

- Én tisztességes asszony vagyok...

- Elég baj az, magának - mondta Héloïse. - Egy nyavalyát tartanak ki minden nőt, aki szeretné! Engem kitartanak, nagysád, mégpedig fényesen!

- Mi *jaz*, hogy elég baj nekem? - mondta Cibot-né. - Hiába akasztja azt a sált a derekára, hiába mázolja ki a képét, akkor se fognak magának annyiszor szerelmet vallani, mint ahányszor nekem szerelmet vallottak, drága hölgyem! Nyomába se léphet maga a Kék Óra szép osztrigáslányának...

A táncosnő fölpattant ültéből, haptákba vágta magát, jobb kezét a homlokához emelte, mint a katona, aki tábornokának tiszteleg.

- Micsoda! - kiáltott föl Gaudissart. - Maga volt az a szép osztrigáslány, akiről az apám annyit beszélt?

- Egyszóval nagysád nem ismeri se a kacsucsát, se a polkát! Nagysád már túl van az ötvenen! - mondta Héloïse.

A táncosnő drámai pózba vágta magát, s szavalni kezdett: *„Cinna, legyünk barátok!...”*

- Ugyan, Héloïse, a hölgy úgyse mérkőzhet veled, hagyd békén.

- Kegyed volna *jaz* új Héloïse? - ingerkedett ártatlan arccal a házmesterné.

- Ez nem volt rossz, kisanyám! - kiáltott föl lelkesen Gaudissart.

- A könyökömön jön ki ez a szójáték - mondta a táncosnő. - Régi vicc, már szakálla nőtt, találjon ki valami jobbat, anyuskám... vagy parancsol egy cigarettát?

- Bocsánat, nagysád - felelte Cibot-né -, de én olyan, olyan bánatos vagyok, hogy nem tudok most felelgetni magának... Az én két gazdám igen beteg... és hogy legyen nekik mit enni, és hogy megkíméljem őket a gondtól, hát ma reggel zálogba csaptam még az uram ruháit is, és tessék, ez a hála...

- Ó, kezdődik a dráma! - kiáltott fel a szép Héloïse. - Miről van szó?

- Nagysád - folytatta Cibot-né -, úgy állított be ide, mint...

- Mint egy primadonna - mondta Héloïse. - Jó súgó lenne belőlem, ugye *nagysám*?

- No, erre nincs időm - mondta Gaudissart. - Elég volt a komédiából! Héloïse, ez a hölgy a mi szegény karmesterünk házvezetőnője. Pons a halálán van, s ő most azzal jön hozzám, hogy ne számítsunk az öregúrra. Borzasztó zavarban vagyok.

- Szegény ember! Jutalomjátékot kellene rendezni a javára.

- Abba tönkremegy! - mondta Gaudissart. - Másnap kivetnek rá esetleg ötszáz frank jótékonysági adót. Párizsban csak a menhelyi szegényeket istápolják. Nem, nézze csak, kedves asszonyság, minthogy maga a Montyon-díjra pályázik...

Gaudissart csöngetett. A színházi szolga azonnal megjelent az ajtóban.

- Szóljon csak a pénztárosnak, küldjön föl nekem ezer frankot. Üljön le, asszonyom.

- No nézd csak, szegény asszony, most meg már sír! - kiáltott föl a táncosnő. - Csacsiság... Nézze, kisanyám, meg fogjuk őt látogatni, nyugodjon meg... - Héloïse a sarokba vonta a direktort. - Mondd csak, te muki, akarod-e, hogy eljátsszam az *Ariane* balett főszerepét? Te nősülni akarsz, pedig jól tudod, hogy meg fogom keseríteni az életedet!

- Héloïse, én olyan edzett vagyok, mint egy csataló.

- Kölcsönveszek valahonnan egypár gyereket, azzal fogok előállni, hogy te vagy az apjuk!

- Én bejelentettem, hogy viszonyom volt veled...

- Hát akkor légy jó fiú: hadd kapja meg Pons állását a Garangeot. Szegény gyerek nagyon tehetséges, de egy fityingje sincs, ígérem, hogy békén hagylak.

- Csak addig várj, amíg Pons elhalálozik... Az öregúr egyébként még fölépülhet.

- Á, direktor úr, arról szó sem lehet... - mondta Cibot-né. - Tegnap éjjel sem volt már észnél, és azóta félrebeszél. Sajnos, már nem sokáig húzhatja.

- Hát akkor helyettesítsed őt Garangeot-val! - szólt Héloïse. - Az egész sajtó mellette van...

Ebben a pillanatban belépett a pénztáros, egy ezerfrankos bankjeggyel a kezében.

- Adja oda a hölgynek - mondta Gaudissart. - Isten áldja, jó asszony... Ápolja csak gondosan az öregurat. Mondja meg neki, hogy meglátogatom, holnap vagy holnapután... mihelyt időm lesz.

- Az ígéret szép szó - mondta Héloïse.

- Ó, direktor úr, milyen aranyos szívű ember kegyed! Ilyet se látni máshol, csak a színháznál. Áldja meg az Isten!

- Melyik számlára írjam? - kérdezte a pénztáros.

- Aláírom az utalványt, könyvelje el a külön juttatások számlájára.

Cibot-né szépen meghajolt a táncosnő előtt s eltávozott. Még hallotta, amint Gaudissart megkérdezte régi kedvesétől:

- Képes lesz-e Garangeot tizenkét nap alatt nyélbe ütni a *Mohikán* balett zenéjét? Ha kihúz most engem a csávából, ő kapja meg Pons helyét!

Ennyi bajt okozott a házmesterné, s bőkezűbb jutalmat kapott érte, mintha valóban jót cselekedett volna. Minden jövedelmi forrástól elvágta a két barátot: ha Pons mégis felgyógyul, nem lesz miből megélniük. Ennek az álnok mesterkedésnek néhány nap alatt meg kell majd hoznia a várva várt eredményt: el lehet adni azt a néhány képet, amelyekre Élie Magusnek úgy vásik a foga. Hogy az első zsákmány kézre kerítése megtörténhessék, ahhoz előbb még az kellett, hogy Cibot-né elaltassa félelmes cinkosában, Fraisier ügyvédben a gyanút, és hogy biztosítsa magának Élie Magus és Rémonencq teljes titoktartását.

Az auvergne-in közben fokról fokra elhatalmasodott a szenvedély; ilyen érzésre csak azok a tanulatlan emberek gyúlnak, akik valamely isten háta mögötti faluból vetődtek fel Párizsba, magányosság táplálta rögeszméikkel, tudatlanságukkal s brutális vágyaikkal.

Az ócskás fölfigyelt a férfias külsejű Cibot-né szépségére, tetszett neki ennek a talpraesett kofának a pörgő nyelve, az elevensége; meg akarta kapni szeretőnek, el akarta venni a férjétől. A bigámiának ez a formája sokkal gyakoribb Párizsban, az alsó néposztályokban, mintsem az ember gondolná. De a kapzsiság napról napra jobban beleette magát az ócskás szívébe, végül az eszét is elvette. Rémonencq negyvenezer frankra becsülte a sápot, amit Élie Magusnek s jómagának fizetnie kell, és a vétkes gondolatokból bűnös szándék lett: törvényes feleségnek kívánta meg Cibot-nét. S amint a boltajtónak támaszkodva, pipája füstjét eregetve ábrándozgatott, ez a számításból eredő szerelem odáig vitte, hogy szerette volna halva látni a kis szabót. A nősüléssel csaknem háromszorosára nőne a tőkéje; elgondolta, micsoda remek kereskedőasszony volna ez a Cibot-né, milyen pompásan beillene egy gyönyörű üzletbe, a körúton. Rémonencq megrészegült ettől az elképzeléstől. Gondolatban már ki is bérelt egy boltot a Madeleine körúton, és telehordta a megboldogult Pons gyűjteményének legszebb régiségeivel. Aranyból vetett ágyat magának, milliókat látott a pipája kéken bodorodó füstjében - s amikor föleszmélt, hát szemtől szembe találta magát a kis szabóval, aki az udvart meg a kapualját meg az utcát söprögette, amikor ő kinyitotta a boltját, s a kirakatát kezdte rendezni. Pons betegsége óta ugyanis Cibot végezte el a felesége helyett a házmesterséggel járó munkát. Az auvergne-i ebben a penészzöld színű, satnya kis szabóban látta boldogságának egyetlen akadályát, s azon gondolkodott, hogyan szabadulhatna meg tőle. Cibot-né roppant büszke volt az ócskás mind hevesebbé váló szenvedélyére, mert már abban a korban volt, amikor az asszonyok lassan-lassan megértik, hogy őfölöttük is eljár az idő.

Cibot-né egy reggel elmélázó tekintettel nézte Rémonencqot, amint ez a kirakatban rendezgette a csip-csup holmikat; és meg akarta tudni, hogy hát mekkora nagy ez a szerelem?

- No - kérdezte Rémonencq, az asszonyhoz lépve -, úgy megyen-e minden, ahogy kegyed akarja?

- Maga miatt nyugtalankodom - felelte Cibot-né. - Hírbe hoz. A szomszédok észre fogják venni, hogy micsoda szemeket mereszt rám.

Otthagyta a kaput, és megindult a bolt sötét belseje felé.

- Ugyan már, mi jut az eszébe!

- Jöjjön, beszélni akarok magával - mondta Cibotné. - Pons úr örökösei mozgolódni fognak, nagy bajba keverhetnek bennünket. Isten tudja, mi lesz velünk, ha ügyvédeket küldenek a nyakunkra, azok a kutyák mindenüvé bedugják az orrukat. Én csak akkor tudom rávenni, *ja* Schmucke urat, hogy eladjon azokbul a képekbül, ha maga nagyon szeret engem, és titokban tartja a dolgot... ha hallgatni fog, mint a sír! És egy mukkot se szól, inkább le hagyja vágatni, *ja* fejit... se arról, hogy honnét valók a képek, se hogy ki adta el. Érti: ha Pons meghalt, és el van temetve, hát majd ötvenhárom képet találnak hatvanhét helyett - ki fogja ezt észrevenni? Na és ha Pons még az életében eladta, az ellen senkinek sem lehet szava.

- No, igen - mondta Rémonencq -, énnekem ugyan mindegy. De Magus úr azt akarja majd, hogy teljesen rendben legyenek a nyugták.

- Maga is megkapja a nyugtáját, a hétszentségit neki! Azt hiszi, talán én fogom aláírni?... Majd a Schmucke úr írja alá! De mondja meg a zsidajának, hogy ő is titoktartó legyen ám!

- Némák leszünk, mint a hal. Ez már a mesterségünkkel jár. Nézze, én tudok olvasni, de írni nem tudok. Látja, nekem épp egy ilyen okos, művelt asszony kellene, mint maga!... Én mostanáig csak arra gondoltam, hogy megkeressem a kenyeremet, és hogy félretegyek valamit az öreg napjaimra, de most, lássa, gyerekeket szeretnék... Tudja mit, hagyja ott az urát!

- No, itt jön a zsidaja - mondta a házmesterné. - Elintézhetjük a dolgunkat.

- No, kedves asszonyság, hányadán vagyunk? - kérdezte Élie Magus. Harmadnaponként járogatott el ide, kora reggel, megtudni, hogy mikor veheti meg a képeket.

- Nem beszélt magával valaki Pons úrról meg a *csecsebecsékről*? - kérdezte Cibot-né.

- Levelet kaptam egy ügyvédtől - felelte Élie Magus. - Nem is válaszoltam; ez az alak, úgy látszik, ügyek után szaglászik, nem bízom az ilyen népségben. Erre három nap múlva meglátogatott, és leadta a névjegyét. Megmondtam a házmesteremnek, nem vagyok otthon, ha ez az ember keres...

- Aranyos egy zsidó maga - mondta Cibot-né, aki nem tudta, hogy Élie Magus milyen óvatos. - No, *fijacskám*, pár nap alatt rá fogom venni Schmucke urat, hogy adjon el maguknak hét vagy nyolc képet, vagy tízet, legföljebb. De két föltétellel. Első a teljes titoktartás. Magukat a Schmucke úr hívatta ide, ugye, nagyságos úr? És a Rémonencq úr ajánlotta magát Schmucke úrnak, mint vevőt. Egyszóval akármi lesz, énnekem semmi közöm az egészhez. Megad negyvenhatezer frankot a négy képért?

- Nem bánom - sóhajtott a zsidó.

- Rendben van - folytatta a házmesterné. - A második föltétel, hogy átad nekem negyvenháromezret, csak háromezret fizet Schmucke úrnak. Rémonencq négy képet vásárol kétezer frankért, ami azon fölül van, azt nekem adja... No lássa, édes Magus úr, azután én magát meg Rémonencqet hozzájuttatom egy nagyszerű üzlethez, azzal a feltétellel, hogy hárman megosztozunk a nyereségen. Elviszem magát ahhoz az ügyvédhez, vagy majd az ügyvéd eljön ide, biztosan el fog jönni. Maga megbecsül mindent, ami itt van Pons úrnál, olyan áron, amit maga megadhat érte, hogy Fraisier úr biztos legyen benne, mennyit ér a hagyaték. Csakhogy előbb nem szabad neki idejönni, amíg mi nyélbe nem ütöttük a magunk üzletét, ért engemet?...

- Értem - mondta a zsidó. - Csakhogy ahhoz idő kell ám, míg az ember mindent megnéz, és meg tudja mondani az árat.

- Lesz egy fél napja. Hagyja, ez már az én dolgom... Beszéljék meg ezt egymás között, *fijacskám*, akkor holnapután meglesz az üzlet. Én most elmegyek ahhoz a Fraisier-hez, és beszélek vele, mert az mindent megtud, ami itt történik a Poulain doktortól, és nem tréfadolog ám azt a pofát elhallgattatni.

Cibot-né feleúton találkozott Fraisier-vel a Normandie utca és a Perle utca között. Az ügyvéd éppen hozzá indult, mert már nagyon szerette volna tudni - saját szavai szerint - az ügy „állagát”.

- Nicsak, éppen magához megyek! - mondta az asszony.

Fraisier panaszkodott, hogy Élie Magus nem fogadta. A prókátor szemében gyanakvás villant föl, de a házmesterné megnyugtatta. Azt mondta neki, hogy Magus úton volt, és hogy legkésőbb holnap utánig Pons lakásán összehozza őt az öreggel, és megállapítják, mennyit ér a gyűjtemény.

- Viselkedjék velem őszintén - felelte Fraisier. - Minden valószínűség szerint megbízást kapok, hogy Pons úr örököseit képviseljem. Ez esetben természetesen még inkább a segítségére lehetek magának.

Ezt olyan ridegen mondta, hogy Cibot-né megremegett. Ez az éhenkórász prókátor nyilván ugyanúgy dolgozik a saját érdekében, mint ő a magáéban. Cibot-né elhatározta tehát, hogy siettetni fogja a képek eladását.

A házmesterné föltevései helyesnek bizonyultak. Az ügyvéd és az orvos már költségbe is verték magukat: vadonatúj ruhát csináltattak Fraisier számára, hogy ez tisztességes öltözékben jelentkezhessék Camusot de Marville tanácselnök feleségénél. A látogatás, amelytől a két barát jövője függött, éppen csak annyival késett, amennyi időre szükség volt a ruha elkészítéséhez. Cibot-nénál tett látogatása után Fraisier elment felpróbálni az öltönyt, a mellényt és a nadrágot, öltözéke elkészült, rendben volt. Hazament, föltette új parókáját, azután délelőtt tíz órakor bérkocsin elhajtatott a Hannover utcába - remélvén, hogy kihallgatást kaphat az elnöknénél.

Fraisier fehér nyakkendőben, sárga kesztyűben, új parókában, kölnivízzel illatosan olyan volt, mint az a méreg, amit kristályüvegbe töltenek, azután a fehér bőrrel leszorított dugót lekötik egy finom zsinórral, és ellátják egy csinos címkével - a méreg azért mégis veszedelmes. Fraisier szúrós tekintete, pattanásos arca, bőrbaja, zöld színű szeme, az egész lényéből kiáradó gonoszság úgy meghökkentette az embert, mint mikor a kék égen felhő kerekedik. Irodájában, ahogyan Cibot-né előtt mutatkozott, olyan volt, mint egy kés, amit a gyilkos áldozatába beledöf - de az elnökné ajtaja elé érve már elegáns tőrhöz volt inkább hasonló, amit egy fiatalasszony kis tarsolyába rejt.

Nagy változás történt az óta a Hannover utcában. Sem Popinot gróf és a grófné, sem a szülők: a volt miniszter és felesége nem akarták, hogy az elnök a feleségével bérelt lakásba menjen, és a leányuknak hozományul adott házból kiköltözzenek. Camusot de Marville-ék tehát felköltöztek a második emeletre: az ott lakó idős hölgy ugyanis falura ment, ott akarta leélni hátralevő napjait. Camusot-né megtartotta Madeleine Vivet-t, a szakácsnét és az inast; visszazökkent tehát az első esztendők szűkös viszonyai közé. A szükséget csak az ingyen kapott négyezer frankos lakás és a férje tízezer frankos fizetése enyhítette. Ez az aurea mediocritas[72] már nem elégítette ki Camusot de Marville-nét, aki nagyravágyásával arányos vagyont is kívánt magának. Minthogy mindenüket átíratták leányuk nevére, az elnök most már nem érte el azt a vagyoni cenzust, ami a megválaszthatósághoz szükséges. Márpedig Amélie képviselőt akart csinálni a férjéből, s nem mondott le egykönnyen terveiről. Abban reménykedett, hogy megválasztatja az elnököt abban a kerületben, ahová a marville-i birtok tartozik. Két hónap óta gyötörte hát az öreg Camusot bárót, az apósát - az új felsőházi tag ugyanis bárói rangot kapott -, ki akart csikarni tőle százezer frankot az örökségre, hogy megvehessen egy kis birtokot, amely - mint mondotta - a marville-i uradalomba van beékelve, s amely után körülbelül kétezer frank, adót lehet kimutatni. Ő meg a férje ott a magukéban volnának, s közel a gyermekeikhez; a marville-i birtok kikerekedne, s megnövekedne ezzel az ingatlannal is. Az elnökné kihangsúlyozta apósa előtt, hogy kénytelen volt mindenétől megfosztania magát, mert

[72] *aurea mediocritas* - arany középszer (latin)

csak így tudta férjhez adni lányát Popinot grófhoz. Megkérdezte az öregurat: lelkére veszi-e, hogy idősebbik fia elől elzárja a legmagasabb bírói tisztséghez vezető utat, minthogy erre a tisztségre manapság már csak azt nevezik ki, akinek a parlamentben erős pozíciója van - márpedig az ő férje meg tudná szerezni ezt a pozíciót: a miniszterek is rettegnének tőle.

- Ezektől az emberektől az tud csak megkapni valamit, aki jól meghúzza a nyakravalójukat, hogy a nyelvük is kilóg tőle - mondta az asszony. - A hálátlanok!... Pedig mi mindent köszönhetnek az uramnak! Ő hozta tető alá a júliusi rendeleteket; világos, hogy az Orléans-ház trónra emeltetését a férjemnek köszönheti!...

Az öregúr erre azt válaszolta, hogy anyagi erején felüli tőkéket dobott bele a vasútépítkezésbe; belátja, hogy valóban szükség volna erre az összegre, de az ő bőkezűségére majd csak akkor számíthatnak, ha a részvények ára emelkedni fog, ami előreláthatő.

Az elnökné néhány nappal előbb csikarta ki apósától ezt az ígéretfélét: s most kétségbe volt esve. Ha újra kiírják a felsőházi választásokat, kétes, hogy a marville-i birtok előbbi földesura választható lesz-e, mert legalább egyéves birtoklást kell kimutatnia.

Fraisier minden nehézség nélkül jutott el Madeleine Vivet-ig. Az álnok kígyó rögtön ráismert a másikára: ugyanabból a viperatojásból keltek ki.

- Kisasszony - fuvolázta Fraisier -, egy percnyi kihallgatást szeretnék kapni az elnökné őnagyságától, az ő személyes ügyében, a vagyonával kapcsolatban szeretnék beszélni vele. Mondja meg neki világosan, hogy egy örökségről van szó... Nincs szerencsém ismerni az elnökné őnagyságát, tehát hiába mondom meg a nevemet... Nem szoktam kimozdulni az irodámból, de tudom, hogy az elnök úr neje számot tarthat a legnagyobb előzékenységre, nem sajnáltam tehát a fáradságot, és magam jöttem el, már csak azért is, mert az ügy nem tűr késedelmet.

Ilyen formában adta elő Fraisier a kérését; a szobalány a kellő magyarázattal juttatta tovább úrnőjének, s természetesen kedvező választ kapott. Fraisier elérkezett a döntő pillanathoz: két ember becsvágya történt most a cél felé. Ez a vakmerő, kíméletlen, nyers modorú, éles hangú kis vidéki ügyvéd azt érezte ebben a percben, amit a hadvezér a hadjárat sorsát eldöntő csata előtt. Amikor belépett a kis szalonba, ahol Amélie várt rá, megtörtént vele az, ami ez ideig még soha nem esett meg vele: könnyű verejték lepte el a hátát meg a homlokát - pedig a betegségektől eldugult pórusait mostanáig legerősebb izzasztószerek sem tudták megnyitni.

„Ha nem lesz szerencsém, akkor is meg vagyok mentve! - gondolta. - Poulain egyre azzal biztat, hogy meggyógyulok, mihelyt egyszer megizzadok."

- Asszonyom... - mondta, amint a pongyolába öltözött elnöknét megpillantotta.

Fraisier elhallgatott s meghajolt, azzal a leereszkedő mozdulattal, amely a hivatalos állású férfiaknál a másik fél magasabb rangjának elismerését jelzi.

- Foglaljon helyet - mondta az elnökné. Rögtön látta, hogy látogatója a jogászvilághoz tartozik.

- Asszonyom, én egyenesen önhöz bátorkodom fordulni egy anyagi ügyben, noha az, az elnök úrra tartozik. Teszem ezt azért, mert bizonyosan tudom, hogy Marville úr az ő magas állásában esetleg szabad folyást engedne a dolgoknak, minek következtében elveszítene hétnyolcszázezer frankot. A hölgyek viszont, akik szerintem jobban értenek a magánügyekhez, mint a legjobb bíró, talán nem vetnék meg ezt a...

- Ön valami örökségről beszélt... - szakította félbe az elnökné.

Amélie egészen elkábult az összeg hallatára, de leplezni akarta csodálkozását és örömét. Úgy tett, mint a türelmetlen regényolvasó; mindjárt a könyv végére lapozott.

- Igen, asszonyom, egy örökségről van szó, amely az ön számára elveszett, igen, teljes egészében elveszett, de én vissza tudom szerezni, és vissza is szerzem...

- Beszéljen, uram! - mondta Marville-né hűvösen, és kutató pillantással mérte végig a látogatót.

- Asszonyom, én tudom, hogy önnek milyen kiváló képességei vannak. Mantes-ból való vagyok, Leboeuf úr, a törvényszéki elnök Marville úr barátja, információt adhat rólam...

Az elnökné arcára leplezetlen Undor kifejezése ült. Kegyetlen helyzet. Fraisier kénytelen volt gyorsan egy közbeszúrást beleiktatni a mondókájába:

- Ön előkelő és finom hölgy létére rögtön meg fogja érteni, hogy miért beszélek elsősorban saját magamról. Ez a legrövidebb útja annak, hogy megkapjuk az örökséget.

Az elnökné néma kézmozdulattal felelt erre a ravasz megjegyzésre.

- Asszonyom - folytatta Fraisier, minthogy a kézmozdulatot fölhatalmazásnak vette, hogy elmondja történetét -, én ügyvéd voltam Mantes-ban, az irodám volt minden vagyonom, ugyanis átvettem Leroux úr ügyvédi irodáját, bizonyára ismerte őt?

Az elnökné bólintott.

- Hat évig voltam Desroches-nak, az egyik legtehetségesebb párizsi ügyvédnek az iroda-vezetője; amikor kiléptem tőle, vagy tízezer frank saját pénzem volt, a többit kölcsönkaptam, de szerencsétlenségemre nem tetszettem Mantes-ban a királyi ügyésznek...

- Olivier Vinet-nek.

- Igen, asszonyom, Vinet-nek, a főállamügyész fiának. Vinet egy hölgyikének udvarolt...

- Mi?

- Á! Vatinelle-nének?... Csinos kis nő volt... valamikor.

- Énhozzám igen szíves volt: inde irae[73] - folytatta Fraisier. - Mozgékony voltam, szorgalmas, vissza akartam fizetni barátaimnak a kölcsönt, meg akartam házasodni: ügyekre volt szükségem, hát utána is jártam, és hamarosan több ügyem volt, mint a többi kollégámnak együttesen. Nos, erre Mantes-ban mindenki ellenem fordult, az összes ügyvédek, a közjegyzők, még a végrehajtók is. Mindenáron belém akartak kötni. Tudja, hogy van az, asszonyom; ha ezen a mi szörnyű pályánkon ki akarják törni valakinek a nyakát, az egykettőre sikerül. Kisütötték, hogy egy ügyben mind a két felet képviseltem. Kis könnyelműség volt, de Párizsban, bizonyos esetekben meg lehet tenni; az ügyvédek itt nem turkálnak egymás szennyesében. Mantes-ban azonban ez nem volt szokás. Bouyonnet úr, akinek egyszer már megtettem ezt a kis szívességet, a kartársak biztatására és a főállamügyész felbujtására elárult... Látja, semmit sem titkolok el ön előtt. Mindenki felhördült. Én voltam egyszerre a legnagyobb gazember, sötétebb dolgokat beszéltek rólam, mint Marat-ról. Kényszerítettek, hogy adjam el az ügyvédi irodámat: mindenemet elvesztettem. Most Párizsban élek, itt próbáltam ügyvédi irodát nyitni, de az egészségem tönkrement, s a nap huszonnégy órájából két nyugodt órám sincsen. Ma már csak egy vágyam van, és az is nagyon csekély. Az ön férje, asszonyom, valamikor talán igazságügy miniszter lesz, vagy a legfelsőbb bíróság elnöke. Én azonban szegény, beteges ember vagyok,

[73] *inde irae* - innen a harag (latin)

nekem nincs más vágyam, mint hogy kapjak valami helyet, ahol nyugodtan leélhetem hátralevő napjaimat - egy egérlyukat, egy kis állást, ahol eltengődhetek. Békebíró szeretnék lenni Párizsban. Gyerekjáték volna kineveztetni engem, ha ön meg az elnök úr is úgy akarja, hiszen a jelenlegi igazságügy miniszternek elég oka van félni öntől, tehát szívesen lekötelezné kegyedet...

- De ez még nem minden, asszonyom - folytatta Fraisier, mert az elnökné egy mozdulatot tett, hogy beszélni akar. - Van egy jó barátom, aki háziorvosa annak az öregúrnak, aki után az elnök úrnak örökölnie kellene. Látja, mindjárt helyben leszünk... Ennek az orvosnak a közreműködésére feltétlenül szükség lesz. A barátom ugyanabban a helyzetben van, mint jómagam: tehetséges, de nincs szerencséje!... Az ő révén tudtam meg, hogy az önök érdekein súlyos sérelem esett - ugyanis most, míg mi itt beszélgetünk, valószínűleg vége van már mindennek, már elkészült a végrendelet, amelyben az elnök urat kitagadják az örökségből... A barátom azt kívánja, hogy nevezzék ki főorvosnak egy kórházba vagy egy egyetemi klinikára... egyszóval, ért engem, egy olyan pozíció kell neki Párizsban, mint amilyet én a magam számára igénylek. Bocsánat, hogy előhoztam ezt a két roppant kényes dolgot, de a mi ügyünkből minden kétértelműséget ki kell küszöbölni. Az orvos egyébként köztiszteletben álló, tudós ember, ő gyógyította ki életveszélyes betegségéből Pillerault urat, az ön vejének, Popinot grófnak a déd nagybátyját. Mármost, ha kegyeskedik megígérni nekem ezt a két állást, a békebíróságot és a barátom számára az orvosi szinekúrát, vállalom, hogy úgyszólván csorbítatlanul megszerzem önnek az örökséget... Azt mondom, hogy úgyszólván csorbítatlanul - mert az örökséget bizonyos kötelezettségek terhelik, melyeket vállalni kell, egyrészt a végrendeletben megnevezett örökössel szemben, másrészt még néhány más személlyel szemben is, akinek segítségét semmiként sem nélkülözhetjük. Ön majd csak akkor teljesíti az ígéreteit, ha én már teljesítettem a magamét.

Az elnökné jó ideje karba tett kézzel ült, mint aki egy prédikációt kénytelen végighallgatni. Most leeresztette a kezét, Fraisier-re nézett, és így szólt:

- Ön roppant világosan beszélt mindenről, ami a saját személyére vonatkozik, de az én ügyem teljesen homályos...

- Két szóval mindent megvilágítok, asszonyom - mondta Fraisier. - Az ön férje Pons úrnak egyetlen örököse, mint harmadfokú oldalági rokon. Pons úr nagyon beteg, végrendelkezni fog, ha máris meg nem tette, mégpedig egy németnek, a barátjának, egy Schmucke nevű egyénnek a javára. A hagyaték értéke hétszázezer frankon fölül lesz. Három napon belül, remélhetőleg, a legpontosabban tájékozva leszek az összegszerűséget illetően...

- Ha ez igaz - gondolkozott hangosan az elnökné, akit úgy ért ez a szám, mint a villámcsapás - , ha ez igaz, akkor én nagy hibát követtem el, hogy összevesztem vele, és megbántottam...

- Nem, asszonyom, mert ha ön akkor nem szakít vele, ma is úgy élne, mint hal a vízben, túlélné önt, asszonyom, az elnök urat is meg engem is... Ne fürkésszük a Gondviselés útjait! - tette hozzá a prókátor, hogy leplezze a szavai mögött lappangó gyűlöletes gondolatot. - Hiába, mi, jogászok, mindig a gyakorlati oldalát nézzük a dolognak. Most már megérti, asszonyom, hogy Marville elnök úr, magas állására való tekintettel, semmit sem fog tenni, de nem is tehet semmit az adott helyzetben. Haragban van az unokabátyjával, engesztelhetetlenül összevesztek, nem is találkoznak Ponsszal, kiközösítették a társaságból - bizonyára megvolt rá az alapos ok, hogy így cselekedtek -, azután az öreg megbetegszik, és egyetlen barátjára hagyja vagyonát. Ilyen körülmények között a párizsi királyi törvényszék tanácselnöke egy szóval sem kifogásolhatja a formailag hibátlan végrendeletet. Hanem, magunk közt mondva, mégiscsak roppant kellemetlen, ha az embert jog szerint megillet egy hét-nyolcszázezer frankos

örökség... vagy, mit tudom én, talán egymilliójáról van szó!... s az ember az illetőnek egyetlen törvényes örököse, és mégsem jut hozzá a pénzéhez... Viszont, ha az ember célhoz próbál jutni, mindenféle mocskos intrikába keveredik; olyan kicsinyes, kínos, nehéz dolgok ezek, szóba kell állni mindenféle alacsonyrendű népséggel, cselédekkel, alárendeltekkel, és úgy rájuk kell mászni, hogy nincs az, az ügyvéd vagy az a közjegyző Párizsban, aki ezt az ügyet végig tudja csinálni. Ehhez egy olyan, ügy nélküli ügyvéd kell, mint jómagam. Egy komoly, tényleges képességekkel bíró ügyvéd, akit önök megnyertek maguknak, aki föltétlen ügybuzgalommal intézi ezt az ügyet, és aki - sajnos - maga is olyan nyomorúságos helyzetben van, hogy egyenrangú gyanánt érintkezhet ezekkel az emberekkel... Én a kerületemben kispolgárok, munkások, szegény emberek ügyeivel foglalkozom... Igen, asszonyom, ilyen helyzetbe kerültem egy államügyész ellenségeskedése folytán, aki azóta, Párizsban a főállamügyész helyettese lett, és aki nem bocsátotta meg nekem, hogy okosabb vagyok nála... Én ismerem önt, asszonyom, tudom, hogy milyen súlya van a pártfogásának, és úgy gondoltam, ha én Önnek ekkora szolgálatot teszek, azzal véget ér a nyomorúságom, és a barátom, Poulain doktor is érvényesülni fog...

Az elnökné gondolkozott. Fraisier számára gyötrelmes kínszenvedés volt e pár pillanat. Vinet, a közép egyik szónoka, tizenhat éve főállamügyész, a mantes-i államügyész apja (fiát egy év előtt nevezték ki Párizsban főállamügyész helyettesnek), aki már tízszer volt jelölve a kancellári talár viselésére - nos, ez a Vinet Amélie gyűlölt ellenfele volt. A gőgös főállamügyész megvetette az elnököt, s ezt nem is titkolta. Fraisier-nek nem volt tudomása erről a körülményről - de nem is szabad megtudnia!

- Nincs más a rovásán, mint hogy a felperest meg az alperest is maga képviselte? - kérdezte az asszony, és merőn a szemébe nézett Fraisier-nek.

- Nagyságod érintkezésbe léphet Leboeuffel; Leboeuf úr jóindulattal volt irántam.

- Bizonyos abban, hogy Leboeuf úr jó információt fog adni önről férjemnek és Popinot grófnak?

- Kezeskedem róla. Annál is inkább, mert Olivier Vinet nincs már Mantes-ban. Magunk között mondva, a derék Leboeuf félt ettől a kis ügyésztől. Egyébként, ha nagyságod megengedi, elutazom Mantes-ba, és beszélek Leboeuf úrral. Ez nem okoz késedelmet, mert úgyis csak két-három nap múlva tudhatom meg, hogy pontosan mennyit ér a hagyaték. Nem tártam föl ön előtt, asszonyom, ennek az ügynek a részleteit, s ezt a továbbiakban sem fogom megtenni - de nagyságod bízvást hihet a sikerben, ha meggondolja, milyen jutalmat várok odaadó szolgálatomért. Ugyebár?

- Jó, hát nyerje meg Leboeuf urat, és ha a hagyaték valóban olyan tekintélyes, mint ahogy ön állítja - amiben én egyébként kételkedem -, akkor meglesz a két állás. Persze csak abban az esetben, ha a dolog sikerül.

- Erről kezeskedem. Most már csak arra kérem, kegyeskedjék idehívatni a közjegyzőjét vagy az ügyvédjét, amikor majd szükségem lesz rájuk, és egy meghatalmazást adni nekem, hogy intézkedhetek az elnök úr nevében, és megmondani azoknak az uraknak, tartsák magukat az utasításaimhoz, és önhatalmúlag semmit ne kezdeményezzenek.

- Ön felelős mindenért, tehát az ön kezében kell lenni a korlátlan intézkedési jognak - mondta ünnepélyesen az elnökné. - És Pons úr olyan nagyon beteg? Igazán? - kérdezte mosolyogva.

- Őszintén szólva, voltaképpen még kilábalhatna ebből a betegségből, annál is inkább, mert egy igen lelkiismeretes orvos kezeli: Poulain doktor. Barátom csak az ártatlan kém szerepét viszi ebben az ügyben, én irányítom őt az ön érdekében, asszonyom. Poulain képes volna

megmenteni az öreg muzsikus életét - csakhogy a beteg mellett ott van a házmesterné, és az a nő harmincezer frankért a sírba fogja vinni őt... Nem fogja megölni, nem eteti meg arzénnal, nem lesz benne ennyi irgalom... rosszabbat tesz ennél, lelkileg fogja meggyilkolni az öreget, nap, nap után ezerszer föl fogja őt izgatni. Szegény öregúr csöndes, nyugodt környezetben, falun, gondos ápolás mellett bizonyára fölgyógyulna, ha körül volna véve baráti gyöngédséggel. De ki van mellette? Egy asszony nyaggatja reggeltől estig, ez a Cibot-né, aki fiatal korában Párizs ünnepelt, gyönyörű osztrigáslányainak egyike volt. Kapzsi, fecsegő, erőszakos asszony; azzal gyötri folyton az öreget, hogy csináljon végrendeletet, és hagyjon rá egy jókora részt, így hát a beteg májbaja menthetetlenül súlyosbodni fog; talán máris epekövei vannak; eltávolításukhoz operációra lesz szükség, azt a beteg nem éli túl... A doktor - áldott jó lélek! - rettenetes helyzetben van. El kellene küldetnie azt az asszonyt...

- Ez a nő egy fúria! Borzasztó! - sápítozott az elnökné fuvolázó hangon.

Fraisier mosolygott magában: íme, hogy hasonlít őrá a rettenetes elnökné. Tudta, hogy mit jelent, amikor egy érdes hang ilyen mesterkélten édes modulációkba kezd. Eszébe jutott XI. Lajos egyik történetének a hőse, egy bíró, akit az uralkodó a legmegvetőbb jelzővel illetett. A bíró hites társa ugyanabból a fából volt faragva, mint a nagy Szókratész oldalbordája. Csakhogy az író nem volt filozófus: sót kevert a lovai abrakjába, és megtiltotta, hogy szegény párákat megitassák. A bíró felesége kocsira ült, és birtokára hajtott. Ahogy a Szajna partjára ért, a szomjas lovak a vízbe rohantak, inni - és a bíró hálát adott a Gondviselésnek, hogy természetes úton megszabadulhatott feleségétől. S Marville-né e percben hálát ad Istennek, hogy olyan asszonyt rendelt Pons mellé, aki becsületesen megszabadítja rokonától.

- Kíméletlenségek árán egymillió sem kell nekem! - mondta az elnökné. - Barátjának föl kell világosítania Pons urat. Csapják el a házmesternét.

- Itt a bökkenő, asszonyom: a két öregúr azt hiszi, hogy az, az asszony angyal - a barátomat küldenék el, és nem a házmesternét. Továbbá: ez a szörnyű nőszemély jótevője volt a doktornak, ő vezette Pillerault úrhoz. A doktor lelkére kötötte az asszonynak, hogy nagyon szelíden, nagyon türelmesen bánjék a beteggel, de a nyomorult teremtés éppen ebből az orvosi utasításból következtet arra, hogy mi súlyosbíthatja az állapotát.

- Mit gondol a barátja, milyen állapotban van az unokabátyám? - kérdezte az elnökné.

- Hat hét múlva esedékes az örökség.

Az elnökné reszketni kezdett erre a válaszra. Milyen szabatos feleletet adott ez a Fraisier, és micsoda éleslátással fürkészte ki a szívét - a kapzsiságát, mely semmivel sem volt kisebb Cibot-né kapzsiságánál!

Marville-né lesütötte a szemét.

- Szegény ember! - mondotta. Szomorú arcot akart vágni, de nem sikerült.

- Méltóztatik üzenni valamit Leboeuf úrnak? Vasúton utazom Mantes-ba.

- Igen, maradjon még. Írok neki, hogy várjuk holnap vacsorára. Beszélnem kell vele. Ön igazságtalanság áldozata: meg fogunk állapodni Leboeuf úrral, hogyan lehetne ezt helyrehozni.

Az elnökné átment a másik szobába. Fraisier már békebírónak látta magát: rá sem lehetett ismerni. Kigömbölyödött, teli tüdővel szívta a levegőt; a boldogság és a siker jó szelét szimatolta benne. A boldogság vágyának, ennek az isteni nedűnek rejtett forrásából oly hatalmas adagot hörpintett, hogy a siker kedvéért még a bűnre is képesnek érezte magát, akárcsak Rémonencq - csak bizonyítékok ne legyenek. Vakmerően tört magának utat az

elnökéhez; valóságnak tüntetett fel puszta föltevéseket, hetet-havat összehordott egyetlen cél érdekében: megbízást kapni tőle az örökség megszerzésére, és megszerezni a pártfogását. Fraisier két ember irtózatos nyomorának és irtózatos vágyakozásának volt a szószólója, s máris megvetéssel rúgta el magától a Perle utcai förtelmes háztartást. Már a zsebében érezte Cibot-né háromezer frankos honoráriumát s az ötezer frankot, amit majd az elnöktől kap. Ezzel végre tisztességes lakást szerezhet magának. No és Poulain doktorral is egyenesbe jön. Vannak gyűlölködő, keserű emberek, akiket a szenvedés vagy a betegség gonosszá tett, de az ellentétes érzelmek is ugyanolyan hévvel lobognak bennük: Richelieu éppoly jó barát volt, mint amilyen kegyetlen ellenség. Fraisier négyfelé vágatta volna magát Poulainért, hálából, hogy a doktor több ízben segített rajta.

Az elnökné visszajött a levéllel, s az ajtóból ránézett Fraisier-re. Vendége nem látta ezt a pillantást. A prókátor a jövőt színezgette magának, s úgy hitte, megnyílik előtte a boldog, jómódú élet - s Amélie már nem találta olyan rútnak, mint első pillantásra. Egyébként is a prókátor az ő szolgálatába szegődik - és az ember másként nézi a maga eszközét, mint a szomszédét.

- Fraisier úr - szólt az elnökné -, ön az imént bebizonyította, hogy okos ember. Én azt hiszem, hogy őszinteségre is képes.

Fraisier ékesszóló mozdulattal válaszolt.

- Nos - folytatta az elnökné -, felszólítom, hogy feleljen nyíltan erre a kérdésemre: kompromittálhat-e bennünket, az uramat meg engem, az ön eljárása ebben az ügyben?

- Nem kerestem volna fel önt, asszonyom, ha attól tartottam volna, hogy valamikor szemrehányást kell tennem magamnak. Önökre annyi sárnak sem szabad fröccsennie, mint egy gombostű feje, mert a foltja akkorának látszik, mint a hold. Elfelejti, asszonyom, hogy belőlem akkor lesz csak itt Párizsban békebíró, ha önöket mindenképpen kielégítem. Kaptam már az életben egyszer egy leckét, kemény lecke volt, semmi kedvem sincs másodszor is kitenni magamat efféle pofonnak. Még egy utolsó szavam van, asszonyom. Mindazon lépéseimet, ahol önökről lesz szó, előzetesen nagyságod elé terjesztem...

- Helyes. Itt a Leboeufnek szóló levél. Várom az értesítést, hogy mennyit ér a hagyaték.

- Ezen fordul meg minden - mondta ravaszul Fraisier, s oly szeretetre méltóan köszönt el az elnöknétől, amennyire csúf ábrázatától kitellett.

„Ez a Gondviselés! - gondolta magában Marville-né. - Ó, hát mégis gazdag leszek! Az uramból képviselő lesz! Ráeresztjük ezt a Fraisier-t a bolbeci kerületre, ez megszerzi nekünk a többséget. Kitűnő eszközt kaptam a kezembe!”

- „Ez a Gondviselés! - gondolta magában Fraisier, amint lement a lépcsőn. - Kardos menyecske ez a Camusot-né! Ilyen asszony kellene nekem! De most lássunk a dologhoz!”

Azzal elutazott Mantes-ba. Meg kellett szereznie egy ember jóindulatú segítségét, akit jóformán alig ismert. De számított Vatinelle-nére: ennek az asszonynak köszönhette, sajnos, minden szerencsétlenségét. A szerelmi bánat némelykor olyan, mint a jó adós megóvatolt váltója: kamatot hoz.

Három nappal később, míg Schmucke aludt - mert Cibot-né és az öreg muzsikus már megosztották a betegápolás és a virrasztás terhét -, a házmesterné, ahogy mondani szokta, *összedörrent* a szegény Ponsszal. És itt szükséges a májbetegség egy szomorú tünetére figyelmeztetni az olvasót. Ha valakinek a mája többé-kevésbé meg van támadva, hajlamos a türelmetlenségre, hirtelen haragra lobban: ezek a dührohamok pillanatnyilag könnyítenek

rajta, mint ahogy a lázrohamban is féktelen erőt érez magában a beteg. A roham elmúltával beáll az összeomlás, a collapsus, ahogyan az orvosok mondják, s ez az állapot mutatja csak meg, hogy a szervezetben milyen súlyos rombolást okozott a roham. A májbetegségnél, különösen akkor, ha a bajt valami nagy bánat okozta, a beteg az ilyen dühkitörések után teljesen elgyengül, s ez annál veszedelmesebb, mert szigorú diétát kell tartania. A láznak ez a különös fajtája, amely nem a vérben van, sem pedig az agyban, izgalomba hozza az ember nedvkiválasztó mechanizmusát. Az egész szervezetet fölkavaró ingerültség búskomorságot idéz elő: a beteg meggyűlöli önmagát. Ebben az állapotban minden veszedelmes izgalmat okoz. Az orvos hiába figyelmeztette Cibot-nét: tapasztalatlan, tanulatlan, egyszerű asszony létére nem hitte el, hogy a nedvkiválasztó szervek így fölborzolhatják az idegrendszert. Poulain fölvilágosította ugyan, de erről úgy vélekedett, hogy az nem más, mint a doktor úrnak a bogara. Mint minden egyszerű asszony, ő is mindenáron tömni akarta a beteget. Titokban sonkát, jó kis rántottát, vaníliás csokoládét dugott neki, s Poulain doktor határozott tilalma a legkevésbé sem volt alkalmas az etetés megakadályozására.

- Egy falatot se adjon enni Pons úrnak, mert megöli. De úgy megöli, mintha egy pisztolyt durrantana rá - mondta az orvos.

A nép rendkívül makacs ebben a tekintetben. A betegek vonakodnak a kórházba menni, mert azt hiszik, hogy ott éhen hagyják halni az embert. Az asszonyok titokban ételt hoznak be a férjüknek, s ez annyi halálesetet okozott, hogy az orvosok kénytelenek szigorú motozást elrendelni azokon a napokon, amikor rokonok látogatják a betegeket.

Cibot-né sürgősen össze akart veszni Ponsszal. Erre szüksége volt, hogy azonnal hozzájusson a maga hasznához, így tehát elmondta az öreg muzsikusnak, hogy járt a színház igazgatójánál, s azt sem hagyta ki, hogy alaposan *összedörrent* Héloïse kisasszonnyal, a táncosnővel.

- Mondja, mit keresett maga ott? - kérdezte immár harmadszor is a beteg. Hiába próbálta megállítani az asszonyt, ha egyszer annak megeredt a nyelve.

- No de aztán jól megmondtam neki a magamét, Héloïse kisasszony már látta, hogy kivel van dolga, szépen meghunyászkodott, és szent volt köztünk a béke... Azt kérdezi, hogy mit kerestem ott? - ismételte meg az asszony Pons kérdését.

Vannak fecsegők - ők a fecsegés nagymesterei -, akik így csipegetik föl maguknak a másik kérdéseit, ellenvetéseit, megjegyzéseit, hogy ebből a tartalékból táplálják a saját beszédük áradatát - mintha annak valaha is elapadna a forrása...

- Hát azért mentem oda, hogy a maga direktorát kihúzzam a csávából. Gaudissart úrnak zenére van szüksége egy baletthez, és maga, drágaságom, nincs olyan állapotban, hogy most papírosra firkáljon, és elvégezze a kötelességét... Hát aztán csak úgy hallottam, hogy majd valami Garangeot úr fog odajönni, és az majd megcsinálja a muzsikát a *Mohikánok*hoz...

- Garangeot! - kiáltotta Pons dühösen. - Garangeot, az a tehetségtelen fráter! Akit én első hegedűsnek sem vettem fel! Szellemes ember, egész jó cikkeket ír a zenéről, de hogy egy dallamot megkomponáljon... no, azt szeretném látni!... Hogy az ördögbe jutott magának eszébe, hogy elmegy a színházba?

- Ejnye, maga rosszcsont, mit makacskodik?... Nono, cicuskám, nem kell mindjárt fölfortyanni, mint a forró tej... Hát tud maga muzsikát csinálni ebben az állapotban? Nézze csak meg magát a tükörben! Odaadjam a tükröt? Csupa csont és bőr... olyan gyönge, mint a szúnyog... maga akar kótát írni?... Hiszen még az én számláimat se tudná összeadni... Erről jut eszembe, föl kell, menjek a harmadik emeleti lakóhoz, tizenhét frankkal tartozik nekünk... hát azt a tizenhét frankot jó lesz behajtani, mert ha kifizetem a patikust, húsz frankunk se marad...

Hát csak meg kellett mondani annak az illetőnek, a Gaudissart úrnak, igen jó embernek látszik... Tetszik nekem a neve... olyan jókedvű ember, ez épp nekem való volna... ennek bezzeg sose lesz baja a májával!... Egyszóval, meg kellett mondani neki, hogy maga hányadán van... Hát, kisapám, maga bizony nincs valami jól, és hát egyelőre helyettesről gondoskodtak.

- Helyettesről! - ordította Pons, és felült az ágyban.

A beteg ember - különösen az, akit már megérintett a Kaszás suhintásának szele - kétségbeesett dühvel ragaszkodik az állásához, s ebben hasonlít a kezdőhöz, aki vak igyekezettel törtet elhelyezkedés után. Szegény, halálosan beteg Ponsnak egy darab halált jelentett, hogy a zenekarban helyettesítették.

- Hiszen a doktor azt mondja, hogy egészen jól vagyok! - folytatta. - Hogy nemsokára megkezdhetem a rendes életmódomat! Maga megölt engem, tönkretett, meggyilkolt!...

- Nananana! - kiáltott föl Cibot-né. - Már megint kezdi? Na jó, én vagyok a maga hóhérja, a hétszentségit, azt hiszi, nem tudom, hogy mindig ilyen cifra dolgokat mond rólam a Schmucke úrnak, amint kiteszem innen a lábamat! Jól hallom én, hogy miket beszél!... Hálátlan kutya!

- Maga nem tudja, mit csinált! Ha két hétig eltart még a betegségem, azt mondják majd, ha visszamegyek, hogy ócska vagyok, vén vagyok, lejárt az időm, empire vagyok, rokokó vagyok! - kiáltott föl a beteg... hiszen élni akart! - Garangeot közben barátokat szerez magának a színháznál, mindenkivel jóba lesz, a jegyszedőtől a világosítóig. Lejjebb transzponálja majd az egyik énekesnő szólamát, mert a hölgynek nincs hangja, Gaudissart-nak lenyalja a sáros cipőjét, a barátai révén nyakra-főre dicsértet mindenkit a lapokban, no, akkor aztán Cibot-né, egy olyan butikban, mint az a színház, még a kákán is csomót fognak találni... Mi az ördögnek ment oda?...

- A hétszentségit, Schmucke úr töviről hegyire megbeszélte már velem ezt a dolgot, egy hete, hogy szóba jött, hát mit akar tőlem? Maga senkire sincs tekintettel! Csupa önzésből megöli *jaz* embert, csak hogy maga meggyógyuljon!... Szegény Schmucke úr egy hónapja úgy agyon van hajszolva, mint egy gebe, alig áll már a lábán, nem mehet már sehová, se a tanítványaihoz, se *ja* színházba... hát vak maga?... Éjjel ő van maga mellett, nappal meg én. Ha most is átvirrasztanám az éjszakákat, mint eleinte tettem, amikor még azt hittem, hogy nem lesz semmi baja, akkor nappal kellene aludnom! Hát akkor ki látná el a háztartást, ki vigyázna a pénzre?... Hja, a betegség csak betegség!... Mit csinálhat az ember?

- Lehetetlen, hogy ez a gondolat Schmuckétól származzék...

- Most még azt is rám fogná, hogy én sütöttem ki! Mit gondol, mi talán vasból vagyunk? Ha Schmucke úr így folytatja, *ja* mesterségét, hét-nyolc órát ad naponta, este meg fél héttől fél tizenkettőig a zenekart dirigálja a színházban, hát nem adok neki tíz napot, és el fog patkolni... Halálát akarja ennek a derék jó embernek, aki még a vérit se sajnálja magától? A szülőanyám üdvösségére esküszöm, életemben nem láttam ilyen beteget, mint maga... Hová tette az eszét, talán zálogba csapta? Itt csak agyonhajszolja magát mindenki maga miatt, mindent megteszünk, ami tőlünk telik, de maga csak elégedetlen... Azt akarja, hogy megőrüljünk, mint a kötözni való bolond?... Én már belegebedek ebbe, hát mi lesz még ezután!

Cibot-né beszélhetett, amit akart, Ponsnak egy szó sem jött ki a torkán, úgy fojtogatta a düh. Vonaglott az ágyban, kínosan dadogott egy-egy indulatszót - halálán volt. Mint minden alkalommal, amikor idáig fajult a veszekedés, a hangnem hirtelenül gyöngédségbe csapott át. Az ápolónő ráomlott a betegre, megfogta a fejét, visszanyomta a párnára, és ráhúzta a takarót.

- Hogy lehet így fölizgatni magát az embernek? No de hát, cicuskám, lássa, éppen ez a maga betegsége! A drága jó Poulain doktor úr megmondta nekem. No, nyugodjék meg. Ugye most már jó gyerek lesz, édes kis *fijacskám*? Hiszen úgy imádja magát mindenki, aki csak a közelébe jut, még a doktor úr is kétszer jön el magához naponta! Mit szólna ahhoz, ha ilyen izgatottságban találná magát? Kihoz a sodromból... csúnya ember! Márpedig ha az embert a Cibot-né ápolja, akkor szépen is kell bánni vele... Maga meg csak kiabál meg beszél!... Pedig tudja, hogy meg van tiltva! Csak izgatja a beszéd... És mit heveskedik? Egy szemernyi igaza sincs... mindig csak birizgál engem! No, gondolkozzunk egy kicsit! Ha egyszer Schmucke úr meg én, aki úgy szeretem magát, mint az életemet - ha mi úgy gondoltuk, hogy ez jól van így?... Hát akkor, angyalkám, az úgy van jól! Abbizony!

- Schmucke az én megkérdezésem nélkül nem mondhatta magának, hogy menjen a színházba...

- Keltsem föl szegénykét? Még az igazak álmát alussza, de máris hívom tanúnak!

- Ne! Ne! - kiáltott föl Pons. - Ha az én drága jó barátom erre szánta el magát, akkor én sokkal rosszabbul vagyok, mint gondolom - mondta az öregúr, s a szeme megtelt mélységes szomorúsággal. Fájdalmas pillantást vetett a szobáját díszítő műtárgyakra. - Búcsút mondhatok a kedves képeimnek, s ezeknek a holmiknak, pedig úgy a szívemhez nőttek... és az én imádott Schmuckémtől is el kell válnom! Ó, hát igaz ez?

Cibot-né, a kegyetlen komédiás, szemére borította zsebkendőjét. E néma válaszra a beteg borongós tűnődésbe esett... Két tördöfést kapott, s mind a kettő érzékeny pontján sebezte meg az embert: tönkretette társadalmi életét és az egészségét. Elveszti az állását, és szembe kell néznie a halállal. Úgy elgyöngült, hogy haragudni sem volt ereje. Komoran hallgatott, mint a mellbeteg egy gyötrelmes roham után.

- Látja - mondja Cibot-né, minthogy már teljesen sarokba szorította áldozatát -, jól tenné, ha Schmucke úr érdekében most elhívatná Trognon urat, a kerületi közjegyzőt. Igen derék ember.

- Egyre ezzel a Trognonnal hozakodik elő... - mondta a beteg.

- No hát nekem aztán igazán mindegy, hogy őt hívatja, vagy valaki mást, én úgy se fogok magától jussolni!

Az asszony a fejét csóválta, mutatván, hogy mennyire megveti a pénzt. Újra csönd lett.

Schmucke már több mint hat óra hosszat aludt, s arra ébredt, hogy megéhezett. Fölkelt, s ebben a percben lépett be Pons szobájába. Szótlanul szemlélte pár pillanatig a beteget, mert Cibot-né ajkához emelte az ujját, s intett neki!

- Csitt!

Azután fölállt, odament a némethez, és a fülébe súgta:

- Hála Istennek, mindjárt elalszik... Olyan csökönyös, mint egy vadszamár!... Mit csináljak vele? Kapálózik a betegség ellen...

- Nem igaz, nagyon is türelmes vagyok - mondta a szerencsétlen beteg, és panaszos hangja irtózatos levertségre vallott. - Képzeld csak, édes barátom, ez a nő elment a színházba, hogy kirúgjanak az állásomból.

Elhallgatott, nem volt ereje folytatni. Cibot-né kapott az alkalmon, s jelekkel magyarázta meg Schmuckénak, hogy barátjának elment az esze. Majd azt mondta:

- Ne ellenkezzen vele, még belehal...

- És azt állítja - kezdte megint Pons, a becsületes Schmuckéra emelve szemét -, azt állítja, hogy te küldted oda...

- *Uty fan* - felelte Schmucke hősiesen -, *el gelled gülteni! Hallkass!... Hatyt, hoty mekmendsüng! Polontsák, hoty de mosd tolkoszni agarsz, és gimeríded makatad a mungáfal, amigor idd gincseit fannak... Tyótyulj mek, elatung etybár rékiséged, aszdán majt nyukodtan eléltekélüng falahol esszel asz áltodd jó Zipodnéfal...*

- Téged is behálózott! - felelte Pons fájdalmasan.

A beteg nem látta Cibot-nét, azt hitte, kiment a szobából. Az asszony az ágy mögé állt, s onnan integetett Schmuckénak, hogy Pons ne láthassa.

- Meggyilkol ez a nő! - mondta a muzsikus.

- Micsoda? Meggyilkolom? - ugrott elő a házmesterné villámló szemmel, s csípőre tette a kezét. - Ez a jutalom, hogy olyan hű voltam magukhoz, mint egy kutya!... Az istenit ennek a világnak!

Könnyekbe tört ki, s a karosszékbe roskadt. Ez a tragikus póz rettenetesen felkavarta a beteget.

- Na jó - mondta az asszony és felállt. Gyűlölködő pillantást lövellt a két barátra. Tekintete úgy hatott, mint megannyi mérgezett, gyilkos tőrdöfés. - Elegem van már. A belemet is kiadom magukért, és mégse látják itt semmi hasznomat. Vegyenek egy ápolónőt!

A két barát rémülten nézett egymásra.

- Ó! Most meg egymásra néznek, mint két komédiás! Megmondtam, készek vagyunk! Megkérem a doktor urat, keressen maguknak egy ápolónőt! Most pedig elszámolunk. Visszaadják a pénzemet, amit beleöltem a háztartásukba... Eszem ágába se lett volna visszakérni... Még én mentem el Pillerault úrhoz, és kölcsönkértem megint ötszáz frankot maguknak...

- *A pedeksége miadd ilyen!* - mondta Schmucke. Odarohant az asszonyhoz, átfogta a derekát. - *Letyen ety gis dürelemmel!*

- Maga, maga egy angyal, a lába nyomát is megcsókolnám magának - mondta Cibot-né. - De a Pons úr, az sose szeretett engem! Gyűlölt, kezdettől fogva!... Talán azt gondolja, hogy be akarom vétetni magam a végrendeletébe...

- *Psszd! Meköli!* - kiáltotta Schmucke.

- Isten áldja, nagyságos úr - lépett oda Cibot-né a beteghez, s villámló szemmel mérte végig. - Nem kívánok magának semmi rosszat, attól ugyan meggyógyulhat. Majd ha megint szépen bánik velem, ha elhiszi, hogy amit én csinálok, az jól van csinálva, akkor visszajövök. Addig otthon maradok... Úgy bántam magával, mint a gyermekemmel, ki látott olyat, hogy a gyermek fellázad az anyja ellen?... Nem, nem, Schmucke úr, egy szót se akarok hallani... Fölhozom az ebédjüket, kiszolgálom magukat, de fogadjanak egy ápolónőt, majd a Poulain doktor úr szerez maguknak.

Azzal kiment, s úgy becsapta maga után az ajtót, hogy a drága, törékeny műtárgyak megzörrentek. A beteg valami porcelán-csörömpölést hallott; s ez úgy hatott rá gyötrelmeiben, mint a kerékbetörés végén a kegyelemdöfés.

Egy óra múlva Cibot-né megint följött a lakásba, de nem ment be Ponshoz, hanem a hálószoba ajtajából szólt be Schmuckénak, hogy bent az ebéd. Szegény német könnyázott, sápadt arccal ment át az ebédlőbe.

- *Szekény Bonsz félrepeszél, azt montya, hoty maka egy elfetemüld nő. Ez a pedeksége miadd fan* - mondta, hogy meglágyítsa az asszonyt, s mentegesse a barátját.

- Hallja, én már torkig vagyok a betegségével! Nézze, ő nekem sem apám, se férjem, se testvérem, se gyerekem. Valami miatt a bögyibe vagyok neki, no hát, nekem ebből elég volt. Maga, az, más, a világ végéig elmennék maga után, de amikor az ember az életit adja oda, a szivit, a megtakarított garaskáit, a férjit is elhanyagolja, mert most még az uram is beteg, és akkor még azt mondják, hogy egy elvetemült nő vagyok... nahát, ez már mindennek a teteje...

- *Dedeje?*

- Igen, a teteje. Elég volt a haszontalan fecsegésből. Lássuk, miből élünk. Először is, maguk tartoznak nekem három hónapra százkilencven frankkal, az összesen ötszázhetven! Aztán a házbért, azt kétszer én fizettem ki, tessék a nyugta, az, hatszáz frank, a házmesterpénzzel meg az adóval; szóval kis híján ezerkétszáz frank, meg aztán az a kétezer frank, persze minden kamat nélkül; összesen háromezer-százkilencvenkét frank... Na és ne felejtse el, hogy legalább kétezer frank fog még maguknak kelleni, ápolónőre, orvosra, patikára meg az ápolónő kosztjára. Hát ezért kértem kölcsön ezer frankot Pillerault úrtól - mondta az asszony, s megmutatta a Gaudissart-tól kapott ezerfrankos bankót.

Schmucke érthető elképedéssel hallgatta ezt az elszámolást, mert annyit értett a pénzügyekhez, mint a tyúk az ábécéhez.

- *Étes Zipodné, Bonsznak nincs helyén asz eze! Pocsásson mek negi, gérem, ábolja őd tofább, letyen a mi kontfiselőng... dérdenállfa gérem...*

És a német leborult hóhérja előtt, és a kezét csókolgatta.

- Hallgasson ide, édes cicuskám - mondta az asszony. Fölemelte az öregurat, és homlokon csókolta. - Beteg a férjem, ágyban fekszik, most küldtem el Poulain doktorért. Ebben a helyzetben rendbe kell hoznom a dolgaimat. Az uram meglátta, hogy sírva jöttem le maguktól, és dühbe gurult, megtiltotta, hogy a lábamat ide betegyem. Ő követeli vissza a pénzit, a pénz az emberé, hát mit csináljak? Az asszony ebbe nem szólhat bele. De ha visszaadjuk neki a pénzét, háromezer-kétszáz frankot, akkor talán megnyugszik. Szegény feje, ez az egész vagyona, huszonhat éve kuporgatja, amióta összekerültünk, véres verejtékkel. Holnapra kell neki a pénz, hiába itt minden csűrés csavarás... Nem ismeri az uramat: ha feldühödik, embert öl. Talán arra valahogyan még rávehetem, hogy tovább is följárhassak rendben tartani magukat. Legyen nyugodt, nem bánom, akármit is vág a fejemhez. A maga kedvéért eltűröm ezt a vértanúságot, drágaságom, mert maga jegy angyal.

- *Nem, én csag ety zekény emper fatyog, de zeredem a parádomad, és asz éledemed atnám érde, hoty mektyótyuljon...*

- Na és a pénz?... Édes, jó Schmucke úr, hát teszem fel, nekem nem ad semmit, na és akkor is elő kell teremteni háromezer frankot a maguk kiadásaira! Isten bizony, tudja, hogy mit csinálnék én a maga helyibe? Nem sokat teketóriáznék, hanem eladnék hét vagy nyolc vacak képet, és odaakasztanék mást a helyibe! Elég kép hever a maga szobájában, a falnak fordítva, mert nincs hová akasztani! Egyik kép olyan, mint a másik, hát nem mindegy?

- *Te mérd agasszung ota másd?*

- Mert ő olyan komisz! Ez a betegsége miatt van, hiszen ha egészséges, olyan, mint a kezes bárány! Képes még és fölkel szimatolni. Ha véletlenül bemegy a szalonba, pedig olyan gyönge, hogy a küszöböt se fogja többé átlépni, akkor észreveszi, hogy baj van a kréta körül!

- *Uty fan!*

- Majd ha meggyógyult, megmondjuk neki, hogy eladtuk a képeket. Ha maga be akarja vallani neki, bátran ráfoghatja, hogy ki kellett engem fizetni. Majd tartom a hátamat...

- *Én nem rentelgeszhedem affal, ami nem asz enyém* - felelte egyszerűen a derék német.

- Hát akkor végrehajtást kérek maguk ellen.

- *Appa belehal...*

- Válasszon!... Istenem, hát adja el a képeket, majd később megmondja neki... megmutatja az idézést...

- *Jól fan... gérjen fékrehajdást ellenüng... esz lesz az én mendsékem... megmudadom negi az idéleded...*

Cibot-né elment, és beszélt a végrehajtóval. Még aznap este hét órakor kihívta Schmuckét a beteg szobájából. A német Tabareau-val találta szembe magát, aki felszólította a minden ízében reszkető embert, hogy fizessen. Minthogy ez fizetni nem tudott, Tabareau Ponsszal együtt a bíróság elé idézte, ahol majd fizetésre fogják kötelezni őket.

Schmuckéra olyan hatást tett a végrehajtó s a telefirkált bélyeges papíros, hogy már nem ellenkezett.

- *Attya el a gébeged* - mondta könnybe lábadt szemmel a házmesternének.

Másnap reggel hat órakor Élie Magus leakasztotta a képeit, és Rémonencq is a magáét. Két, teljesen szabályszerű nyugtát állítottak ki, egyenként kétezer-ötszáz frankról, melynek így szólt a szövege:

„Alulírott, mint Pons úr megbízottja, elismerem, hogy Élie Magus úrtól kétezer-ötszáz frank összeget átvettem, a neki eladott négy kép ellenértéke fejében. Fenti összeg Pons úr személyes szükségleteire fordítandó. Az első festmény női arckép, Dürernek tulajdonítva; a második szintén arckép, olasz iskola; a harmadik holland tájkép Breugheltől; a negyedik firenzei festmény, s a Szent Család-ot ábrázolja, ismeretlen mestertől."

Rémonencq nyugtája ugyanígy volt fogalmazva, s egy Greuze-ről, egy Claude Lorrainről, egy Rubensről és egy Van Dyckről szólt. Ezek a képek „francia iskola" és „flamand iskola" fedőnéven szerepeltek a nyugtán.

- *Esszel a bénsszel még elhidedig felem, hoty eszeg a limlomog csagutyan érneg falamid...* - mondta Schmucke, amikor az ötezer frankot átvette.

- Valamit megérnek - mondta Rémonencq. - Szívesen megadnék százezer frankot az egészért.

Az auvergne-i, akit erre a kis szívességre megkértek, a nyolc kép helyébe nyolc másik, ugyanolyan méretű képet helyezett be az eredeti keretekbe. Ezeket azokból a gyöngébb festményekből válogatta ki, amelyeket Pons beállított volt a barátja szobájába. Amikor Élie Magusnek már birtokában volt a négy remekmű, magával hurcolta Cibot-nét a lakására, azzal az ürüggyel, hogy elszámolnak. Otthon pedig, jeremiádokba kezdett, hogy ő milyen szegény; hibát talált a vásznakon, hogy új vásznakra kell felhúzni a képeket, és harmincezer frank jutalékot ajánlott fel Cibot-nénak. Meglobogtatta előtte a ropogós bankókat: *ezer frank* - volt mindegyikre rámetszve, és Cibot-né belement az egyezségbe. Magus ugyanekkora összeg kifizetését rótta ki Rémonencqra, Cibot-né számára, s a négy képre kölcsönadta neki a pénzt; a képeket az ócskás letétbe helyezte nála. Magus ezt a négy képet is felségesen szépnek találta; nem tudta rászánni magát, hogy visszaadja Rémonencqnak, és másnap elvitt hatezer frankot az ócskásnak, s Rémonencq számla ellenében átengedte Magusnek a négy képet. Cibot-nénak

ötvennyolcezer frank ütötte a markát. A legmélységesebb titoktartást követelte ismét két cinkostársától; megkérdezte a zsidót, hogyan lehetne ezt az összeget oly módon elhelyezni, hogy senki tudomást ne szerezhessen a vagyonáról.

- Vegyen Orléans-vasúti részvényeket. Harminc frankkal állnak pari alatt; három év alatt megkétszerezi a tőkéjét, és csak papírrongyok lesznek magánál, az pedig, egy tárcába is belefér.

- Maradjon itt, Magus úr, elmegyek a Pons úr családja ügyvivőjéhez, tudni akarja, hogy mennyit adna maga azért az egész kacatért odafönn... Elmegyek és idehívom.

- Hej, ha ez a nő özvegy volna! - mondta Rémonencq Magusnek. - Nekem való nő, gazdag is...

- Hát még, ha orléans-i vasútba fekteti be a pénzét: két év alatt kétszer annyija lesz. Én is ebbe fektettem be szerény kis megtakarított pénzemet - mondta a zsidó. - Ez lesz a lányom hozománya... Jöjjön, járjunk egyet a körúton, míg az ügyvéd ideér...

- Ha a Jóisten magához szólítaná Cibot-t, hiszen nagyon beteg az, az ember - folytatta Rémonencq -, micsoda derék feleségem volna nekem, hogy elvezetné ez az üzletet, én meg akkor nagyban csinálnám...

- Jó napot kívánok, édes Fraisier úr - köszöntötte Cibot-né mézes-mázos hangon a jogtanácsosát, az irodába belépve. - Igaz, amit a házmester mond, hogy elköltözik innen?

- Igaz, kedvesem. Egy házba megyek lakni Poulain barátommal, kiveszem az első emeleti lakást, az övé felett. Két-háromezer frank kölcsönre volna szükségem a lakás bebútorozására. Mi tagadás, nagyon, szép lakás, a háziúr helyrehozta. Mint mondottam, Marville tanácselnök képviseletével is meg vagyok bízva, nemcsak a magáéval... Abbahagyom az ügyvivőséget, fölvétetem magamat az ügyvédi kamarába, hát nagyon jó lakásra van szükségem. A párizsi ügyvédi kamarába csak azt veszik fel, akinek rendes berendezése, könyvtára van és a többi. Jogi doktorátusom van, megvan a kellő gyakorlatom, azon kívül hatalmas pártfogókra tettem szert... Nos, hányadán vagyunk?

- Fogadja el a megtakarított pénzecskémet, a takarékban van - mondta Cibot-né. - Nem sok az egész, összevissza háromezer frank, huszonöt évig vertem fogamhoz a garast, hát ennek az eredménye... Adjon váltót róla, aszongya a Rémonencq, mert én, kérem, nem értek ehhez, én csak azt tudom, amit megmagyaráztak...

- Nem, a kamarai alapszabályok szerint ügyvéd nem írhat alá váltót. Elismervényt adok magának az összegről, ötszázalékos kamatozással. Ezt az írást majd vissza fogom kapni, ha a derék Pons hagyatékából megszerzem magának az ezerkétszáz frankos életjáradékot.

Cibot-né lépre ment; hallgatott.

- Aki hallgat, az igent mond - folytatta Fraisier. - Hozza el holnap a pénzt.

- Nézze, én szívesen kifizetem magának előre a tiszteletdíját - mondta Cibot-né. - Legalább biztos vagyok benne, hogy megkapom a járadékomat.

Fraisier bólintott.

- Hányadán állunk? - ismételte meg a kérdést. - Tegnap este találkoztam Poulainnal; hallom, maga milyen iramban halad a beteggel... Még egy olyan roham, mint a tegnapi, és epekövet kap... Bánjék vele szelíden, édes Cibot-né, nézze, nem jó, ha az embert aztán furdalja a lelkiismeret. Akkor nem fog megöregedni.

- Hagyjon békén! Mit akar? Hát aztán miért furdalna engem a lelkiismeret?... Már megint a nyaktilóval hozakodna elő, mi? Pons úr egy csökönyös vénember! Maga nem ismeri! Ő *hergel* föl mindig engemet! Irtó gonosz ember ez, igaza van a rokonainak, sunyi, bosszúálló és csökönyös... Mondtam magának, Magus úr ott van a házban, és várja magát.

- Helyes... Mire visszaér, én is ott leszek. A gyűjtemény értékétől függ, hogy mekkora lesz a maga járadéka; ha nyolcszázezret ér, maga ezerötszáz frank életjáradékot fog kapni... egy egész vagyont!

- Hát majd megmondom nekik, hogy lelkiismeretesen becsüljék meg.

Schmucke az orvos rendeletére csillapító italt adott be Ponsnak: de Cibot-né észrevétlenül megkettőzte az adagot. A beteg mélyen aludt, amikor egy óra múlva Fraisier, Rémonencq és Magus, a három akasztófavirág, darabonként megvizsgálta azt az ezerhétszáz tárgyat, amelyből az öreg muzsikus gyűjteménye állt.

Schmucke lefeküdt, s így a dögmadarak voltak az urak a terepen.

- Ne lármázzanak! - szólt rájuk Cibot-né, valahányszor Magus nagyon tűzbe jött, és vitatkozni kezdett Rémonencqkal, vagy kioktatta őt, hogy valamelyik szép tárgy mennyit ér.

Szívettépő látvány volt; négy kapzsi ember méricskélte az örökséget - s mind a négyet más-más vágy fűtötte. S közben az, akinek a halálát kívánták - aludt. A szalonban levő értékek becslése három óra hosszat tartott.

- Átlagba véve minden tárgy megér itt ezer frankot... - mondta az öreg zsidó.

- Az egymillió-hétszázezer frank! - kiáltotta Fraisier elámulva.

- Nekem nem éri meg - mondta Mágus, s a tekintete már sokkal hűvösebb volt. - Nyolcszázezer frankot adok érte legföljebb. Sosem lehet tudni, mennyi ideig feküsznek raktáron a dolgok... Vannak olyan remekművek is, amelyekre esetleg tíz év alatt sem lehet vevőt találni. A vételár a kamatos kamatokkal megduplázódik. De nyolcszázezret készpénzben fizetek.

- A hálószobában üvegfestmények, émailok, miniatűrök, arany és ezüst burnótszelencék vannak - jegyezte meg Rémonencq.

- Meg lehetne nézni? - kérdezte Fraisier.

- Megnézem, hogy jó mélyen alszik-e? - felelte Cibot-né, mert többször is felfigyelt arra, hogy a beteg mozgolódik álmában.

Gyakran megtörténik ugyanis, hogy a dupla adag nyugtató éppen felizgatja a beteget. Ám Pons most éppen nyugodtan feküdt, a házmesterné tehát intett, s a három dögkeselyű belépett a hálószobába.

- A szalonban remekművek vannak - mondta Magus, s fehér szakállának minden szőrszála reszketett -, de ez itt kincset ér! És micsoda kincsek! Az uralkodók kincseskamráiban sincsenek szebb darabok!

Rémonencq szeme felgyulladt a burnótszelencék láttán, s úgy fénylett, mint a karbunkulus. Fraisier, mint a farkán fölegyenesedő kígyó, nyugodtan, hidegen előrenyújtotta lapos fejét, s olyan pózban állt ott, mint ahogy a festők Mefisztofelészt ábrázolják. A három fösvény úgy szomjazta az aranyat, mint az ördög a paradicsomi harmatot, s mind a három akaratlanul e pazar kincs gazdájára nézett - mert az egy lázálom sugallta mozdulatot tett. Három ördögi tekintet szegeződött rá, s pillantásuk tüzében a beteg egyszerre csak felnyitotta szemét, és sikoltozni kezdett:

- Tolvajok!... Fogják meg!... Rendőrt!... Megölnek!...

Felébredt, de nyilván még mindig álmodott, mert felült az ágyban; szeme fehéren tágra meredt, s meg sem tudott mozdulni.

A két kereskedő az ajtóhoz futott, de földbe gyökerezett a lábuk erre a szóra:

- Magus?... Hogy kerül ez ide?... Elárultak!...

Az ösztön ébresztette fel a beteget; megérezte, hogy veszély fenyegeti kincseit - s ez az ösztön éppolyan erős, mint az önfenntartás ösztöne!

- Ki ez az úr, Cibot-né? - kiáltotta a beteg. Meglátta a mozdulatlanul álló Fraisier-t, és reszketni kezdett.

- A teremtésit, hát dobtam volna ki? - mondta az asszony. Csippentett a szemével, intett Fraisier-nek. - Az úr éppen most jött, a maga családja küldte ide...

Fraisier ösztönös mozdulatot tett: bámulatos ez a nő!

- Igen, kérem. Marville elnökné őnagysága, a férje és a leánya megbízásából jövök, hogy kifejezzem sajnálkozásukat: véletlenül értesültek róla, hogy ön beteg, és maguk szeretnék ápolni önt... Meghívást hozok; utazzon le a marville-i birtokra, ott meg fog gyógyulni... Popinot grófné fogja ápolni önt, a kis Cécile, akit ön annyira szeret... A kis grófné védelmébe vette önt az anyjával szemben; az elnökné most már belátja, hogy tévedett.

- És ideküldte magát! Az örököseim küldték ide! - kiáltotta Pons fölháborodva. - Vezetőt is adtak maga mellé, a legjobb műértőt, a legravaszabb szakértőt egész Párizsban!... Jól csinálják, mondhatom! - tette hozzá, és eszelősen hahotázni kezdett. - Idejött megbecsültetni a képeimet, a régiségeimet, a tubákos szelencéimet, a miniatűrjeimet!... Hát csak becsültesse meg! Az embere mindenhez ért, mindjárt vásárolhat is, hiszen tízszeres milliomos... Kedves rokonaimnak nem kell már soká várni a hagyatékomra - mondta keserű gúnnyal. - Megásták a síromat, hát csak taszítsanak is bele!... Cibot-né, maga azt mondja, hogy olyan hozzám, mintha az anyám volna, és mialatt én alszom, beengedi ide a kereskedőket, a versenytársamat és Camusot-ékat!... Takarodjon innen mindenki!...

És a szerencsétlen, dühtől és félelemtől reszketve, rettenetes izgalmában fölkelt az ágyból, csont-bőr testével.

- Karoljon belém, nagyságos úr - mondta Cibot-né. Odaugrott Ponshoz, mert az, különben elvágódott volna. - Nyugodjék meg, az urak már elmentek.

- Látni akarom a szalont! - mondta a halálos beteg.

Cibot-né intett a három hollónak, és azok elröppentek. Azután az asszony karjába kapta a beteget, fölemelte, mint a pelyhet, és visszafektette az ágyba - hiába kiáltozott. Majd látta, hogy a szerencsétlen teljesen ki van merülve: kiment tehát, hogy bezárja az előszoba ajtaját. A három hóhér még a lépcsőházban állt; Cibot-né odaszólt nekik, hogy várják meg, mert meghallotta, hogy Fraisier ezt mondja Magusnek:

- Írjanak nekem egy levelet, a kettejük aláírásával, miszerint kötelezik magukat, hogy kilencszázezer frank készpénzösszegért hajlandók megvenni Pons úr gyűjteményét. Módját fogjuk ejteni, hogy szép haszonhoz jussanak.

Fraisier azután egy szót súgott Cibot-né fülébe, egyetlenegy szót, amit senki más nem hallott, majd a két kereskedővel lement a portásfülkébe.

- Cibot-né - mondta a szerencsétlen Pons, amikor a házmesterné visszajött -, elmentek?..

- Kicsodák?... Ki ment el? - kérdezte az asszony.

- Azok az emberek.

- Micsoda emberek?... Mi az, maga embereket látott? - kérdezte az asszony. - Rájött magára az előbb a forróság, ha nem vagyok mellette, hát kiugrott volna az ablakon, most meg emberekről beszél nekem. Hát már sose lesz jobban?...

- Micsoda, hát nem volt itt az előbb egy úr, aki azt mondta, hogy a családom küldte ide?

- Már megint csökönyösködik *nekem*? - kérdezte az asszony. - Tudja, hová kéne vitetni magát? A bolondokházába!... Most meg embereket lát...

- Élie Magust! Rémonencqot!...

- Nahát, a Rémonencqot csakugyan láthatta, följött megmondani, hogy a szegény uram nagyon rosszul van, faképnél is hagyom magát, boldoguljon, ahogy tud. Első az uram, az ám! Ha *jaz* én uram beteg, miattam, felfordulhat a világ. Próbálja meg, maradjon nyugton, aludjék egy-két órát, mert én elküldtem a doktor úrért, majd ővele visszajövök... Igya ki ezt, és viselje jól magát.

- Senki se volt előbb a szobámban, amikor fölébredtem?

- Senki! - mondta az asszony. - Biztosan a Rémonencq urat látta a tükreiben.

- Igaza van, Cibot-né - mondta a beteg. Szelíd lett egyszerre, mint a bárány.

- Na, csakhogy megjött az esze, Isten vele, angyalkám, maradjon nyugton, nemsokára visszajövök.

Pons hallotta, hogy becsukódik az előszoba ajtaja, összeszedte minden erejét, föl akart kelni, mert azt gondolta magában:

Megcsalnak! Kifosztanak! Schmucke olyan, mint egy gyermek, azt már behálózták!

A beteget felvillanyozta a nyugtalanság; világosságot akart deríteni az iménti borzalmas jelenetre: olyan valószerű volt ez a jelenet, amilyen látomás nem lehet. És Pons elvánszorgott a hálószobája ajtajáig, s nagy nehezen kinyitotta. A szalonban állt, és amint pillantása kedves képeire, szobraira, firenzei bronzaira, porcelánjaira esett, visszatért belé az élet. Az öreg muzsikus pongyolában, meztelen lábszárral, lázban égő fejjel végigbotorkált a szalont két részre osztó vitrin-asztalok és szekrények során. A gazda szeme egy pillantással mindent számba vett, és úgy látta, hogy a múzeumból semmi sem hiányzik. Már vissza akart fordulni, amikor tekintete fönnakadt egy Greuze-arcképen, amelyet valaki Sebastiano del Piombo *Máltai lovag*jának helyére tett. A gyanú úgy villant át az agyán, mint ahogy a villám cikázik végig a viharos égboltozaton. Arra a helyre nézett, ahol a nyolc legremekebb képe függött, és látta, hogy valamennyit kicserélték.

Szegény ember szemére fekete fátyol borult hirtelen; gyöngeség fogta el, és a padlóra zuhant. Mélységes ájulása oly soká tartott, hogy két óra hosszat feküdt ott: Schmucke talált rá, amikor fölébredt, és be akart menni a barátjához.

Keserves fáradsággal fölemelte a halálos beteget, és ágyba fektette. És amikor szegény német szólongatni kezdte félholt barátját, s az csak üveges tekintettel, zavaros dadogással felelt, nem vesztette el a fejét - a barátság hőssé tette ezt a vén gyermeket. A kétségbeesés szorongatásában valósággal ihlet szállta meg, mint a szerelmes asszonyokat vagy az anyákat. Törülközőket melegített (csodálatosképpen meg is találta a törülközőket!), belécsavarta Pons kezeit, egyet a

gyomrára tett. Azután két kezébe fogta a beteg nedves, hideg homlokát, így hívta vissza belé - egy Tüanéi Apollónioszhoz[74] hasonlóan - hatalmas akarattal az életet. Csókolgatta barátja szemét, mint ahogy Krisztust csókolja Mária, a nagy olasz szobrászok faragta dombormű-veken, melyeket Pietànak nevezünk. Isteni erőfeszítését, életének átömlesztését egy másik ember testébe, ezt az anyához, szerelmes nőhöz méltó művet siker koronázta.

Fél óra múlva Pons átmelegedett, emberi formát öltött: szemébe visszatért az élet színe, a meleg borogatás megindította a szervek működését. Schmucke borral kevert pemetefűteával itatta meg Ponst; az élet ereje visszaáramlott a beteg testébe, érzéketlen, hideg homlokáról ismét értelem sugárzott. Pons megértette már, hogy feltámadását a barátság szent önfeláldozásának, mindent legyőző erejének köszönheti.

- Ha nem vagy mellettem, meghalok! - mondta, amint érezte, hogy folynak végig arcán drága barátja csöndes könnyei. A derék német sírt is, nevetett is egyszerre.

Szegény Schmucke őrjöngő reménykedéssel leste a beteg első szavát - s a reménykedés éppoly gyötrelmes, mint a kétségbeesés. Minden maradék ereje kimerült, s egyszerre úgy összelappant, mint egy fölszúrt léggömb. Most ő dőlt ki a sorból: egy karosszékbe omlott, összekulcsolta kezét, és forró imádsággal adott hálát Istennek. Csoda történt, őérette! Nem hitt imája erejében, csak Istenben hitt, s a Mindenhatóhoz fordult segítségért. Pedig a csoda természetes dolog volt: az orvosok gyakran tapasztalják ezt a jelenséget.

Ha szeretet vesz körül egy beteget, s életéért aggódó hozzátartozói ápolják, meg lehet menteni az életnek, akkor is, amikor orvosi szempontból azonos esélyek mellett az, akit fizetett személyek ápolnak, elpusztul. Az orvosok tagadják, hogy itt az akarattól független magnetizmus hatása érvényesül, s az eredményt az ésszerű ápolásnak, előírásaik pontos betartásának tulajdonítják. De az anyák tudják, hogy a lankadatlan szeretet izzó kisugárzásának mi a hatása.

- Édes jó Schmuckém!...

- *Ne pezélj, én a zivemmel hallgatlak... Bihenj! Bihenj!* - mondta mosolyogva a muzsikus.

- Szegény barátom! Te nemes, jó lélek! Isten gyermeke, aki Istenben élsz! Te vagy az egyetlen ember a világon, aki valaha szeretett engem! - mondogatta Pons minduntalan, s hangja oly bensőséges, oly szívhez szóló volt, mint még sohasem.

Az elröppenni készülő lélek minden rezdülése benne volt ezekben a szavakban, s barátjában szinte a szerelem gyönyörűségét ébresztette.

- *Élj! Élj! Mekládod, én ety orozlán leszeg! Keddőngérd fokok tolkozni!*

- Hallgass ide, hűséges, jó, imádott barátom! Engedj beszélnem, mert sürget az idő. Én meghalok, nem gyógyulok ki újabb meg újabb rohamaimból.

Schmucke úgy sírt, mint a gyermek.

- Hallgass hát ide, még sírhatsz azután... - mondta Pons. - Keresztény lélek, nyugodj meg Isten akaratában. Kiraboltak engem, Cibot-né kirabolt... Mielőtt itthagylak, fel kell, hogy világosítsalak az élet dolgairól, te nem ismered a világot... Elvittek innen nyolc képet. Mindegyik hatalmas összeget ér.

- *Pocsáss mek, én addam el...*

---

[74] *Tüanéi Apollóniosz* - görög filozófus (I. század), a kereszténység ellenfele. Csodatetteket tulajdonítottak neki, istennek nyilvánították.

- Te?

- *Iken, én*... - mondta a szegény német. - *Fékrehajdásd gérdeg ellenünk...*

- Végrehajtást?... Kicsoda?

- *Fárj csag*...

Schmucke szobájába ment a bélyeges iratért, amit a végrehajtó otthagyott, és bevitte a barátjának.

Pons figyelmesen elolvasta az irkafirkát, s kiesett kezéből a papír. Hallgatott. Az öreg műgyűjtő egész életében az emberi kéz munkáit figyelte, és nem törődött a lelki jelenségekkel: most azután végre számba vette Cibot-né cselszövésének minden egyes szálát. És visszanyerte néhány pillanatra a művész eleven lendületét, okosságát, a római akadémiai évek frissességét - egész ifjúságát.

- Édes jó Schmuckém, engedelmeskedj nekem, mint a katona a föllebbvalójának. Ide hallgass! Menj le a portásfülkébe, és mondd meg annak a szörnyűséges nőszemélynek, hogy beszélni akarok azzal az úrral, akit az unokaöcsém, az elnök ideküldött. Ha az illető nem jön, a múzeumra hagyom a gyűjteményemet. Végrendeletet akarok készíteni.

Schmucke elintézte a megbízást. De Cibot-né már az első szavára mosollyal felelt:

- Édes Schmucke úr, a mi drága betegünknek lázrohama volt, rájött a forróság, és azt hitte, hogy emberek vannak bent a szobájában. Becsületszavamra mondom, senki se járt itt a mi drága betegünk családjától...

Schmucke visszajött ezzel a válasszal: szó szerint elismételte Ponsnak, amit az asszony mondott.

- Ez a nő erősebb, fifikusabb, ravaszabb, mint amilyennek gondoltam! Kész Machiavelli! - mondta Pons mosolyogva. - Azt is letagadja, hogy ki megy el a portásfülke előtt. Képzeld csak, ma reggel idehozott egy zsidót, akit Élie Magusnek hívnak, és Rémonencqot meg egy harmadik embert, akit nem ismerek, de ez még a másik kettőnél is förtelmesebb alak volt. Az asszony arra számított, hogy alszom, és megbecsültette a gyűjteményemet. Véletlenül fölébredtem, láttam mind a hármat, amint a burnótszelencéimet méregették a kezükben. A végén az ismeretlen azt mondta, hogy Camusot-ék küldték ide - beszéltem vele... Ez a gyalázatos Cibot-né vitatkozott velem, hogy álmodtam az egészet... Édes Schmuckém, én nem álmodtam!... Világosan hallottam mindent, beszéltem azzal az emberrel!... A két kereskedő megijedt és odébbállt... Azt hittem, hogy Cibot-né ellentmondásokba fog keveredni!... Tehát ezzel hiába próbálkozunk. Hanem kieszelek valami más fogást, és akkor lépre megy a gyalázatos teremtés... Szegény barátom, te azt hiszed, hogy ez a Cibot-né angyal, pedig egy álló hónapja gyilkol engem kapzsi célja érdekében. Nem akartam elhinni, hogy ennyi gonoszságra képes legyen ez az asszony, hiszen évek óta hűségesen szolgál nálunk. Kételkedtem - s ez lett a vesztem... Mennyit kaptál a nyolc képért?

- *Ödeszer frankod.*

- Úristen, a képek hússzor annyit érnek! - kiáltott fel Pons. - Színe-java volt a gyűjteményemnek! Arra már nincs időm, hogy pert indítsak, de különben sem akarnálak belekeverni téged, akit ezek a gazemberek gyalázatosan rászedtek... Te nem élnéd túl ezt a pert! Te nem tudod, hogy mi az igazságszolgáltatás! Az erkölcsi elvetemültség minden változatának szennycsatornája... Annyi borzalmat kellene látnod - te drága lélek te összeroppannál... Így is elég gazdag leszel. A nyolc kép negyvenezer frankomba került, harminchat éve vannak a gyűjteményemben... Hanem bámulatos ügyességgel fosztottak ki bennünket! Én már fél lábbal

a sírban vagyok, semmivel sem törődöm, csak teveled... te vagy a legjobb ember a világon. Nem akarom, hogy kifosszanak. Mindenem, amim van, a tiéd. Gyanakodnod kell tehát mindenkire, de te sosem voltál gyanakvó. Az Isten megoltalmaz téged, tudom, de talán megfeledkezik rólad egy pillanatra, s az alatt úgy kifosztanak ezek a kalózok, mint valami arannyal megrakott hajót. Cibot-né alávaló teremtés, megöl engem - te pedig, angyalt látsz benne. Azt akarom, hogy ismerd meg ezt az asszonyt. Eredj, kérd meg, ajánljon neked egy közjegyzőt, aki elkészíti a végrendeletemet... és megmutatom neked, hogy ragadós a keze!

Schmucke úgy hallgatta a barátját, mintha az, az Apokalipszist mesélte volna el neki. Hát vannak a világon ilyen romlott teremtések is, mint ez a Cibot-né! Ha Ponsnak igaza van, akkor nincs Gondviselés...

- *Zekény parádom olyan rosszul fan, hoty fékrenteleded agar csinálni* - mondta a német Cibot-nénak, belépve a portásfülkébe. - *Menjen, hosszon ety gösz jetyződ*...

Többen is meghallották ezeket a szavakat, mert Cibot állapota akkor már válságosra fordult, s a kapualjban sokan álldogáltak: Rémonencq, a nővére, két portásné, aki a szomszédból szaladt át, a házban szolgáló három cseléd és az első emeleti lakó.

- Egy fenét, menjen maga a közjegyzőért! - kiáltotta Cibot-né könnyes szemmel. - Csináltassa meg a végrendeletét, akivel akarja... Mit gondol, majd otthagyom a szegény jó uramat, mikor már a halálán van!...

Fütyülök a maga Ponsára, csak az én emberem maradjon meg nekem... Egy mákszemnyi bánatot se okozott nekem, pedig már harminc éve élek együtt az emberemmel!...

Visszament a fülkébe, s faképnél hagyta a megdöbbent németet.

- Mondja, uram - kérdezte Schmuckétól az első emeleti lakó -, Pons úr csakugyan súlyos beteg?

Ezt a lakót Jolivard-nak hívták, iktató volt a törvényszék segédhivatalában.

- *Majt mekhald asz előpp!* - felelte Schmucke, hangjában mélységes fájdalommal.

- Trognon közjegyző itt lakik egész közel a Saint-Louis utcában - jegyezte meg Jolivard. - Ő a kerületi közjegyző.

- Menjek érte? - kérdezte Rémonencq.

- *Letyen szifes*... - felelte Schmucke. - *Zipodné mosd nem marathad a parádom mellett, én mek nem zeredném makára hatyni ilyen állabodpan...*

- Cibot-né azt mondta, hogy Pons úr megbolondult! - folytatta Jolivard.

- *Hoty Bonsz mekpolontuld?* - kiáltott fel Schmucke rémülten. - *Sosem folt mék ennyire éznél... ébb ezérd akkódom az egészségéérd.*

Mi sem természetesebb, mint hogy a kapualjba összecsődült emberek kíváncsian hallgatták a két férfi beszélgetését, s így jól emlékezetükbe véződtek ezek a szavak. Schmucke nem ismerte Fraisier-t - s nem is vette észre csillogó szemű, ördögi fejét. Fraisier két szót súgott Cibot-né fülébe - ő volt az értelmi szerzője az imént lefolyt vakmerő komédiázásnak. A szerep talán fölülmúlta Cibot-né képességeit - de az asszony mesteri tökéletességgel megjátszotta. Bolondnak tüntetni fel a haldoklót - ez volt az egyik sarokköve annak a ravaszul kiagyalt tervnek, amelyre a prókátor reménységeit építette. A reggeli eset kedvezett Fraisier terveinek; Cibot-né különben zavarában talán ellentmondásokba keveredett volna, amikor az imént a jámbor Schmucke tőrbe akarta csalni azzal a kéréssel, hogy hívja vissza a család megbízottját.

Rémonencq megpillantotta Poulain doktort az utcán, amint az a házhoz közeledett, s úgy gondolta, legokosabb lesz, ha ő most innen eliszkol. Mégpedig a következők miatt:

Tíz nap óta Rémonencq játszotta a Gondviselés szerepét a Normandie utcában, ami persze csöppet sincs ínyére az igazságszolgáltatásnak, minthogy ezen intézmény fenntartja magának a jogot, hogy egyedül és osztatlanul képviselje a Gondviselést itt e földön. Márpedig Rémonencq mindenáron el akarta tüntetni az egyetlen akadályt, ami boldogsága útjában állott. Rémonencq abban látta a boldogságot, hogy nőül vehesse a kívánatos házmesternét, s e friggyel háromszorosára növelje a tőkéjét. Észrevette, hogy a kis szabó herbateát iszik, felötlött benne a gondolat, hogy a gyöngélkedő Cibot könnyen elpatkolhat, csak hozzá kell segíteni, s erre, kapóra jött az ócskavasas-mestersége.

Egy reggel a boltajtónak támaszkodva pipázgatott, s a szép üzletről ábrándozott a Madeleine körúton, ahol majd Cibot-né fog trónolni, gyönyörűen felöltözve - amikor egy erősen oxidálódott kis rézkarikára esett a pillantása. Hirtelen eszébe ötlött, hogy gazdaságos volna ezt a rézkarikát Cibot herbateájában megtisztítani. Az ötfrankos nagyságú rézkarikára rákötött egy kis zsineget. Minden reggel, amikor Cibot-né az uraságnál volt elfoglalva, benézett barátjához, a szabóhoz, és érdeklődött az egészsége felől. Pár percig tartottak ezek a látogatások, s Rémonencq ez alatt megáztatta a rézkarikát a herbateában; amikor elment, a madzagnál fogva mindig kihúzta.

A kis oxidált réz - amit közönségesen zöldrozsdának neveznek - pusztító hatású anyagot vitt be titkon a jótékony herbateába, mégpedig homoeopatikus adagokban, s romboló hatása kiszámíthatatlan volt.

Íme, mi volt ennek a bűnös homoeopátiának az eredménye:

Harmadnapra szegény Cibot-nak kihullott a haja, fogai meglazultak: a szervezet anyagcseréjét felborította a láthatatlan kis adag méreg. Poulain doktor törte a fejét, hogy miért okoz ilyen bajt ez a főzet, mert elég tudása volt ahhoz, hogy a tünetekben fölismerje egy romboló szer hatását. Magával vitte a herbateát, anélkül hogy bárkinek is szólt volna, és maga végezte el a vegyelemzést; de semmit nem talált. A véletlen úgy hozta, hogy ezen a napon Rémonencq nem tette bele a teába a rézlapot, mert megrémült saját művétől. Poulain doktor azután, úgy intézte el a dolgot saját lelkiismeretével és az orvostudománnyal, hogy egy föltevéssel magyarázta meg a tüneteket: a szabó vére alighanem bomlásnak indult ülő életmódja következtében. Cibot évek óta kuporog az asztal lapján, a nedves portásfülkében, a rácsos ablak előtt; semmi testmozgást nem végez, s ezen felül még a bűzös szennyvíz kigőzölgését is örökösen magába szívja. A Normandie utca egyike azoknak a régi utcáknak, ahol a szennyvíz a kocsiút szélébe árkolt mélyedésben folyik tovább; Párizs városa itt még nem rakott le vízvezetéket, s minden ház, minden lakás szennyvize a járdaszél alatt csurog tovább, feketén, keservesen, s beszűrődik a kövezet alá; emiatt van az a sajátságos sár Párizsban.

Cibot-né jön-megy egész nap: a férje pedig, rendületlenül dolgozik, s mindig ott ül az ablaknál, összegörnyedve, mint valami fakír. A szabó térdkalácsa megmerevedett, rossz volt a vérkeringése, jóformán használni sem tudta lesoványodott, görbe lábát. Rezes arcbőrével régóta betegesnek látszott. Az orvos természetesnek találta, hogy a házmesteréknél az asszony egészséges, a férfi meg beteg; azzal magyarázta ezt, hogy más-más foglalkozást űznek.

- Mi baja van szegény jó uramnak? - kérdezte a házmesterné az orvostól.

- Kedves Cibot-né - felelte az orvos -, férje a házmesterek betegségében fog elpusztulni... Az általános sorvadás arra mutat, hogy megromlott a vére - gyógyíthatatlan.

Poulain doktor kezdetben bűntettre gyanakodott - de ez a gyanúja végül is eloszlott. Mi célja lett volna a tettesnek? Milyen haszna? Milyen érdeke? Semmi. Ki akarná Cibot-t megölni? A felesége? A doktor látta, hogy az asszony megcukrozta a teát, ivott belőle egy kortyot, és csak azután adta férjének. Számos bűnöző menekül meg a társadalom bosszúja elől, s többnyire azok, akik erőszak nélkül követik el tettüket; nem maradnak borzalmas nyomok, nincs kiontott vér, fojtogatás, ütleg - egyszóval, nem történt semmi ügyetlenség. Leggyakrabban pedig, akkor menekül meg a gyilkos, ha a gyilkossághoz látszólag senkinek sem fűződik érdeke, és ha az áldozat az alacsonyabb néposztályokhoz tartozik. A bűntettnek előfutárja van, s az mindig elárulja: a gyűlölet, a szemmel látható kapzsiság, erről pedig, tudnak azok, akiknek a szeme előtt folyik az ember élete. A kis szabó, Rémonencq és Cibot-né esetében olyanok voltak a körülmények, hogy az orvoson kívül senkinek sem volt érdekében a halál okát kutatni. A beteges, rezes bőrű portást imádta felesége: nem volt se pénze, se ellensége. Az ócskás szenvedélyéről, kapzsi vágyairól senki sem tudott, de arról sem, hogy Cibot-né vagyonos. Az orvos alaposan kiismerte a házmesternét, tisztában volt az asszony lelkületével: képesnek tartotta arra, hogy megkínozza Ponst, de tudta róla, hogy érdekről nála nem lehet szó, és különben sem tartotta az asszonyt elég erősnek ahhoz, hogy bűntettet kövessen el. Azt is látta, valahányszor náluk járt, hogy az asszony előbb iszik egy kortyot a herbateából, s csak azután itatja meg az urát. Poulain volt az egyetlen ember, aki világosságot deríthetett volna erre az ügyre; de ő a betegség valamely véletlen fordulatának tulajdonította a hirtelen beállt rosszabbodást, azt hitte, hogy ez az eset egyike azon meglepő komplikációknak, amelyek fölbukkanása oly kockázatossá teszi a gyógyítás mesterségét.

És valóban: a kis szabó, aki görnyedő helyzetben töltötte el egész életét, szerencsétlenségére oly rossz egészségi állapotban volt, hogy egy szemernyi rézrozsda megölte. Rémonencq ártatlanságát a komámasszonyok, a szomszédok viselkedése is tisztázta: senkit sem lepett meg a szabó gyors elhalálozása.

- Ja jaj! - kiáltott fel valaki. - Én már régen mondom, hogy Cibot úr rossz bőrben van.

- Agyondolgozta magát ez az ember! - felelte rá egy másik. - Attól romlott meg a vére.

- Nem hallgatott rám - mondta egy szomszéd. - Tanácsoltam neki, hogy vasárnap menjen sétálni, és hétfőn se dolgozzék. Nem olyan sok az, egy héten két görbe napot csinálni.

A környékbeli pletyka a legjobb besúgó. Az igazságszolgáltatás élénken figyel rá: az alacsony néposztályok kiskirályának, a rendőrbiztosnak fülével szokta meghallgatni. De a pletyka most semmi feltűnőt nem talált a kis szabó halálában. Rémonencqot mindamellett erősen zavarba ejtette a doktor töprengő arckifejezése, nyugtalan tekintete; ezért ajánlkozott olyan készségesen Schmuckénak, amikor a doktort jönni látta, hogy elhívja Trognon urat, Fraisier ismerősét.

- Visszajövök, mire meglesz a végrendelet - súgta Cibot-né fülébe Fraisier. - Tudom, hogy kegyed most szenved, de azért vigyázni kell a pénzmagra.

A kis ügyvéd elpárolgott, mint a köd. Pár perc múlva találkozott orvos barátjával.

- Hallod-e, Poulain! - kiáltotta. - Remekül megy minden... Meg vagyunk mentve!... Este majd elmondom, hogy történt! Gondolkozz rajta, milyen állás felelne meg neked - megkapod! Én, kérlek, békebíró leszek! Tabareau most már hozzám fogja adni a lányát... Ami pedig téged illet, hát vállalom, hogy összeboronállak Vitel kisasszonnyal, békebíránk unokájával.

Fraisier ezek után otthagyta az orvost, pedig az egészen elképedt ezen a bolond beszéden. A körútnak iramodott, mintha puskából lőtték volna ki; intett az omnibusznak, és a modern jármű tíz perc múlva letette a Choiseul utcai megállónál. Négy óra felé járt az idő. Fraisier

biztosra vette, hogy egyedül találja az elnöknét, mert a bírák öt óra előtt nemigen távoznak el a törvényszékről.

Marville-né igen előzékenyen fogadta, ami arra vallott, hogy Leboeuf úr, Vatinelle-nének tett ígérete szerint, kedvezően nyilatkozott az egykori mantes-i ügyvédről. Amélie szinte dorombolt vendégének (Montpensier hercegnő[75] hízelkedhetett így Jacques Clément-nak!) - hiszen ez a kis prókátor volt a gyilkos tőr az asszony kezében. Amikor Fraisier megmutatta Élie Magus és Rémonencq levelét, melyben a két kereskedő egyetemlegesen kötelezte magát, hogy kilencszázezer frank készpénzösszegért egy tömegben megvásárolja a Pons-féle gyűjteményt - az elnökné, forró tekintetet vetett az ügyvivőre. Pillantásában százezresek lobogtak; mohósága csak úgy habzott az ügyvéd felé.

- Az elnök - mondta Amélie - kért, hogy hívjam meg önt vacsorára. Családi körben leszünk. Meghívtuk még Godeschal urat, Desroches-nak, az ügyvédemnek utódját, meg Berthier-t, a közjegyzőnket, a vőmet és a lányomat... Vacsora után egy kis tanácskozást tartunk, ön meg én, a közjegyzővel és az ügyvéddel - ahogy ön kívánta. Meg fogja kapni a fölhatalmazást. A két úr, óhajtása szerint, szigorúan az ön rendelkezéseihez fogja tartani magát, és *vigyázni fognak*, hogy az *egész ügy* simán folyjon le. A férjemtől is megkapja a meghatalmazást, mihelyt szükséges...

- Vagyis az elhalálozás napján...

- Előre megírjuk.

- Nagyságos asszonyom, ha én meghatalmazást kérek, és azt kívánom, hogy az önök ügyvédje ne szerepeljen, ezt elsősorban az önök érdekében teszem, és nem magam miatt... Ha én valakinek odaadom magamat, akkor azé vagyok, testestül-lelkestül. De akkor, asszonyom, viszonzásul ugyanolyan hűséget, ugyanakkora bizalmat kérek a pártfogóimtól is - nem merem önöket ügyfeleimnek nevezni. Ne gondolja, hogy azért cselekszem így, mert mindenáron meg akarom kaparintani magamnak ezt az ügyet. Nem, nem, asszonyom. De sor kerülhet olyan lépésekre is, amelyek esetleg megtámadhatók volnának... örökségi ügyekben néha elragadtatja magát az ember... nos, kérem, önök nem hazudtolhatnak meg egy olyan embert, mint Godeschal ügyvéd úr, aki maga a becsületesség... ellenben egy nyomorult kis prókátorra mindent rá lehet kenni...

Az elnökné bámulattal tekintett föl Fraisier-re.

- Maga nagyon sokra fogja vinni, vagy nagyon rossz vége lesz - mondta neki. - Én a maga helyében nem törném magam azért a békebírói állásért! Miért akar maga visszavonulni? Inkább államügyésznek mennék - Mantes-ba! Karriert csinálni!

- Bízza csak rám, asszonyom! Vitel úrnak szamárlétra volt a békebíróság - de én... én onnan magas polcra fogok feljutni.

Az elnökné végül a legbizalmasabb dolgával is előhozakodott:

- Úgy látom, hogy ön teljes odaadással szenteli magát az ügyeimnek, így hát beavathatom, milyen nehéz helyzetben vagyunk, és hogy mik a reménységeink. Leányunknak volt egy kérője, akiről kiderült, hogy szélhámos - azóta bankár lett az illető. Még annak előtte, hogy ezt az urat elutasítottuk, a férjem nagyon szerette volna megnövelni marville-i birtokunkat néhány réttel, ami akkoriban eladó volt. Később, mint tudja, lemondtunk erről a gyönyörű otthonról,

---

[75] *Montpensier hercegnő* (1552-1596) - a III. Henrik ellen harcoló Guise herceg nővérét azzal vádolták, hogy ő bujtotta fel Jacques Clément dominikánus szerzetest a király meggyilkolására.

hogy férjhez adhassuk leányomat. De minthogy csak ez az egyetlen leányunk van, minden vágyam az volna, hogy megszerezhessem, ami a rétekből még megmaradt. A szép rétek egy részét az óta már eladták: egy angol úr vette meg, aki húsz éve lakik itt, de most visszatér Angliába. Ez az angol gyönyörű fekvésű, bűbájos falusi házat épített a marville-i park és a rétek közé, melyek valamikor szintén a birtokhoz tartoztak. Az angol azután őrült árakon összevásárolt ott mindenféle bozótot, kis ligetet, kertet, hogy parkot teremthessen a háza köré. A lakóház a hozzátartozó épületekkel gyönyörűen beleilleszkedik a tájba, és a leányom parkjának a falához csatlakozik. A házat és a réteket most hétszázezer frankért meg lehetne kapni... A rétek ugyanis tisztán húszezer frankot jövedelmeznek. De ha Wadman úr megtudja, hogy mi vagyunk a vevők, minden bizonnyal két-háromszázezer frankkal többet kér; ennyivel kevesebbet kap ugyanis, ha csak a rétekre van vevő, mert faluhelyen az ilyen földvásárlásoknál a házat semmibe se veszik...

- Asszonyom, szerintem ön máris a magáénak tekintheti a hagyatékot. Annyira, hogy szívesen ajánlkozom az ön érdekében vevőként szerepelni ennél a birtokvásárlásnál. Vállalom, hogy a lehető legolcsóbban megszerzem önnek a földet, mégpedig magánszerződéssel, ahogy azt az ingatlanügynökök szokták... Magam is ilyen minőségben jelentkezem majd az angolnál. Ismerem ezeket az ügyeket: Mantes-ban is ez volt a specialitásom. Vatinelle irodája kétszer annyit jövedelmezett, amikor még a neve alatt dolgoztam...

- Ó, hát innen ered kapcsolata a kis Vatinelle-nével?... Ez a közjegyző ma nagyon gazdag lehet.

- Vatinelle-né rengeteget költ... Egyszóval, nyugodt lehet, asszonyom, az angolt puhára főzve fogom önnek föltálalni...

- Ha ez sikerül, örök időkig hálás leszek önnek... Isten vele, kedves Fraisier úr, a holnapi viszontlátásra.

Fraisier eltávozott. De köszönésében már jóval kevesebb volt az alázat, mint az utóbbi búcsúzásnál.

„Holnap Marville elnöknél vacsorázok!... - gondolta magában Fraisier. - Nagyon jó: kezemben tartom ezeket az embereket. Mégis: akkor leszek csak teljes ura a helyzetnek, ha a németnek is én leszek a jogtanácsosa, mégpedig Tabareau úr személyén keresztül - ő a békebírósági végrehajtó! Tabareau nem akarja hozzám adni a lányát, az egyetlen lányát - de ha békebíró leszek, majd hozzám adja! Tabareau kisasszony vörös hajú, tüdőbajos, nagydarab lány, azonban az anyja után van egy háza a Royale téren: tehát választható leszek. Apja halála után ezen felül, még vagy tizennyolcezer frank járadéka lesz. A leány nem szép, de hát édes Istenem! Ha az ember tizennyolcezer frank jövedelemre kapaszkodik fel a semmiből, ne legyen válogatós!”

A körutakon át visszatért a Normandie utcába, s útközben ezt az arannyal bélelt álmot szövögette, s úszott a boldogságban, hogy egyszer s mindenkorra megszabadul az anyagi gondoktól. Terveket kovácsolt, hogy Vitel kisasszonyt, a békebíró lányát majd összeboronálja a barátjával. Már látta magát - összedolgozik a doktorral, és kiskirály lesz itt a kerületben, irányítani fogja a községi, katonai[76] és politikai választásokat. És egyszerre rövidnek tűntek a körutak, amint sétája közben, a becsvágytól korbácsolva, magával ragadta a képzelet.

Schmucke visszament a lakásba, a barátjához, s megmondta neki, hogy Cibot halálán van, és Rémonencq ment el Trognon közjegyzőért. Pons fülét megütötte ez a név, amellyel Cibot-né

[76] *katonai választások* - a nemzetőrség tisztjeit maguk a katonák választották.

annyiszor hozakodott elő vége-hosszat nem érő fecsegéseiben: folyton ezt a közjegyzőt ajánlgatta neki, mint a becsületesség mintaképét. A beteg reggel óta már semmiben és senkiben sem bízott. Most egy ragyogó ötlete támadt, s kiegészítette tervét, hogy hogyan fogja Cibot-nét kijátszani, és teljes gonoszságában leleplezni a hiszékeny Schmucke előtt.

- Schmucke - mondta a barátjának, s megfogta a német kezét, akit, szegényt, teljesen megzavartak a rázúduló események -, a házban, úgy látszik, nagy a zűrzavar. A portás haldoklik, akkor mi most pár percig jóformán szabadok vagyunk, vagyis nincsenek kémek a nyakunkon, mert kémkednek utánunk, abban biztos lehetsz! Eredj, ülj kocsiba, mondd meg Héloïse kisasszonynak, a prímabalerinánknak, hogy beszélni szeretnék vele, mielőtt meghalok. Jöjjön ide fél tizenegykor, az előadás után. Onnan elmégy a barátaidhoz, Schwabhoz és Brunnerhez, és megkéred őket, jöjjenek ide holnap reggel kilenc órakor, mintha éppen erre lett volna dolguk, és csak följöttek volna érdeklődni az egészségem felől...

Íme, milyen tervet kovácsolt az öreg művész, mikor közeledni érezte halálát. Gazdaggá akarta tenni Schmuckét - őt akarta megtenni általános örökösévé. S hogy megkímélje őt mindenféle jogi csűrés-csavarástól, közjegyzőnek akarta lediktálni a végrendeletét, tanúk jelenlétében, hogy később elő ne hozakodhassanak azzal, hogy nem volt épelméjű. Camusot-ék ilyenformán semmiféle ürüggyel sem támadhatják meg végső rendelkezéseit. Trognon neve azt a gyanút ébresztette benne, hogy valami cselszövés készül ellene, valami előre megbeszélt formahibát akarnak becsempészni a végrendeletébe Cibot-né előre megfontolt, hűtlen mesterkedése segítségével, és elhatározta, hogy ezt a Trognont csak arra használja föl, hogy jelenlétében írja meg saját kezűleg a végrendeletét - azután lepecsételi, és a fiókos szekrénybe zárja. Úgy tervezte, hogy Schmuckét elbújtatja a hálószoba fülkéjében, ahonnan saját szemével láthatja majd, amikor Cibot-né elorozza a végrendeletet, felbontja, elolvassa, és újból lepecsételi. Másnap reggel kilenc órakor érvényteleníteni fogja ezt a saját kezűleg írt végakaratát, és helyette közjegyző és tanúk előtt csinál majd egy minden alaki kívánalmaknak megfelelő, megtámadhatatlan végrendeletet. Amikor Cibot-né bolondnak nevezte, és ráfogta, hogy látomásai vannak, rádöbbent, hogy ez az asszony épp oly gyűlölködő, bosszúálló és mohó, mint az elnökné. Szegény ember két hónapja nyomta már ekkor az ágyat, s álmatlan éjszakáin, a magány hosszú óráiban végiggondolta élete minden eseményét.

Az antik világ szobrászai s a modern mesterek is gyakran helyeznek a sír két oldalára égő fáklyát tartó, géniuszokat. Fáklyáik fénye sugarat hint a haldokló hibáinak és tévedéseinek szövevényére, midőn megvilágítja a halál útjait. A szobrászat itt nagy gondolatot farag kőbe, formát ad egy emberi valóságnak. A halálküzdelemben mély bölcsesség van. Hány zsenge korú, egyszerű fiatal leány jut évszázados tudás birtokába ezekben a percekben... prófétává válik, megítéli családját, semmiféle komédiával nem lehet rászedni. Ez a halál költészete. De különös dolog - s érdemes megemlíteni! -, kétféleképpen lehet meghalni. A prófétai ihlet, a tisztánlátás adománya, a múltat vagy a jövőt felmérő tekintet annak a haldoklónak adatott csak meg, akinek csupán a testét támadta meg a kór, csak a testi életműködés szerveit roncsolja szét. Így halnak meg azok, akiket rákfene támadott meg, mint XIV. Lajos; a tüdőbajosok és akik láztól pusztulnak el, mint Pons, vagy gyomorbetegségben, mint Mortsauf asszony, vagy a katonák, akik erejük teljében kapják a halálos sebet - nekik adatott csak meg ez a magasztos tisztánlátás, s ők bámulatra méltóan, csodálatosan halnak meg. Azok azonban, akiknek betegsége úgyszólván az agyat támadja meg, és értelmük beteg, vagy az idegrendszerük, amely a testen át, közvetíti a gondolat nyersanyagát - ezek az emberek egészen meghalnak. Test és lélek ilyenkor egyszerre pusztul el. Az egyik haldokló - lélek, test nélkül, bibliai látomások megvalósulása; a másik: hulla. Pons, ez a szűzi életű férfi, ez a torkos Cato, e szinte bűn nélkül való igaz ember, későn látott belé az elnökné szívébe, későn látta meg, hogy ennek az asszonynak epe van a szíve helyén. Akkor döbbent rá, hogy milyen a világ, amikor

már búcsúzott tőle. Ámde néhány órával ezelőtt derűsen beletörődött már mindenbe, vidám művészember módjára, akinek minden csak ürügy a *csipkelődésre*, a tréfálkozásra. Ezen a reggelen elszakadtak az utolsó szálak is, amelyek még az élethez fűzték: a művészi gyönyörűség, a műértő erős kötöttsége a művészet remek alkotásaihoz. Mikor látta, hogy Cibot-né meglopja, keresztény módjára búcsút vett a művészet pompázó hívságaitól, gyűjteményétől, a baráti érzéstől, mely e gyönyörű dolgok alkotóihoz fűzte. Már csak a halálra akart gondolni, őseink módjára, mert a keresztény ember ünnepnapjai közé, számította a halált. Pons a síron túl is meg akarta védelmezni szeretett barátját, mint egy gondos apa. Ezért hívatta el a prímabalerinát: őtőle várt segítséget a környezetében levő álnok emberek ellen: hiszen általános örököse aligha számíthatott ezek irgalmára.

Héloïse Brisetout kétes helyzetében is megmaradt igaz embernek: bőkezű imádóit akárhányszor kegyetlenül megtréfálta; a Florine-ok, Malagák, Carabine-ok, Mariette-ok, Jenny Cadine-ok és a Joséphák iskolájából való kis nő volt, de jó kolléga, és nem ijedt meg semmiféle földi hatalomtól, mert meglátta a gyöngéiket, és hát a Mabille nem épp idillikus báljain és a farsangi felvonulásokon egyébként is megszokta a rendőrökkel való hadakozást.

„Ha már elhalászta az állásomat a pártfogoltja, Garangeot számára, legalább kötelességének fogja érezni, hogy segítségemre legyen" - gondolta Pons.

Schmucke távozását senki sem vette észre, mert a portásfülkében nagy zűrzavar volt. Rohant vissza, hogy ne hagyja soká egyedül a barátját.

A végrendelet miatt elhívott Trognon egyidőben érkezett meg Schmuckéval. Cibot-né otthagyta haldokló urát, és fölkísérte a közjegyzőt, bevezette a hálószobába, azután saját jószántából visszavonult, magára hagyta Schmuckét Trognonnal és Ponsszal, de egy furcsa szerkezetű kézitükröt vett magához, és megállt az ajtóban, amelyen egy kis rést hagyott. Mindent hallott, mindent látott, ami odabent történt e végtelenül fontos pillanatban.

- Uram - mondta Pons -, sajnos, az agyam teljesen tiszta: tudom, hogy meghalok, Isten bizonyára úgy akarja, hogy végigszenvedjem a halál minden kínját!... Ez itt Schmucke úr...

A közjegyző meghajolt Schmucke előtt.

- Ő az én egyetlen barátom az egész világon - mondta Pons. - Őt akarom megtenni általános örökösömmé. Mondja, milyen formát adjak a végrendeletemnek, hogy ne lehessen megtámadni, és hogy barátom, aki német alattvaló, és nem ismeri a mi törvényeinket, átvehesse a hagyatékot?

- Mindent meg lehet támadni - mondta a közjegyző. - Kényelmetlen dolog, de hát együtt jár az emberi igazságszolgáltatással. A végrendeletekkel másként áll a dolog. Vannak megtámadhatatlan végrendeletek...

- Mégpedig? - kérdezte Pons.

- Az a végrendelet, amelyet közjegyző előtt készítenek, tanúk jelenlétében, akik igazolják, hogy az örökbehagyó szellemi képességeinek teljes birtokában van - és ha az örökbehagyónak nincs se felesége, se gyermeke, se szülője, se testvére...

- Nekem senkim sincs; minden szeretetem az én drága Schmucke barátomé, íme, itt van mellettem...

Schmucke sírt.

- Ha tehát csak távolabbi, oldalági rokonai vannak, a törvény értelmében szabadon rendelkezik ingó és ingatlan vagyonával, azzal a megszorítással, hogy a végrendelet nem tartalmazhat a jó erkölcsbe ütköző kikötéseket. Bizonyára hallott olyan esetekről, amikor az örökbehagyó különcködő rendelkezései miatt támadták meg a végrendeletet. De a közjegyző előtt csinált végrendeletet nem lehet megtámadni. A személyazonosságot nem lehet kétségbe vonni, a közjegyző megállapítja, hogy a végrendelkező épelméjű, az aláírás körül sem lehet semmi vita... Azonban az alaki kívánalmaknak megfelelő, világosan megfogalmazott, saját kezűleg írt végrendeletet sem igen lehet megtámadni.

- Bizonyos okokból, amiről most nem beszélek, úgy határoztam, hogy ön lediktálja nekem a végrendelet szövegét, én azt saját kezűleg megírom, és rábízom a barátomra, aki itt áll ön előtt... Lehet így?...

- Ó, hogyne! - mondta a közjegyző. - Kezdhetjük?... Majd diktálom...

- Schmucke, add ide a kis Boule-írókészletemet... Egész halkan diktáljon, uram - fordult a közjegyzőhöz. - Lehetséges, hogy hallgatózik valaki.

- Hadd halljam előbb, mik a szándékai - mondta a közjegyző.

Pons az egyik tükörből homályosan látta Cibot-né alakját az ajtónyílásban. Tíz perc múlva az asszony látta, amint a közjegyző átolvassa az írást, azután Schmucke meggyújt egy gyertyát, és a végrendeletet lepecsételik. Pons átadja Schmuckénak, s megkéri, zárja el az íróasztal titkos fiókjába. Azután elkérte tőle a kulcsot, belekötötte zsebkendője csücskébe, s a zsebkendőt a párnája alá dugta. A közjegyzőt udvariasságból megbízta a végrendelet foganatosításával, majd megajándékozta egy értékes képpel - egy olyan ajándékkal, melynek elfogadását a törvény nem tiltja a közjegyzőnek. Trognon távozott, s a szalonban találta Cibot-nét.

- Mi van, nagyságos úr? Bent vagyok a végrendeletben?

- Mit gondol, kedvesem, hogy majd egy közjegyző elárulja a rábízott titkokat? - felelte Trognon. - Annyit mondhatok csak, hogy néhány kapzsi ember csalatkozni fog a reményeiben... Pons úr igen szép, igen okos végrendeletet csinált, hazafias szellemű végrendeletet, amit én mindenképpen helyeslek.

Elképzelhető, hogy ezek a szavak mennyire felcsigázták Cibot-né kíváncsiságát. Lement a házmesterlakásba. Férje ágya mellett töltötte az éjszakát, s azon törte a fejét, hogy majd megkéri Rémonencq nővérét, váltsa föl a beteg mellett: hajnalban, két és három óra között fölmegy az emeletre, és elolvassa a végrendeletet.

Cibot-né nem talált abban semmi feltűnőt, hogy Héloïse Brisetout este fél tizenegykor meglátogatta Ponst; de annyira félt, hogy a táncosnő meg találja említeni azt az ezer frankot, amit Gaudissart átadott, hogy felkísérte a prímabalerinát, s olyan udvarias volt vele, úgy hízelgett neki, mint valami királyi hölgynek.

- Hallja, szívecském, maga sokkal jobban mutat itt, mint a színházban - mondta neki Héloïse, amint fölmentek a lépcsőn. - Ajánlom, maradjon csak meg a szerepkörénél!

Héloïse-t szívbéli jó barátja, Bixiou hozta el kocsin. Pompás ruha volt rajta, mert egy estélyre készült, Mariette-hoz, az Opera híres prímabalerinájához. Chapoulot úr, az első emeleti lakó (valaha paszományos volt a Saint-Denis utcában), az Ambigu-Comique-ből jött haza a családjával. Szájtátva bámult ő is, meg a felesége is a káprázatos szép toalettbe öltözött gyönyörű nő után a lépcsőházban.

- Ki volt ez, Cibot-né? - kérdezte Chapoulot-né.

- Egy senki vacak!... Két frankért akárki láthatja minden este ugrándozni... - súgta oda a házmesterné a hajdani paszományosnénak.

- Victorine! - kiáltott erre Chapoulot-né a leányának. - Vigyázz, drágám, engedd előre a hölgyet!

Héloïse rögtön tudta, mit jelent ez a rémült felkiáltás. Hátrafordult:

- Mi az, nagysád, taplóból van a lánya? Attól fél, mindjárt tüzet fog, ha hozzám ér...

Héloïse bájos mosolyt ragyogtatott Chapoulot úrra.

- Szavamra mondom, nagyon csinos így felöltözve! - mondta Chapoulot, s megállt a lépcsőházban. Chapoulot-né úgy belecsípett az urába, hogy az, hangosan fölszisszent. Aztán az asszony belökte a lakásba.

- Ejha! - mondta Héloïse. - De magasra kell itt kapaszkodni!

- Pedig a kisasszony megszokta a kapaszkodást - mondta Cibot-né, és kinyitotta a lakás ajtaját.

- No, öregem - mondta Héloïse, amikor belépett a hálószoba ajtaján, s megpillantotta az ágyban fekvő, sápadt, megnyúlt arcú, szegény muzsikust -, betegek vagyunk? A színházban mindenki aggódik magáért, de hát tudja, hogy van ez! Mi jószívű emberek vagyunk, de mindenkinek annyi a dolga, egy órát sem tudunk szakítani, hogy meglátogassuk barátainkat. Gaudissart-tól mindennap hallom, hogy eljön ide, de azután egész nap nyakig ül a kellemetlen igazgatói teendőkben. Pedig mindnyájan szeretjük magát...

- Cibot-né - szólalt meg a beteg -, legyen szíves, hagyjon magunkra a kisasszonnyal. A színházról meg a karmesteri állásról beszélünk... Schmucke úr majd lekíséri a vendégemet.

Azzal intett Schmuckénak, aki Cibot-nét kitessékelte az ajtón, és bezárta az előszobát.

„Ejnye, ez a gazember német, már ezt is elrontották! - gondolta Cibot-né, amint meghallotta a zár kattanását. - Pons tanítja ki ezekre az aljasságokra... No de megálljatok, barátocskáim, még visszafizetem nektek! - gondolta, s lement a lépcsőn. - Bánom is én, ha ez a mitugrász beszélni talál neki az ezer frankról, hát megmondom, hogy csak egy színházi trükk volt az egész...”

Leült a férje ágya mellé. Cibot panaszkodott, hogy úgy ég a gyomra, mint a tűz, mert az előbb, míg a felesége fent járt az emeleten, Rémonencq inni adott neki.

- Édes szívem - mondta Pons a táncosnőnek, mikor Schmucke kiment Cibot-néval az előszobába -, én csak magában bízom. Kerítsen nekem valahonnan egy tisztességes közjegyzőt; kérje meg, jöjjön el ide holnap reggel pontban fél tíz órakor, mert végrendelkezni akarok. Minden vagyonomat Schmucke barátomra hagyom. És a továbbiakban is számítok erre a közjegyzőre, hogy tanácsokkal látja el szegény barátomat és megvédelmezi majd az üldözésektől. Azt akarom, hogy maga egy köztiszteletben álló, nagyon gazdag közjegyzőt ajánljon nekem, akit semmiféle érdek meg nem ingathat. Szegény örökösömnek támaszra van szüksége. Cardot utódjában, Berthierben nem bízom. Héloïse, maga annyi embert ismer...

- Tudom már, ki kell neked! - felelte a táncosnő. - Florine-nak, Du Bruel grófnénak a közjegyzője. Léopold Hannequin végtelenül erényes ember, azt sem tudja, mi fán teremnek a nőcskék! Atyára találsz benne: nagyon derék ember, nem engedi, hogy ostobaságokat csinálj a keservesen megkeresett pénzeddel. Elneveztem Hannequint a „balett atyjának”, ugyanis az összes barátnőimet takarékosságra szoktatta. Nézd, drágám, először is Hannequinnek az irodáján kívül hatvanezer frank évi jövedelme van. Másodszor Hannequin régi vágású közjegyző. A közjegyzőség benne van a vérében. Közjegyző, amikor jár, közjegyző akkor is,

ha alszik. Fejemet teszem rá, abból is csupa pici közjegyző jön ki, ha gyereket csinál!... Nem mondom, nehézkes, pedáns ember, de mihelyt a hivatalos dolgairól van szó, nincs az a hatalom, ami előtt meghajol... Hannequinnek sohasem volt *tyúkja*, özönvíz előtti családapa! A felesége imádja, nem is csalta meg soha, pedig közjegyző az ura... Mit mondjak még? Közjegyzőség szempontjából keresheted párját egész Párizsban! Ósdi figura, nem olyan szellemes és mulatságos, mint Cardot volt, de ez nem fog meglépni, mint az a kis Izé, aki együtt élt Antóniával! Ideküldöm őt holnap reggel nyolc órára... Aludj csak nyugodtan, fiam. Remélem, meggyógyulsz, és szép muzsikát csinálsz még nekünk. Látod, látod, az élet bizony nagyon szomorú. A vállalkozók tollasodnak, a királyok rabolnak, a miniszterek csalnak-lopnak, a gazdag emberek kukacoskodnak... A művésznek itt sincs már semmije - mondta Héloïse, s a szívére ütött. - Milyen idők! Legjobb volna meghalni... Isten veled, öregem...

- Héloïse, mindenekelőtt egy árva szót se erről, ígérd meg.

- Ez nem színházi ügy, tehát szentül ígérem - felelte a táncosnő.

- Most ki a barátod, angyalkám?

- Beaudoyer. Elöljáró ebben a kerületben. Éppolyan tökfilkó, mint a megboldogult Crevel volt. Tudod, Crevel pénzestársa volt Gaudissart-nak. Most halt meg, pár nap előtt, és egy árva fityinget sem hagyott rám, de még csak egy tégely pomádét sem. Azért mondom, undorító ez a mai világ.

- Mibe halt meg Crevel?

- Mibe? A feleségébe!... Ma is élne, ha velem maradt volna! Isten veled, édes öregem! Csak azért beszélek neked az elpatkolásról, mert úgyis tudom, hogy két hét múlva a körúton fogsz sétálni, és szaglászol mindenféle finom kis régiségek után. Nem vagy te beteg, élénkebb a szemed, mint valaha...

Azzal a táncosnő elment, abban a biztos tudatban, hogy Garangeot, a pártfogoltja, nem fogja már kiadni kezéből a karmesteri pálcát. Garangeot az unokatestvére volt...

A lépcsőházban mindegyik ajtón rés támadt. Valamennyi család talpon volt a házban: lesték, mikor vonul el a prímabalerina. A Normandie utcában ez is eseménynek számított.

Fraisier, mint a kutya, aki nem ereszti el a koncot, ha már egyszer beleharapott - a portás-fülkében ácsorgott, Cibot-né mellett, amikor a táncosnő elhaladt a házmesterlakás előtt s meghúzta a kapu csengőzsinórját. A prókátor tudta, hogy a végrendelet már elkészült; azért jött, hogy kifürkéssze, mi a házmesterné szándéka. Trognon közjegyző ugyanis ővele éppoly kevéssé volt hajlandó szóba állni a végrendelet tartalmáról, mint Cibot-néval. A prókátor természetesen megnézte a táncosnőt. Elhatározta, hogy kihasználja a maga számára ezt az in extremis[77] látogatást.

- Édes Cibot-né - mondta Fraisier -, elérkezett a döntő pillanat.

- El bizony! Ó, jaj! Szegény uram! - mondta az asszony. - Ha elgondolom, hogy szegény fejének már semmi öröme se lesz abból, amit kapok...

- Arról van szó, hogy meg kell tudnunk, hagyott-e Pons úr magára valamit. Egyszóval, hogy benne van-e a végrendeletben, vagy kifelejtették-e? - folytatta Fraisier. - Én a törvényes örökösöket képviselem: mármost akár benne van a végrendeletben, akár nincs, maga csakis őtőlük kaphat valamit... A végrendelet saját kezűleg van írva, tehát könnyen megtámadható... Nem tudja, hová rakta el az öreg?

---

[77] *in extremis* - a végső pillanatokban (latin)

- Eldugta a fiókos szekrénybe, a kulcsot meg magához vette - felelte az asszony. - Belekötötte a zsebkendője csücskébe, a zsebkendőt meg a párnája alá dugta... Mindent láttam.

- Le van pecsételve a végrendelet?

- Le, sajnos.

- Végrendeletet ellopni és megsemmisíteni: bűncselekmény. De megnézni: az csak vétség. No de akárhogy is van, mit jelent ez? Apró kis vétség, és nincs rá tanú! Mélyen alszik az öreg?

- Mélyen. De amikor maguk eljöttek megnézni és megbecsülni a holmikat, mégis felébredt, pedig úgy kellett volna, aludjon, mint a mormota... No de majd meglátom! Hajnalban négy órakor felváltom Schmucke urat. Ha akar, jöjjön el, tíz percre kezébe adom a végrendeletet...

- Jó! Négy órakor fölkelek. Egész halkan kopogtatok...

- Rémonencq nővére lesz az uram mellett, majd szólok neki, nyisson kaput. De az ablakon kopogtasson, hogy föl ne ébredjen valaki.

- Rendben van! Gondoskodjék ám valami világításról! Megelégszem egy szál gyertyával...

Éjféltájban a szegény német egy karosszékben üldögélve, fájdalomtól elgyötörten a barátja arcát nézte. Ennyi szenvedés után olyan megviselt volt ez az arc, olyan beesett, mint a haldoklóé, mintha mindjárt elszállna belőle a lélek.

- Talán lesz annyi erőm, hogy holnap estig húzhatom - mondta Pons bölcs megnyugvással. - Szegény jó barátom, érzem, hogy a holnapi éjszaka folyamán megkezdődik a halálküzdelem. Ha majd elment a közjegyző és a te két barátod, menj el a mi jó Duplanty abbénkért, a Szent Ferenc parókiára. A derék pap nem tudja, hogy beteg vagyok. Holnap délben fel akarom venni a halotti szentségeket...

Sokáig hallgattak.

- Isten nem azt az életet szánta nekem, amire én áhítoztam - folytatta Pons. - Feleség, gyerek, család - hogy szerettem volna!... Egy-két ember szeretete... akármint... akárhol... mindig csak erre vágytam... Keserves dolog az élet, mindenkinek: hány embert láttam, akinek megvolt mindaz, amire én hiába vágytam, és mégsem voltak boldogok... Életutam végén a Jóisten nem várt vigaszban részesített, s egy barátot adott mellém, olyan barátot, mint te!... Azt hiszem, nem kell magamnak szemrehányást tennem, hogy félreismertelek vagy, hogy nem becsültelek meg, édes jó Schmuckém. Neked adtam a szívemet és minden, minden szeretetemet... Ne sírj, Schmucke, különben nem beszélek! Pedig olyan jó most kettőnkről beszélni... Ha hallgattam volna rád, most nem kellene meghalnom. Nem jártam volna társaságba, felhagytam volna ezzel az életmóddal, és nem kaptam volna halálos sebeket. Egyszóval... én csak veled törődöm...

- *Nincs ikaszat...*

- Ne ellenkezz velem, hallgass végig, édes barátom... Olyan naiv vagy és ártatlan, mint egy hatesztendős gyerek, aki sosem mozdult el az anyja mellől. Ezt a jóhiszeműséget nagyon kell tisztelni. Azt hiszem, Isten különös gondjába veszi az ilyen lelkeket. De az emberek olyan rosszak, és előre fel kell, hogy vértezzelek ellenük. Te csupa nemeslelkűség vagy, csupa bizalom és szent hiszékenység, te bájos, tiszta lélek, te - csak a lángelméknek és a nagy-nagy szeretetre képes embernek ilyen a lelke - isteni kegyelem folytán -, mint a tiéd... De mindezt le kell magadról vetkőznöd. Nemsokára meglátod, hogy Cibot-né, aki az ajtórésen át meglesett bennünket, idejön és elviszi a végrendeletet... Úgy gondolom, hogy a gyalázatos nőszemély

ma hajnalban fogja végrehajtani a lopást, abban az időben, amikor te aludni szoktál. Figyelj ide, és kövesd pontosan az utasításaimat... Hallod-e, mit beszélek? - kérdezte a beteg.

A fájdalomtól összetört Schmuckén rettenetes szívdobogás vett erőt, feje hátrahanyatlott a karosszék támlájára, mintha elájult volna.

- *Iken, hallom... de mintha szász lébésre volnál dőlem... Uty érszem, hoty felet etyüdd én is mekhalog...* - mondta a német, a fájdalomtól összeroppanva. Közelebb húzódott Ponshoz, két kezébe vette a beteg kezét, és forró imádságot mondott magában.

- Mit motyogsz itt németül?

- *Gérem Isdend, hoty etyzerre zólidson makához pennünged!* - felelte Schmucke egyszerűen, amikor az imádságot bevégezte.

Pons nagy keservesen előrehajolt - tűrhetetlen, fájdalmas szaggatást érzett a májában. De lehajolt a barátjához, és homlokon csókolta, s a lelke, mint az áldás, óvta, melengette ezt az embert, aki Isten lábánál nyugvó bárányhoz volt hasonlatos.

- No, hallgass most ide, édes Schmuckém. A haldoklónak engedelmeskedni kell...

- *Hallkatlag!*

- Szobádból a hálófülke kis ajtaján át be lehet jutni az én szobám egyik fülkéjébe.

- *Iken, te a fülge dele fan ragva géppel.*

- Állítsd el azonnal a képeket az ajtó elől, de ne csinálj semmi lármát!

- *Iken...*

- Tedd szabaddá az átjárást mindkét oldalon, tenálad is, énnálam is, és hadd kissé nyitva a szobád ajtaját. Cibot-né majd fel fog jönni, és levált téged az ágyamnál. (Képes rá, és egy órával korábban jön ma.) Te pedig, aludni mégy, úgy, mint máskor; csinálj úgy, mintha nagyon ki volnál merülve. Próbáld meg, tégy úgy, mintha majd leragadna már a szemed... Mihelyt az asszony elhelyezkedett a karosszékben, jöjj ki a szobád ajtaján, és állj ott lesbe. Húzd kissé félre az üveges ajtón a kis muszlinfüggönyt, és figyeld meg jól, mi történik idebent... Érted?

- *Mekérdeddelek: aszt hizet, hoty asz a konoz nő el fogja ékedni a fékrenteleded?*

- Nem tudom, mit tesz, de biztosan tudom, hogy utána már te sem tartod őt angyalnak. Most pedig muzsikálj nekem, tudod, hogy élvezem az improvizációidat... Csinálsz valamit, legalább eltereled a sötét gondolataidat - énnekem meg poézissel töltöd meg ezt a szomorú éjszakát...

Schmucke a zongorához ült. Itt, ezen az ő sajátos területén, a remegő fájdalom s az izgalom fűtötte ihlet most is pillanatok alatt elragadta a muzsikust más világok felé. Fenséges témákra talált, s e témákból szőtt fantáziákat; a zongora hol Chopin fájdalmas raffaellói szépségét szólaltatta meg, hol Liszt hatalmas, viharzó, dantei szenvedélyét dübörögte - ez a két zenei egyéniség közelíti meg leginkább Paganinit. A játék e fenséges tökéletessége szinte egy magasságba emeli az előadóművészt a költővel; úgy viszonyul a zeneszerzőhöz, mint a színész az íróhoz; isteni dolgok isteni tolmácsolója. Ezen az éjszakán Schmucke már előre ízelítőt adott Ponsnak a Paradicsom muzsikájából - e paradicsomi, gyönyörűséges zengzetek hallatára hullottak ki a hangszerek Szent Cecília kezéből. Ezen az éjszakán Schmucke egyben volt Beethoven és Paganini: alkotó és tolmácsoló! Kicsordult belőle a dal, ömlött kiapadhatatlanul és szállt fenségesen, mint a fülemüle éneke az égbolt felé, s betöltötte a szobát, mint a madár csattogása az erdő ezerlevelű lombozatát: Schmucke ezen az estén felülmúlta önmagát,

s ekszẗázisba ragadta hallgatóját, az öreg muzsikust - ezt az ekszẗázist festette meg Raffaello, s művéhez ma is sokan zarándokolnak Bolognába.

Irtózatos csöngetés hasított bele a költészet zengő áradatába. Az első emeleti lakó cselédje azzal jött, hogy az uraság kéreti Schmuckét, hagyja abba ezt a pokoli lármát. Chapoulot úr fölébredt, a nagyságos asszony meg a kisasszony is fölébredt, nem tudnak elaludni; azt üzenik, hogy elég hosszú a nap, próbálják nappal a színházi muzsikát; a Marais-ban nem lehet a házakban egész éjjel *klimperolni...*

Három óra felé járt az idő. Fél négykor - mint azt Pons előre látta, mintha csak jelen lett volna Fraisier és Cibot-né megbeszélésén - megjelent a házmesterné. A beteg egy beszédes pillantást vetett barátjára, mintha figyelmeztetné: „Nem megmondtam?" - Azzal mélységes alvást kezdett színlelni.

Cibot-né egy pillanatig sem kételkedett Schmucke együgyűségében. Épp ez az együgyűség válik a gyermeki ravaszság legerősebb, leghathatósabb fegyverévé. Eszébe se jutott, hogy a német hazudik, amikor ez odalépett hozzá, és panaszos hangon így szólt:

- *Reddenetes éjszakája folt! Bogolian iszgadodd folt! Szonkorásznom gellett negi, hoty megnyukdassam, és asz elsőemeledi lagóg felgüldteg, hoty hallkassag... Rémes, merd hizen a parádom életéről fan zó. És most olyan fáradt fatyog, egész éjjel szonkorásztam, majd összeesem...*

- Szegény uram is nagyon rosszul van. Még egy olyan nap, mint a tegnapi, és egy szemernyi ereje sem marad!... Mit csináljak? A Jóisten így akarta!

- *Maka olyan pecsüledes lelgű, áldodd józifű azzony... hotyha a Zipod pácsi mekhal, etyüdd fokung élni!* - mondta a ravasz Schmucke.

Rettentőek az egyenes lelkű, egyszerű emberek, ha alakoskodni kezdenek - olyanok, mint a gyermekek. A gyermek is vademberhez méltó furfanggal eszeli ki a cselvetéseit.

- No, hát csak feküdjön le, fiacskám! - mondta Cibot-né. - Nézze meg az ember, milyen fáradt a szeme, akkora, mint az öklöm, úgy be van dagadva. Ajaj! Ha elvesztem az uramat, nincs énnekem más vigaszom, mint hogy egy ilyen áldott jó ember mellett élhetem le hátralevő napjaim. Nyugodt lehet, majd megtáncoltatom én Chapoulot-nét... Rőfösné volt! És most ilyen igényei vannak!

Schmucke kiment a szobából. Felállt az őrhelyén, és figyelni kezdett.

Cibot-né csak betámasztotta a lakás ajtaját, amikor Schmucke bezárkózott szobájába. Fraisier belépett az előszobába, és csöndesen betette maga után az ajtót. Az ügyvéd, égő gyertyát hozott magával, s egy darabka nagyon vékony sárgaréz drótot a végrendelet fölbontásához. Mi sem volt könnyebb Cibot-nénak, mint elcsenni Pons párnája alól a zsebkendőt, amibe a fiókos szekrény kulcsa volt bekötözve, mert a beteg szándékosan kilógatta a feje alól, s még azzal is megkönnyítette Cibot-né mesterkedéseit, hogy arccal a falnak fordult, s úgy helyezkedett el az ágyban, hogy az asszony a kendőt könnyűszerrel kihúzhatta. Cibot-né egyenesen a fiókos szekrényhez ment, s nagy vigyázva, hogy semmi zörej ne támadjon, kinyitotta. Megtalálta a titkos fiók rugóját, s kezében a végrendelettel a szalonba futott. Pons nem tudta, mire vélje a dolgot, s irtózatos izgatott lett. Schmucke pedig minden ízében reszketett, mintha valami bűnös dolgot művelne.

- Menjen vissza a beteg mellé - mondta Fraisier, amikor Cibot-nétól átvette a végrendeletet. - Had találja ott magát, ha felébred.

Bámulatos ügyességgel nyitotta ki a lepecsételt borítékot - bizonyára máskor is kísérletezett ilyesmivel. Azután mindinkább növekvő csodálkozással a különös okirat olvasásába merült:

EZ A VÉGRENDELETEM

„A mai napon, ezernyolcszáznegyvenöt április hó tizenötödikén, ép elmével, mint azt a Trognon közjegyző úr közreműködésével szerkesztett alanti végrendelet is bizonyítja, érezvén, hogy rövidesen meghalok folyó év február havának első napjaiban keletkezett betegségemben, rendelkezni óhajtok vagyonomról, s ezért a következőkben vetem papírra végső akaratomat:

Számos esetben láttam, hogy a festőművészet remekei igen sajnálatos körülmények között hányódnak sokszor kézről kézre, s ez minden ízben fájdalmas megdöbbenést keltett bennem. Hány remekmű pusztult el úgy, hogy folyton gazdát cserélt! Fájt a szívem a szép vásznakért, mert az volt a végzetük, hogy minduntalan országról országra vándoroltak, sohasem állapodtak meg egy helyen, ahová elzarándokolhattak volna a remekművek áhítatos bámulói. Régi meggyőződésem, hogy a híres nagy mesterek halhatatlan műveinek nemzeti tulajdonban kellene lenniük, folytonosan a népek szeme elé tárva, mint ahogy Isten remekműve, a fény is mindenik gyermekére rásugárzik.

Életemet azzal töltöttem, hogy összegyűjtöttem néhány képet, a legnagyobb mesterek dicső műveit: ezek a képek hitelesek, egyikük sincs átfestve vagy restaurálva. Szomorúan gondoltam arra, hogy e néhány kép, mely életem boldogsága volt, árverésre kerülhet. Egyik angol kézre juthat, másik Oroszországba, szétszóródnak megint a világ minden tája felé, hiszen énhozzám is így kerültek, s megmaradtak végre egy helyen. Elhatároztam tehát, hogy megmentem e képeket a hányódtatástól, úgyszintén a pompás rámákat is, melybe keretezve vannak, mert e rámák mindegyike is remekbe készült munka.

Ezen okok arra indítanak, hogy a királynak adom és hagyományozom a gyűjteményemben levő képeket, hogy azok a Louvre-múzeumba kebeleztessenek be, azon föltétellel, hogy a hagyaték elfogadása esetén barátomnak, Wilhelm Schmuckénak kétezernégyszáz frankos életjáradék utaltassák ki.

Az esetben, ha a király, mint a Louvre múzeumának haszonélvezője, ezzel a megterheléssel nem fogadja el a hagyatékot, akkor a fent említett képek is csatlakoznak e végrendelet tárgyát képező hagyaték tömegéhez, vagyis minden birtokomban levő értékhez, melyet teljes egészében Schmucke barátomra hagyományozok, azzal a megszorítással, hogy unokaöcsémnek, Camusot elnöknek adja át Goya *Majomfej*ét; Abraham Mignon *Tulipános csendélet*ét pedig adja át Trognon közjegyző úrnak, akit végrendeletem foganatosítójának nevezek ki; hagyatékomat ezenkívül kétszáz frank évjáradék terheli Cibot-né javára, aki tíz év óta vezeti háztartásomat.

Végül Schmucke barátom átad egyházközségemnek egy Rubens-festményt: Krisztus levételét a keresztről, amely a híres antwerpeni kép vázlata. Ez a kép egy kápolna díszítéséül szolgáljon. Duplanty vikárius úr jóságát kívánom ezzel meghálálni.” És a többi.

„Tönkre vagyunk téve! - gondolta magában Fraisier. - Minden reményem odavan! Ó, most már magam is elhiszem, amit az elnökné mondott, hogy ez a vén muzsikus szörnyen rosszindulatú!...”

- No? - kérdezte Cibot-né az ajtóból.

- A gazdája, ez a gazember, mindent a Louvre-ra hagy. Márpedig az államot nem lehet perelni!... A végrendelet megtámadhatatlan. Megloptak minket, kifosztottak, tönkretettek ezek a gyilkosok!...

- Mennyit hagyott rám?...

- Kétszáz frank évjáradékot...

- Szép kis ajándék, mondhatom!... A gazember mindenit!...

- Menjen csak be hozzá - mondta Fraisier. - Visszateszem a gazember végrendeletét a borítékba.

Mihelyt Cibot-né hátat fordított, Fraisier egy lap tiszta papírt tett gyorsan a végrendelet helyébe. Az okiratot zsebre vágta, aztán újra lepecsételte a borítékot. Tehetségesen végezte el ezt a műveletet: amikor Cibot-né visszajött a beteg mellől, megmutatta neki a pecsétet, és megkérdezte az asszonyt, hogy észre lehet-e venni rajta valami változást. Cibot-né elvette a borítékot, megtapogatta, érezte, hogy benne van az írás, és egy nagyot sóhajtott. Abban reménykedett, hogy Fraisier fogja elégetni a végzetes okiratot.

- Hát most aztán mihez fogjunk, édes Fraisier úr? - kérdezte.

- Ez most már a maga dolga! Nem én vagyok az örökös, de ha énnekem a legkisebb igényem is volna erre itt, ni - és a gyűjteményre mutatott -, tudnám, hogy mit csináljak...

- Hiszen épp azt kérdezem... - mondta bárgyúan Cibot-né.

- A kandallóban ég a tűz... - felelte a prókátor, és indulni készült.

- Igaz, úgyse tud róla más, csak maga meg én! - mondta Cibot-né.

- Nem lehet bizonyítani, hogy végrendelet maradt valaki után! - folytatta a prókátor.

- No és maga?

- Én?... Ha Pons úr végrendelet nélkül hal meg, százezer frankot biztosítok magának.

- Nocsak! - mondta az asszony. - Aranyhegyeket ígérnek, aztán, amikor már kezükben van minden, és fizetni kellene, kukacoskodnak az emberrel, mint az a...

Elhallgatott, mert majd kiszaladt a száján Élie Magus neve...

- Szaladok! - mondta Fraisier. - Nem szabad, hogy valaki meglásson a lakásban, ez a maga érdeke. Találkozunk lent a portásfülkében.

Cibot-né bezárta utána az ajtót, azután visszajött, kezében a végrendelettel. El volt tökélve, hogy a tűzbe dobja. De amikor belépett a szobába, s a kandalló felé indult, valaki megragadta a két karját!... A két öregúr állt mellette, jobbról-balról; a falhoz támaszkodtak, kétoldalt, az ajtónál.

- Jaj! - kiáltott fel Cibot-né.

Arccal vágódott le a padlóra, s rettenetes görcsben fetrengett. Tettetés volt-e ez a görcs, vagy sem? - soha nem derült ki. A földön fetrengő asszony rettenetes hatással volt Ponsra; halálos gyöngeség fogta el. Schmucke otthagyta Cibot-nét, és visszafektette öreg barátját az ágyba. A két barát minden ízében reszketett, mint amikor valakinek egy kínos cselekedet végrehajtása túlhaladja az erejét. Amikor Pons már ágyban volt, és Schmucke is megnyugodott kissé, a beteg egyszerre csak zokogást hallott. Cibot-né térden állva, patakzó könnyekkel, esdekelve nyújtotta karját a két barát felé, s kifejező némajátékkal irgalomért könyörgött.

- Csak kíváncsiskodtam! - szólalt meg, amikor látta, hogy a két barát odafigyel. - Drága jó Pons úr! Tudja, hogy az asszonyok milyen kíváncsiak! Aztán nem tudtam, hogy olvassam el, hát visszahoztam!...

- *Dagarottyon!* - kiáltott Schmucke talpra ugorva. Szinte megnőtt irtózatos felháborodásában. - *Maka zörnyedeg! Mek agarda tyilgolni az én tráka parádomad! Ikasza fan negí! Maka rosszapp, mind ety zörnyedeg, maka ety bogolra faló léleg!*

Cibot-né látta a szelíd német arcán az elszörnyedést. Fölállt és Tartuffe-höz méltó gőggel olyan pillantást vetett Schmuckéra, hogy az megremegett belé. Azzal kivonult a lakásból, ruhája alá rejtve egy fönséges kis Metsu-képet, amelyet Élie Magus a minap nagyon megcsodált, és azt mondta róla: „Valóságos drágagyöngy!"

Fraisier várakozott rá a házmesterlakásban. A prókátor azt remélte, hogy az asszony majd elégeti a borítékot, benne a tiszta lap papírossal, amit ő a végrendelet helyébe becsempészett. Nagyon meglepődött, amikor ügyfele magából kikelt, rémült képét megpillantotta.

- Mi történt?

- Az, történt kedves Fraisier úr, hogy maga jó tanácsokat adott nekem és utasított engem, egyszóval magának köszönhetem, hogy elúszott az évjáradék, és hogy egyszer s mindenkorra eljátszottam a két öregúr bizalmát...

Azzal dőlt belőle a szó, mint a vízfolyás. Ember legyen a talpán, aki megállítja.

- Hagyja abba ezt a fecsegést - intette le nyersen Fraisier ügyfelét. - A tárgyra! A tárgyra! De gyorsan!

- Nahát, így történt a dolog...

És Cibot-né töviről hegyire elmondta az imént lefolyt jelenetet.

- Engem nem hibáztathat - mondta Fraisier. - A két öregúr kételkedett a maga becsületességében, különben nem próbálták volna magát beugratni; figyelték magát, csak az alkalomra lestek!... Maga nem mond el nekem mindent! - tette hozzá a prókátor, tigrispillantást vetve a házmesternére.

- Én? Hogy én még eltitkolok maga előtt valamit... azok után, amit együtt csináltunk! - kiáltotta reszketve az asszony.

- Kedvesem, én nem követtem el semmiféle büntetendő cselekményt! - mondta Fraisier, értésére adva az asszonynak, hogy kereken le fogja tagadni a Ponsnál tett éjjeli látogatást.

Cibot-nénak minden hajaszála égnek meredt; lúdbőrös lett a háta.

- Micsoda? - kérdezte bárgyún.

- Megvan a szabályszerű bűnügy... Följelenthetik végrendeletlopás miatt - felelte hűvösen Fraisier.

Cibot-né megborzadt.

- Nyugodjék meg, én vagyok a jogi tanácsadója - folytatta a prókátor. - Csak be akartam bizonyítani, milyen könnyen bekövetkezik akár így, akár amúgy, amit előre megmondtam. Mit csinált maga? Miért rejtőzött el titokban az a jámbor német a szobában?

- Semmit se csináltam, csak az a múltkori história lehet, amikor vitatkoztam Pons úrral, hogy meghibbant az esze. Azóta, *ja* két urat mintha kicserélték volna. Mégis csak maga *jaz* oka minden bajomnak, hogy én milyen szerencsétlen vagyok, ha a Pons úr nem hagyta már magát dirigálni, de ott van a német, afelől egész biztos voltam, már arról beszélt, hogy elvesz feleségül, vagy összeáll velem, az már egyre megy!

Ez az érv annyira meggyőző volt, hogy Fraisier sem vitathatta.

- Ne féljen semmit - mondta az asszonynak. - Én járadékot ígértem magának, meg is tartom a szavamat. Mostanáig ez az ügy csupa föltevésre volt építve: de amit mi most megtudtunk, az, ropogós bankókat ér... Maga legkevesebb ezerkétszáz frank évjáradékra számíthat... De csak úgy, kedves Cibot-né, ha engedelmeskedik az utasításaimnak, és okosan végre is hajtja, amit mondok.

- Meglesz, drága Fraisier úr - mondta szolgai alázattal a házmesterné. Teljesen sarokba volt szorítva.

- No, Isten megáldja - felelte erre Fraisier. Eltávozott a portásfülkéből, zsebében a végrendelettel.

Ragyogóan jó kedve volt, mert ez a végrendelet veszedelmes fegyver volt a kezében.

„Most már nem kell tartanom Marville-né rosszhiszeműségétől - gondolta. - Itt a biztosíték. Ha netalán mégis megszegi a szavát, elveszti az örökséget."

Rémonencq már kora reggel nyitott, s a boltot testvére őrizetére bízta. Azután, mint pár napja szokta, elment megnézni, hogy van a jó barátja. Váratlanul nyitott rá a házmesternére: az asszony éppen a kis Metsu-képet nézegette, és azon tűnődött, hogyan érhet meg annyi pénzt egy ilyen kis darab festett deszka.

- Á, á! - mondta az ócskás, áthajolva Cibot-né válla fölött. - Magus úrnak épp erre fáj a foga. Azt mondja, ha még ez a kicsi kis képecske is az övé lenne, hát teljes volna a boldogsága!

- Mit ad érte? - kérdezte Cibot-né.

- Húszezer frankot fizettetek érte Magusszel, ha megígéri, hogy a gyászév leteltével feleségül jön hozzám - felelte Rémonencq. - Ha nem jön hozzám feleségül, ezer franknál többet úgyse kap érte.

- Már miért ne?

- Mert a vevő nyugtát kér, és alá kell írnia, hogy a kép a maga jogos tulajdona. Az örökösök bepörölhetik. De ha feleségül jön hozzám, akkor én adom el a képet Magus úrnak: a kereskedőtől pedig, nem kívánnak mást, mint hogy a vétel be legyen vezetve a vásárlási könyvébe. Oda meg azt írom, hogy Schmucke úr adta el. No, helyezze csak el mindjárt énnálam ezt a deszkát... Ha meghal az ura, magát mindenfélével zaklatják, de azon senki sem ütközik meg, hogy énnálam egy ilyen kép van... Hiszen ismer engem. Különben, ha úgy akarja, akár nyugtát is adok róla.

Rémonencq tetten érte a házmesternét: a kapzsi asszony elfogadta az ajánlatot, és ezzel örökre hozzákötötte sorsát az ócskáshoz.

- Igaza van, hozza csak el azt az írást - mondta az asszony, s bezárta a képet a fiókos szekrénybe.

- Szomszédasszony - mondta halkan az ócskás, és a küszöb felé húzta a házmesternét -, úgy látom, hogy az én szegény jó barátom menthetetlen. Poulain doktor már tegnap este föladta a reményt, azt mondja, nem éri meg a holnapot... Nagy csapás ez, kérem! De hát, ami igaz, az igaz, maga csak nem volt itt a helyén... Tudja, hol volna a maga helye? Egy szép régiség-kereskedésben, a Kapucinosok kőrútján. Tudja-e, hogy tíz év alatt megkerestem vagy százezer frankot? Ha majd magának is lesz annyija, ígérem, hogy szép vagyont szerzek magának... ha a feleségem lesz... Úrinő lesz magából... a nővérem fogja kiszolgálni, ő vezeti majd a háztartást, és...

A csábítót félbeszakította a kis szabó hangos jajveszékelése: megkezdődött az agónia.

- Menjen, maga szörnyeteg - mondta Cibot-né -, ilyenekről beszél nekem, mikor a szegény uram kínok között haldoklik...

- Csak azért mondom, mert úgy szeretem magát, hogy törni-zúzni tudnék, csak hogy az enyém legyen... - mondta Rémonencq.

- Ha igazán szeret, most nem beszél - felelte az asszony.

Rémonencq visszament a boltjába. Biztosan tudta már, hogy Cibot-né a felesége lesz.

Cibot-nak föladták a halotti szentségeket. Tíz óra tájban valóságos csődület támadt a ház kapuja előtt. Cibot barátai, ismerősei, a Normandie utcából és a szomszéd utcából való házmesterek és portásnék ellepték a házmesterlakást, a kapualját és az utcát a ház előtt. Ügyet sem vetettek rá, amikor Léopold Hannequin egy kartársával megérkezett, és utána Schwab, barátjával, Brunnerrel. Följutottak Ponshoz, anélkül, hogy Cibot-né észrevette volna őket. A közjegyző a szomszéd ház házmesternéjától megkérdezte, hányadik emeleten lakik Pons, s az megmutatta neki a lakást. Brunner Schwabbal együtt jött, ő már járt egyszer a Pons-múzeumban, s most szó nélkül fölment a társával...

Pons formálisan semmisnek nyilvánította tegnapi végrendeletét, és Schmuckét tette meg általános örökösévé. A hivatalos aktus végeztével Pons megköszönte Schwabnak és Brunnernek, hogy eljöttek, és lelkére kötötte Hannequinnek, hogy éberen őrködjék Schmucke érdekei felett. A társadalmi élet ez utolsó aktusa s az éjszakai jelenet Cibot-néval fölemésztette a beteg végső erejét. Nagy gyengeség fogta el, úgyhogy Schmucke megkérte Schwabot, értesítse Duplanty abbét, mert ő nem akart elmozdulni barátja betegágya mellől - Pons pedig áhította a szentségeket.

Cibot-né, akit kidobtak a lakásból, most a férje ágya mellett ült, nem készített Schmuckénak reggelit. A délelőtt eseményeinek hatása alatt s a halállal hősiesen szembenéző Pons csendes agóniáját látva, az öreg muzsikus szíve keservesen elszorult, nem érzett éhséget.

Két óra tájt azonban, minthogy a házmesterné még mindig nem látta a németet, kíváncsiságból, de a maga érdekében is, megkérte Rémonencq nénjét, nézze meg, nincs-e Schmuckénak szüksége valamire. Pons ekkor már meggyónt, s Duplanty abbé ugyanebben a pillanatban adta föl neki az utolsó kenetet. Rémonencq kisasszony a szertartást zavarta meg többszöri csengetéssel. Pons azonban megeskette a barátját, hogy senkit sem enged be a lakásba - annyira félt, hogy meglopják -, Schmucke tehát hagyta, hadd csöngessenek. Rémonencq kisasszony rémülten ment le a földszintre, és megmondta Cibot-nénak, hogy a német nem nyitott ajtót. Fraisier fölfigyelt erre a feltűnő körülményre. Schmucke nem látott még senkit meghalni - hamarosan eljön tehát a perc, amikor nem tudja majd, mihez fogjon, így van Párizsban mindenki, akinek egy halottal kell megbirkóznia, s különösen akkor, ha nincsen se társa, se ügyvédje, se segítsége. Fraisier tudta, hogy a tiszta szívből gyászoló rokonok ilyenkor elvesztik a fejüket, s ezért reggel óta, ahogy megreggelizett, a házmesterlakásban tartózkodott; Poulain doktorral tanácskozott szakadatlanul. Most meg az, az ötlete támadt, hogy maga fogja irányítani Schmucke minden mozdulatát.

Így is történt. Poulain doktor és Fraisier, a két jó barát, a következőképpen ütötte nyélbe ezt a fontos tervet:

A Szent Ferenc-templom sekrestyése, aki valaha üvegáru kereskedő volt, s Cantinet-nek hívták, az Orléans utcában lakott, Poulain doktor tőszomszédságában. Felesége szedte be a bérbe adott templomi székekért a pénzt. Az asszonyt Poulain doktor valamikor ingyen kezelte; Cantinet-né természetesen hálás volt a doktornak, s gyakran elpanaszolta neki tömérdek búbánatát. A két diótörő minden vasárnap és ünnepnapon a Szent Ferenc-templomba járt

misére; jó viszonyban voltak a sekrestyéssel, a templomszolgával, a szenteltvizet nyújtó emberrel, vagyis azzal az egész egyházi ármádiával, melyet Párizsban *alsó klérusnak* nevez-nek, és amelynek a hívők apróbb borravalókat is adnak. Cantinet-né tehát éppoly jól ismerte Schmuckét, mint ahogy Schmucke is ismerte őt. Cantinet-né szívét két nagy búbánat haso-gatta, s a bánata juttatta oda, hogy vak eszköze lett Fraisier-nek, anélkül hogy akarta volna.

Az ifjú Cantinet a színházért rajongott, és nem volt hajlandó egyházi pályára lépni, pedig templomszolga lehetett volna belőle. A Cirque Olympique-ben lépett föl, mint segédszínész; korhely életet élt, s agyonbúsította az anyját. Az ifjú kényszerkölcsönei gyakran az utolsó garast is kivarázsolták Cantinet-né erszényéből. Cantinet viszont az italnak és a semmit-tevésnek hódolt, s e két fogyatékossága miatt később kénytelen volt föladni az üzletet. Az egyház szolgálatában sem javult meg a szerencsétlen, sőt, hivatalos funkciói még csak táplálták káros szenvedélyeit; nem csinált semmit, ivott a lakodalmas meneteket hozó ko-csisokkal, a temetkezési vállalatok embereivel meg a plébánia által segélyezett szegényekkel, úgyhogy délre mindig bíboros volt az ábrázata.

Cantinet-né attól rettegett, hogy nyomorban tengődhet majd öreg napjaira, noha, mint mondta, tizenkétezer frank hozománnyal ment az urához. Számtalan alkalommal elmesélte gondját-baját Poulain doktornak, s az orvosnak most az a gondolata támadt, hogy fölhasználja Cantinet-nét tervük érdekében: Cantinet-né segítségével fogják elhelyezni Sauvage-nét a két öregúrnál, mint mindenes szakácsnét. Sauvage-nét nem lehetett csak úgy egyszerűen bemutatni, mert a két diótörő már senkiben sem bízott, amit Fraisier már akkor tudott, amikor nem nyitottak ajtót Rémonencq kisasszonynak. Fraisier és az orvos biztosra vette, hogy a két hivő lélek vakon felfogad olyan valakit, akit Duplanty abbé ajánl nekik. Tervük szerint Cantinet-né később maga mellé veszi Sauvage-nét; és ha Fraisier cselédjét sikerült be-csempészni a lakásba, az ugyanaz, mintha maga Fraisier lenne ott.

A kapu alatt Duplanty abbé nem tudott rögtön keresztülvergődni a csődületen. Cibot barátai álltak a portásfülke előtt; mindenki Cibot felől érdeklődött, mert a környéken ő volt a legrégibb házmester, és nagy tiszteletben állt a kartársaknál.

Poulain doktor köszöntötte Duplanty abbét, majd félrevonta, s azt mondta neki:

- Megyek és megnézem szegény Pons urat. Talán mégsem kell föladni minden reményt: rá kellene beszélni őt, vesse alá magát egy operációnak. Ki kell venni az epeköveit. A kövek kézzel kitapinthatók, és gyulladást okoznak: a gyulladás pedig halálos kimenetelű. De talán még nem késtünk el az operációval, ön befolyásolhatja hívét; beszélje rá, hogy operáltassa meg magát. Felelek az életéért, hacsak közbe nem jön valami rosszindulatú komplikáció.

- Visszaviszem a templomba a cibóriumot, és azonnal visszajövök - felelte Duplanty abbé. - Schmucke úr olyan állapotban van, hogy a vallás vigaszát kell nyújtanom neki.

- Most hallom, hogy egyedül van a beteg mellett - mondta Poulain. - A derék német ma reggel összezördült Cibot-néval, aki tíz esztendeje házvezetőnő a két öregúrnál, összevesztek, de nem hinném, hogy tartós lesz a harag. Csakhogy Schmucke úr nem maradhat ám ezekben a nehéz napokban segítség nélkül. A könyörületesség úgy parancsolja, hogy törődjünk vele. Mondja csak, Cantinet - intette magához a doktor a sekrestyést -, nem kérdezné meg a feleségét, hogy elmenne-e Pons úrhoz pár napra Cibot-né helyett? Ápolni kellene a beteget, és Schmucke úr háztartását vezetni... Ha nem is lett volna az, az összeveszés Cibot-néval, akkor is kellene most oda valaki.

- Nagyon jóravaló asszony - mondta Duplanty felé fordulva az orvos.

- Jobbat nem is ajánlhatnék - mondta a jámbor pap. - Cantinet-né szedi be az egyházközség számára a székekért járó pénzt.

Pár perc múlva Poulain doktor a beteg ágya mellett állt, és Pons agóniáját figyelte. Schmucke hiába könyörgött, hogy engedje megoperáltatni magát. A szegény német kétségbeesett könyörgésére az öreg muzsikus csak a fejét rázta, s néha egy-egy türelmetlen mozdulatot tett. A haldokló végül minden erejét összeszedve, rettentő pillantást vetett Schmuckéra, és azt mondta:

- Hagyj nyugodtan meghalnom!

Schmucke majd meghalt fájdalmában, de megfogta Pons kezét, szelíden megcsókolta, majd a két kezében tartotta, hogy még egyszer átömlessze barátjába a maga életét. A doktor ekkor csöngetést hallott. Kiment ajtót nyitni Duplanty abbénak.

- Szegény betegünk halálküzdelemben vergődik - mondta Poulain. - Négy óra múlva ki fog szenvedni. Abbé úr bizonyára küld egy papot, aki éjjel virraszt mellette. Épp ideje, hogy Cantinet-né meg egy bejáróasszony segítségére legyen Schmucke úrnak. Szegény, képtelen bármire is gondolni, félek, hogy meg fog bolondulni, márpedig itt a lakásban olyan értékek vannak, hogy arra tetőtől talpig becsületes személyeknek kell vigyázni.

A jólelkű, tiszteletre méltó Duplanty abbéban nyoma sem volt gyanakvásnak vagy ravaszkodásnak: nagyon helyesnek tartotta az orvos talpraesett megjegyzését. Különben is megbízott a községi orvosban. A haldokló szobájának küszöbén állva, intett Schmuckénak, hogy beszélni akar vele. Schmucke nem tudta rászánni magát, hogy eleressze barátja kezét. Pons keze görcsösen fogta az övét, mintha valami tátongó mélységbe zuhanna, és őbenne akarna megkapaszkodni. Tudjuk, hogy a haldoklókat hallucinációik arra késztetik, hogy mindent megragadjanak, ami kezük ügyébe esik, mint ahogy az ember sietve menti ki a tűzvészből legértékesebb tárgyait. Pons egyszerre csak eleresztette Schmucke kezét; megmarkolta a takaróját, és szorosan a teste köré vonta, a sietség borzalmas, kapzsi, kapkodó mozdulatával.

- Mi lesz önnel, ha meghal a barátja, és egyedül marad vele? - mondta a jóságos pap Schmuckénak, aki ekkor odalépett hozzá, hogy meghallgassa. - Cibot-né sem segíthet...

- *Asz ety szörnyedeg, ő ölde mek a parádomat!* - mondta a német.

- Valakinek mégiscsak itt kellene lenni ön mellett - szólalt meg Poulain doktor. - Virrasztani kell a halott mellett.

- *Majt én firrazdog mellette és imátkozom!* - felelte a jámbor német.

- Ennie is kell, Schmucke úr!... Ki főz most magára? - kérdezte a doktor.

- *A fájtalom elfedte az édfátyamat!* - felelte naivul Schmucke.

- Később el kell majd menni két tanúval, bejelenteni a halálesetet - mondta Poulain. - Le kell vetkőztetni a halottat, szemfedőbe kell varrni, koporsóba tenni, meg kell rendelni egy temetési vállalkozónál a temetést, enni kell adni az embernek, aki felöltözteti, és a papnak, aki virraszt mellette... egymaga fogja mindezt elvégezni?... Az ember nem halhat meg úgy, mint egy kutya, elvégre is a művelt világ fővárosában vagyunk!

Schmucke rémült szemeket meresztett az orvosra; mintha hirtelen elvesztette volna az eszét.

- *Bons nem fok mekhalni... én mekmendem!*

- Ön hamarosan ki fog dőlni, ha nem alszik egy keveset. Ki lesz az alatt a beteg mellett? Pons úrról gondoskodni kell, meg kell itatni, be kell adni az orvosságokat...

- *Esz ikasz*... - mondta a német.

- No, kérem - szólalt meg újra Duplanty abbé -, úgy gondolom, az lesz a legjobb, ha elküldöm önhöz Cantinet-nét. Derék, becsületes asszony...

A sok aprólékos feladat, a halott baráttal szemben való társadalmi kötelezettségek úgy megrémítették Schmuckét, hogy legszívesebben ő is mindjárt meghalt volna szeretett barátjával.

- Gyermek! - mondta Poulain doktor az abbénak.

- *Tyermeg!* - ismételte gépiesen Schmucke.

- No! - mondta a vikárius. - Beszélek majd Cantinet-névl, és mindjárt ideküldöm.

- Ne fáradjon - szólt a doktor. - A szomszédságomban lakik, én most úgyis hazamegyek.

A haldokló úgy viaskodik a halállal, mint egy láthatatlan gyilkossal. Agóniájában a végső csapások ellen védekezik, küszködik. Pons már a végső küzdelemnél tartott: nyögni kezdett, jajgatott. Schmucke, az abbé s az orvos a haldokló ágyához futottak. Pons megkapta már az utolsó csapást, amely eltépi a testet a lélektől; életereje összeroppant - s a küzdelem véget ért. Beállt az agóniát követő tökéletes nyugalom, s Pons néhány pillanatra magához tért. A halál derűjét viselte arcán: szinte mosolyogva nézte a körülötte állókat.

- Ó, doktor úr, nagyon szenvedtem, de igaza volt, most már jobban vagyok... Köszönöm, abbé úr - már nem tudtam, mire vélni, hogy hová lett a barátom!...

- Schmucke tegnap este óta egy falatot sem evett, és most négy óra van! Senki sincs itt önök mellett. Veszedelmes dolog volna Cibot-nét visszahívni...

- Az a nő mindenre képes! - mondta Pons, s az asszony nevének hallatára borzalom tükröződött arcán. - igaz, Schmuckénak szüksége volna valami becsületes asszonyra.

- Az abbé úr meg én - mondta erre Poulain - gondoltunk önökre...

- Ó, köszönöm! - felelte Pons. - Énnekem nem jutott az eszembe.

- Az abbé úr Cantinet-nét ajánlotta...

- A székkölcsönző asszonyt? - kiáltott fel Pons. - Jól van, az egy nagyon derék teremtés.

- Nem szenvedheti Cibot-nét - folytatta a doktor. - Szívesen gondját viselné Schmucke úrnak...

- Küldje ide, kedves abbé úr... őt is, meg a férjét is... övelük nyugodt leszek. Nem fognak meglopni...

Schmucke megint kezébe vette Pons kezét, és boldogan szorongatta. Azt hitte, hogy barátja egészséges lesz megint.

- Menjünk, abbé úr - mondta az orvos -, rögtön elküldöm Cantinet-nét. Értem én a dolgomat: talán már életben sem találja Pons urat.

Mialatt Duplanty abbé rávette a haldoklót, hogy fogadja fel Cantinet-nét ápolónőnek, Fraisier elhivatta magához a székkölcsönző asszonyt. Beszélgetni kezdett vele, veszedelmes, agyafúrt prókátori furfanggal puhítani kezdte. Hogyan is állt volna ellen Cantinet-né a hatalmas Fraisier-nek? Ez a sárga, kiaszott, nagyfogú, sápadt ajkú nő, mint annyi szegény asszony, elbutult a sorscsapások alatt; odáig jutott, hogy már csak az apró-cseprő, pillanatnyilag adódó bevételekben kereste a boldogságot. Hamarosan beleegyezett, hogy maga mellé veszi Sauvage-nét takarítóasszonynak.

Fraisier cselédje már megkapta az utasításokat. Megígérte, hogy eltéphetetlen hálót sző majd a két muzsikus köré, és úgy vigyáz rájuk, mint a pók a hálójába akadt légyre. Sauvage-nénak fáradozásai jutalmául dohányosboltot ígértek: Fraisier megtalálta a módját, hogyan szabaduljon meg állítólagos dajkájától. Egyben kémet és csendőrt is állított Cantinet-né mellé, Sauvage-né személyében. A két agglegény lakásához egy cselédszoba meg egy kis konyha is tartozott, így hát Sauvage-né ott alhatott egy tábori ágyon, és főzhetett is Schmuckéra.

A két asszonyt Poulain doktor vezette be pácienséhez. Pons e pillanatban lehelte ki a lelkét, de Schmucke semmit sem vett észre. Kezében tartotta még barátja hidegülő kezét. Intett Cantinet-nénak, hogy ne beszéljen, de annyira meghökkent, amikor a katonás föllépésű Sauvage-nét megpillantotta, hogy akaratlanul összerázkódott, a férfias külsejű némber csöppet sem lepődött meg.

- Az asszonyságot Duplanty abbé úr küldte ide - mondta Cantinet-né. - Egy püspöknél volt szakácsné, nagyon becsületes. Ő fog főzni ránk.

- Hangosan is beszélhet! - kiáltott fel asztmatikus szuszogással a tenyeres-talpas Sauvage-né. - Szegény nagyságos úr meghalt!... Ebben a percben lett vége.

Schmucke felsikoltott. Érezte, hogy Pons jéghideg keze megmerevedik. Mozdulatlanul, kimeredt szemmel nézett bele Pons szemébe, és ha Sauvage-né nincs mellette, megőrjítette volna ez az üvegesedő szempár. Sauvage-nénak szemlátomást nem volt újság ez a jelenet: vett egy tükröt, s az ágyhoz lépett. A tükröt a halott ajka elé tartotta, de az üveget nem homályosította el a lehelet. Gyorsan lefejtette Schmucke kezét a halott kezéről.

- Eressze el, nagyságos úr, később már nem tudja kihúzni a kezét. Tudja, a csont megmerevedik! A halott gyorsan kihűl. Akkor kell a halottat elkészíteni, amikor még langyos, ha soká várunk vele, el kell törni a tagjait...

Ez a rettenetes asszony fogta le a szegény muzsikus szemét. Majd a gyakorlott ápolónő ügyes mozdulataival - tíz évig űzte ezt a mesterséget - levetkőztette, kiterítette, kinyújtotta két karját, és kezeit az oldalához szorította, fölhúzta a takarót az orráig, pontosan úgy, ahogy a kereskedősegéd elkészíti a csomagot az üzletben.

- Be kell varrni egy lepedőbe. Honnan vegyek lepedőt? - kérdezte az asszony Schmuckétól, akit rettenettel töltött el ez a jelenet.

Látta az imént, amint a vallás mélységes tisztelettel készíti elő az embert a nagy útra, hogy elindulhasson a másvilágba, dicső jövője felé, s most az agysejtjeit is szétbomlasztotta a fájdalom, hogy így bánnak a barátjával... becsomagolják, mint valami tárgyat.

- *Csináljon, amid agar!...* - felelte Schmucke gépiesen.

Ártatlan lélek, most látott először embert meghalni, s ez az ember Pons volt, az ő egyetlen barátja, az egyetlen lény ezen a földön, aki megértette őt, aki szerette!...

- Megkérdezem Cibot-nétól, hol vannak a lepedők - mondta Sauvage-né.

- Egy tábori ágy is kellene, nincs, hol aludjék az asszony - mondta Cantinet-né Schmuckénak.

Schmucke bólintott, azután sírva fakadt. Cantinet-né békében hagyta a szerencsétlent, de egy óra múlva visszajött, és így szólt:

- Van a nagyságos úrnál pénz? Be kell vásárolni.

Schmucke az asszonyra emelte a szemét; ez a tekintet lefegyverezte volna még a legádázabb gyűlöletet is. A halott fehér, aszott, hegyes arcára mutatott, mintha ezzel mindent megmagyarázna.

- *Fetyen el mindend, és hattyon enkem sírni és imátgoszni!* - mondta, és letérdelt az ágy előtt.

Sauvage-né elment Pons halálát Fraisier-nek bejelenteni. A prókátor rögtön kocsiba ült, gyorsan az elnökéhez hajtatott, és megkérte, hogy másnapra adja át neki a meghatalmazást, amelynek alapján az örökösöket képviselheti.

- Nagyságos úr - szólt megint Cantinet-né egy óra múlva az öregúrnak -, lent voltam Cibot-nénál, ő mégiscsak tisztában van ezzel a háztartással; megkértem, mondja meg nekem, mi hol van, de épp most halt meg neki az ura, és erre *összeteremtettézett*... Nagyságos úr, tessék már idehallgatni!...

Schmucke rábámult az asszonyra. Ez még csak nem is tudta, hogy milyen durva volt, mert a szegény emberek megszokták, hogy minden indulat nélkül viseljék el a legnagyobb lelki fájdalmakat.

- Nagyságos úr, vászon kell a szemfedőnek, pénz kell a vaságyra, hogy legyen az asszonyságnak hol aludnia, konyhaedényt is kell venni, tányért, poharat, mert jön egy pap éjszakára virrasztani, és az asszony éppenséggel semmit sem talál a konyhában.

- No de nagyságos úr - tette hozzá Sauvage-né -, fa is kell, szén is kell, mivel főzzek vacsorát? Semmi sincs odakint! No, nem csoda, hiszen a Cibot-né látta el az urakat mindennel...

- Látja, nagysád - mondta Cantinet-né, és Schmuckéra mutatott, aki a halott lábánál térdelt, magába roskadtan, érzéketlenül. - Nem hitte el nekem, hogy ez az úr még csak nem is válaszol az embernek.

- No, aranyom, majd én megmutatom magának, hogy ilyenkor mit csinál az ember - felelte Sauvage-né.

Körültekintett a szobában, mint a tolvaj, aki találgatja, merre lehet elrejtve a pénz. Egyenesen odament a fiókos szekrényhez, kinyitotta a legfelső fiókot, meglátta a zacskót, amelybe Schmucke beletette a képek eladásából megmaradt pénzt. Odavitte a zacskót az öregúrhoz. Az csak gépiesen bólintott a fejével.

- Itt a pénz, aranyom! - mondta Sauvage-né Cantinet-nénak. - Máris megszámolom, ami kell, azt kiveszem belőle, megveszem a bort, az ennivalót, a gyertyákat, egyszóval mindent, mert ezeknek itt semmijük sincs... Keressen csak a szekrényben egy lepedőt, amibe becsavarom a halottat. Igaz, hallottam, hogy a szegény nagyságos úr egy kicsit lüke, de én nem tudom, mi ütött hozzá, annál is rosszabb. Bele kell majd tölteni az ételt, olyan, mint egy csecsemő...

Schmucke csak nézte, hogy mit csinál a két asszony - olyan fásultan, mint egy bolond. Fájdalomtól összetörten, szinte kataleptikus állapotba merült, és le nem vette szemét Pons megbűvölő arcáról. Az öreg muzsikus vonásai megtisztultak a halál tökéletes nyugalmában. Abban reménykedett, hogy ő is meghal, és minden közönyös volt neki. Ha tűzvész támadt volna a szobában, akkor sem mozdult volna.

- Ezerkétszázötven frank van benne... - mondta neki Sauvage-né.

Schmucke vállat vont. Sauvage-né azután, hozzálátott, hogy elkészítse a halott szemfedőjét. Hozzá akarta mérni a lepedőt a testhez, hogy kiszabhassa és megvarrhassa - s ekkor rettenetes küzdelem támadt az asszony meg a szegény muzsikus között. Schmucke olyan volt, mint egy kutya, az is megmar mindenkit, aki a gazdája holttestéhez hozzányúl. Sauvage-né végre kifogyott a türelemből, megmarkolta a németet, egy karosszékbe nyomta, s herkulesi erővel szorította le a helyére.

- Nos, aranyom, most pedig varrja be a halottat a szemfedőbe - mondta az asszony Cantinet-nénak.

Amikor elkészültek ezzel a művelettel, Sauvage-né visszarakta Schmuckét a helyére, az ágy lábához, és azt mondta neki:

- Na látja! Mégiscsak fel kellett öltöztetni szegény embert a halotti ruhájába.

Schmucke zokogni kezdett. A két asszony magára hagyta és kiment. Birtokba vették a konyhát, ahová percek alatt ők maguk összehordtak mindent, ami az élet folyásához szükséges. Sauvage-né mindenekelőtt összeállította az első elszámolást; háromszázhatvan frankra rúgott. Azután nekilátott megfőzni a négyszemélyes ebédet, de micsoda ebédet! A lakoma fénypontja a foltozóvargák „fácánpecsenyéje", egy hízott liba volt; volt még lekváros omlett, vegyes saláta és az elmaradhatatlan húsleves, de abba oly hatalmas mennyiséget főzött bele minden hozzávalóból, hogy a leves olyan sűrű lett, mint a kocsonya.

Este kilenc órakor eljött a pap, akit a vikárius küldött ide, hogy Pons mellett virrasszon. Cantinet is elkísérte; négy gyertyát és templomi gyertyatartókat hozott magával. Amikor a pap belépett a hálószobába, Schmuckét az ágyban találta: barátja mellett feküdt, s szorosan átölelve tartotta a halottat. A vallás tekintélyére volt szükség, hogy el lehessen választani tőle. A német letérdelt az ágy előtt, a pap pedig, kényelmesen elhelyezkedett a karosszékben. Míg a pap az imáit olvasta, Schmucke a holttest előtt térdepelt, és imádkozott Istenhez, hogy tegyen csodát, hadd egyesülhessen barátjával, hadd temessék őket egy sírba. Eközben Cantinet-né elment az ócskapiacra, s megvette Sauvage-nénak a vaságyat és az egész ágyneműt, mert az ezerkétszázötvenhat frankot tartalmazó zacskóból szabad volt a rablás.

Este tizenegy órakor Cantinet-né benézett, és megkérdezte Schmuckét, hogy akar-e enni egy falatot. A német intett, hogy hagyják békében.

- Kész a vacsora, Pastelot úr - mondta erre az asszony a papnak.

Schmucke magára maradt. Úgy mosolygott, mint az őrült, aki látja, hogy most szabadon kielégítheti leküzdhetetlen vágyát - s ezek az őrült kívánságok épp oly gyötrőek, mint amikor a viselős asszonyok nagyon megkívánnak valamit. Ráborult Ponsra, és szorosan magához ölelte megint. Éjfélkor visszajött a pap, és nagyon megdorgálta; erre Schmucke eleresztette barátját, és megint imába merült. Virradatkor a pap elment. Reggel hétkor megjött Poulain doktor; szeretettel beszélt Schmuckéhoz, kényszeríteni akarta, hogy egyék valamit, de a német minden rábeszélésnek ellenszegült.

- Ha most nem eszik, majd hazajövet éhes lesz - mondta a doktor. - Pedig el kell mennie az elöljáróságra egy tanúval, bejelenteni a halálesetet, ott meg kell majd várnia, míg kiállítják a halotti bizonyítványt...

- *Énnegem?* - kérdezte rémülten a német.

- Hát ki menjen el?... Nem vonhatja ki magát, mert csak maga volt jelen a halál pillanatában.

- *Alik állog a lápamon*... - mondta Schmucke. Könyörgő pillantást vetett a doktorra, várta, hogy az segítsen rajta.

- Üljön kocsiba - felelte szelíden a kétszínű doktor. - Én már megállapítottam az elhalálozást. Kérjen meg valakit a házból, hogy kísérje el. A két asszony majd vigyáz a lakásra, amíg odajár.

Elképzelni is nehéz, hogy megháborítja a törvény az igazi bánatot. Ez a zaklatás úgy meggyűlölteti az emberrel a civilizációt, hogy legszívesebben visszatérne a vadak közé.

Kilenc órakor Sauvage-né belekarolt Schmuckéba, lecipelte a lépcsőn, és kocsiba ültette. A szegény ember kénytelen volt megkérni Rémonencqot, jöjjön vele az elöljáróságra tanúnak a haláleset bejelentéséhez. Párizsban mindenütt és minden vonatkozásban szemébe szökik az embernek, hogy mekkora különbség tátong a társadalmi osztályok között ebben az országban, amely megrészegült az egyenlőségtől! A dolgokban rejlő megmásíthatatlan erő még a halál következményeiben is megmutatkozik: a vagyonos családokban egy rokon, egy barát vagy az ügyvéd megkíméli a gyászolókat e szörnyű formaságoktól; de ebben is, akárcsak az adóterhek elosztásánál, a nép, a segítség nélkül szűkölködő proletár egymaga viseli a fájdalom minden súlyát.

- Én megértem, hogy búsul utána - mondta Rémonencq, amikor a szegény, megkínzott emberből kiszakadt a sóhajtás. - Nagyon jó ember volt, igen becsületes ember, és milyen szép gyűjteményt hagyott hátra! Tudja, uram, magát, idegen létére, mindenfélével zaklatni fogják! Azt beszélik mindenfelé, hogy ön Pons úr örököse.

Schmucke oda sem hallgatott. Elmerült fájdalmában, s bánata már az őrültséggel volt határos. Nemcsak a testre támadhat merevgörcs: a lélekre is.

- Jól tenné, ha megbízna valakit az ügyei képviseletével. Jogi tanácsadóra volna szüksége.

- *Danácsatóra?* - ismételte Schmucke gépiesen.

- Meglátja, szüksége lesz jogi tanácsadóra. Én az ön helyében egy tapasztalt emberhez fordulnék, akit ismernek a kerületben, valami megbízható emberhez... Én minden kis ügyemben Tabareau-hoz fordulok... a végrehajtóhoz... Adjon meghatalmazást Tabareau irodavezetőjének, és nem lesz gondja semmire.

A tanácsot persze Fraisier sugalmazta; előre megbeszélt dolog volt Rémonencq és Cibot-né között. Schmucke később visszaemlékezett ezekre a szavakra. Vannak pillanatok, amikor a lélek szinte megdermed a fájdalomtól, és megszűnik működni; ilyenkor az emlékezet magába fogadja, a véletlen közvetítette benyomásokat. Schmucke hallgatta Rémonencqot, de üres tekintetében nyoma sem volt az értelemnek, úgyhogy az ócskás többé nem is szólt hozzá.

„Ha ez ilyen hülye marad - gondolta Rémonencq -, százezer frankért megvehetem tőle azt az egész vacakot, mihelyt az övé lesz itt minden..."

- Schmucke úr, megérkeztünk az elöljáróságra!

Rémonencq kénytelen volt kiemelni Schmuckét a kocsiból; karon fogta, úgy vonszolta el az anyakönyvvezető szobájáig. Schmucke itt egy nászmenetbe botlott bele. Várnia kellett, míg rá kerül a sor, mert - mint ahogy ez Párizsban gyakran megtörténik - az írnoknak öt vagy hat halotti bizonyítványt kellett kiállítania. Szegény muzsikus, közben olyan kínokat szenvedett, mint a megfeszített Krisztus.

- Uraságod Schmucke úr? - kérdezte egy feketébe öltözött ember. Schmucke elképedt, hogy itt őt valaki a nevén szólítja.

Bárgyú tekintettel nézett az emberre; éppoly értetlenül, mint az imént, amikor Rémonencq beszélt hozzá.

- Mit akar tőle? - kérdezte Rémonencq az ismeretlentől. - Hagyja békén ezt az embert, nem látja, hogy bajban van?

- Uraságod, nemde, elveszítette a barátját? Gondolom, hogy méltóképpen akarja megörökíteni Pons úr emlékét - hiszen örökölt tőle! - hadarta az ismeretlen. - Uraságod bizonyára nem óhajt garasoskodni, és az elhantoláshoz megvásárolja az örökös sírhelyet. Hiszen Pons úr annyira

rajongott a művészetért! Örökös vétek volna, ha oda nem állítanók a sírjára a Zenét, a Festészetet, továbbá a Szobrászatot... három gyönyörű gyászoló alak, teljes életnagyságban...

Rémonencq olyan mozdulatot tett, ami Auvergne-ben szokásos, hogy eltávolítsa ezt az alakot. Az ember is egy mozdulattal válaszolt, egy szakmabeli, kereskedői mozdulattal, ami azt jelentette: „Mit rontja az üzletemet?" Az ócskás rögtön megértette.

- Sonet és Társa, síremlékvállalat megbízottja vagyok - folytatta az ügynök, akit Walter Scott *síri ifjúnak* nevezett volna. - Ha uraságod megtisztel bennünket a megrendeléssel, mi megkíméljük minden fáradtságtól; ez esetben önnek nem is kell a városnál megvásárolnia az elhantoláshoz szükséges sírhelyet, ahol a művészetbarát örök nyugalomra helyeztetik...

Rémonencq helyeslőn bólintott, és bökdösni kezdte Schmuckét a könyökével.

- Cégem az év bármely napján elintézi a gyászoló család helyett a szükséges formaságokat - mondta az ügynök, fölbátorodva az auvergne-i mozdulatán. - Végtelen nehéz a fájdalom első óráiban az örökösnek személyesen foglalkozni ezekkel a részletekkel; mi azonban be vagyunk arra rendezkedve, hogy apró szolgálatokat tegyünk a vevőnek. Síremlékeinket nemes kőből vagy márványból kivitelezzük, kérem szépen, az árak méter szerint lesznek átszámítva... Családi sírboltokat is vállalunk... Mindent vállalunk a legjutányosabb áron. Cégünk készítette a szép Esther Gobseck és Lucien de Rubempré gyönyörű síremlékét, mely a Père-Lachaise legpompásabb ékessége. A legkitűnőbb munkásokkal dolgozunk, könyörgöm uraságodnak, óvakodjék a kis vállalkozóktól, azok csak kontármunkát végeznek - tette hozzá az ügynök, mert egy fekete ruhás ember közeledett hozzájuk, aki egy másik kőfaragó cég érdekében szándékozott beszélni.

Gyakran hallani, hogy a halál egy utazás végső állomása, de vajmi kevesen tudják, hogy Párizsban ez a hasonlat mennyire fedi a valóságot. A *sötét parton* úgy fogadják a halottat, különösen az előkelő halottat, mint a kikötőben kiszálló utast, akit megrohannak a szobát kínáló szállodai portások. Senki sem gondol előre a halálra és annak társadalmi következményeire - kivéve néhány bölcselkedőt -, és néhány életereje teljében levő családot, akik éppúgy megépíttetik a sírboltjukat, mint ahogy palotát építtetnek maguknak. A halál mindig túl korán jön; különben is érthető, hogy az örökösök nem szívesen számolnak vele. A gyászolókat, akik apjukat, anyjukat, feleségüket vagy gyermeküket veszítették el, rögtön megrohanják az ügynökök, s a fájdalom keltette zűrzavarban, mindjárt kierőszakolnak egy megrendelést. Régente a síremlék-vállalkozók telepei mind a híres Père-Lachaise temető környékén csoportosultak, egész utcasort alkotva, melyet a Sírok útjának kellett volna elnevezni. Akkoriban az üzletszerzők a sír mellett vagy a temetőből kijövet rohanták meg az örökösöket; idővel azután a konkurencia és a spekuláció harcos előretörésre késztette őket, s ma már benyomultak a városba is, egészen az elöljáróságok környékére. Sőt, az ügynökök gyakran még a halottasházba is behatolnak, síremléktervvel a kezükben.

- Én már tárgyalásban vagyok ezzel az úrral - mondta a Sonet-cég ügynöke a később jelentkező ügynöknek.

- Pons-féle elhalálozás!... Hol vannak a tanúk? - szólt ki az irodaszolga.

- Jöjjön, uram - fordult az ügynök Rémonencqhoz.

Schmucke, mint egy mozdulatlan tuskó, csak ült a padon, és Rémonencq megkérte az ügynököt, hogy segítsen talpra állítani az öregurat. Elvezették a korláthoz, amely mögött az anyakönyvvezető búvik meg a nép fájdalma elől. Rémonencqnak, aki a Gondviselés szerepét vitte most Schmucke mellett, immár Poulain doktor is segítségére sietett. Az orvos eljött az elöljáróságra, hogy bemondja a szükséges adatokat, Pons születési évét és helyét. Schmucke

csak egyetlenegy dolgot tudott: hogy Pons a barátja volt. Az aláírások megtörténte után Rémonencq és a doktor, sarkukban az ügynökkel, kocsiba ültették a szegény németet. A nekidühödött ügynök is fölfurakodott a kocsiba, mert mindenáron nyélbe akarta ütni a megrendelést.

Sauvage-né már lesben állt a kapunál, a küszöbön; karjaiban vitte fel az emeletre a félájult Schmuckét, Rémonencq és a Sonet-cég ügynökének segítségével.

- Mindjárt elájul! - kiáltotta az ügynök, aki le akarta bonyolítani az állítólag megtárgyalás alatt levő üzletet.

- Nem csodálom! - felelte Sauvage-né. - Huszonnégy órája csak zokog, és nem evett egy falatot sem. A bánattól rémesen megéhezik az ember.

- Drága jó uram - mondta a Sonet-cég ügynöke -, egyék egy kis húslevest, önnek temérdek dolga lesz: elmenni a városházára, megvásárolni a sírhelyet, ahová ön, ugyebár, hálája jeléül emléket fog állítani a művészetek nemes lelkű pártfogójának.

- Ennek aztán igazán semmi értelme! - mondta Cantinet-né az öregúrnak, amint belépett az ajtón egy tányér húslevessel meg egy darab kenyérrel.

- Gondolja csak meg, kedves uram - kezdte rá megint Rémonencq -, gondolja meg, ha ön ennyire gyönge, akkor meg kell bíznia valakit, aki eljár az ügyeiben, mert rengeteg dolog zúdul most a nyakába. Meg kell rendelni a temetést! Vagy azt akarja, hogy úgy temessék el a barátját, mint valami koldust?

- Gyerünk, gyerünk, édes nagyságos úr! - mondta Sauvage-né. Az öreg muzsikus feje hátrabukott a karosszék támlájára, s erre az asszony rögtön lecsapott rá.

Betöltött Schmucke szájába egy kanál levest, majd erőszakkal megetette, mint egy gyereket.

- No, ha most megjött az esze, nagyságos úr, akkor bízzon meg valakit, hogy intézkedjen az ügyeiben. Aztán szép nyugodtan átadhatja magát a fájdalomnak...

- Schmucke úr pompás síremléket akar emelni a barátjának - mondta az ügynök. - Tehát mindössze azt kell tennie, hogy megbíz engem, intézzem el az ügyet. Mindenben a szolgálatára állok...

- Mi ez? Mi ez? - mondta Sauvage-né. - Az úr rendelt valamit? Kicsoda maga?

- A Sonet-cég üzletszerzője vagyok, édes nagysád. Cégem a legjobban bevezetett síremlékvállalat... - mondta az ügynök. Kihúzott zsebéből egy névjegyet, és a terebélyes Sauvage-né orra alá tolta.

- Látom már, jó... jó!... Majd elmegyünk magukhoz, ha rákerül a sor. Nem kell kihasználni a nagyságos urat, látja, milyen állapotban van. Csak rá kell nézni, azt se tudja, hol a feje...

- Intézze el, hogy megkapjuk a megrendelést. Ez esetben negyven frankot ajánlhatok fel kegyednek... - súgta az ügynök Sauvage-nénak, kint a lépcsőházban.

- Jó, adja meg a címét - mondta az asszony megenyhülve.

Schmucke a beléje töltött húsleves után jobban érezte magát, s amint magára hagyták, azonnal visszament Pons szobájába, s imádkozni kezdett. Elmerült fájdalma feneketlen mélységeiben, de tompa kábulatából csakhamar fölrázta egy feketébe öltözött fiatalember, aki immár tizennegyedszer szólt rá: „Uram!" Minthogy az idegen a kabátja ujját kezdte ráncigálni, a szegény meggyötört ember végre meghallotta.

- *Mi asz már megind...*

- Uram, a világ Gannal[78] doktornak egy korszakalkotó találmányt köszönhet. Mi nem vitatjuk Gannal érdemét, hiszen találmánya az egyiptomiak csodálatos tudományát keltette új életre. Csakhogy az óta Gannal találmányát már mások tökéletesítették. Mi, például, egészen meglepő eredményeket értünk el vele. Ha ön viszont akarja látni a barátját, úgy, ahogy az életben látta...

- *Fizondládni?* - kiáltott fel Schmucke. - *Pezélni fok hosszám?*

- No, azt éppen nem... egyébként a megszólalásig olyan lesz, mintha élne - folytatta a balzsamozó ügynök. - A bebalzsamozás után többé a legcsekélyebb elváltozás sincs. Pár perces operáció az egész. Egy bemetszés a főütőérbe és egy befecskendezés... Itt a legfőbb ideje!... Mily édes megnyugvás lesz önnek az a tudat, hogy barátja testét épségben megőrizte... De ha még egy negyedórát vár...

- *Menjen a bogolpa!... Bons ety léleg!... És esz a léleg asz ékben fan.*

- Egy szemernyi háládatosság nincs ebben az emberben - mondta a híres Gannal vetélytársának az ifjú ügynök, amikor kiment a kapun. - Nem akarja bebalzsamoztatni a barátját!

- Hja, kérem, ez így szokott már lenni! - felelte rá Cibot-né, aki épp az előbb balzsamoztatta be imádott urát. - Ilyenek az örökösök! Megkapták a magukét, a megboldogult már nem érdekli őket.

Egy órával később Schmucke arra riadt föl, hogy Sauvage-né benyitott a szobába, mögötte egy feketébe öltözött munkáskülsejű emberrel.

- Nagyságos úr - mondta az asszony -, Cantinet volt olyan szíves, és elküldte ezt az embert, aki a koporsókat szállítja az egyházközségnek.

A koporsószállító részvétteljes, sajnálkozó arccal meghajolt, de látszott rajta, hogy biztos a dolgában, és tudja, hogy nélkülözhetetlen. Szakértő szemmel nézte meg a halottat.

- Nagyságos úr, hogyan óhajtja *aztat*? Fenyőfából, egyszerű tölgyfából vagy ólommal bélelt tölgyből? Az ólommal bélelt tölgy a legrendesebb. A testnagyság - mondotta - normális...

A lábakat tapogatta, hogy megmérje a testhosszat.

- Egy méter hetven! - folytatta. - Nagyságos úr persze a templomban óhajtja beszenteltetni a halottat?

Schmucke olyan pillantást vetett az emberre, mint az őrült, mielőtt dühöngeni készül.

- Nagyságos úr - mondta Sauvage-né -, fogadjon hát valakit, aki ezeket a dolgokat elintézi maga helyett.

- *Nem pánom*... - mondta végül a meggyötört ember.

- Menjek el Tabareau úrért? Annyi mindenfélével lesz még zaklatva, hogy majd azt se tudja, hol áll a feje! Nézze, ez a Tabareau a legtisztességesebb ember az egész kerületben.

- *Iken, Dapareau... említették már*... - felelte Schmucke, és máris beadta a derekát.

- No, legalább nyugta lesz a nagyságos úrnak. Megbeszél mindent a meghatalmazottjával, aztán átengedheti magát a fájdalomnak.

---

[78] Gannal, Jean-Nicolas (1791-1852) - orvos és vegyész, egy új balzsamozási eljárás feltalálója. Találmányáért Montyon-díjat kapott.

Két óra tájban megjelent Tabareau ügyvédbojtárja, egy szerény viselkedésű fiatalember, aki a végrehajtói pályára készült. A fiataloknak meglepő kiváltságaik vannak, nem keltenek félelmet. A fiatalember, akit Villemot-nak hívtak, leült tehát Schmucke mellé, és kivárta az alkalmas pillanatot, mikor megszólíthatja. Schmuckét nagyon meghatotta ez a tartózkodó viselkedés.

- Uram - mondotta a fiatalember -, én Tabareau úr irodavezetője vagyok. Főnököm megbízott, hogy vigyázzak itt az ön érdekeire, és vállaljam a temetéssel járó ügyes-bajos dolgok elintézését... Önnek is ez a kívánsága?

- *Az éledemet nem fokja mekmendeni, merd utysem éleg már sogá, te lekalápp nyukton fok hatyni?*

- Ó, hogyne, kérem, minden alkalmatlankodástól megszabadul - felelte Villemot.

- *Jó, te mid kell ahhoz tenni?*

- Írja alá ezt a meghatalmazást, amelyben ön kijelenti, hogy az örökséggel kapcsolatban Tabareau úr minden ügyben képviseli önt.

- *Jó! Attya ite!* - mondta a német, és mindjárt alá is akarta írni az okmányt.

- Várjon, kérem, előbb fölolvasom.

- *Hát olfassa!*

Schmucke oda sem figyelt az általános meghatalmazás szövegére - aláírta. A fiatalember megkapta Schmucke rendelkezéseit a temetéssel, a kettős sírhely megvételével kapcsolatban, mert a német egy sírba akarta temettetni magát a barátjával; az egyházi szertartás felől is rendelkezett. A tisztviselő ezek után azt mondta neki, hogy most már nem lesz része semmiféle zaklatásban vagy pénzkérelemben.

- *Mintenemet otaatnám, csak nyukton hattyanag* - mondta a szerencsétlen és letérdelt megint a barátja holtteste mellett.

Fraisier győzelmet aratott. Az örökös egy lépést sem tehetett. Börtönét a prókátor Sauvage-néval és Villemot-val őriztette.

Az álom minden fájdalmat legyőz. Alkonyattájban Sauvage-né alva találta Schmuckét, a halottas ágy lábánál. Elvitte a halott mellől, anyáskodó gyöngédséggel ágyba fektette. Az öreg muzsikus reggelig aludt. Amikor fölébredt, vagyis amikor megszakadt az áldott öntudatlanság, és ismét mardosni kezdte a kín - Pons holttestét már fölravatalozták a kapu alatt, s a harmadosztályú temetéseket megillető gyertyák égtek a koporsó mellett. Schmucke hiába kereste barátját a lakásban: a szobák egyszerre oly óriásoknak látszottak, s nem volt bennük más, mint szörnyűbbnél szörnyűbb emlékek raja.

Sauvage-né, aki ellentmondást nem tűrő hangon dirigálta Schmuckét, mint dajka a rábízott kisgyereket, kényszerítette az öregurat, hogy reggelizzék templomba menetel előtt. Miközben a szegény meggyötört ember legyűrte torkán a falatot, Sauvage-né Jeremiás siralmainál is panaszosabb hangon figyelmeztette, hogy nincsen fekete ruhája. Schmucke ruhatárát Cibot-né tartotta karban, s az már Pons betegsége előtt - akárcsak az ebéd - a legszükségesebbre apadt: két nadrág és két kabát volt benne mindössze!...

- Így megy el a temetésre, ahogy van? Hát ez gyalázat! Kibeszélnek bennünket az egész környéken!...

- *Hád mid agar, hotyan menjeg?*

- Gyászruhában!...

- *Tyázruhápan?...*

- Már csak illendőségből...

- *Illentőségpől!... Fütyülög erre a sog marhasákra!* - mondta a szegény ember, a kétségbeesett ingerültség legvégső fokán. Ezt a gyermeki lelket úgy meggyötörte a fájdalom, hogy nem bírt uralkodni magán.

- Micsoda egy hálátlan, szívtelen alak! - mondta Sauvage-né egy úriember felé fordulva, aki váratlanul bukkant föl a lakásban. Schmucke rápillantott, s reszketni kezdett.

Ez a hivatalos személy pompás fekete posztóruhát viselt, fekete térdnadrágot, fekete selyemharisnyát, fehér kézelőt, nyakában ezüstláncon függő érmét, kifogástalan, hófehér muszlinnyakkendőt, fehér kesztyűt. Ez a hivatalos figura minden gyászoló házban megjelenik, s valamennyi egy kaptafára van faragva. A fekete ember, hivatalának jelvénye gyanánt, ébenfa pálcát tartott a kezében, bal hóna alatt pedig, nemzetiszínű kokárdás, háromszögletű kalapot.

- Én vagyok a ceremóniamester - szólalt meg szelíden ez az ember.

Hivatalos teendője az volt, hogy nap, nap után temetéseket rendezett; megszokta, hogy mindennap más és más családdal van dolga; őszinte bánatba merült családokkal vagy olyanokkal, akik csak magukra aggatják a gyászt. Rangjához méltón halk beszédű, illedelmes, udvarias, tisztességtudó volt, úgy jelent meg, mint a halál nemtőjének szobra. A bemutatkozásra mégis olyan ideges reszketés fogta el Schmuckét, mintha a hóhér állt volna elébe.

- Uraságod fia, testvére, avagy atyja az elhunytnak? - kérdezte a hivatalos ember.

- *Mindesz fatyog, és mék töpp is... a parádja fatyog!* - mondta Schmucke, és könnyek szakadtak a szeméből.

- Ön az örökös? - kérdezte a ceremóniamester.

- *Örögös?* - ismételte Schmucke. - *Énnegem minten mintety már eszen a filákon!*

Azzal Schmucke visszaroskadt komor fájdalmába.

- Hol vannak a rokonok, a hozzátartozók? - kérdezte a ceremóniamester.

- *Idd fannag mint!* - kiáltotta Schmucke, s a képekre meg a régiségekre mutatott. - *Zekény jó parádom, ezeg miadd sohasem zenfetedd. Eszeged szerette csag, mek enkemed!*

- Bolond ez, kérem - mondta Sauvage-né a ceremóniamesternek. - Hagyja, kár vele beszélni.

Schmucke leült, s megint bárgyún nézett maga elé, s csak gépiesen törölgette a könnyeit. E pillanatban megjelent Villemot, Tabareau ügyvédbojtárja; a ceremóniamester megismerte a fiatalembert, aki a temetést megrendelte a cégnél, és azt mondta neki:

- Ideje lesz indulni, kérem szépen... már lent áll a halottaskocsi. Mondhatom, ritkán láttam ilyen temetést. Hol vannak a rokonok és az ismerősök?

- Nem volt idő értesíteni... - felelte Villemot. - Ez az úr úgy belefeledkezett a bánatába, hogy nem gondolt semmire. Rokon különben is csak egy van...

A ceremóniamester szánakozva tekintett Schmuckéra. Szakértő volt ebben a dologban: meg tudta különböztetni az igazi fájdalmat a hamistól. Odalépett Schmuckéhoz:

- No, kedves uram, bátorság!... Gondoljon arra, hogy meg kell adnia barátjának a végső tisztességet.

- Elfelejtettünk gyászjelentéseket küldeni, de én gondoskodtam róla, hogy egy küldönc menjen Marville elnök úrhoz. Mint már előbb említettem, ő az elhunyt egyetlen rokona. Barátai nem voltak... Az elhunyt karmester volt egy színházban, de nem hinném, hogy a tagok eljönnének... De úgy tudom, ez az úr az általános örökös.

- Akkor neki kell megnyitnia a gyászmenetet - mondta a ceremóniamester. - Nincs fekete ruhája? - kérdezte, végignézve Schmucke öltözetén.

- *Pelül ekézen fegede fatyog!* - mondta szívet tépő hangon a szegény német. - *Olyan fegede, hoty érszem makampan a haláld... Isden irkalmas lesz hosszám, és makához zólid, hoty etyesülhesseg a parádommal a sírpan, és hálád atog neki!...*

Azzal összekulcsolta a kezét.

- Az igazgatóság már annyi sok újítást vezetett be - fordult a ceremóniamester Villemot-hoz -, mondtam is az uraknak, hogy be kellene szerezni egy ruhatárt, hogy az örökösnek ruhát lehessen kikölcsönözni... egyre nagyobb szükség van rá manapság... Minthogy az úr az örökös, hát úgyis fel kell neki vennie a gyászköpönyeget. Az a köpönyeg, amit magammal hoztam, olyan hosszú, hogy teljesen beleburkolózhat, és akkor alatta senki sem veszi észre az illetlen ruházatot... Kérem, legyen olyan szíves, álljon fel - mondta Schmuckénak.

Schmucke felállt, de tántorgott.

- Fogja meg - mondta Villemot-nak a ceremóniamester. - Elvégre is ön a meghatalmazottja.

Villemot Schmucke hóna alá nyúlt, úgy támogatta. A ceremóniamester pedig, kapta a förtelmes, fekete, bő köpönyeget, amit az örökösökre szoktak rákanyarítani; ebben kísérik a halottaskocsit a gyászházból egészen a templomig. S most Schmucke álla alatt megkötötte egy fekete selyemzsinórral.

Ezzel Schmucke *ki volt öltöztetve* örökösnek.

- Most jön a nagy nehézség - mondta a ceremóniamester. - A halotti lepel négy bojtját *föl kell szerelni...* Senki sincs itt, hát akkor ki fogja a bojtokat tartani?... Fél tizenegy - mondta, az órájára pillantva. - Várnak bennünket a templomban.

- Hopp, itt van Fraisier! - kiáltotta Villemot nagy meggondolatlanul.

Beismerte, hogy cinkosa a prókátornak - de erre most senki sem ügyelt.

- Ki ez az úr? - kérdezte a ceremóniamester.

- Ez? Ez a család.

- Miféle család?

- Akit az elhunyt kitagadott. Camusot elnök úr meghatalmazottja.

- Nagyon jó! - mondta elégedetten a ceremóniamester. - Két bojtom mégiscsak kézben lesz: egyiket kegyed tartja, a másikat ő.

A ceremóniamester boldog volt, hogy két bojtot föl tudott szerelni, s most elővett két pár pompás fehér szarvasbőr kesztyűt, s udvariasan átnyújtotta az egyiket Fraisiernek, a másikat Villemot-nak.

- Volnának olyan szívesek az urak a halotti lepel egy-egy sarkát tartani? - kérdezte.

Fraisier tiszta feketében, tüntető gonddal öltözve, fehér nyakravalósan, hivatalos ábrázatával hátborzongató volt - száz pör furfangja látszott ki belőle.

- Szívesen - mondta.

- Ha még ketten jönnének - mondta a ceremóniamester -, mind a négy bojtom föl volna szerelve.

Ebben a pillanatban érkezett meg a Sonet-cég fáradhatatlan ügynöke, s mögötte belépett még egy ember, az egyetlen, aki megemlékezett Ponsról, aki meg akarta neki adni a végső tisztességet. Ez az ember színházi szolga volt; neki kellett a zenekarban a kottákat az állványokra rakni. Ponstól minden hónapban kapott egy ötfrankost, mert az tudta, hogy családja van.

- *Ah, Dobinard* (Topinard)! - kiáltott fel Schmucke, amint megismerte a szolgát. - *Hát ity zeredet de Bonsd, ity zeredet!...*

- De nagyságos úr, hiszen minden reggel itt jártam, és érdeklődtem, hogy-mint van a művész úr...

- *Minten rekkel! Zekény fiam!* - mondta Schmucke, a színházi szolga kezét szorongatva.

- Biztosan rokonnak néztek, mert nagyon rosszul fogadtak! Hiába mondtam, hogy a színháztól jövök, és csak érdeklődni szeretnék Pons úr egészsége felől, azt mondták, hogy ismerik már az efféle fogásokat. Kértem, hadd engedjenek be a szegény drága beteghez, de föl se eresztettek az emeletre.

- *Asz az aljas Zipodné!* - mondta Schmucke, és szívéhez szorította a színházi szolga kérges kezét.

- Nincs még egy ilyen ember az egész világon. Szegény jó Pons úr, minden hónapban öt frankot adott nekem... Tudta, hogy három gyermekem van, meg feleségem... A feleségem bent van a templomban.

- *Mek fogom ozdani feled a genyeremed!* - kiáltott fel Schmucke örömében, hogy van mellette valaki, aki szerette Ponst.

- Akarja uraságod a halotti lepel egyik bojtját tartani? - kérdezte a ceremóniamester. - Akkor megvan nekem mind a négy.

A ceremóniamester könnyűszerrel rávette a Sonet-cég ügynökét, hogy vállaljon egy bojtot, annál is inkább, mert megmutatta neki a szép kesztyűt, ami szokás szerint azé marad, aki a bojtot tartja.

- Háromnegyed tizenegy!... Feltétlenül indulni kell... várnak a templomban...

És mind a hatan indultak lefelé a lépcsőn.

- Zárják be jól a lakást, és maradjanak bent - mondta a szörnyű prókátor a két asszonynak, akik megálltak kint a lépcsőházban. - Maga, Cantinet-né, ugyebár, felvigyázó szeretne lenni itt, hát úgy vigyázzon. Haha, magának ez két frankot jelent majd naponta!...

A véletlen úgy hozta - s ez Párizsban nem tartozik a ritkaságok közé -, hogy két ravatal állt a kapu alatt, és két temetési menet indult egyszerre a házból: Cibot-nak, az elhunyt házmesternek és Ponsnak a gyászkísérete. Senki se jött el a művészetek barátjának fényes ravatalához, hogy utoljára tanújelét adja szeretetének, míg a környékről valamennyi házmester odacsődült, és szenteltvizet hintett Cibot földi maradványaira. Ez az ellentét nemcsak a ház kapujában, hanem az utcán is megmutatkozott: Cibot temetésére nagy tömeg verődött össze, míg Pons magányosan indult utolsó útjára; Schmucke kísérte egyes-egyedül a koporsót, egy gyászhuszártól támogatva, mert jártányi ereje sem volt, összeroskadt volna. A Normandie utcától az Orléans utcában levő Szent Ferenc-templomig a kíváncsiak kettős sorfala között

haladt a két temetési menet: ebben a kerületben, mint már mondottuk, minden eseménynek számít. Mindenkinek föltűnt, hogy a pompás halottaskocsit, amelyről nagy, hímzett P-betűs címerpajzs lóg, egyetlenegy ember követi, míg az egyszerű, legolcsóbb kocsit óriási tömeg kísérte. Szerencsére Schmuckét elkábította a sok ember, a bámészkodó arcok az ablakokban s az utcán sorban álló ténfergő nép: nem hallott semmit, és csak könnyein át, látta az összecsődült tömeget.

- Nini, a diótörő! - mondta valaki. - Tudja, kicsoda: az a muzsikus!

- Kik tartják a bojtokat?

- Kik? Komédiások!

- Nézd csak, a szegény Cibot apót temetik! Megint egy munkással kevesebb! Ez csak úgy falta a munkát!

- Mindig otthon kuksolt az öreg!

- Ez sose tartott susztervasárnapot!

- Hogy szerette a feleségét!

- Szegény asszony!

Rémonencq áldozata halottaskocsija mögött haladt, s fogadta szomszédja elhalálozása alkalmából a részvétnyilatkozatokat.

A két halottas menet a templomhoz ért. Cantinet-né és a templomszolga gondoskodott róla, hogy a koldusok ne férkőzhessenek Schmuckéhoz. Villemot megígérte az örökösnek, hogy nyugton hagyják; vigyázott tehát az ügyfelére, s maga intézte el a fölmerülő kiadásokat. Cibot szegényes halottaskocsiját hatvan-nyolcvan ember követte, s ezek valamennyien ki is kísérték a temetőbe. A templomi beszentelés után négy gyászfogat várt a Pons koporsóját kísérő gyászmenetre: egy a papság, három pedig, a rokonság számára, pedig csupán egy kocsira volt szükség. A Sonet-cég ügynöke ugyanis a mise alatt elment, és értesítette Sonet urat, mikor indul a gyászmenet, hogy a temetőből kijövet az örökösnek mindjárt bemutathassa a síremlék tervrajzát s a költségvetést. Fraisier, Villemot, Schmucke és Topinard egy kocsiban elfért. A két üres kocsi nem tért vissza a temetkezési vállalathoz, hanem úgy, üresen kiment a Père-Lachaise-be; az üres gyászkocsik gyakran teszik meg ezt a fölösleges utat. Gyakran megesik, hogy a kelleténél több kocsit küldenek, ha olyasvalakit temetnek, aki életében nem volt népszerű. Az ilyenek után nem töri magát a társaság. Nagyon kellett szeretnie éltében a halottat annak, aki egészen a temetőig kíséri a rokonát vagy a barátját - hiszen Párizsban mindenkinek olyan kevés az ideje, hogy legszívesebben még egy órával megtoldaná a nap huszonnégy óráját. Viszont a kocsisok elesnek a borravalótól, ha nem csinálják meg a fuvart. Ha van utas, ha nincs, minden kocsi elmegy a templomhoz s onnét ki a temetőbe, ahonnan még visszatérnek a halottasházhoz, s ott a kocsisok borravalót követelnek. El sem képzeljük, hogy hány embert hizlal a halál. A templomokban az úgynevezett alsó klérus, a koldusok, a gyászhuszárok, a kocsisok, a sírások - mint a szivacs, úgy teleszippantják magukat egy-egy temetés után. A templomból kijövet, a koldusok egész raja támadt rá az örökösre - de a templomszolga nyomban elkergette őket. Szegény Schmucke úgy ment a beszenteléstől a Père-Lachaise-ig, mint a halálraítélt a törvényszékről a vesztőhelyig. Tulajdon temetése gyászmenetében ment, Topinard kezét fogta - a színházi szolga volt az egyetlen ember, aki szívből meggyászolta szegény Ponst. Topinard nagy tisztességnek vette, hogy a halotti lepel egyik bojtját foghatta; végtelenül meg volt hatva, örült, hogy kocsin megy, hogy egy pár kesztyűt kapott; lassanként rájött, hogy ez a temetés életének egyik legemlékezetesebb napja lesz. Schmucke, fájdalmába merülten, Topinard kezébe kapaszkodott; érezte, hogy ennek az

embernek a szíve együtt dobog az övével - egyébként úgy vitette magát, mint a szegény kis boci, melyet vágóhídra szállítanak.

A kocsi első ülésén Fraisier és Villemot helyezkedett el. Vannak párizsiak, akik életük folyamán nem egy hozzátartozójukat kísérték ki a Père-Lachaise-be, örök nyugovóra; akiket többször ért ez a csapás, igen jól tudják, hogy a templomtól a keleti temetőig - az emberi hiúság s a fényűzés e hivalkodó kirakatáig, hol annyi pompás síremlék díszeleg -, a hosszú úton, a gyászolókat vivő kocsikban, előbb-utóbb megszűnik minden alakoskodás. A közönyösek társalgásba fognak, majd a bánatos hozzátartozók egyszerre csak azon veszik észre magukat, hogy már ők is odafigyelnek, s másfelé terelődnek a gondolataik.

- Az elnök urat nem találták otthon, már elment a törvényszékre - mondta Fraisier Villemot-nak. - Úgy gondoltam, szükségtelen tárgyalás közben megzavarnom őt. Amúgy is későn érkezett volna a temetésre, ő a törvényes örökös, de az elhunyt kitagadta, és Schmucke urat tette meg általános örökösévé, így állnak a dolgok, tehát elég, ha a meghatalmazott van jelen...

Topinard fülelni kezdett.

- Ki az, az alak, aki a negyedik bojtot tartotta? - kérdezte Fraisier Villemot-tól.

- Egy sírkővállalat ügynöke. Megrendelést szeretne kapni a síremlékre. Három zokogó márványfigurát akar ráhelyezni: a Zenét, a Festészetet és a Szobrászatot, amint az elhunytat siratják.

- Nem rossz ötlet. Az öreg valóban megérdemli. Csakhogy ez a síremlék belekerül legalább hét-nyolcezer frankba.

- Legalább.

- Ha Schmucke úr a megrendelő, a hagyatékot ez természetesen nem érinti. Efféle költségek az egész örökséget fölemészthetnék...

- Biztosan pörre kerülne a sor, de megnyernők...

- Eh, mit, ez már az ő dolga! - folytatta Fraisier. - Jól be lehetne ugratni a vállalkozót - súgta Fraisier Villemot fülébe. - Ha érvénytelenítik a végrendeletet, márpedig arról felelek... - vagy, ha egyáltalán nem maradt végrendelet... nos, ki fog fizetni?

Villemot csúnyán elvigyorodott. Tabareau ügyvédbojtárja és a prókátor ekkor halkan sugdosni kezdtek. A színházi szolga megszokta a kulisszák világában, hogy félszóból is mindent kitaláljon; a kocsizörgés és a többi zavaró körülmény ellenére is rájött, hogy ez a két jómadár valami nagy bajba akarja bemártani a szegény németet. Végül is megütötte a fülét ez a baljóslatú szó: *az adósok börtöne*! Ezek után a derék színházi szolga elhatározta, hogy őrködni fog a karmester jó barátja fölött.

A Sonet-cég ügynökének jóvoltából Villemot a temetőben három négyzetméter nagyságú területet vett meg a fővárostól, s egyben bejelentette, hogy pompás síremléket emelnek fölébe. A ceremóniamester utat tört a kíváncsiak tömegén át, s elvezette Schmuckét a nyitott sírhoz. A négyszögletes gödör fölött négy ember köteleken tartotta Pons koporsóját, míg a papok az utolsó imát mondották. Erre a látványra úgy elszorult a szegény német szíve, hogy elájult. Topinard a Sonet-cég ügynökének és magának Sonet úrnak személyes segítségével elvitte a sír mellől az öreget; be a sírkőfaragó telepére. Sonet-né és Vitelot-né, Sonet úr társának felesége buzgón s odaadón szorgoskodott körülötte. Topinard mellette maradt, mert észrevette, hogy Fraisier tárgyalni kezd a Sonet-cég ügynökével, márpedig a derék embernek sehogy sem tetszett a jómadár ábrázata.

Egy óra múlva, fél három felé, a szegény ártatlan eszméletre tért. Azt hitte, két napja álmodik. Úgy gondolta, mindjárt felébred, és életben találja barátját. Vizes törülközővel borogatták állandóan a homlokát, mindenféle szagos sót és ecetet szagoltattak vele, úgyhogy végül kinyitotta a szemét. Sonet-né zsíros húslevest töltött belé, mert a kőfaragóéknál éppen marhahúst főztek.

- Ritkán történik meg velünk, hogy így kelljen ide a vevőket behozni, de hát azért már láttunk olyat, hogy a vevő nagyon a szívére veszi a dolgot.

Schmucke végül is magához tért, és vissza akart menni a Normandie utcába.

- Uram - mondta ekkor Sonet -, bemutatom önnek a tervrajzot, melyet Vitelot egyenesen az ön számára készített. Ráment tegnap az egész éjszakája!... Megszállta az ihlet! Nagyon szép lesz!...

- Ez lesz a legszebb emlékmű az egész Père-Lachaiseben! - mondta a kis Sonet-né. - Uraságod bizonyára méltóan akarja megörökíteni barátja emlékét, hiszen önre hagyta az egész vagyonát...

A tervrajz, amit állítólag egyenesen Pons számára csináltak az éjszaka, eredetileg Marsay, a híres miniszter számára készült. Az özvegynek azonban az volt a kívánsága, hogy Stidmann-nak adják a megbízást: a család irtózott a kontármunkától, s így az iparosok tervét elvetették. A három figura eredetileg a „júliusi napokat" ábrázolta, midőn ez a nagy miniszter föltűnt a politika egén. Sonet és Vitelot azóta, némi módosításokkal, Charles Keller síremlékére alkalmazta a „három dicső napot" jelképező figurákat, amelyek ezúttal a Hadsereget, a Pénzügyet és a Családot jelentették, de a Keller-síremlékre se kapta meg a cég a megbízást, azt is Stidmann, a szobrász készítette. A Sonet-cég tizenegy év óta illesztgeti hozzá ezt a tervrajzot a megrendelők más-más családi körülményeihez; másolás közben Vitelot ezúttal a Zene, a Szobrászat és a Festészet nemtőivé alakította át a három figurát.

- Ha az ember így megnézi, semmiségnek látszik az egész, mind a szobrászati kivitelezés, mind az építészeti rész... Fél év alatt remélhetőleg elkészülünk vele... - mondta Vitelot. - Tessék a költségvetés és a megrendelőlap... hétezer frank, de ebben nincs benne a kőfaragó munkások bére.

- Ha uraságod márványt akar - mondta Sonet, aki elsősorban márványban dolgozott -, az, tizenkétezer frank. Uraságod ez esetben a barátjával együtt önmagát is megörökítené...

- Most hallom, hogy a végrendeletet meg fogják támadni - súgta Vitelot fülébe Topinard. - Az örökösök meg fogják kapni a hagyatékot. Menjen el inkább Camusot elnök úrhoz: ennek a szegény jámbor embernek egy vasa sem lesz...

- Maga mindig ilyen vevőket hoz nekünk! - mondta Vitelot-né az ügynöknek, és veszekedni kezdett vele.

Topinard gyalogszerrel kísérte vissza Schmuckét a Normandie utcába, mert a gyászolók számára rendelt kocsik már elmentek.

- *Ne hattyon makamra!* - mondta Schmucke a színházi szolgának.

Topinard személyesen átadta Sauvage-nénak a szegény muzsikust, s menni akart.

- Négy óra van, kedves Schmucke úr, muszáj ebédelni, mennem. A feleségem nem tudja, hová lettem. Az asszony páholynyitogató; tudja, háromnegyed hatkor nyitják a színházat...

- *Iken, dutom... te kontolja mek, etyetül fatyog, nincs ety parádom se a filákon. Maka megsiradda Bonsd, filákosídson mek mosd engem, fegede éjszagában fatyog, és Bons aszt mondta, hoty csuba kaszemper fan görülöddem...*

- Vettem észre! Épp most akadályoztam meg, hogy beszállásolják az adósok börtönébe!

- *Pördönbe?* - kiáltott fel Schmucke. - *Nem érdem...*

- Szegény ember! No, nyugodjék meg, majd visszajövök. Isten vele!

- *Isden fele! Fiszondládásra, utye nemsokára?* - mondta Schmucke.

- Alászolgája, naccságos úr! - köszönt el Sauvage-né Topinard-tól, de volt valami az arcában, amitől a színházi szolga meghökkent.

- Mi ütött magához, babám? - csúfolódott Topinard. - Olyan képet vág, mint a drámákban az intrikus.

- Maga intrikál itt, hallja! Mit üti bele az orrát mindenbe? Talán bizony maga intézi a nagyságos úr ügyeit? Csak nem akarja megvágni?

- Megvágni?... Maga cseléd! - felelte gőgösen Topinard. - Én csak egy szegény színházi szolga vagyok, mégis a művészekhez húzok. Tudja meg, hogy én még semmit sem kértem senkitől! Hát kértem én magától valamit? Tartozom én magának valamivel, mondja, mamuska?

- Maga színházi szolga? Hogy hívják? - kérdezte a némber.

- Topinard-nak, szolgálatjára...

- Volt szerencsém! Alászolgája! Erre voltam csak kíváncsi!

- Mi baja van, szivikém? - kérdezte Cantinet-né, aki ekkor lépett be a szobába.

- Az a bajom, hogy maga most itt marad, aranyom, és vigyáz az ebédre, én meg elszaladok az urasághoz...

- Lent van a házmesteréknél, Cibot-néval beszélget. A lelkit is kisírja szegény asszony - felelte Cantinet-né.

Sauvage-né oly sebesen zötyögött lefelé, hogy csak úgy rengett lába alatt a lépcső.

- Nézze csak, nagyságos úr - mondta Fraisier-nek, és elhúzta Cibot-né mellől.

Rámutatott Topinard-ra, amint ez büszkén elhaladt a portásfülke előtt. A színházi szolga azt hitte, hogy vígjátékba illő ravaszkodással - mert ki nem szeret intrikálni a kulisszák világában? - megakadályozta az imént, hogy Pons jó barátját lépre csalják; úgy gondolta, hogy ezzel máris lerótta háláját jótevője iránt. Elhatározta magában, hogy a zenekarukban működő muzsikust továbbra is megvédi minden fondorlat ellen, mert világos, hogy ezek itt visszaélnek a jóhiszeműségével.

- Látja ezt a kis nyomorultat?... Ez is afféle becsületes ember, aki bele akarja ütni az orrát a Schmucke úr dolgaiba...

- Ki ez? - kérdezte Fraisier.

- Egy senkiházi, nem érdekes...

- Minden érdekes, mikor üzletről van szó...

- Ugyan, mit! - mondta az asszony. - Színházi szolga. Topinard-nak hívják.

- Jól van, Sauvage-né! Ha továbbra is így folytatja, megkapja a dohányosboltot. - Azzal Fraisier tovább beszélgetett Cibot-néval.

- Már megmondtam, kedves ügyfelem, hogy kegyed nem viselkedett őszintén velünk szemben. Egy olyan társsal szemben, aki megcsal bennünket, semmire sem vagyunk kötelezve!

- Mikor csaltam én meg magukat? - mondta Cibot-né csípőre tett kézzel. - Azt hiszi, megijedek attól a savanyú ábrázatától meg a bökős tekintetétől!... Ürügyet keres, hogy kibújhasson az ígérete alól, és még aszongya, hogy maga becsületes ember! Tudja, micsoda maga? Gazember! Az, az, csak vakarja a karját!... Ezt azért zsebre vághatja!...

- Ne locsogjon annyit! Mit dühöng, édes babám? - mondta Fraisier. - Hallgasson csak ide! Maga már zsebre vágta a sápot... Ma reggel, amikor a temetésre készülődtek, megtaláltam ezt a katalógust, a másolattal együtt, elejétől végig Pons úr saját kezű írásával, és mit gondol, mire bukkantam rá?

Fraisier kinyitotta a kéziratos katalógust, és olvasni kezdte:

„7. szám. Palára festett nagyszerű arckép. Sebastiano de Piombo műve, 1546-ból; a terni székesegyházból származik, ahonnan egy család rabolta el; párja egy érsek képe, angol tulajdonba került. A katalógusban szereplő arckép, imádkozó máltai lovagot ábrázol; eredetileg a Rossi család síremléke fölött volt elhelyezve. A festmény Raffaellónak volna tulajdonítható, ha a rajta levő évszám nem mondana ellene ennek a föltevésnek; szerintem jelentékenyebb alkotás a Louvre-ban levő Baccio Bandinelli-arcképnél, amelynek nem olyan melegek a színei, míg a *Máltai lovag* nagyon friss, ami annak köszönhető, hogy a színek a lavagnán (palán) jól konzerválódnak."

- Megnéztem a 7-es szám helyét - folytatta Fraisier -, és ott egy *Chardin* kézjegyű női arcképet találtam, de azon semmiféle katalógusszám nem volt!... Amíg a ceremóniamester embereket keresett a halotti lepel bojtjaihoz, én átvizsgáltam itt minden festményt: nyolc darabot, melyeket a megboldogult remekműveknek tüntetett fel, kicseréltek értéktelen képekre - ezeken nincs is rajta a katalógus-szám. Az eredeti képek pedig, eltűntek... Hiányzik továbbá még egy kis fára festett Metsu-kép is, ami a katalógusban szintén remekműnek van feltüntetve...

- Én őriztem talán a képeket? Mi? - kérdezte Cibot-né.

- Azt nem. De maga itt bizalmi személy volt, maga takarított, maga intézte a megboldogult ügyeit, és ha lopás történt...

- Lopás? Hát tudja meg az úr, hogy a képeket Schmucke úr adta el, Pons úrnak az utasítására, mert pénz kellett neki...

- Kinek adta el?

- Magus úrnak meg Rémonencq úrnak...

- Mennyiért?

- Mit tudom én?... Nem emlékszem.

- Idehallgasson, édes lelkem, maga már bezsebelte itt a sápot, egész szép, zsíros haszonra tett szert! - folytatta Fraisier. - Szemmel tartom én magát, a kezem közt van!... Ha az érdekeim szolgálatában áll, hallgatok! Remélem, belátja, hogy Camusot elnök úr részéről semmire sem számíthat, tekintve, hogy a hagyatékot már jó előre megdézsmálta.

- Tudtam én ám, kedves Fraisier úr, hogy fuccsra megy nekem az egész - felelte Cibot-né, a *„hallgatok”* szóra megszelídülve.

- No tessék! - mondta Rémonencq, melléjük lépve. - Miért köt belé a hölgybe? Rosszul teszi! A képeket Magus úr meg én kölcsönös megegyezés alapján vettük meg Pons úrtól; három napig alkudoztunk a megboldogulttal, hiszen valósággal szerelmes volt a képeibe! Kezünkben vannak a szabályos nyugták. A hölgy valóban kapott tőlünk három-négy aranyat; így csináljuk ezt minden polgári házban, ahol üzletet kötünk. Kedves jó uram, ne gondolja, hogy egyszerűen be fog csapni egy védtelen asszonyt, és még jó üzletet csinál!... Hallja, maga kis zugírász! A piacon Magus az úr, és ha maga nem bánik kesztyűs kézzel, ezzel a hölggyel, és nem adja meg neki, amit ígért, hát majd találkozunk, amikor a gyűjteményt elárverezik! Majd meglátja, mit fog ráfizetni, ha Magus úr meg én maga ellen dolgozunk! Az összes kereskedőket magára uszítjuk... Hét-nyolcszázezer frank helyett még kétszázezret se fog bevenni!

- Jó, jó, majd meglátjuk! Nem adjuk el a gyűjteményt - mondta Fraisier. - Vagy ha igen, hát Londonban.

- Tudjuk, mi van Londonban! - felelte Rémonencq. - Magus úr éppúgy kezében tartja a piacot Londonban, mint Párizsban.

- Isten vele, asszonyság - mondta erre Fraisier. - Ha nem fog nekem szépen engedelmeskedni, hát egy kicsit megpiszkálom majd a dolgait.

- Piszkos csirkefogó!...

- Vigyázzon! - mondta Fraisier. - Nemsokára békebíró leszek!

Fenyegetőzésekkel váltak el. Egyik is, másik is tudta, hogy szavuk nem puszta szóbeszéd.

- Köszönöm, Rémonencq - mondta Cibot-né. - Jólesik a magamfajta özvegynek, ha valaki a védelmére kel.

Este, tíz óra után a színházban Gaudissart az irodába hívatta a zenekarban dolgozó színházi szolgát. A színi direktor a kandalló elé állt, s napóleoni pózba vágta magát - azóta vette fel ezt a szokást, amióta a színészeket, a táncosokat, a statisztákat, a zenészeket, a világosítókat, egy színház egész személyzetét igazgatta, s amióta szerzőkkel tárgyalt. Jobb kezét rendszerint bedugta a mellényzsebébe, s megfogta a bal nadrágtartóját; háromnegyed-profilba állította a fejét, és a semmibe nézett.

- Hallod-e, Topinard, tőkepénzes lettél?

- Nem én, igazgató úr.

- Vagy jobb helyet keresel? - kérdezte a direktor.

- Nem, kérem - felelte a szolga elsápadva.

- Mi a fene? A feleséged páholynyitogató az első emeleten. Átvettem kegyeletből a csődbe jutott elődömtől. Teveled tisztíttatom meg napközben a kulisszalámpákat, te rakod föl a zenekarban a partitúrákat. De még ez nem minden! Te játszod egyfrankos külön díjazásért a szörnyetegeket; amikor poklot adunk, te mozgatod az ördögöket. Az egész segédszemélyzet irigyli tőled ezt az állást, féltékenyek rád, teneked ellenségeid vannak a színháznál, barátom!

- Ellenségeim? - mondta Topinard.

- Három gyereked van; a legidősebbik gyermekszerepet játszik, ötven centime-os fellépti díjakkal...

- Direktor úr...

- Ne fecsegj közbe - harsogta Gaudissart. - Ilyen kereset mellett itt akarod hagyni a színházat?

- De direktor úr...

- Ezenfelül még üzleteket is óhajtasz csinálni! Örökségi ügyekbe ütöd bele az orrodat! Te szerencsétlen, hiszen úgy eltaposnak, mint a békát! Nekem egy igen nagy pártfogóm van: Popinot gróf úr őkegyelmessége. Ezt a nagyeszű és feddhetetlen jellemű férfiút a király igen bölcsen meghívta az államtanácsba... Ez a kiváló politikus és államférfiú, mármint Popinot gróf, összeházasította a legidősebb fiát Marville elnök leányával, az elnök pedig, a felsőbb bíróságok egyik legtekintélyesebb, legtiszteletreméltóbb tagja, egyike a legragyogóbb elméknek a törvényszéken. Tudod-e te, mi a törvényszék? Nos, az elnök úr egyetlen örököse nagybátyjának, a mi volt karmesterünknek, Ponsnak, akinek te ma reggel elmentél a temetésére. Én nem hibáztatlak, hogy szegény fejét az utolsó útjára kikísérted... De ha beleártod magad Schmucke úr dolgaiba, elküldlek a színháztól. Schmucke igen derék ember, szívből kívánok neki minden jót - ám ő hamarosan igen kényes helyzetbe fog kerülni a Pons-féle örökösökkel szemben. Minthogy pedig az öregúr nekem vajmi keveset nyom a latban, de annál többet az elnök meg Popinot gróf, melegen ajánlom neked, hogy hadd azt a jóembert, kászolódjék ki egyedül a bajból. A németeknek úgyis van egy külön istenük, te pedig, nagyon rosszul festenél a mellék-istenke szerepében! Maradj te csak meg a színháznál. Hidd el, ennél okosabbat úgysem tehetsz!

- Rendben van, igazgató úr - mondta Topinard letörten.

Így vesztette el Schmucke a véletlen-küldötte pártfogót. Pedig számított rá, hogy másnap megint eljön hozzá a derék színházi szolga - az egyetlen ember, aki Ponst megsiratta. Szegény német, másnap mérte csak fel igazán, milyen óriási az ő vesztesége - felébredt reggel, és üres volt a lakás. Tegnap, tegnapelőtt a halált követő események, az izgatott lótás-futás, a folytonos mozgás még foglalkoztatta a szemét. De a csönd, ami a barát vagy az apa, vagy a fiú, vagy a szeretett asszony utolsó útja után következik, a másnap tompa, hideg csöndje - iszonyatos és dermesztő. Szegény embert valami ellenállhatatlan erő visszavitte Pons hálószobájába; de elviselhetetlen volt ez a látvány, megtorpant az ajtónál, s visszament az ebédlőbe. Sauvage-né épp a reggelit hozta be, s ő leült az asztalhoz, de egy falat sem ment le a torkán. Egyszerre csak élesen megszólalt a csengő. Három fekete ruhás ember jelent meg, akiket Cantinet-né és Sauvagené minden további nélkül beengedett. Az első Vitel volt, a békebíró, utána jött a jegyző. Mögöttük lépett be Fraisier; a képe ridegebb, fanyarabb volt, mint valaha. Nagy csalódáson ment át, mert egy szabályszerű végrendelettel érvénytelenítve lett a vakmerően ellopott okirat, amely oly hatalmas fegyver lehetett volna a kezében.

- Eljöttünk, kérem, lepecsételni a lakást... - mondta szelíden a békebíró.

Schmucke annyit értett az egészből, mintha arabusul beszéltek volna hozzá, és riadtan nézett föl a három emberre.

- Fraisier ügyvéd úr megkeresésére jöttünk, aki boldogult Pons úr unokaöccsének és örökösének, Camusot de Marville úrnak a meghatalmazottja... - magyarázta tovább a jegyző.

- A gyűjteményt képező tárgyak a nagy szalonban vannak és az elhunyt hálószobájában - mondta Fraisier.

- Jó, gyerünk. Bocsánat, uram, folytassa csak nyugodtan a reggelijét - mondta a békebíró.

A szegény németre oly váratlanul tört rá a három fekete ember, hogy szinte megdermedt rémületében.

- Ez az úr - mondta Fraisier, Schmucke felé lövellve gyilkos pillantását, amellyel úgy hipnotizálta áldozatait, mint a pók a legyet -, ez az úr, aki képes volt közjegyző előtt végrendeletet csináltatni a saját javára, nyilván arra is el van készülve, hogy a család részéről némi ellenállás várható. Nincs az a család, amelyik eltűri, hogy egy idegen kifossza. Meglátjuk, uram, hogy ki az erősebb: aki csal, aki megveszteget, vagy a család!... Nekünk, mint örökösöknek, jogunk van kérelmezni a lakás lepecsételését, és a lakás le is lesz pecsételve! Én magam ügyelek rá, hogy a biztosítási eljárás a legszigorúbban végrehajtassák, s az meg is fog történni!

- *Isdenem! Isdenem! Mid védeddem én asz ék ellen?* - sóhajtotta Schmucke gyanútlanul.

- Sokat beszélnek magáról itt a házban - mondta Sauvage-né. - Amíg aludt, jött egy fiatalember, tiszta feketébe volt öltözve egy kis nyamvadt alak, Hannequin úrnak az ügyvédbojtárja, és erőnek-erejével beszélni akart magával. Mondtam neki, hogy maga alszik, és nagyon ki van merülve a tegnapi ceremóniától, és azt is megmondtam, hogy az úr már aláírta a meghatalmazást Villemot úrnak, a Tabareau irodavezetőjének, és ha valami ügy miatt jött, hát menjen el őhozzá. „Jól van, majd elintézem vele - aszongya erre a kis fiatalember -, bemutatjuk a végrendeletet az elnöknek, aztán letesszük a törvényszéknél." Én mindjárt meg is kértem, hogy amint lehet, küldje el hozzánk Villemot urat. Nyugodjon meg, édes nagyságos úr - mondta Sauvage-né -, van aki, megvédje. Nem fogják magát megkopasztani. Olyan valakije lesz magának, aki tíz körömmel védi meg az igazát! Villemot úr majd megmondja nekik a véleményét! Engem már az a cudar Cibot-né is feldühösített, ki látott már ilyen házmesternét, hogy kritizálni merészeli a lakókat, hogy aszongya, hogy maga kicsalta a Pons nagyságos úrtól az örökösök vagyonát, meg hogy bezárva tartotta a szobájában, és senkit sem eresztett be hozzá, és állandóan macerálta, és hogy a Pons úr kötni való bolond volt. No de rá is másztam a képére annak a piszoknak: „Maga tolvaj, maga szemét - aszondom -, maga törvény elé kerül, hogy annyi mindent ellopott az uraktól..." Erre befogta a pofáját.

- Uraságod bizonyára jelen akar lenni a halottasszoba lepecsételésénél - szólt a jegyző, aki visszajött Schmuckéért.

- *Csak becsédeljég! Becsédeljég!* - mondta Schmucke. - *Remélem, asztán már nyukoddan mekhalhadog.*

- Meghalni mindig szabad - nevetett a jegyző. - Nekünk ez a legjobb üzlet; mi a hagyatékokból élünk. De én bizony ritkán láttam olyan általános örököst, aki az örökhagyót a sírba követi.

- *Te én udána metyeg!* - mondta Schmucke. A sok csapás után úgy érezte, hogy mindjárt megszakad a szíve.

- Á! Itt van Villemot úr! - kiáltotta Sauvage-né.

- *Fillemod úr, gébfiseljen enkem...* - mondta a szegény német.

- Készségesen - felelte az ügyvédjelölt. - Máris tudathatom önnel, hogy a végrendelet teljesen rendben van. A bíróság minden bizonnyal jogerőre emeli, és önt birtokba fogja helyezni... Szép vagyona lesz.

- *Negem? Zép fatyonom?* - kiáltotta Schmucke kétségbeesetten, hogy ezek kapzsisággal gyanúsítják.

- Hát akkor mit keres itt a békebíró ezekkel a gyertyákkal meg a pántlikákkal? - szólalt meg Sauvage-né.

- Lepecsételik a szobát... Jöjjön, Schmucke úr, joga van jelen lenni az eljárásnál.

- *Nem, menjen csag maka...*

- Mondja, minek ez a sok pecsét? Ez a nagyságos úr lakása, és úgyis az övé lesz itt minden! - kérdezte Sauvage-né, asszonyok módjára jogászkodva; a nők ugyanis mindig a maguk kényekedve szerint értelmezik a törvénykönyvet.

- A lakás az elhunyté volt, tehát nem a Schmucke úr lakása, asszonyom. Kétségtelen, hogy minden az övé lesz, de az örökös az úgynevezett birtokba helyezés után veheti csak át a hagyatékot képező vagyontárgyakat. A birtokba helyezést a törvényszék rendeli el. De ha az örökhagyó végakarata folytán kizárt örökösök tiltakoznak a birtokba helyezés ellen, akkor pörre kerül a sor... Minthogy azonban sosem lehet előre tudni, hogy ki kapja meg végül is az örökséget, a hatóság pecsét alá helyez minden értéket, és a felek ügyvédei az értékekről a törvényes határidőn belül leltárt készítenek... Így áll a dolog.

Schmucke először életében hallott ezen a nyakatekert nyelven beszélni, és teljesen megzavarodott. Olyan nehéz lett a feje, hogy nem bírta már egyenesen tartani, hátraejtette a karosszék támlájára.

Villemot átment a másik szobába a jegyzővel meg a békebíróval beszélgetni, és az ügyvédbojtárok hidegvérével nézte végig a pecsételést. Ha nincsenek jelen az örökösök, ez a művelet rendszerint sületlen tréfák kíséretében megy végbe; az osztozkodás napjáig elzárandó tárgyakra tesznek ilyenkor mindenféle megjegyzést. A hivatalos emberek végre bezárták a szalont, és visszamentek az ebédlőbe, ahová a jegyző már előbb áttelepedett. Schmucke nézte ezt a gépies műveletet, amely abból áll, hogy a békebíróság pecsétjével szalagot erősítenek minden ajtószárnyra; ha az ajtónak két szárnya van, akkor mind a kettőre, a szekrényeknek és a szimpla ajtóknak pedig, a nyílását pecsételik le.

- Menjünk át a másik szobába - mondta Fraisier, és Schmucke szobájára mutatott, melynek ajtaja az ebédlőbe nyílt.

- Ez a nagyságos úr szobája! - kiáltott fel Sauvagené. Felugrott és elállta az ajtót a törvény emberei elől.

- Tessék, itt a lakásbérleti szerződés - mondta a förtelmes Fraisier. - Megtaláltuk az iratok között. A szerződés nem Pons és Schmucke urak nevére szól, hanem csupán Pons úr nevére. Az egész lakás a hagyatékhoz tartozik... Nézze csak, bíró úr! - mondta, amint Schmucke szobájának ajtaját kinyitotta. - Tessék, tele van képekkel.

- Csakugyan - mondta a békebíró, aki azon nyomban igazat adott Fraisier-nek.

- Várjunk csak, uraim! - szólt közbe Villemot. - Csak nem gondolják, hogy kidobhatják az általános örököst, mikor ez idő szerint még meg sincs támadva a végrendelet?

- Igenis, gondoljuk! De még mennyire! - mondta Fraisier. - Letiltjuk a hagyaték átadását.

- Milyen alapon?

- Majd megtudja, fiam! - gúnyolódott Fraisier. - Pillanatnyilag ugyan nem ellenezzük, hogy az örökös most elvigye ebből a szobából azt a holmit, ami állítása szerint az övé, de a szobát lepecsételik, az úr pedig, mehet lakni, ahová akar.

- Nem, kérem - mondta Villemot. - Bent marad a szobájában!

- Hogyhogy?

- Közbeeső ítéletet kérek! - felelte Villemot. - Kimondatom, hogy mi feles bérlői vagyunk ennek a lakásnak. Nem fognak bennünket az utcára tenni... Vigyék ki a képeket, állapítsák meg, mi volt az elhunyté, mi az ügyfelemé, de az ügyfelem itt marad - fiam!...

- *Elmetyeg* - mondta az öreg muzsikus, akit ez a rettentő szócsata végre fölrázott kábulatából.

- Ajánlom is - mondta Fraisier -, mert csak fölösleges költségeket csinálna magának. A közbeszóló ítéletet úgysem nyeri meg. A bérleti szerződés világos...

- A szerződés! A szerződés! - mondta Villemot. - Ez jóhiszeműség kérdése!...

- Amit nem lehet tanúkkal bizonyítani, mint a bűnügyekben... És se vége, se hossza nem lesz az eljárásnak... - Szakértői vélemények, hitelesítések... közbeeső ítéletek, végzések!...

- *Nem! Nem!* - kiáltotta Schmucke rémülten. - *Elgöldöszöm, elmetyeg...*

Schmucke, noha ezt ő maga sem tudta, úgy élt egész életében, mint egy cinikus filozófus, végtelen egyszerűségben. Nem volt egyebe, mint két pár cipője, egy pár csizmája, két öltönye, egy tucat inge és nyakkendője, tizenkét zsebkendője, négy mellénye és egy gyönyörű pipája, amit Ponstól kapott ajándékba, egy hímzett dohányzacskóval. Méltatlankodva, izgatottan, forró fejjel bement a szobájába, összeszedte a cókmókját, és az egészet rátette egy székre.

- *Esz mint asz enyém!* - mondta Cincinnatushoz méltó egyszerűséggel. - *A szonkora is asz enyém.*

- Asszonyság... - fordult Sauvage-néhoz Fraisier. - Hozzon valakit, aztán ki ezzel a zongorával! Rakják le a járdára.

- Ön nagyon kíméletlen - mondta Villemot Fraisiernek. - A bíró úrnak jogában áll rendelkezni, ő teljhatalommal intézkedhet ebben az ügyben.

- Értéktárgyak is vannak a szobában - figyelmeztette őket a jegyző.

- Hiszen az úr már megmondta, hogy saját jószántából költözik el - jegyezte meg a békebíró.

- Ilyen ügyféllel sem volt még dolgom! - fakadt ki Villemot, és szembefordult Schmuckéval. - Mint egy mosogatórongy!

- *Mintety, hoty hol hal mek az emper!* - mondta Schmucke, s az ajtó felé indult. - *Eszeg olyanog, mind a dikriseg... Majt elgültög a rontyos holmimérd...* - tette hozzá.

- Hová megy uraságod?

- *Ahofá Isden agarja!* - felelte az örökös, és felséges közönnyel legyintett a kezével.

- Értesítsen majd - mondta Villemot.

- Menj utána - súgta Fraisier az ügyvédbojtár fülébe.

Cantinet-nét megbízták a lepecsételt lakás felügyeletével, s ötven frankot folyósítottak neki a hagyaték terhére.

- Minden rendben van - mondta Fraisier Vitelnek, amikor Schmucke után becsukódott az ajtó. - Ha be akarja nyújtani a javamra a lemondását, keresse fel Marville elnöknét, és beszélje meg vele a dolgot.

- Ez az ember olyan puha, mint a vaj! - mondta a békebíró, s az ablakból Schmuckéra mutatott. Az öreg muzsikus az udvarból egy utolsó pillantást vetett a lakásra.

- Eltalálta. Ez az ügy már a zsebemben van! - felelte Fraisier. - Nyugodtan feleségül adhatja az unokáját Poulainhoz, főorvos lesz a vakok kórházában.

- Majd meglátjuk!... No, Isten vele, Fraisier - mondta a békebíró bizalmasan.

- Helyén van ennek az esze - mondta a jegyző. - Sokra viszi még a kutya!

Tizenegy órára járt az idő. Az öreg muzsikus gépiesen arrafelé vette az útját, amerre nemrég még Ponsszal járt - és Ponsra gondolt. Egyre csak őt látta, maga mellett érezte, és így ért a színház elé. Éppen akkor lépett ki a kapun Topinard, a barátja, aki már végzett az összes lámpák megtisztításával, és közben folyton a direktor zsarnoki természetén töprengett.

- *Á, éppen jógor jössz!* - kiáltotta Schmucke, s megállította a szegény szolgát. - *Montt csag, Dobinart, utye neged fan lagásot?*

- Van.

- *Hászdardásot is*?...

- Az is.

- *Athadnál negem gozdod és gfárdélyd? Ne félj, jól fiszedeg, gilencszáz frang járatégom fan... és utyse éleg már sogá... Nem lezeg udpan... Mintend mekeszeg!... Nincs semmi ikényem, csag pipászhassag. És én szeredleg déged, merd de fagy asz etyedlen emper, aki megsiradda a parádomad.*

- Szíves örömest megtenném, nagyságos úr, de hát képzelje csak, Gaudissart úr úgy lehordott, hogy csak úgy füstölt...

- Vüsdöld?...

- Ezt így mondják: megmosta a fejemet.

- *Megmosda a fejeted?*

- Szóval: megszidott, hogy érdeklődtem a maga dolgai iránt... Nagyon kell hát titkolni, ha csakugyan nálunk lakik! Ámbár nem hiszem, hogy megmarad nálam, nem tudja, hogy milyen a magamfajta szegény ördög háztartása...

- *Joppan érzem makam ety szekény emper hászdardásápan*, *ha annag a szekény emperneg zife van, mint a Duileriágpan, ahol csuba digrisd ládog magam görül! Most jöfög Bons lagásápól, ota is digriseg jöddeg, mintend föl foknag falni!*

- Jöjjön velem, nagyságos úr - mondta a szolga. - Majd meglátja... Csakhogy... Szóval van egy padlásszobánk... Beszéljük meg a feleségemmel.

Schmucke úgy ment Topinard után, mint az engedelmes bárány, s ez elvezette őt ama rettentő helyek egyikére, amelyek olyanok Párizs testén, mint a rákos fekély. Ezt a förtelmet Bordin-telepnek hívják. Szűk sikátor, s kétoldalt a házak úgy vannak építve, ahogyan a spekulációból épített házakat építik. Az átjáró a Bondy utcába torkollik, azon a részén, amelyre a Porte-Saint-Martin színház épülete vet örökös árnyékot; ez a színház úgy éktelenkedik Párizs arculatán, mint egy szemölcs. A kocsiút szintje alacsonyabb, mint a gyalogjáróé, és lejtősen halad a Mathurins-du-Temple utca felé. A telep végén egy zsákutca van, amely T alakban zárja le a háztömböt. A két szűk utcácskában vagy harminc hat-hétemeletes ház emelkedik; a házak belső udvarába s valamennyi lakásba mindenféle raktár, műhely, üzem fészkelte be magát. A Saint-Antoine-külváros: kicsiben. Mindenféle készül itt: bútort csinálnak, rezet kalapálnak, színházi jelmezeket varrnak, üveget csiszolnak, porcelánt festenek, egyszóval „párizsi árucikkeket" gyártanak, számtalan, szeszélyes változatban. A sikátor piszkos és jövedelmező, mint maga a kereskedelem; csak úgy nyüzsög benne mindig a sok-sok jövő-menő ember, taliga, kézikocsi. Visszataszító látvány, s az utcán hemzsegő tömeg hozzáillik a helyhez és a környezethez. A műhelyek népe ez: értelmes a kétkezi munkában, de ezen túl nem terjed az értelme. Topinard e virágzó telep talajából nőtt ki - az olcsó házbér miatt vert itt gyökeret. A sikátor elején lakott, a második házban, a baloldalon. Lakása a hatodik emeleten

volt, és a Bondy utcában levő három vagy négy nagy palotához tartozó kertekre nézett, amelyek mindmáig megmaradtak.

Topinard lakása egy konyhából és két szobából állt. Az első szobában tartózkodtak a gyerekek. Két kis puhafa ágy meg egy bölcső volt benne. A második a Topinard házaspár hálószobája volt. A család a konyhában evett. Fölöttük vagy hat láb magas padlásszoba volt, kívül bádoggal borítva, tenyérnyi kitámasztható ablakkal. Puhafa lépcső vezetett fel ide, amit a házban tolvajnyelven *molnárlétrának* neveztek.

Ez a helyiség cselédszoba gyanánt szerepelt, s így Topinard lakását „összkomfortos lakásnak" hirdették, és négyszáz frank évi bért követeltek érte. A bejáratnál az első szoba és a konyha fala boltívben találkozott, s eltakarta a konyhát; egy kis kerek ablak bocsátotta be felülről a világosságot; három ajtó volt mindössze. A három szobának téglapadozata volt, a falakat szörnyű tapéta borította (tekercse hat souba kerül); a barna kandallók közönséges festékkel fa-színűre voltak mázolva. Ebben a három helyiségben élt az öttagú család, közülük három: gyerek. Addig a magasságig, ameddig a gyermekek karja elért, a falakon mély karcolások éktelenkedtek mindenfelé. Gazdag ember el sem képzelheti, milyen egyszerű volt a konyhafölszerelés. Egy takaréktűzhelyből, egy üstből, egy rostélyból, egy lábasból, két vagy három pléhkannából és egy serpenyőből állt mindössze. A barna meg fehér mázas edények talán tizenkét frankot értek. Az asztal egyben konyhaasztal és ebédlőasztal is volt. A bútorzat két székből és két zsámolyból állt. A kürtös kemence alatt volt a tüzelő. És egy sarokban állt a teknő; ebben szappanozták be, többnyire éjjel, a szennyes fehérneműt. A gyerekek szobájában köteleket húztak, ezen száradt, a kimosott ruha; a falakon tarkabarka összevisszaságban színlapok és újságokból meg illusztrált könyvek jegyzékeiből kivágott képek ékeskedtek. A legidősebb Topinard csemete iskoláskönyvei a szoba egyik sarkában voltak láthatók - ez a gyerek végezte alighanem a háztartási munkát, amikor az apja meg az anyja este hat órakor megkezdte szolgálatát a színházban. Az alsó néposztályban, számos családban láthatjuk, hogy a gyermek, amikor hatodik, hetedik életévébe lép, már az édesanyja szerepét játssza kisebb testvéreinél.

Ebből az odavetett vázlatból is kitűnik, hogy Topinard-ék, mint ahogy az ismeretes közhely is mondja, szegények voltak, de becsületesek. Topinard negyvenedik éve körül járt, a felesége pedig, harmincéves lehetett. Valamikor a kórusban tündökölt, és azt beszélték róla, hogy Gaudissart elődjének, a csődbe jutott igazgatónak volt a szeretője. Lolotte igen szépasszony volt valamikor, de az előző direkció gondja-baja annyira megviselte, hogy kénytelen volt Topinard-ral színházi házasságra lépni. Pillanatig sem kételkedett abban, hogy ha majd együtt lesz egyszer a családban százötven frank, Topinard a törvény előtt is szentesíti esküjét, már csak azért is, hogy törvényesítse gyermekeit - mert imádta a kicsinyeket. Topinard-né, délelőtt, szabad perceiben a színházi jelmeztár számára varrogatott. Ez a derék házaspár kilencszáz frankot keresett meg egy évben, óriási munkával.

- Még egy emelet - mondta Topinard Schmuckénak, már a harmadik lépcsőfordulónál, pedig szegény öregember azt se tudta, lefelé megy-e vagy fölfelé, annyira elmerült bánatában.

A színházi szolga - fehér vászonruhába volt öltözve, mint az egész szolgaszemélyzet - kinyitotta a szoba ajtaját. Kihallatszott Topinard-né zsörtölődő hangja:

- Csönd legyen, gyerekek, hallgassatok! Megjött a papa!

A gyerekek nyilván azt csinálták a papával, ami nekik tetszett; a legidősebb hát tovább vezényelte seprűnyélen lovagolva a Cirque-Olympique-ben látott lovasrohamot, a középső tovább fújta a pléhtrombitát, a legkisebb pedig, a sereg zöme után totyogott. Anyjuk színházi jelmezt varrt.

- Hallgassatok, mert mindjárt ütök! - ordította félelmetes hangon Topinard. - Rájuk kell egy kicsit ijeszteni - magyarázta egész halkan Schmuckénak. - Nézd csak, szívem - fordult a feleségéhez -, ez itt Schmucke úr, a szegény Pons úr jó barátja. Nem tudja, hova menjen, szeretne idejönni, mihozzánk. Én megmondtam neki, hogy nem vet fel bennünket a jómód, hogy a hatodik emeleten lakunk, és hogy csak egy kis padlásszobát adhatunk neki, de hiába, csak köti magát...

Az asszony széket tolt oda Schmuckénak, s az öregember leült. A gyerekeket megriasztotta a lakásba belépő idegen; összebújtak és gyermekek módjára komolyan, némán szemügyre vették. Csakhamar abbahagyták a vizsgálódást, mert a gyermeknek is az a szokása, mint a kutyának: inkább szimatol, mintsem megítél. Schmucke nézegetni kezdte a bájos gyermekeket, s megakadt a szeme az egyiken, egy ötéves kislányon – az, trombitált az imént. A gyermeknek gyönyörű szőke haja volt.

- *Olyan, mint ety gis némed leányka!* - mondta Schmucke, és intett neki, jöjjön oda hozzá.

- Nagyon rossz helye lesz fönt a nagyságos úrnak - mondta a páholynyitogatónő. - Ha nem kellene a gyerekek mellett lennem, szívesen átadnám a mi hálószobánkat.

Kinyitotta a szoba ajtaját, és bevezette az öreg muzsikust. Ebben a szobában benne volt minden, ami fényűzést jelentett a lakásban. A mahagóni ágyat fehér rojttal szegett kék perkálfüggöny díszítette. Ugyanebből a kék perkálból készült a redőkbe szedett függöny is az ablakon. A fiókos szekrény, az íróasztal, a székek mahagóniból voltak - minden nagyon tiszta. A kandallón karos gyertyatartók között óra állt, nyilván a csődbe jutott igazgató régebbi ajándékai. Ennek az úriembernek az arcképe - egy förtelmes Grassou-kép - a fiókos szekrény fölött függött. A gyermekeknek tilos volt ide, a „fenntartott helyre" belépni, s most kíváncsian kukucskáltak be a szobába.

- Itt jól érezné magát a nagyságos úr - mondta az asszony.

- *Nem, nem* - felelte Schmucke. - *Utysem éleg én már sogá, csag mek agarog húszódni falahol, ahol mekhalhadog.*

Bezárták a szoba ajtaját, és fölmentek a padlásszobába. Schmucke belépett, és mindjárt felkiáltott:

- *Esz gell negem!... Mielődd Bonshosz göldözdem, sosem folt ennél jopp lakásom.*

- Hát akkor már csak egy vaságyat kell vásárolni, két matracot, egy párnát, két széket meg egy asztalt. Ebbe nem hal bele az ember... százötven frank lesz a mosdótállal, kancsóval, meg egy kis ágyszőnyeggel együtt...

Mindenben megállapodtak. Éppen csak a százötven frank hiányzott. Schmucke egy macskaugrásra volt a színháztól, s arra gondolt, hogy elkéri a fizetését a direktortól, mert látta, hogy új barátai nagy szegénységben élnek...

Azon nyomban a színházhoz ment, és ott is találta Gaudissart-t. A direktor kissé merev udvariassággal fogadta Schmuckét, ezt a modort vette fel ugyanis, ha művészekkel beszélt. Roppantul elcsodálkozott, amikor Schmucke elkérte tőle az egyhavi fizetését. A könyvelésből azonban kitűnt, hogy jogos a reklamáció.

- Az ördögbe is, kedvesem! - mondta neki a direktor. - A német akkor is jól számol, ha könnyek potyognak a szeméből. Azt hittem, hogy hálás lesz nekem az ezerfrankos remunerációért! Egyévi fizetést adtam magának előre, ezt csak érdemes lett volna nyugtázni!

- *Semmid sem gabtung* - mondta a derék német. - *Aszérd jöddem önhöz, merd nincs hová lehajdanom a fejem, és ety árfa fillérem sincs... Gineg adda ád a bénzt?*

- A házmesternéjüknek!

- *Zibodnénak!* - kiáltotta a muzsikus. - *Asz asz azzony mekölde Bonsd, meklopda, elárulda... El agarda éketni a fégrendeledéd... Asz ety tyalászatos nő! Ety zörnyedek!*

- Mondja, kedvesem, hogyan lehet maga most egy fillér nélkül az utcán? Hajléktalan, a mostani helyzetében? Hiszen maga örökölt! Ez nem egész logikus, ahogy mi mondani szoktuk.

- *Gitopdag a lakásból... Én iteken fatyog, nem ismerem a dörfényd...*

„Szegény ember!" - gondolta Gaudissart. Látta már, mi lesz a vége ennek az egyenlőtlen küzdelemnek.

- Idehallgasson! - szólt hozzá. - Tudja, mit csináljon most?

- *Fan ety ütyfifőm!*

- Hát akkor egyezzen ki rögtön az örökösökkel. Kap tőlük egy összeget készpénzben és életjáradékot. Akkor békessége lesz.

- *Nincs is más gifánsákom!* - felelte Schmucke.

- Hát akkor engedje meg, hogy én ezt magának elintézzem - mondta Gaudissart. Fraisier ugyanis előző nap már beavatta tervébe a színigazgatót.

Gaudissart úgy gondolta, hogy érdemeket szerezhet magának a fiatal Popinot grófnénál és az anyjánál, ha sikerül lezárnia ezt a piszkos ügyet.

Úgy vélte, a jutalom nem fog elmaradni: valamikor még az államtanácsba is bejuthat.

- *Mekatom a mekhadalmaszázsd...*

- No, jó! Lássuk csak! Először is, tessék, itt van háromszáz frank... - mondta a bulvárszínház Napóleonja.

Kivett az erszényéből tizenöt aranyat, és odaadta a muzsikusnak.

- Ez a magáé, a hathavi fizetése, előlegképpen. Ha megválik a színháztól, majd visszaadja. Számoljunk! Mit költ maga egy évben? Mennyi kell magának a boldogsághoz? No, rajta! Rendezkedjen be a pazarló, züllött életre!...

- *Csag ety déli mek ety nyári ruhászadra fan szügsékem...*

- Háromszáz frank! - mondta Gaudissart.

- *És cibő, néty bár...*

- Hatvan frank.

- *Harisnya...*

- Tizenkét pár! Az harminchat frank.

- *Had ink...*

- Hat perkál ing, huszonnégy frank, ugyanannyi vászonból, negyvennyolc; összesen hetvenkettő. Eddig négyszázhatvannyolcnál tartunk, mondjuk, hogy ötszáz, a nyakkendőkkel és zsebkendőkkel; száz a mosás... az hatszáz frank!... No és azután mi kell magának az életre... Három frank egy nap?

- *Nem, asz sog!...*

- Jó, de elvégre kalap is kell az embernek... Az összesen ezerötszáz frank és ötszáz a házbér, az, kétezer. Akarja, hogy megszerezzem magának a kétezer frankos életjáradékot... teljes biztosíték mellett?...

- *És a tohány?*

- Legyen kétezernégyszáz frank... Ejnye, Schmucke papa, ezt nevezi maga dohánynak?... Jó, még a dohányt is hozzácsapjuk. Egyszóval kétezernégyszáz frank életjáradék...

- *Esz mék nem minten! Készpénzösszeked is agarog.*

„Egy kis gombostűpénzt!... Ejnye! Ejnye! Ezek a németek! És még azt mondják erről a vén gazemberről, hogy nagy lélek!" - gondolta magában Gaudissart.

- Mennyit akar? - kérdezte - De aztán semmi többet!

- *Ety zend atósságod agarog lerónni.*

„Adósságot? - gondolta Gaudissart. - Csirkefogó! Rosszabb az öreg, mint egy jó családból való fiatalember! Végül még váltókkal fog előhozakodni! Kurtán kell végezni vele! Fraisier nem lát tovább az orránál!" A direktor most Schmuckéhoz fordult:

- Miféle adóssága van, öregem? Ki vele!...

- *Rajdam gifül csag ety emper siradda meg Bonsd... fan negi ety édes kislánya, työnyörű haja van, asz elöpp aszt hiddem, hoty asz én szekény, tráka némed haszám nemdőjéd ládom, sose gelled folna onnan eljönnöm... Bárisban nem jó a némedegneg, gicsúfoljág őged...* - mondta az öreg muzsikus, fejét bólogatva, mint aki már tisztán látja az árnyékvilág dolgait.

„Bolond"! - gondolta magában Gaudissart.

Megszánta a szegény, együgyű embert, és egy könnycsepp szökött a szemébe.

- *Ó, ön megérd enkem, tiregdor úr! Hád mekmondtom: asz asz emper, agineg esz a gislánya van, asz a Dobinárd, aki a szenegarpan tolkozig, és a lámbágod tyujtokattya. Bons zeredde őd és sekidedde. Ő folt etyetül, aki eljödd asz én etyedlen tráka parádom demedésére, a demplompa, agi gigisérde a demedőbe... Háromeszer frangot agarog neki adni, és háromezred annag a gislánynag...*

„Szegény ember" - gondolta magában Gaudissart. A kíméletlen, törtető Gaudissart elérzékenyült. Voltaképpen nagyon csekély dolog volt az a világ szemében, amit ez a nemes lelkű ember most meghálál. Isten báránya! Az ő szemében ez a csekélység - akár a Bossuet pohár vize - súlyosabb a latban, mint a világi siker. Gaudissart hiú volt, durva törtető, mindenáron föl akart kapaszkodni Popinot barátjához, de alapjában véve jószívű, jó érzésű ember volt. Megmásította tehát az előbbi elhamarkodott véleményét, és Schmucke pártjára szegődött.

- Megkapja! Mindent megkap! De ennél jobbat is tudok, kedves Schmucke. Topinard becsületes ember...

- *Iken, asz előpp foltam nála, ládam a szekényes lagását, és hoty milyen elékededden él a tyermegeivel...*

- Topinard megkapja a pénztárosi állást. Baudrand apó úgyis elmegy tőlem...

- *Ah! Asz Isden áltya mek!* - kiáltott fel Schmucke.

- No hát, kedves jó barátom, menjen el ma délután négy órakor Berthier közjegyző úrhoz; addigra minden készen lesz, és magának az élete végéig nem lesz többé gondja... Megkapja a hatezer frankot, és Garangeot mellett, a régi fizetéssel, ugyanazt végzi, amit eddig Pons mellett csinált.

- *Nem fokom!* - mondta Schmucke. - *Én nem fokog élni!... Semmihez sincs ketfem... érszem, hoty fékem fan...*

„Szegény birka!" - gondolta Gaudissart, s elköszönt a távozó Schmuckétól. - Hiába, az ember mégiscsak megeszi ebédre a mindennapi kotlettet, ebből él. Az isteni Béranger is megmondotta: *„Szegény birkák, mindig titeket nyírnak!"*

S a költőnek eme politikai véleményét kezdte dúdolgatni, mert nagyon elérzékenyült, és el akarta hessegetni a gondolatait.

- A kocsimat! - mondta az irodaszolgának.

- Hannover utca!

S megint a törtető parvenü volt! Az államtanács lebegett a szeme előtt...

Schmucke ugyanakkor virágot és süteményt vásárolt, és szinte vidáman állított be ajándékaival Topinard gyermekeihez.

- *Otaatom a südeményeged...* - mondta mosolyogva.

Három hónap óta először jött mosoly az ajkára, s a szíve megfájdult annak, aki látta.

- *Otaatom, te ety feldédellel.*

- Köszönjük szépen, nagyságos úr - mondta az anya.

- *A gislány megcsógol enkem, és a hajápa dezi a firákogad, és uty fonja pe a hajád, mind a némed gislányog!*

- Olga lányom, csinálj meg szépen mindent, amit a nagyságos úr mond - szólt rá szigorúan az anya a gyermekre.

- *Ne zittya mek asz én gis nemed lányomad!* - kiáltott fel Schmucke. Az ő kedves Németországát látta a kislányban.

- Három hordár hozza már az egész retyerutyát! - jelentette be a szobába belépő Topinard.

- *Ah!* - kiáltott fel a német. - *Parádom, idd fan gédzász frank, fizessen ki mintend... Duttya-e, milyen ketfes asz azzonykája, utye felesékül fezi? Atog makánag háromeszer frangod... A gislánynag betik háromeszer frang hoszománya lez, aszt elhelyezi asz ő nefére... Maka betik nem lez tofápp zolga... bénszdáros lez a zinhásznál...*

- Én? Megkapom Baudrand apó helyét?

- *Mek.*

- Ki mondta?

- *Kotizzár úr!*

- Ó! Mindjárt megbolondulok örömömben!... Te, Rosalie, hogy fognak azok pukkadozni a színháznál!... El sem tudom hinni!... - mondta aztán Topinard.

- A mi jótevőnk nem lakhat a padlásszobában...

- *Eh, arra a bár nabra, amim még hádra fan, natyon jó lez* - mondta Schmucke. - *Isden felüg! Metyeg a demedőpe... meknészem, mid csináldag Bonsszal... és firákod renteleg a sírjára!*

Camusot de Marville-né nagy izgalomban volt. Fraisier Godeschallal és Berthier-vel tanácskozást tartott nála, Berthier, a közjegyző, és Godeschal, az ügyvéd, megtámadhatatlannak tartotta a két tanú jelenlétében, két közjegyző által elkészített végrendeletet; Leopold Hannequin minden kétséget eleve kizáró formában szerkesztette meg a szövegét.

- Ha sikerül is becsapni Schmuckét a mostani jogtanácsosának - mondta a becsületes Godeschal -, előbb-utóbb valaki majd csak fel fogja világosítani az örököst, talán éppen egy ügyvéd, aki feltűnési vágyból ilyen nemes és finom eszközökhöz folyamodik.

A két jogászember lelkére kötötte az elnöknének, óvakodjék Fraisier-től, akiről időközben természetesen információkat szereztek. Ezzel Berthier és Godeschal eltávozott. Fraisier ezalatt odaérkezett a Normandie utcából, ahol a lakás már le volt pecsételve - és e percben az elnök dolgozószobájában egy idézést fogalmazott. Godeschal és Berthier megkérték ugyanis az elnöknét, hogy küldje át a másik szobába. Godeschalék olyan piszkosnak látták ezt az egész dolgot, hogy - szavaik szerint - egy törvényszéki elnök nem engedheti meg magának, hogy ilyen ügybe beleártsa magát, és véleményüket nem akarták Fraisier jelenlétében megmondani Marville-nénak.

- Nos, nagyságos asszonyom, hol vannak az urak? - kérdezte a hajdani mantes-i ügyvéd.

- Elmentek!... És azt mondták, hogy lépjek vissza az ügytől! - felelte de Marville-né.

- Visszalépni? - mondta Fraisier, s alig tudta türtőztetni magát. - Hallgassa ezt meg, asszonyom!

És felolvasta a következő iratot:

„Az ilyen és ilyen számú keresetre... és a többi." (Hagyom a szószaporítást.)

„Tekintve, hogy az első fokú bíróság elnökének kezéhez letétetett egy végrendelet, amelyet Leopold Hannequin és Alexandre Crottat párizsi közjegyző készítettek, két tanúnak, nevezetesen Brunner és Schwab urak, külföldi honos, párizsi lakosok jelenlétében, és amely végrendeletben néhai Pons úr vagyonára vonatkozóan intézkedett, mégpedig a felperesnek, az elhunyt természetes, törvényes örökösének kárára és egy Schmucke nevű német honpolgár javára;

Tekintve, hogy a felperes bizonyítani tudja, hogy a végrendelet bűnös örökséghajhászás útján jött létre, és a törvény által tiltott mesterkedések eredménye; bizonyítani tudja továbbá kiváló személyiségek tanúvallomásaival, hogy a végrendelkező szándéka az volt, miszerint vagyonát fent említett de Marville úr Cécile nevű leányára hagyja; és hogy a végrendelet, melynek felperes megsemmisítését kéri, a gyenge akaratú végrendelkezőtől akkor csikartatott ki, amikor azon már az elmebaj határozott jelei mutatkoztak;

Tekintve, hogy Schmucke úr önhatalmúlag bezárva tartotta a végrendelkezőt a célból, hogy a hagyatékot magának megszerezze; továbbá megakadályozta a családot, hogy a halottasságyig eljuthasson, majd amikor fent nevezett elérte célját, oly durva jelét adta a hálátlanságnak, hogy azon az egész ház és a környék lakossága megbotránkozott, amidőn megjelent volt azon ház portásának végtisztességén, amely házban a végrendelkező elhalálozott;

Tekintve, hogy fentieknél súlyosabb cselekmények is a Bíróság elé fognak terjesztetni, melyek bizonyítékait felperes ez idő szerint gyűjti össze;

Alulírott törvényszéki végrehajtó és a többi... és a többi... fent említett felperes keresetére megidéztem Schmucke alperes urat, és a többi, hogy jelenjen meg a törvényszék első számú tanácsának bírái előtt, annak tudomásulvétele végett, miszerint az Hannequin és Crottat közjegyző urak által készített végrendelet, mely nyilván örökséghajhászás folyománya, semmisnek és érvénytelennek fog tekintetni; ezenkívül fent írt felperes nevében tiltakozom az ellen, hogy Schmucke úr az általános örökös minőségében és jogaival léphessen fel, minthogy felperes a mai napon az Elnök úrhoz benyújtott keresetében tiltakozik a Schmucke úr által kért birtokbahelyezés ellen, melyről Schmucke urat másolatban értesítettem, melynek költsége...” És a többi.

- Ismerem az emberünket, elnökné asszonyom. Ha elolvasta ezt a szerelmeslevelet, egyezkedni fog. Tanácsot kér majd Tabareau-tól. Tabareau meg azt mondja neki, fogadja el a feltételeinket! Megadja, asszonyom, a háromezer frank életjáradékot?

- Örömmel. Bárcsak már ott tartanék, hogy lefizethetem az első részletet.

- Három napon belül meglesz... Szegény jámbor, egészen belekábult a fájdalomba. Ez nagyon megsiratta Ponst. Komolyan szívére veszi a bánatát. Nos, az idézést a fájdalom első döbbenetében fogja éppen kézhez kapni...

- Vissza lehet vonni a már egyszer kibocsátott idézést? - kérdezte az elnökné.

- Hogyne, hogyne, akármikor el lehet állni a keresettől.

- Hát akkor nyújtsa be! - mondta Camusot-né. - Csak rajta! A hagyaték megéri a fáradságot. Egyébként elintéztem azt a dolgot Vitellel, de a hatvanezer frankot maga fogja Vitelnek megfizetni a Pons-féle hagyaték értékesítéséből... Egyszóval, látja, mindenképpen sikerülnie kell...

- Vitel valóban lemondott?

- Le. Vitel megbízik a férjemben...

- Nos, asszonyom, hatvanezer frankot máris megtakarítottam önnek. Számításom szerint ennyit kellett volna annak az aljas házmesternének, a Cibot-nénak fizetnie. De változatlanul ragaszkodom ahhoz, hogy Sauvage-né megkapja a dohányosboltot, és hogy a barátomat, Poulain doktort kinevezzék a vakok kórházába, a most megüresedett főorvosi állásra.

- Rendben van, az is meglesz.

- Akkor végeztünk... Ebben az ügyben mindenki az önök pártján van, még Gaudissart is, a színigazgató... Elmentem hozzá tegnap, megígérte nekem, hogy betapasztja a száját a színházi szolgának. Az a fickó megzavarhatná a terveinket.

- Ó, tudom! Gaudissart nagyon le van kötelezve Popinot-éknak!

Fraisier eltávozott. Sajnos, nem találkozott Gaudissart-tal, és így a végzetes idézést azonnal kibocsátották.

Húsz perccel Fraisier távozása után Gaudissart megjelent az elnöknénél, s elmondta szegény Schmuckéval folytatott beszélgetését. Amélie boldog volt. Hogyne értené meg a kapzsi ember az elnökné örömét - de tisztességes ember csak undorral fordulhat el tőle.

Marville-né mindent helyeselt, mindenbe beleegyezett: végtelenül hálás volt a színigazgatónak, hogy az eloszlatta aggályait. Gaudissart ugyanis ilyeneket mondott - s az elnökné igen találónak tartotta megjegyzéseit:

- Nagyságos asszonyom - mondta Gaudissart -, idejövet azon gondolkoztam, hogy az a szegény ördög azt sem tudná, mit kezdjen a vagyonával! Patriarkálisan egyszerű természet. Naiv lélek, tipikus német, ilyen emberek ma már egyáltalán nincsenek, üveg alá kellene tenni, mint az oltár alatt a viaszjézuskát!... Egyszóval, énszerintem már a kétezerötszáz frankos járadékkal sem tudja, mit csináljon, és önök még pazarlásra csábítják...

- Nagyon nemes szívre vall - mondta az elnökné -, hogy gazdaggá teszi azt a szolgát, aki meggyászolta az unokabátyánkat. Tudja, hogy megbántam már azt a kis összezördülést, ami miatt Pons meg én haragban voltunk! Ha eljött volna hozzám, mindent megbocsátottam volna neki. Nem is képzeli, mennyire hiányzik a férjemnek. Kétségbe van esve, hogy nem kapott gyászjelentést. A családi kötelesség: mindennél szentebb előtte. Elment volna a beszentelésre, kikísérte volna a koporsót a sírhoz, sőt, magam is elmentem volna a misére...

- Hát akkor, szép hölgyem, kegyeskedjék elkészíttetni az iratot - mondta Gaudissart. - Négy órára szállítom önnek a németet... Kérem, asszonyom, ajánljon bájos leányának, Popinot grófnénak szíves jóindulatába. Kérem a grófnét, mondja meg jóságos apósának, az én kitűnő barátomnak, a nagy államférfiúnak, hogy milyen hűségesen szolgálom minden hozzátartozóját, és hogy tartson meg továbbra is nagybecsű kegyeiben... Nagybátyjának, a bírónak köszönhetem az életemet, a vagyonomat őneki... Szeretném, ha ön és a leánya engem is abban a nagyrabecsülésben részesíthetnének, amit a befolyásos és előkelő állásban levő embereknek megadnak. Ott akarom hagyni a színházat. Komoly ember leszek.

- Máris az! - mondta az elnökné.

- Angyali! - felelte Gaudissart, s megcsókolta Marville-né aszott kezét.

Négy órára Berthier közjegyző irodájában megjelentek: először is Fraisier, aki a megegyezés szövegét megfogalmazta, majd Tabareau, Schmucke megbízottja, és maga Schmucke is, akit Gaudissart vitt el oda. Fraisier óvatosságból a közjegyző asztalára letette bankjegyekben a kívánt hatezer frankot, és az évjáradék első hatszázfrankos részletét, egyenest a német szeme elé. Schmuckét egészen megszédítette a sok pénz, s oda se figyelt, amikor felolvasták neki az okiratot. Szegény Schmuckét akkor csípte el Gaudissart, amikor az öregúr a temetőből hazajött. Ponsszal társalkodott a sírnál, és megígérte barátjának, hogy nemsokára követni fogja - s már nem volt szellemi képességei teljes birtokában. Az előző napok megrázkódtatásai erősen megviselték. Nem hallotta hát az okirat bevezetését, amelyben úgy szerepelt, mintha Tabareau végrehajtónak, megbízottjának és jogtanácsosának gyámsága alatt állna; ugyanott vázolva voltak az okok is, amelyek miatt az elnök pert indított leánya érdekében. A német szánalmas szerepet játszott, hiszen az okirat aláírásával igazolta Fraisier iszonyatos vádjait. De szegény öreg úgy megörült, amikor meglátta az asztalon a Topinard családnak szánt pénzt; oly boldog volt, hogy a maga együgyű elképzelése szerint gazdaggá teszi az egyetlen embert, aki Ponst szerette, hogy egy szót sem hallott az egyezség szövegéből. Az okirat felolvasása közben egy írnok lépett be az irodába.

- Itt egy ember - mondta. - Schmucke úrral akar beszélni.

Fraisier egy mozdulatot tett, s erre a közjegyző bosszúsan a vállát vonogatta.

- Ne zavarjanak meg, amikor okiratot írunk alá! Kérdezze meg, hogy hívják azt az... Azt mondja, egy ember van kinn? Vagy egy úr? Hitelező?...

Az írnok visszajött és bejelentette:

- Okvetlenül beszélni akar Schmucke úrral.

- Hogy hívják?

- Topinard-nak.

- Majd én megyek. Nyugodtan aláírhatja - szólt Gaudissart Schmuckénak. - Folytassák csak; megnézem, mit akar tőlünk.

Gaudissart megértette az imént Fraisier kis mozdulatát. Mindketten veszélyt szimatoltak.

- Mit keresel itt? - kérdezte a direktor a szolgát. - Nem akarod megkapni a pénztárosi állást? A pénztáros elsősorban: titoktartó.

- Direktor úr...

- Eredj a dolgodra, és ne üsd be az orrodat a mások dolgába, mert akkor életedben nem lesz semmi belőled.

- Direktor úr, nekem nem kell az a kenyér, aminek minden falatja a torkomon akad!... Schmucke úr! - kiáltotta.

Schmucke odabent közben aláírta a megegyezést. Amikor Topinard kiáltását meghallotta, kijött, kezében tartva a pénzt.

- *Tessék, esz a némed gislányé, esz mek a makáé...*

- Drága jó Schmucke úr, maga gazembereket tett gazdaggá. Ezek az emberek bemocskolják a becsületét. Elvittem ezt az írást egy derék emberhez, egy ügyvédhez, aki ismeri azt a Fraisier-t, és azt mondja, ne hagyja magát, Schmucke úr, üssön oda ezeknek a gazembereknek, álljon elébe a pernek, akkor majd meghátrálnak... Olvassa csak.

És a meggondolatlan barát az öregúr kezébe nyomta az idézést, amit Schmuckénak a Bordin-telepre küldtek. Schmucke elvette az írást, elolvasta; látta, mi mindennek lett elmondva, hiszen nem ismerte a periratok kedveskedő nyelvét - ez volt a halált hozó csapás. Az a bizonyos homokszemcse megállította a szívét. A közjegyző házának kapujában álltak ekkor mindketten. Topinard karjaiba fogta fel Schmuckét. Arra ment egy kocsi. Topinard beemelte a szegény németet. Schmuckén az agyszélhűdés fájdalmas tünetei mutatkoztak. Látása megzavarodott, de annyi ereje még volt, hogy átnyújtsa a pénzt Topinardnak.

Nem vitte el az első roham. De nem tért többé eszméletre; csak öntudatlan mozdulatokat tett; nem evett. Tíz nap múlva meghalt, jajszó nélkül, mert már nem beszélt. Topinard-né ápolta, és csöndben, szegényesen temették el Pons mellé, Topinard jóvoltából, aki egyesegyedül követte Németország fiának halottaskocsiját.

Fraisier-t kinevezték békebírónak; az elnök bizalmas baráti köréhez tartozik, s az elnökné igen nagyra tartja: nem akarja, hogy azt a Tabareau lányt vegye feleségül. Ennél sokkal, de sokkal előnyösebb házassággal kecsegteti ezt az ügyes embert, akinek, saját szavai szerint, nemcsak azt köszönheti, hogy megvehette a marville-i birtok melletti réteket és házat, hanem azt is, hogy az elnök az 1846-os általános választásokon képviselő lett.

Mindenkit érdekelni fog, hogy mi lett a történet hőséből. A *történet* maga, sajnos, nagyon is igaz történet, mégpedig minden részletében, és ikerpárjához, a *Betti néni*hez hozzácsatolva azt bizonyítja, hogy a társadalom nagy mozgatóereje - a jellem. S a *hős*? Kitaláltátok-e már, ó, régiséggyűjtők, műértők és régiségkereskedők, hogy e történet hőse a Pons-féle gyűjtemény? Hallgassunk csak meg egy párbeszédet Popinot gróf házában. Popinot néhány nappal ezelőtt külföldi vendégeinek megmutatta a gyűjteményét.

- Gróf úr - mondta az egyik előkelő vendég -, önnek kincsei vannak!

- Ó, Mylord - mondta szerényen Popinot gróf -, képek dolgában senki sincs Párizsban, de mondhatom egész Európában sem, aki egy ismeretlen öreg zsidóval összemérhetné a

gyűjteményét. Élie Magusnek hívják az illetőt; hóbortos vénember, mániákus képgyűjtő. Százegynéhány képet szedett össze, csupa olyan darabot, hogy a műbarátoknak elmegy a kedve a gyűjtéstől. Ha majd meghal a vén pénzeszsák, Franciaországnak meg kellene szereznie ezt a gyűjteményt, noha hét-nyolc milliójába fog kerülni az államnak... A gyűjteményemben levő antikvitások azonban elég szépek, ezekről érdemes beszélni...

- Ön annyira elfoglalt ember, a vagyonát pedig eredetileg igen tiszteletre méltó tevékenység révén szerezte; hogy lehet az, hogy...

- Hogy a drogériaújdonságok után áttértem a régiségekre?

- Nem így értem - mondta a külföldi úr. - De hogyan volt ideje keresgélni? A régiségek nem sétálnak be az ember szobájába...

- Apósomnak régóta volt egy kis gyűjteménye - mondta ifjabb Popinot grófné. - Szereti a művészetet, a szép holmikat. De a kincsek legnagyobb része éntőlem került ide...

- Öntől, grófné?... Ön olyan fiatal, és máris hódol ennek a szenvedélynek? - kérdezte egy orosz herceg.

Az oroszok nagyon hajlamosak az utánzásra; a civilizáció minden betegsége gyökeret ver náluk. Pétervárott valósággal dühöng a régiséggyűjtő szenvedély, s az oroszok a rájuk oly jellemző lendülettel vetették rá magukat a gyűjtésre, aminek az lett a következménye, hogy ebben a *brancsban*, mint azt Rémonencq mondaná, hatalmasan felszöktek az árak, úgyhogy hovatovább lehetetlen lesz régiséget gyűjteni. A herceg is csak azért volt Párizsban, mert műtárgyakat akart vásárolni.

- Herceg, ezeket a kincseket én egy nagybátyámtól örököltem, aki nagyon szeretett engem - mondta a grófné. - Nagybátyám 1805-ben kezdett gyűjteni, és negyvenegynéhány esztendeig bíbelődött azzal, hogy különböző országokban, de főként Itáliában remekművek után kutatott...

- Hogy hívták a nagybácsit? - kérdezte a lord.

- Ponsnak - felelte Camusot.

- Bűbájos ember volt - folytatta az elnökné, édeskés, fuvolázó hangon. - Ragyogóan szellemes, eredeti egyéniség, és amellett nagyon jószívű. Egy szép napon meglepett ezzel a legyezővel, amit ön az előbb úgy megcsodált, Mylord. A legyező Pompadour asszonyé volt; unokabátyám egy roppant kedves megjegyzés kíséretében adta át nekem... de engedje meg, inkább nem ismétlem el; hogy mit mondott...

Camusot-né a lányára nézett.

- Mondja el ön, grófné - kérte az orosz herceg.

- Ez a ragyogó mondás fölér magával a legyezővel! - felelte Cécile; pontosan ezzel a szöveggel szokta mindig előadni a történetet. - Azt mondta anyámnak: „Bűnös asszony használta egykor ezt a legyezőt, hadd kerüljön végre egy erényes hölgy kezébe!”

A lord kételkedő arccal pillantott föl Camusot de Marville-nére - mi sem lehet hízelgőbb egy erősen hervadásnak indult asszonynak.

- Háromszor-négyszer egy héten mindig nálam vacsorázott - folytatta az elnökné. - Annyira szeretett bennünket! Mi nagyon sokra tartottuk őt, s a művészek jól érzik magukat az olyan társaságban, ahol mindenki élvezni tudja a szellemességüket. Az uram volt az egyetlen rokona. Amikor váratlanul a férjemre szállt az örökség, amire ő egyáltalán nem is számított, Popinot gróf úgy gondolta, hogy inkább maga megvásárolja az egész hagyatékot, semmint-

hogy a gyűjtemény árverésre kerüljön. Mi is szívesebben adtuk el így, mert borzasztó lett volna nézni, ha ez a sok szép holmi szétszóródik, hiszen szegény, kedves unokabátyám olyan örömmel pepecselt velük! Élie Magus becsülte fel akkor a gyűjteményt, így történt, Mylord, hogy én megvehettem azt a kis házat, amelyet az ön nagybátyja építtetett magának. Remélem, nemsokára vendégül láthatjuk falusi otthonunkban.

A színháznak még ma is Topinard úr a pénztárosa, noha Gaudissart már egy év előtt másnak adta át a koncessziót. Ám Topinard-ból mogorva, embergyűlölő férfiú lett, s alig lehet szavát hallani. Azt beszélik róla, hogy valami bűn nyomja a lelkét, viszont a színháznál a rossz nyelvek azt mondják, azért olyan bánatos, mert Lolotte-ot elvette feleségül. A becsületes Topinard mindig összerezzen, ha valaki Fraisier nevét emlegeti. Az olvasó talán különösnek fogja találni, hogy egyetlenegy ember volt csak, akinek a lelke méltó volt Ponshoz - és az is egy bulvárszínház személyzetének a legalacsonyabb régióiból került elő.

Rémonencqnét annyira megdöbbentette Fontaine-né asszonyság jóslata, hogy nem akar falura menni. Csak megmarad a Madeleine körúton, gyönyörű üzletében, noha másodszor is özvegységre jutott. A házassági szerződésben férj és feleség kölcsönösen a túlélő házastársra hagyta a maga vagyonát. Mármost azután az auvergne-i egy szép napon tévedésből a felesége keze ügyébe helyezett egy pohárka vitriolt; a felesége pedig minden rossz szándék nélkül máshová tette a kis poharat, és Rémonencq kiitta, ami benne volt. Ez a vég méltó volt a gazfickóhoz, és amellett szól, hogy mégiscsak van Gondviselés, ámbár az erkölcsök rajzolói, állítólag, a Gondviselés szerepéről meg szoktak feledkezni. De ez talán csak onnan ered, hogy a drámaírók viszont éppen a Gondviselés szerepével élnek vissza drámáik befejezésénél.

Bocsásd meg, olvasó, a másoló hibáit!

Párizs, 1846. július-1847. május